

Raffay Ernő

Levéltári
forrásokon
alapuló,
hiteles
feldolgozás

SZABADKŐMŰVES BÉKLYÓBAN

Ady Endre és a szabadkőművesség I. (1899–1905)

Raffay Ernő

SZABADKŐMŰVES BÉKLYÓBAN

**Ady Endre
és a szabadkőművesség I.
(1899–1905)**

Kárpátia Stúdió, Budapest, 2013

ISBN 978-615-5374-00-5

© Raffay Ernő, 2013
Minden jog fenntartva

TARTALOM

BEVEZETÉS: AZ ADY-KÉRDÉS FÖLVETÉSE	7
NAGYVÁRAD, ADY MEGRONTÓJA	19
Magyar–zsidó arányok és viszonyok Nagyváradon	19
A „keresztapák”	26
Ady és a Nagyváradai Napló	37
Írásai a szabadkőművességről a „kazár, zsidóradikális, zsidó-protestáns” lapban	52
Militarizmus kontra békeharc	52
A Romániából kiüldözött zsidók	56
Prohászka Ottokár és a „klerikális reakció”	65
A liberalizmus helyére a radikalizmus jó	74
A radikális, forradalomváró demokrata	79
Ady gyűlöletszótára	82
A kétlelkű Ady: legyen mindenki magyar	91
Két unokatestvér: szociáldemokraták és liberálisok	
a „csuhás véredek” ellen	95
Szabadkőművesek, a világosság apostolai	103
Ars liberorum muratorum	122
A reakció áldozata	136
A „keresztanyák”	153
A halál rokona: legfontosabb betegségei	154
Rienzi, a „vörös pestis”	159
Ady eltávozási szándéka Nagyváradról	163
A Nyugat a „leg híresebb bordélyház”	167
Léda, a tekintélyes múltú úrhölgy	170
Nagyvárad, avagy a magyar szupremácia veszedelme	178
PÁRIZS, A SZABADKŐMŰVESSÉG FŐVÁROSA	187
Az „ócska hazafiasság” fitogtatása	190
Istenek alkonya: az egyházellenes Ady	196
„Zsidószabadkőműves” és „radikális liberális” írások	203
Szabadkőművesek és a francia hadsereg	208
„Nem új magyar s nem is báró”: a kritikus Ady	214
„A jövődöt kiszabni, de a múltat is átalakítani”	216

BUDAPEST, A BŰNÖS VÁROS	221
Ady visszatérése	221
Magyarország fordulóponton: 1904–1906	228
„Szerencsétlenül, árván a pocsék Budapesten”	233
„Diadalordításba tör ki a reakció”	240
„Minden gondolat vörös zászló”	247
„A pápa durcáskodik”	254
„A galíciai söpredék nem elsőrendű emberanyag...”	260
A „fölszabadult Ázsia”, avagy a „piros-fehér-zöld örület”	266
UTÓSZÓ	273
<i>Bibliográfia</i>	275
<i>Névmutató</i>	279

BEVEZETÉS: AZ ADY- KÉRDÉS FÖLVETÉSE

A magyar szellemi élet mind a mai napig nem nézett szembe becsületesen a mesterségesen kialakított Ady-kultusszal, Ady-kérdéssel: okaival, kiváltóival, haszonélvezőivel, a fönntartásában szerepet játszó személyekkel – s mindenekelőtt: utóbbiak esetleges politikai céljaival.

Annak ellenére van ez így, hogy Ady Endréről már rengeteg, összességében több tízezer nyomtatott oldalnyi elemzést és értékelést írtak. Ezek többsége azért magasztalja Adyt – természetesen kritikátlanul –, mert a költő és hírlapíró írásainak túlnyomó többségében ún. baloldali, a materialisták szerint „haladó” eszméket vallott, illetve ilyen célokat tűzött ki.¹ Az egyik legnagyobb tudású Ady-kutató, Kovalovszky Miklós egyenesen ezt írja: „Ady már zilahi és debreceni diák korában a helyi sajtónál keresett pályát írói-költői becsvágyának, s ez az út természetszerűen vitte a hivatásos újságíráshoz. Jellemző azonban rá és korán kialakuló világnézetére, szilárduló eszmei meggyőződésére, hogy *a létfenntartás kényszerű kötöttségéből mindig bal felé igyekezett* kitörni: ellenzéki, illetve független vagy liberális irányú lappal cserélve föl előző munkahelyét.”² Az Adyról szóló szakirodalom legjobbjai is pusztá „botlásnak” tulajdonítják azokat az eseteket, amikor Ady vissza akart állni saját nemzettársai mellé. Ugyanis ritka pillanataiban rájött arra, hogy rossz célokért küzd, az ő helye máshol van, mint ahová pénzzel, illetve dicsőítéssel terelték.

A 20. század első éveitől talán nyolc-tíz személy kezdte támogatni – a szárnyait bontogató Ady tehetségét fölismerve – e keresztény, magyar és nemesi származású, harcias fiatal újságírót és költőt. Kik voltak ők? Emberileg – kevés kivételtől eltekintve – züllött alakok, politikai beállítottsá-

1 Úgy tűnik, Ady „kényszer-osztályharcos” volt. Diósi (Nussbaum) Ödön, Brüll Adél férje, aki igazán jól ismerte Adyt, az 1930-as évek elején ezt mondta Rozsnyay Kálmánnak: „ha Adynak 1000 holdja van, ő a legnagyobb oligarcha, és nem volt úr, soha egy centime borraivalot nem adott az ő személyzetüknek”. Azonban semmije sem volt, s az örökös pénzgondokkal küzdő Ady magától értetődően vált kényszerűen osztályharcossá. Rozsnyayt idézi: KOVALOVSKY Miklós (szerk.): *Emlékezések Ady Endréről*. III. köt. Bp., 1987, Akadémiai Kiadó – Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete: 361.

2 KOVALOVSKY III. k. m. 365–366.

gukat tekintve baloldaliak, akik tudatosan léptek föl a keresztény magyar állam ellen; etnikailag „félíg magyarként” (báró Hatvany Lajos önjelmezése), esetleg kimondottan magyargyűlölő, galíciái bevándorolt-leszármazottként határozták meg önmagukat. Ezt a baloldali irodalomtörténetírás „illedelmesen” – éppen a lényegét ki nem mondva, sőt elfedve – így fogalmazza meg: „[Ady] A maga elhivatottságának prófétai bátorságával emel szót és harcol a demokrácia és humanizmus eszméiért, hű, lelkes fegyvertársak és ádáz ellenségek gyűrűjében, szövetségesekre találva a radikálisok és a szocialisták táborában is.”³

A támogatás jól körvonalazható módszerekkel, pontosan fölismerhető célok érdekében történt az általunk „keresztapáknak” nevezett, igen sok esetben szabadkőműves személyek által. Ezek a látszólag irodalmi, valójában azonban (többnyire) szabadkőműves körökben mozgó, (többnyire) zsidó származású politikai keresztapák hatalomra törekvő útjuk során Adyt zászlóként, keresztény magyarként maguk elé tolták. Kelltek nekik valaki, aki „elviszi a balhét”: aki elszenvedi a konzervatív-keresztény oldal gúnyolódását, később politikai támadásait, aki tönkreteszi egészségét, tulajdonképp zátonyra futtatja életét, s *magyarként* előkészíti a terepet a magyarországi zsidóság addiginál is nagyobb tér-, sőt honfoglalására.

Ez a „honfoglalás” összetett folyamat; itt csak a két legfontosabb célját, illetve következményét írjuk le: egyik a magyarság, a magyar érdek háttérbe szorítása, a másik a kereszténység, a keresztény egyházak lehetőség szerinti megsemmisítése.⁴ Nos, e történelmi jelentőségű célok szolgálata szép feladat a „predikátumos”, református magyar nemes-fi számára, aki nem sokkal halála előtt, 1917-ben odáig jut el, hogy *Korrobori* című – a magyar egyetemeken és a középiskolai irodalomoktatásban nem tanított – írásában a *magyar-zsidó összeolvadással* egy egészen új Kárpát-medencei nép létrehozatalát tartja a magyarság jövő felé vezető egyetlen útjának.⁵

3 Uo. 367. Az ilyen és hasonló mondatok hemzsegnak az elmúlt században Adyról írt tanulmányokban.

4 Az egyházellenes harcok nagyváradi kibontakozásáról lásd: RAFFAY Ernő: *Harcoló szabadkőművesség. Küzdelem a katolikus egyház ellen*. Bp., 2011, Kárpátia Stúdió.

5 A Korrobori-ügyre könyvünk II. kötetében visszatérünk. A dynak ez az írása életében nem jelent meg, csak a Nyugat 1924/1. számában. Ekkor a szerkesztő ezt írta az írás elé: „Ady Endre kiadatlan cikke, amely most került elő a Nyugat 1917. évi kézirat-mappájából, közlését akkor *vele egyetértően* cenzúramentes időre halasztottuk.” A Korrobori egyik legutóbbi megjelenési helye: KÖBÁNYAI János (szerk.): *Egy keresztvetés története. Zsidó történetek*. Bp., 2006, Múlt és Jövő Kiadása. 203–208.

Szerepéért kétféle ellentételezést juttattak Adynak az irodalmi és politikai keresztapák. Mindenekelőtt készpénzt (ügyesen: sosem annyit, amennyi kellett volna a magyar dzsentri legrosszabb pénzszerő tulajdonságát megtestesítő Adynak), továbbá olcsó méltatásokkal, elvtelen dicsőítményekkel halmozták el. Elhitették Adyval, hogy az utóbbi ezer év legnagyobb poétája, sőt: vátesze. A cél érdekében bevetették az általunk „zenibőlfelek” nevezett fogalmat: eszerint a zeninek mindent szabad, nem kell semmiféle írott és íratlan szabályt, törvényt, erkölcsi hagyományt és parancsolatot (ideszámítva a Biblia tízparancsolatát is) betartania, figyelembe vennie. Azért éltek e módszerrel, nehogy Ady egy tiszta (avagy józan) pillanatában elhagyja őket, s visszasoroljon oda, ahová születése predesztinálta: a keresztény magyarok oldalára. Korabeli iratokkal bizonyítható, hogy az Ady számára biztosított pénz és hírnév csak addig tartott, amíg ő – „a létfenntartás kényszerű kötöttségéből” – eleget tett a támogatói elvárásoknak. Igen, Ady kölcsönös kötöttségben élt és alkotott, s e széttörhetetlen kötöttségekből csak a halál szabadította ki. Ám lehet, hogy az sem.

Erre a folyamatra így tekint vissza 1915 végén Tiszántúli álnéven Krüger Aladár,⁶ a Nagyváradon megjelenő Tiszántúl című napilap főszerkesztője: „A fertőzés itt [Nagyváradon] történt meg, s a zsidóságnak a haladással szemben makacs és dühös ellenállást tanúsító töredéke s a talentumával nemzeti érzésekben alig fürdött ifjú egymásra találtak. Ez adta meg az alaphangot, a színt és tartalmat Ady Endre későbbi verseinek... Ez a Vér és arany keletkezése, elemei keletiek, semmi közük a nyugathoz... Szülője a jiddisch szomorú, pusztuló világa, új, még szomorúbb életre kelve egy magyarban.”⁷ Bizony Krüger megfogalmazása alapján is el kell gondolkodni a „haladás” és „maradiság” fogalmi ellentét pár tartalmán! Az első világháború előtt ugyanis bizonyos, fölfelé törekvő embercsoportok – miközben át akarták venni a gazdasági és szellemi hatalmat a Magyar Királyságban – azt hangoztatták, hogy ők a haladók, s akik ezt a vágyott célt tagadták, illetve akadályozták, azok a maradiak. Krüger

6 Krüger Aladár (1878–1952) ügyvéd, lapszerkesztő. Nagyváradon érettségizett, majd jogi tanulmányai után Nagyváradon ügyvédi irodát nyitott. Ő szervezte meg a helyi Katolikus Népszövetséget. 1906-tól a nagyváradai püspökség főügyésze, a katolikus nagygyűlések ünnepi szónoka Budapesten, Szegeden és Pécsen. (*Magyar katolikus lexikon* címszava alapján, a továbbiakban: MKL.)

7 Idézi: Rónai Mihály András: *Reves, Béla hagyatéka és egyéb Ady-émlékek*. Rónai vizsgálatait közli: KÖRÖSÖZKY III. i. m. 293. Egyes irodalmárok szerint talán nem Krüger, hanem a nagyváradai Szűcs Dezső írta volna a fenti mondatokat. A lényeg szempontjából mindegy, a többi filológiai vita kérdése.

egyszerűen megfordítja a fogalmakat, s azt állítja, hogy azok a maradiak, akik a nemzeti érzés, a nemzetállam és a kereszténység ellen lázadnak, és a hívő, becsületes kereszténység jelenti a haladást.

Ami a „jiddisch” hatást illeti, ne gondoljuk, hogy Krüger dr. vádaskodott. Maga Ady írja 1909-ben a szabadkőműves Veigelsberg Hugó (Ignotus) által szerkesztett szabadkőműves folyóiratban, a Nyugatban: „Okvetlenül más lelkű ember volnék különben, ha már falun ki nem cseréltetik velem a kálvinista iskolát a katolikussal. S ha a katolikus szerzetes-gimnázium után ismét rám nem borul egy ellenkező világ a zilahai református kollégiumban. Jeles diák voltam, eminens, sőt első eminens, szomorú családi emlékek, dolgok tartottak féken. De panaszok így is voltak reám, s mikor mint debreceni jogász beálltam egy újság redakciójába, szegény mártír-anyámon kívül mindenki elmondta az elvégeztetettet. Debrecenből, ahol nem igen akarták látni bennem még a Csokonai legpicinyebb öccsét sem, s ahol első verses könyvem megjelent, Nagyváradra mentem újságírónak. *Ez a nyugtalan, zsidós, intelligens város sok mindent átformált bennem*, amit a falu, Nagykároly, Zilah és Debrecen, tehát a falu, formált meg. De viszont valami dacos cinizmus görcsölte le itt az ujjaimat: azért nem érdemes írni, hogy az emberből Kiss József legyen.”⁸

A „politikai keresztapákról” még annyit jegyzünk meg e helyütt, hogy ők nem csak Ady Endrét használták föl hatalmi céljaik elérésére. Módszerük lényeges eleme volt, hogy a Magyar Királyság törvényhozó és végrehajtó hatalmának megszerzésére irányuló ténykedésüket a magyarországi *demokráciáért vívott harc*nak nevezték el. A sajtóban önmagukat furtonfurt haladó demokrataként hirdetve szembeállították tevékenységüket az akkori magyar politikusokéval, kormányokéval, akikre – ennek megfelelően – a „félfeudális”, „elmaradott” jelzőket aggatták. Az önmagukra használt „polgári radikálisok” és „progresszívek” kifejezések mögött is az bújk meg, hogy gyakorlatilag minden más értelmiségi és politikai csoportot maradinak, visszahúzóknak minősítettek. Ők képviselték (legalábbis szavakban) a népek megbékélésének nemzetközi eszméjét, szemben a nacionalistának bélyegzett magyar politikusok, hírlapírók és értelmiségiek óriási többségével. Ennek az – általunk „demokráciaöntetnek” nevezett – módszernek a jegyében fogalmazták meg rendszeresen durva kritikáikat a történelmi keresztény egyházakkal, elsősorban a római katolikus egy-

8 Nyugat, 1909. június 1. Közl.: *Ady Endre Összes Prózaírói Műve*. CD-ROM. Arcanum Adatbázis Kft., 1999. 9. kötet, 204. írat. (A továbbiakban ilyen formában: AEÖPM 9. 204.)

házzal szemben is. Ady Endre is magáévá tette ezt a szemléletmódot, ezért vetette papírra a legtöbb esetben igazságtalan, helyenként rágalmozó, ám a pártfogók előtt „jól hangzó” egyház- és vallásellenes írásait.

A demokrácia eme „evangelistáira” – akárcsak a baloldal két nagy irányzatát (szocializmust, liberalizmust) képviselő személyekre – az a jellemző, hogy semmilyen más ideológiai és politikai álláspontot nem voltak képesek elfogadni, de még csak megtrúni sem. A radikálisan magyar- és keresztényellenes tábor tagjai nagyratörő politikai céljaik érdekében léptek 1906-ban a szabadkőműves szervezetbe: Jászi Oszkár és társai számára (amint azt a Martinovics páholyban a Jászi által elmondottak bizonyítják) a szabadkőművesség csak arra és csak addig kellett, amíg azt harci eszközként használhatták a magyar állam és a kereszténység elleni „harcukban”.⁹ Emiatt kezdi szervezni Jászi (Ady segítségével) a Martinovics páholyban a leendő Országos Polgári Radikális Pártot, majd amikor – átmenetileg – többben nem értenek vele egyet, kimondja, hogy abban az esetben, ha nem kap támogatást páholybeli társaitól, inkább távozik a szabadkőműves szervezetből.¹⁰ Tény, hogy a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy csak eszköz volt Jásziék kezében. Amikor 1911 januárjában a Martinovics főmesterévé választják, Jászi tudatosan meg akarta nyerni páholyának tagjává a legjobb radikális értelmiségieket. Ennek eredményeképp lesz Ady Endre is 1912. május elején a szabadkőműves szervezet tagja.

Hlatky Endre,¹¹ Nagyvárad új főispánja 1943-ban, Ady Endre halála után huszonnégy évvel – a mai olvasó számára bizonyára meglepő – cik-

9 E harc részletei: RAFFAY Ernő: *Politizáló szabadkőművesség. Jászi Oszkár és a Martinovics páholy államellenes tevékenysége 1906–1912*. Bp., 2012, Kárpátia Stúdió.

10 A történetet levéltári forrásokkal alátámasztva később megjelenő *Szabadkőművesek Magyarországon élén* című monográfiámban mutatom be. (R. E.)

11 Hlatky Endre (1895–1957) rádióigazgató, sajtófőnök, szerkesztő. A budapesti egyetemen államtudományi doktorátust szerzett (1917); a szegedi ellenkormány sajtóelőadója (1919) lett. A külügyminisztériumban, majd a Miniszterelnökség sajtóosztályán dolgozott, 1928–31-ben gróf Bethlen István miniszterelnök személyi titkára volt. 1931–32-ben Károlyi Gyula gróf kormánya idején a sajtóosztály vezetője, 1933–40-ben a Magyar Rádió műsorigazgatója. Ő jelentette be a Horthy-proklamáció beolvasását a rádióban (1944. október 15-én). 1944 végén Nyugatra távozott, Olaszországban telepedett le. (*Magyar életrajzi lexikon* címszáva alapján, a továbbiakban: MÉL.) A lexikon nem írja, hogy Hlatky édesapja 1910–1916 között Nagyvárad főispánja volt, majd a fiú a főlsszabadított Nagyváradnak szintén főispánja lett, 1940–1944 tavasza között, lemondásáig.

ket írt a Magyar Csillag című folyóiratba a Magyar Királysághoz 1940. augusztus 30-án visszatért Nagyváradra tervezett, Ady és A Holnap-író-csoport tevékenységét bemutatni szándékozó múzeumról.¹²

Hlatky, aki főispáni hatalmával támogatta és segítette, sőt – mint írásából is kiderül – személyesen is intézte e múzeum megvalósítását, cikkében különösebb köntörfalazás nélkül közzétette „egyes nagyváradiak” véleményét Ady Endréről s a környezetében élt emberekről. Íme:

„Ady nevére Nagyváradon nagyon sok még ma is [1942–1943] a keserű emlékezés. Főleg Ady kortársai közt találhatjuk azokat, kik még csak nem is kívánják elolvasni Ady verseit, mert ők nem tudnak hinni annak a halott Adynak erejében és nagyságában, akit életében gyengének, betegnek, helytelen utakra távolodottnak és kicsinek láttak. Mivel ezek a kortársak nem ismerik – vagy nem eléggé ismerik – Ady verseit, azt sem tudják, hogy bennük a költő milyen magaslatokra száll. Azt sem tudják, hogy e magaslatokból mennyire felismerte saját kicsinységét.

De nemcsak a kortársak között vannak, akik Adyra keserű emlékezéssel, elégedetlenséggel gondolnak. Életrajzának váradai alapos ismerői között is sokan vannak, akik túlzottan csak a közíró, újságíró látják – ki olyan beállítással lapnál dolgozott, amit a mai jog és a mai közvélemény nem tűrne – vagy túlzottan csak a beteggé züllött bohémot – »az ital rokonát« – veszik észre Adyból – ki a kávéházakban, vendéglőben, a ma már kalapgyártó műhellyé átvedlett »Bodegában«, legtöbbször bizony nem sokra becsülhető társaságban töltötte idejét. És még ezeknél is többen vannak, akik túlságosan is csak azt látják Adyban, hogy Brüll Adélnak, Lédának volt szerelmi sorstársa. Annak a Brüll Adélnak, kinek egyéni szellemi értékeit elhinni nem tudják, pusztán női értékeiben pedig kételkedni kénytelenek.”¹³

Hlatky első mondataiban megvédi Ady költészetét azoktól, akik még halála után is kételkedtek költői nagyságában. Ezután azonban a főispán rámutat arra is, hogy Ady az 1943. évben érvényes jogszabályok szerint nem tűrt (1914 előtt azonban létező) hírlapoknál dolgozott mint újságíró. Itt a korabeli helyi zsidósajtóról van szó. Bizonyára voltak akkoriban még nagyváradiak, akik ezt is fontos szempontnak tartották, ám Hlatky elmondja azt a korabeli nagyváradi véleményt is, hogy sokan

12 Hlatky Endre: *Ady Endre és a „Holnap” múzeuma Nagyváradon*. Magyar Csillag, 1943. Közli: Sas Péter (szerk.): *Jelek és csodák. Ady Endre és Erdély*. Bp., 2008, Noran. 415–423.

13 Uo. 416–417.

a „bohém” életmódja és társasága miatt idegenkedtek a költőtől. Nos, e társaság tagjai között, például a Bodega nevű kocsmá színpadánál valóban nagy volt az egy négyzetméterre eső erkölcsstelenek, szabadkőművesek és zsidó nemzetiségű emberek száma. Róluk a következő oldalakon sok szó esik majd.

Hlatky még ennél is tovább megy: igen udvariasan ugyan, de züllött erkölcsű nőnek nevezi Léda „asszonyt”, aki ráadásul szellemileg sem állt túlzottan nagy magaslatocon. A nagyváradiaknak sajnos igazuk volt: az elmúlt évtizedek Ady-kutatása sok minden erkölcsstelenséget kiderített e hölgyről, ám az is igaz, hogy Adynak – bár minderről (súlyos részleteket) tudott – nem ez volt a legfontosabb Brüll Adéllal kapcsolatban. A fiatal Ady – aki a megelőző debreceni éveiben, majd Diósiné (Brüll Adél) megérkezése előtt is jobbára csak orfeumbeli hölgyekkel találkozott – egyszer csak megismert egy jól öltözött, a nemzetközi „érintkezésben” kikupálódott nőt, aki találkozásukkor éppen a költő által vágyott Párizst hozta el számára. Adyban azonnal eldőlt, hogy nem a korábban tervezett Szentpétervárra vagy Rómába utazik, hanem a világot Párizsban akarja fölfedezni. A fiatalember – levelezésük erre a bizonyosság – meglepő gyorsasággal beleszeretett a gátlástalanul erkölcsstelen hölgybe, más ember feleségébe.¹⁴ Brüll Adél ráadásul azt is jelentette számára, hogy váradi társasága után még Párizsban is egy nagyváradi származású zsidó családba kerül. Meg is szabadul az akkor általa már gyűlölt várostól, meg nem is: levelezése mutatja, hogy rendszeresen kapja, de kéri is az ottani híreket.

Visszatérve Hlatky írására: a főispán helyesen érzékeli cikke írása közben, hogy az Adyt körülvevő emberek szerepét nem kerülheti meg, ezért így folytatja:

„Ady értékelésében még a váradi zsidóság is megoszlik, ma is. De ezen a megoszláson azok, akik a régi Váradot ismerték, nem csodálkozhatnak, mert hiszen a váradi zsidóság Ady korában sem volt egységes, sem ízlésben, sem öntudatban, sem politikában, magyar magatartásban sem.”¹⁵

14 A félreértések elkerülése végett előrebocsátjuk, hogy jelen könyvnek nem célja egyes akkori hölgyek és urak erősen összekuszálódott és többszörös átfedéssel működő szerelmi életének bemutatása. A szakirodalom azonban leírja, hogy a fiatal, Léda „asszonyba” beleszerető Ady egyik váratlan budapesti útján „félreérthetetlen helyzetben” rajtakapta a nőt és egy férfit, egyik nagyváradi jó ismerőst, Halász Lajost a szállodai szobában. Sok más eset mellett ez is azt bizonyítja, hogy Ady szerelmének tárgya megfelelt Hlatky főispán és más nagyváradiak értékítéletének. (R. E.)

15 Uo. 417.

Ma már furcsán hat ez a szóösszetétel: „magyar magatartás”. Akkor azonban (1914 előtt) valóban úgy lehetett, ahogyan a nagyváradi etnikai- és vallási viszonyokat jól ismerő Hlatky írja: a Váradon letelepedő zsidóság egy része – úgy is mint idegen, ám a magyarok által befogadott jövevény – annak rendje és módja szerint, becsületesen elfogadta az államalkotó magyarságot és országát, s megindult (az egyébként soha senki által nem kért, főleg nem követelt) magyarosodás útján. Hlatky szavai azonban azt mondják, hogy a zsidóságnak létezett Nagyváradon egy olyan része is, amely „magyar magatartásban” nem állott a bevándoroltaktól és befogadottaktól elvárható szinten.

Márpedig Ady éppen ebbe a társaságba csöppent. Nem véletlen, hogy amikor 1900. január 2-án átvette hírlapírói állását a nagyváradi kormánypárti napilapnál, a Szabadságnál, néhány nappal később ezt írta Debrecenbe: „Édes, aranyos Illim! Nagyváradon vagyok. A »Szabadság« belmunkatársa. *Ebben a városban valaki vagy zsidó, vagy pojáca.*”¹⁶ Meglepő megállapítás, de csak a miatt, mert Ady január 2-án ért Váradra, s mindössze öt nappal később már ez a véleménye. Egyébként azt is megtudhatjuk, hogy Ady miért s milyen módon került Nagyváradra újságírónak: levelei kritikai kiadásának szerkesztője egy korábbi könyvből vett adatok alapján megállapítja: „Hegedűs Nándor a »szájhagyományra« hivatkozva megírja, hogy a Nagyváradai Naplóval élesen rivalizáló Szabadság (személy szerint Laszkyné, a tulajdonos felesége, a harc irányítója) taktikai okból döntött Ady szerződtetése mellett: *szükség volt a predikátumos [nemesi előnévvel rendelkező] nem zsidó Adyra a zsidókból álló szerkesztőség összetételének javítására*, hogy versenyképes legyen a megyeházán a nem zsidó (de nem is predikátumos!) Nagyváradai Naplóbeli újságírókkal szemben...”¹⁷ A Hegedűs-féle szájhagyományt azért vehet-

16 VITÁLYOS László (szerk.): *Ady Endre levelezése. I. (1895–1907)*. Online kiadás. 32. levél: Ady Endre – Varga Ilonának. Nagyvárad, 1900. jan. 7. (A továbbiakban ilyen formában: AEL 1. 32.)

17 Uo. Vitályos László HEGEDŰS Nándor *Ady Endre nagyváradi napjai* (Bp., 1957) című könyvére hivatkozva állapítja meg a fent idézett állítást. Hegedűs (és Vitályos) állítását megalapozottnak tekintjük. Hegedűs Nándor (1884–1969) újságíró, lapszerkesztő, irodalomtörténész. Oklevelet a budapesti egyetem bölcsészkarán szerzett. 1906-tól Nagyváradon újságíró, a Holnap alapítói közé tartozott. Kapcsolatban állt Ady Endrével, Juhász Gyulával. 1906–13-ban a Nagyváradai Napló, 1913–18-ban a Szabadság munkatársa, 1918-tól a lap főszerkesztője. 1928–1934 között a bukaresti parlament magyarpárti képviselője volt. Azoknak a táborába tartozott, akik *bírdták az irredenta magyar külpolitikát*. A harmincas évek végétől Budapesten élt. Írásai 1931–40-ben rendszeresen megjelentek a Pesti Naplóban. 1949-ben rövid ideig

jük megalapozottnak, mert Hegedűs maga is zsidó nemzetiségű volt, s e körökben mozgott. Sőt, szabadkőműves is volt: 1909-ben lép a hitsorsosai által vezetett nagyváradai László király páholyba.

Látszik, hogy Hlatky főispán ismerte a rejtett összefüggéseket is, Ady kapcsán több minden mellett kitér a szabadkőművesekre is:

„Korunknak számos ellentmondása közepette bizony a mai [1942] Váradon sokan nemcsak nem értik, de egyenesen kifogásolják is, hogy például Tisza Istvánt a trianoni szélsőjobb politikai fölfogás a »liberális« gyűjtőnévvel egy katlanba dobja azok mellé, akik Tiszát annak idején éppen ókonzervatív voltának vádjával támadták – ugyanakkor pedig éppen a jobboldali Magyarország igen elnéző Ady Endre irányában, és elfeledni látszik azt, hogy ez az Ady a *szabadkőművesek szolgálatában, zsidóérdekű sajtóban* fújta tüzét Tisza, a vármegye, a káptalan felé, együtt lakván a valóban »liberális« Biró Lajossal.”¹⁸

Hlatky világosan látja a helyzetet: miközben az 1940-es évekbeli „szélsőjobb fölfogás” Tisza grófot a mérsékelt, nemzeti liberalizmusa miatt egy kalap alá veszi (nagyon helytelenül) azzal a szélsőségesen liberális (részben szocialista) politikai csoporttal, amelynek tagjai Tiszát életében konzervatív fölfogása miatt kritizálták – Adyt megértően kezelik, azt az Adyt, aki a Tisza grófot gyűlölő szabadkőművesek és magyarellenés zsidó csoportok mellé állt.

Külön is ki kell térnünk Hlatky főispán fenti kifejezésére, mely szerint Ady a szabadkőművesek szolgálatában állt, azaz őket szolgált. Eszerint a zsidó szabadkőművesek szolgálukká tették a predikátumos keresztényt. Az Olvasó számára bizonyára nagyon meglepő s idegenül hangzó megállapítások ezek, azonban jelen könyv szerzője által elolvasott sok tízezer régi levéltári irat Hlatky főispán állításait látszik igazolni.

Hlatky, aki támogatja az Ady-múzeum létrejöttét, valójában ítéli meg az akkori Nagyvárad fölfogását: „Érthető így és nyilvánvaló, hogy Nagyvárad mai magyarsága nem hajlandó bálványozó áhítattal leborulni Ady emléke előtt.”¹⁹

a Világ c. lap, 1950–55-ben az MTI Külföldi Sajtó Osztályának a munkatársa. Az utolsó évtizedekben főként Ady hagyatékával foglalkozott. (MÉL címszáva alapján. Hegedűs személyéről megemlékezik a *Magyar zsidó lexikon* is.)

18 Hlatky i. m. 417. Biró Lajos, eredeti neve Blau Emil, később a budapesti Martinovics páholy szabadkőművese lesz. 1918-ban Károlyi Mihály gróf szabadkőműves kormányában külügyi államtitkár.

19 Uo.

Sőt, a főispán megengedi magának, hogy állítása bizonyítására Adyt bizonyos értelemben összehasonlítsa Reményik Sándorral.²⁰ „A helyzet megértéséhez azt is tudni kell, hogy a [román] megszállás éveit ismételtén költő városa volt Várad. Reményik jött ide ismételtén is, hogy orvosát felkeresse, pihenjen, gyógyuljon. Reményik is itt élt, és láthatták a váradiak, hogy nem úgy élt, mint Ady. Protestáns volt ő is, de azért a premontreiek klostromában keresett szállást, nem pedig értetlen újságolvasó tömeg előtt Ady módjára [szembeszállt a] Kanonoksorral, hanem barátkozott a katolikus papokkal is, és a magyar munkában velük együtt haladva vette ki a részét. Reményiket Váradon nem bodegák, romlott barátok, züllött nők, nem is Lédák ihlették. Várad tehát rádöbben, hogy nem is szükséges a költői mivoltához az a sok kárhozzátartni való, amit Ady életében ezzel próbált menteni.”²¹

Hlatky előhossa még a szomszédos kisváros, Nagyszalonta nagy költőjét, Arany Jánost is, akit szerinte sok váradi összehasonlított Adyval, utóbbi kárára.

A Hlatky Endre és az általa megidézett nagyváradiak véleményét azóta elmosta az idő. Pontosabban korántsem az idő mosta el, hanem a magyar irodalomban és irodalomtörténetben 1945 után győzelemre jutott agresszív, kizárólagosságra törekvő nézetdiktatúra,²² amely Adyt, a baloldali, liberális, illetve szocialista zsidóság és szabadkőművesség barátját olyan szoboralakká merevítette, amely (legalábbis eddig) nem tette lehetővé teljes körű és a tényeknek megfelelő kép megalkotását a költőről.

20 Személyéről ezt írja a *Magyar életrajzi lexikon*: „Reményik Sándor (Kolozsvár, 1890. aug. 30. – Kolozsvár, 1941. okt. 24.): költő, szerkesztő. Kolozsvárott kezdett egyetemi tanulmányait nem fejezte be, hivatalt nem vállalt, kizárólag az irodalomnak élt. Az erdélyi újságok állandó munkatársa. 1921-től a Páztortúzt c. folyóirat főszerkesztője. Kezdetben Végvári álnéven irredenta verseket írt, *költészetét sovinizmus, vallásos érzés* és retorikus hangvétel jellemezte. Későbbi verseiben *azonban* már a humanitás gondolata érvényesül. Baumgarten-díjat kapott (1937 és 1941)...” Reményik verseire a kereszténység (evangélikus vallású volt) és a magyarságtudat a legfőbb jellemzők. Trianon után kolozsvári lakásából a román megszállók kidobták: több mint tíz év után kapta csak vissza otthonát. 1940-ben megkapta a Corvin-lánc nevű magas állami kitüntetését. A *Magyar életrajzi lexikon* által említett sovinizmusából semmi nem igaz: e lexikon még 1990-ben is rágalmazza Reményiket, sőt a szövegben dőlt betűvel kiemelt „*azonban*” használata azt sugallja, hogy a vallásos érzés ellentéte a humanizmusnak.

21 Hlatky i. m. 418. A „bodegă” román szó, jelentése: falatozó.

22 *Nézetdiktatúra*: Takaró Mihály irodalomtörténész helytálló eszméletörténeti szakkifejezése.

Könyvemben a tárgyilagos, elfogulatlan és tényszerű Ady-kép megfestésére teszek kísérletet a forráselemző történetírás módszerével. Lássuk, mit is írt az erdélyi, kolozsvári református püspök, Makkai Sándor²³ a nem sokkal Ady halála után, 1927-ben megjelent *Magyar fa sorsa – A vádlott Ady költészete* című könyvében:²⁴

„Szeretném azért, ha tanulmányom az Ady-kérdést kiemelhette volna abból a helytelen megvilágításból, amely úgy fogalmazta meg azt, hogy lehet-e Ady a magyar ifjúság követendő mintaképe, hiszen világos, hogy nem lehet, nem is akart az lenni, és nem is volt soha. De tragikus életében és költészetében a magyar lélek olyan válságai, bűnei és szépségei nyiladoztak ki, melyek együttvéve hatalmas életformáló tanulássá tömörödhetnek egy öntudatos nemzedék lelkében. Ezt a tanulást elzárni a jövőből elől senkinek sincs joga, de senkinek sincs hatalma se, mert ez a tanulás azért küldetett, hogy hasson és neveljen. Biztos, hogy Ady felületes vagy könnyelmű ismerete, egyoldalú hangoztatása vagy egyoldalú agyonverése ártalmasak, mint minden visszaélés a valósággal és igazsággal. A komoly és tiszta szándékú megismerés azonban itt is áldott, mint maga a valóság és igazság. A magyar nemzetnek, a magyar kultúrának, a magyar közéletnek, a magyar ifjúságnak a valóság és igazság szeretetére, tiszteletére és követésére van egyedül szüksége, hogy végre megszűnjék »Mesebeli János« lenni, tragikus naivja a délibáboknak, és végre önmaga lehessen.”

Makkai püspök e könyvét református ifjak egy csoportjának kérésére írta, hogy megvilágítsa számukra Ady életművét. Makkai az 1920-as évek közepén, fiatal püspökként iránytűt akart adni a román megszállás alatt élő magyar fiatalemberek számára. Nem véletlen, hogy elemző könyvét e mondattal zárta: „Örvendek, hogy kimondhatom: bízom a magyar ifjúság intelligenciájában, és bízom a szívében is. Az élet másként bánt és bánik

23 Makkai Sándor (1890–1951) református tanár. A gimnáziumot 1908-ban Sepsiszentgyörgyön, a teológiát 1912-ben Kolozsvárt végezte, hol ekkor hitoktató lett. Ez évi decemberben bölcsészettudományi oklevelet szerzett. 1917 tavaszán teológiai magántanári képesítést, mindet ugyanott. Közben 1915-ben lelkészi állást foglalt el Vajdakamaráson, míg 1917-ben a gyakorlati teológia tanárának hívták a sárospataki akadémiára. A következő évben Kolozsvárra ment a rendszeres teológia tanszékére. 1922-ben főjegyzőjévé, 1926 áprilisában püspökkévé választotta az erdélyi egyházkerület, s mint ilyen, kolozsvári lelkész volt 1936-ig, amikor lemondott e hivatalairól és egyetemi tanárrá neveztetett ki Debrecenbe a gyakorlati teológia egyik tanszékére. (A *Magyarországi protestáns egyház-történeti lexikon* címszava alapján.)

24 Makkai Sándor: *Magyar fa sorsa. A vádlott Ady költészete*. Bp., 1927. Online kiadás (MEK).

velük, mint a mi nemzedékünkkel és az előttünk jártakkal. Nagyobb a terhük, nagyobb a felelősségük, keményebb a sorsuk, kell tehát, hogy erősebb és férfiasabb legyen a lelkük. És kell, hogy szebb és gyümölcsözőbb legyen a jövőjük. Teljes bizalommal helyezem azért mondanivalóimat az ifjúság szívére, mert a bennük való bizalmam titka ez: bízom Istenben.”

A magyarságnak a 21. században, a 2010-es években is égetően szüksége van a tárgyilagos Ady-képre, Ady pártatlan, valósághű bemutatására, mivel napjainkban kísértetiesen hasonló szellemi folyamatok zajlanak Magyarországon, mint a múlt századelőn, Ady életének korában. „A komoly és tiszta szándékú megismerés azonban itt is áldott”, ezért e könyvemben megkísértem az óriási tehetségű, tragikus sorsú magyar költő életének egy-két fontos fejezetét a pártos, elfogult és sokszor magyarellenes irodalomtörténet-írás és történetírás ellenére, a magam konzervatív fölfogása szerint megvilágítani.

Bizalommal helyezem hát tanulmányomat a 21. századi magyarok asztalára, „mert a bennük való bizalmam titka ez: bízom Istenben.”

NAGYVÁRAD, ADY MEGRONTÓJA

Magyar–zsidó arányok és viszonyok Nagyváradon

Nagyváradra érkezik s 1900. január 2-án munkába áll a Szabadelvű Párt (az akkori kormánypárt) Szabadság című hírlapjánál a huszonketedik születésnapját alig több mint egy hónapja maga mögött tudó Ady Endre jogakadémiai hallgató, aki ekkor már eldöntötte, hogy hírlapíró, s – amennyire a „redakciós” munkától ideje engedi – költő lesz. A laphoz kerülésének történetét Hegedűs Nándor szavainak megidézésével leírtuk a bevezetőben: kellett a keresztény nemesember a lap „etnikai/vallásfelekezeti statisztikájának” javításához.

Az ifjú Ady, aki már Zilahon is találkozott izraelita bevándoroltakkal, a Wesselényi Református Kollégiumban egyik legjobb barátja Zilahi (Friedmann) Tibor volt, sőt leánytestvérének Ady udvarolt (Friedmann Erzsébet, a későbbi Zsóka-versek ihletője). Ezek a zsidó emberek békésen beilleszkedtek a magyar társadalomba, s az ő viselkedésük alapján Ady méltán, teljes joggal hihette, hogy magyarok és zsidók között ellentétek nyilván nincsenek, nem is létezhetnek. Idéztük váradi tartózkodásának ötödik napján írt meglepő levélmondatát, amely szerint a városban „valaki vagy zsidó, vagy pojáca”.

Miért írhatta e furcsa mondatot a Magyar Királyság kellős közepén? Talán nemigen voltak ott magyarok? A magyarázat kézenfekvő. Az 1920-as évek első felében jelent meg a Dóczy Jenő és Földessy Gyula által szerkesztett *Ady-Múzeum* című visszaemlékezés-sorozat második kötete. Ebben Ady egykori, szintén szabadkőműves társa, barátja, Nagy (Grósz) Endre, a „magyar kabarének” nevezett giccses, manipulatív célú műfaj megteremtője a századelői Nagyváradról írt szép cikket. Ebből idézzük a magyarázatot:

„Még van a városnak egy nevezetessége, amely a többi várostól elkülöníti: hogy a statisztika szerint lakosságának *harmincöt százaléka* zsidó. De ez csak a statisztika szerint van így. Hiszen Nagyváradon, mint

földrajzi fogalomban, a városias belső város körül széles mezőváros terpeszkedik, amely csak a népszámlálásnál számít, egyébként pedig az ősi foglalkozások szabad térségein él, anélkül, hogy a városi életbe valami befolyása is lehetne. A valóságban hát *legalábbis nyolcvan százalék zsidó* az igazi városi lakosságban. Olyan ez – ahogy Ady Endre szokta volt mondani – mintha nyolcvan százalék kovással és húsz százalék liszttel sütnének kenyeret.”²⁵ Nagy Endre, a nagyváradi László király nevű szabadkőműves páholy több éven át volt főmesterének, Grósz Menyhértnek testvéröccse, aki jól ismerte Váradot, azt írja tehát, hogy tíz emberből nyolc (talán kilenc) zsidó nemzetiségű. A fiatal Ady ezek szerint csak véletlenül találkozhatott új városában magyarokkal, ehelyett szinte kizárólag magyar vagy jiddis, esetleg német nyelven beszélő, az asszimiláció különböző fokain álló zsidókkal. A kovász és a liszt ilyen arányából csak savanyú, ehetetlen kenyér süthető – ez azonban Adynak a zsidóság magyarok közötti szerepére vonatkozó *későbbi* álláspontját tükrözi.²⁶

A nagyváradi viszonyok érzékeltetése céljából Nagy Endre cikkében kiemel s bemutat néhány jeles zsidó személyiséget a városból, talán azért, hogy megmutassa a két etnikum együttélését: „Az ortodox zsidók elnöke Ullmann Izidor, aki jelentős politikai tényező és Tisza Kálmán is barátkozni szokott vele.”²⁷ Egyáltalán itt minden kitelik a zsidóból. A gazdasági egyesület elnöke és az arisztokrácia hangadója lovag Wertheimstein, aki öles ember, mindig nedves sással, monoklira temett szemöldökcsonttal, széles vállal, keskeny csípővel. Az éjszakai verekedések rettegett hőse Braun Berci, az összenőtt szemöldökű gorilla-ember, aki álluknál fogva szokta levegőbe emelni az embereket.²⁸ A régi szabású, hajthatatlan negyvennyolcas Stern Hermann, aki zsinóros magyar ruhában jár,

25 Dóczy Jenő – Földessy Gyula (szerk.): *Ady-Múzeum*. II. köt. Bp., é. n., Athenaeum. 76.

26 A későbbiekben lesz szó erről az álláspontról.

27 Tisza Kálmán (1830–1902) Magyarország miniszterelnöke 1875–1890 között. Gróf Tisza István édesapja. Politikai beceneve: Generális. Magyarország modernizálásának egyik legnagyobb alakja, az Osztrák–Magyar Birodalom nevű európai nagyhatalom egyik „erős embere”. (1868 novembere óta a király parancsa szerint a Habsburg-monarchiának két hivatalos neve van: Osztrák–Magyar Monarchia és Osztrák–Magyar Birodalom.) Tisza Kálmán másfél évtizedes miniszterelnöksége alatt történt a bevándorló zsidóság valóban óriási gazdasági-pénzügyi előretörése. Tisza Kálmán gazdaságpolitikája a liberális eszméken nyugodott.

28 Braun Berciről ezt írja Antal Sándor, az *A Holnap* szerkesztője: „Braun Bercsi, [sic] a marhakupec, nyolc osztrák tisztet vert ki egyetlen székkal a Sas kávéházból, mert valamelyik tiszt zsidózott.” ANTAL Sándor: *Ady és Várad*. Bp., 2004, Madách Irodalmi Társaság. 16–17.

kávéházában harminc krajcárért árulja a pecsételt bort, de ifjú írók, költők ingyen is megkapják. A város Cato-ja Berkovits Ferenc dr., aki, ha a közgyűlésen felszólal, mindig márványba vágyó mondatokban beszél.²⁹ Az arszlánok arszlánja a szép, szőke fürtű Dési Géza,³⁰ aki a fehérművit Párisban mosatja és aki úgy tud reggel nyolcig pezsgőzni a »Magyar Király«-ban, hogy egy ráncsal sem gyarapszik se az arca, se a ruhája.³¹

Az említett zsidó urak a maguk nemében valóban a nagyváradai élet híres szereplői voltak. S hogy milyen nagymértékben érvényesülhettek a zsidó nemzetiségű, illetve izraelita vallású emberek a Magyar Királyságban, ennek bemutatására idézzük Dési Géza rövid életrajzát az országgyűlési almanachból: „A gimnáziumot Nagyváradon a premontreieknél, a jogot Nagyváradon és Budapesten hallgatta [...] Nagyváradon ügyvéd. Bihar vármegye tiszteletbeli szolgabírája és választott törvényhatósági bizottsági tagja. Nagyvárad törvényhatósági város központi választmányának tagja, a nagyváradai leszámítoló és jelzálogbank, az ottani szállodások, vendéglősök és kávéosok ipartársulatának jogtanácsosa, az ottani pincéregylet ügyésze, [jogtanácsosa] a gőzmosó és szikvízgyár rt. elnököigazgatója, a Nagyvárad Polgári Kör díszelnöke, a kereskedelmi alkalmazottak egyesületének elnöke, a nagyváradai izraelita hitközség elöljárósági tagja és a hitközségi kerület bírása. Tartalékos hadnagy a nagyváradai 4. honvéd gyalogezredben. Több éven át felelős szerkesztője volt a Nagyváradai Naplónak, számos publicisztikai és büntetőjogi dolgozata jelent meg. Neje Krausz Olga. [...] a magyarszéki kerület szabadelvű párti programmal képviselőjévé választotta.”³² Dési, mint látható, szinte mindent

29 Berkovits Ferenc, dr. (1848–1912) a nagyváradai izraelita hitközség elismert és megbecsült tagja élete végéig. 1876. október 29-én vették föl a nagyváradai László király szabadkőműves páholyba. Az 1880-as évek óta a páholy „világosságai” (vezetői) közé tartozott. 1890-ben több évre e páholy főmesterévé választották. Szabadkőművesi tevékenységéről lásd: RAFFAY: *Harcoló...* i. m. 73–94. Tanulmány Berkovitsról: KUPÁN Árpád: *Berkovits Ferenc, az igazság és a humanizmus bajnoka*. In: Várad, 2010/1. szám.

30 Dési Géza (1869–?) jogi író, politikus. Nagyváradon, majd Bp.-en folytatott ügyvédi gyakorlatot. Eleinte mint Bihar vármegyei szolgabíró, közigazgatási pályán működött. 1905-ben a magyarszéki kerület szabadelvű párti országgyűlési képviselője. A fővárosban mint jogi író s főként mint bűnügyi védő vált ismertté. 1915-től a bp.-i törvényhatósági bizottság tagja. Vezető szerepe volt az izraelita felekezeti életben. A kormány jelöltjeként lépett fel az 1926-os választásokon s 1935-ig a főváros Északi kerületének egységespárti országgyűlési képviselője. (MÉL)

31 DÓCZI–FÖLDESSY i. m. 76.

32 FABRO Henrik, dr. – UJLAKI József, dr.: *Sturm-féle országgyűlési almanach 1905–1910*. Bp., 1905. 252–253.

elérhetett a magyar közéletben és társadalomban, a gazdaságban. Ő lesz az a képviselő, aki 1906-ban először jegyzi be a Képviselőház indítvány-könyvébe az általános, titkos választójogot.³³

A huszonnégy éves Ady környezetében Désihez hasonló urak mozogtak, akik anyagilag, pozicionálisan, kapcsolatrendszerükben s minden más vonatkozásban nyugodtan élvezték az élet „napos oldalát”. Úgy tűnik, ők lettek a fiatal hírlapíró példaképei vagy legalábbis követendő ideáljai. Azt már egészen korán fölismerte Ady, hogy ő hozzájuk hasonló életpályát több ok miatt sem tud befutni. A pénzre és a „nagy életre” viszont vágyott.

Nagy Endre azt is leírja, hogy a gazdag magyarok a vidéki, bihari, vármegyei dzsentri körébe, s nem a váradi városiak közé tartoztak. A városban csak a római katolikus (magyar) és a görögkatolikus (román) püspökség volt a gazdag nem zsidó tényezők közé sorolható. Érdekes, Ady alig melegedik meg Nagyváradon, máris megírja az *Egy kis séta* című, a római katolikus kanonoksor elleni cikkét. Ez az írása nem más, mint a zsidó-szabadkőműves környezetébe való tudatos beilleszkedésének módszere és eszköze. Kenyéradóinak bizonyította vele, hol áll agya és szíve, s hogy megbízható harcos az „antiklerikális harcban”.

Nagy Endre ír az „eszmék” század eleji nagyváradi kavargásáról is: „mintha ez a város volna a világ eszméinek a laboratóriuma. Az Emke kávéház egyik asztalánál ülnek a radikálisok, akiknek Várady Zsigmond

33 Miután Dési megtette bejegyzését, üzenetet kapott Tisza István gróftól, látogatná meg geszti birtokán. Dési Géza a történetet csak harminc évvel később hozta nyilvánosságra: „Tisza akkor meghívott, hogy látogassam meg Geszten [...] Ez olyan nagy dolog volt, mintha maga az angol király hívott volna meg! Alaposan felkészültem az útra: éjt nappallá téve tanulmányoztam a nagy államjogászok műveit és az akkor modern törvényalkotás minden dokumentumát felkutattam. Végre megjött a levél, hogy Nagyszalontán vár a kocsi. Jellemző Tiszára, hogy bár apa és fiú kétszer is volt miniszterelnök, Gesztre bizony nem járt vonat! Még ma is a torkomban érzem a fullasztó izgalmat, amikor a hintó begördült az ősi parkba. Tisza István a bejáratnál fogadott. Remek villásreggelit kaptam, aztán körüljártuk a birtokát, megnéztük a gazdaságot, beszélgettünk mindenről, csak éppen a választójogról nem esett szó. Elérkezett az ebéйдő, ettünk, ittunk, beszélgettünk tovább – még mindig semmi! Négy órakor Tisza, amikor a kocsi már előállt, mintha csak úgy éppen eszébe jutott volna, megkérdezte, hogy ismerem-e Lord Bradbure [Bradbury?] esetét? A választások idején a következő párbeszéd zajlott le a lord és kocsisa, John között. – John, fogj be – mondta a lord. – Hová, Mylord? – így John. – Manchesterbe, szavazni. A derék John nem mozdult. Szólt azonban imígyen: Maradjunk itthon, Mylord. Excellenciád a konzervatív, én meg a liberális jelöltre szavaznék. A végeredmény tehát ugyanaz lesz, viszont nem fárasztjuk hiába a lovakat...” *Dési Géza 30 évvel ezelőtt jegyezte be először nálunk a titkos választójogot.* 1936. decemberi újságcikk. Közli: Huszadik Század, huszadikszazad.hu.

mutatja az utat olyan régiókba, ahol csak ábrándos költők járnak. A másik asztalnál ott ül a »sötét reakció«, amely az ország egyetlen klerikális lapját táplálja, a »Tiszántúlt«. Sehol e nagyvilágon annyiszor ki nem ejtik ezt a szót, hogy: »progresszió«, mint Váradon. Jászi Oszkáréknak, akik Budapesten most kezdenek pártba összeállani, Nagyvárad a rezervoárja [tartaléka].³⁴

Azt nem írja meg Nagy Endre, hogy Várady Zsigmond dr., az ismert református ügyvéd éppen Ady városba érkezésének hetéig a László király szabadkőműves páholy főmestere, tőle pedig Grósz Menyhért (Nagy Endre testvérbátyja) veszi át a páholy vezetését. Azt sem írja, hogy nemsokára, 1903-ban (amikor őszig még Ady is Nagyváradon van) maga is belép a páholyba (s majd innen igazol át a Jásziék által 1908-ban megalapított Martinovicsba).³⁵ Várady Zsigmond Ady első „forradalmiaskodó” cikkeiből fölismeri, hogy a fiatal hírlapíró esetleg bevonható lesz a szabadkőművesség kötelékébe, ezért szoros, támogató-nevelő jellegű kapcsolatot épít ki Adyval. Nem egészen tizenhárom év a különbség közöttük: Ady mint mentorára néz fel a szabadkőműves ügyvédre, akinek ráadásul a vallásfelekezete is megegyezik az övével. Ady és Várady kapcsolata azt mutatja, hogy a fiatal újságíró csak azokkal a keresztény magyarokkal találta meg az egyetértés hangját, akik megfelelően beilleszkedtek a nagyváradai zsidó és szabadkőműves társaságba.

1900-ban, amikor Ady Váradra érkezett, hivatalos adatok szerint a város összlakosságának negyedrésze volt izraelita. Egy angol nyelvű oldal a világhálón, amelyet a földkerekség különféle részein élő zsidó emberek alapítottak, adatokat nyújt a nagyváradai zsidóság lélekszámáról.³⁶ Susan Geroe a nagyváradai zsidóság történetéről szóló írása szerint a városban a 19. század közepén 1500 izraelita élt. Idézi a magyar népszámlálások adatait: eszerint 1870-ben 6438, 1880-ban 8186 fő, 1890-ben 10 115, 1900-ban 12 100 zsidó élt a városban.³⁷ A nagyváradai zsidóságról kiadott, egyik legújabb összefoglaló könyv szerzője Mózes Teréz még azt is hozzáteszi a fenti számadatokhoz, hogy az első világháború előtti évtizedekben

34 DÓCZI-FÖLDESSY i. m. 77.

35 Várady Zsigmond szabadkőműves tevékenységéről: RAFFAY: *Harcoló...* i. m. 101–120.

36 A honlap: *Tikvah.ro. Jews in Oradea*. Alapítók: John Andrews (United Kingdom), Zvi Fein (Israel), Jochen Frickel (Germany), Albert Herskovits (United Kingdom), Suri Mandel (family of) (USA), Jane Marton (Australia), Amitai Pollak (Israel). (Elérhető itt: tikvah.ro; megnyitva: 2013. május 6. – a szerk.)

37 GEROE, Susan: *Oradea. An Introduction to its Jewish History*. (Elérhető itt: tikvah.ro.)

a zsidók létszámának növekedése Magyarországon „nem érte el a 10 százalékot, Budapesten 21 százalékos, Nagyváradon pedig 26,23 százalékos szaporodást regisztráltak.”³⁸

Nagyvárad történetének egyik legjobb ismerője, Péter I. Zoltán írja az 1900. évi pontos népességi adatokat: „1900-ra a polgári és katonai lakosság száma elérte az 50 177 főt. Anyanyelvi megoszlás szerint ebből magyar 91,3%, román 5,1%, német 2,4%, szlovák 0,3%, rutén 0,1%, egyéb 0,8%. A hitfelekezet szerinti megoszlás: római katolikus 30,6%, református 29,9%, izraelita 24,5%, görögkeleti (ortodox) 7,2%, görögkatolikus 5,7%, evangélikus 1,7%, unitárius 0,1%, egyéb 0,3%.”³⁹

A zsidóság arányának töretlenül gyors növekedését mutatja az 1920. évi román népszámlálás: a város 68 081 lakosából már 17 880 (26,26%) zsidó nemzetiségű. A magyarok lélekszáma 40 744 (59,85%) a románoké 8441 (12,4%).⁴⁰ Mózes Teréz a következő, meglepő adatokat írja a nagyváradai zsidó értelmiségiek számáról: „A XX. század első két évtizedében [...] 29 zsidó tanító, 48 orvos, [!] 6 gyógyszerész, 58 ügyvéd, [!] 23 közigazgatási tisztviselő, 500 magánhivatalnok, [!] 10 nyomdatulajdonos, 8 hírlapíró fejtett ki gazdag aktivitást a városban.”⁴¹ Ezek az adatok azt mutatják, hogy Budapest után Nagyvárad lett a hazai zsidóság második legnagyobb gazdasági és szellemi központja. Susan Geroe fent idézett tanulmányának (valószínűleg becsült) adata szerint 1944-ben Nagyvárad 90 ezer lakosából 30 ezer volt zsidó. Az 1920 utáni évtizedek már egy másik történet részei: Romániában az izraelitákat – valószínűleg a magyarokról való leválasztás szándékával is – külön nemzetiségnek tekintették, azaz bevezették az első világháború előtti romániai szokást.

Ady váradai éveiben a zsidóság nemcsak lélekszámban gyarapodott, hanem a városban megszerezhető közigazgatási, jogi-igazságügyi, egészségügyi, építészeti pozíciók tekintetében is. A fent idézett Geroe tanulmányból az alábbiak derülnek ki: a városháza testületeinek sok zsidó tagja volt. Az Igazságügyi Bizottság tagja dr. Adorján Emil, dr.

38 MÓZES Teréz: *Váradai zsidók*. Nagyvárad, 1995, Literator. (Megjelent a Soros Alapítvány támogatásával.) 100–101.

39 PÉTER I. Zoltán: *Ady Endre regényes életrajza Nagyváradon*. Bp., 2007, Noran. 10.

40 VARGA E. Árpád (összeáll.): *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. II. köt. Csíkszereda, 1998, Pro-Print. Elektronikus változat (KIA Könyvtár, kia.hu).

41 MÓZES i. m. 120. Mózes az adatainak jó részét BOROVSKY Samu *Bihar vármegye* (Bp., 1901) és VENETIANER Lajos *A magyar zsidóság története* (Bp., 1922) című könyvéből veszi.

Friedlander Sámuel, dr. Kurländer Ede, Mihelfi Adolf, dr. Mihelfi Lajos és dr. Sonnenfeld Zsigmond. A városi ügyvédi kamara elnöke dr. Berkovits Ferenc. A városi Pénzügyi és Gazdasági Bizottságban működött Aufricht Mór, dr. Kurländer Ede, Mihelfi Adolf, Moskovits Mór, dr. Moskovits József. A város Kereskedelmi és Ipari Bizottságában Reiszmann Mór, Steiner M. Albert és Ullmann Sándor, míg a Szépészeti és Közlétesítményi Bizottságban Incze Lajos, Heller Ede, Moskovits Miksa, Hegedűs Nándor dolgoztak. A Közegészségügyi Bizottság tagja volt dr. Altmann Jakab, dr. Weismann Márton. Két városi rendőrkapitány is zsidó volt: Gerő Ármin és dr. Schiff Ernő. Dr. Kecskeméti Lipót „főrabbi és költő”, valamint Fuchs Mór főrabbi szintén tagja volt a városháza törvényhatósági bizottságának.⁴²

Geroe azt is jogos büszkeséggel állapítja meg, hogy mivel a 19-20. század fordulóján a város lakossága szinte megkétszereződött, építkezések kezdődtek, amelyekben a váradi zsidók részben építéssként, részben építtetőként, finanszírozóként nagy arányban vettek részt. Kialakult a szecesszió sajátos nagyváradi formája, amelynek létrejöttében nagy szerepe volt a zsidó hitközség tagjának, Busch Dávidnak, aki a város főmérnöke és főépítése is volt. Nagyváradon éltek vagy onnan származtak el jelentős, nemzetközileg ismert építésszek, mint Vágó László és testvére, Vágó József, Komor Marcell, Jakab Dezső, Bach Nándor, Reisinger József, Márkus Géza, Rendes Vilmos, Guttman József, Spiegel Frigyes és mások. Híres is volt (bár nem mindegyik épült Ady ott-tartózkodása idején) a Moskovits-palota, a Vágó-ház, a Darvas-ház, a Kadétiskola (ma a román Nagyváradi Egyetem épülete), a Fuchsl-palota és a többi épület, a két nagy zsinagóga, valamint a leghíresebb váradi épület, a Fekete Sas palota. Geroe (helyesen és reálisan) azzal zárja tanulmányát, hogy nem véletlenül nevezték el Nagyváradot „Pece-parti Párizsnak”, hiszen (éppen a felsorolt és a többi zsidó ember tevékenységének következményeként) „gazdasági, kereskedelmi, ipari és kulturális szempontból modern várossá vált”.⁴³

Nagyvárad építészeti emlékeinek napjainkban legjobb ismerője Péter I. Zoltán, aki például fent idézett, igen adatgazdag könyvében bemutatja a város épített örökségét, azt a környezetet, ahová Ady élete legfogékonnyabb korszakában került.

42 GEROE I. M.

43 Uo.

Tény, hogy az 1919 előtti Magyarországon a bevándorolt és befogadott zsidóság az emberi és politikai jogok teljes körű birtokába került, beleszámítva a liberális kapitalizmus egyik legfontosabb követelményét, a szabad vagyonszerzés lehetőségét is. Ady, aki akkoriban egyedül a zsidóság ellen nem érzett semmi ellenszenvet (a magyarokat néha lebecsülte, a németeket, „svábokat” inkább gyűlölte), Nagyváradon inkább zsidó, mint magyar környezetbe került, s hamar kialakult az a meggyőződése, hogy Magyarországot kizárólag a progresszivitás e hívei menthetik meg a „félfeudális nagybirtoktól”, a „klerikalizmustól” (a római katolikus klérustól és egyháztól), valamint mindattól a rossztól, amit váradi zsidó ismerőseitől (szabadkőművesektől és profánoktól) és kisszámú, kereszténynek született, de radikális gondolkodású barátaitól hallott. Nyomatékosan hangsúlyozzuk, hogy Ady izraelita ismerőseinek szinte mindegyike a zsidóságnak abból a maroknyi progresszív, keresztényellenes csoportjából került ki, amely csoport az 1890-es évek végétől egyre erőteljesebben nyilvánult meg a hazai szabadkőműves szervezetben, s amelynek tagjai a Károlyi-kormányban, majd a Tanácsköztársaságban eljutnak a végrehajtó hatalom csúcsaira.

A „keresztapák”

Amikor Ady hazament a falujába, normális emberré változott. Jóval kevesebbet ivott (a napi öt liter könnyű kocsisbort leszorította három literre); beszélgetni, kártyázni, néha kuglizni tudott faluja embereivel, papokkal, rokonokkal.⁴⁴ Amikor visszament Nagyváradra (nem beszélve Párizsról, majd Budapestről), újra kezdődött a lehető legnagyobb erkölcsi züllés, az ivászatok, a testet-lelket tönkretévő életmód. Kós Károly az 1920-as években két (kissé idealizáló) emlékező cikket írt Adyról, melyekben éppen ezt a javító-romboló kettősséget fogalmazza meg.⁴⁵

Nagyvárad Ady életében a szellemi rombolást, a politikai beszűkülést, a korabeli politikai baloldalra sodródást (sőt: mások általi tudatos

44 Lásd *Hazamegyek a falumba* című, a Budapesti Naplóban 1907. november 24-én megjelent versét, amely Ady legszebb költeményei közé tartozik. Itt csak az első, valamint a két utolsó versszakát idézzük: „Szigorú szeme meg se rebben, / Falu még nem várt kegyesebben / Városi bujdosóra. [...] Csicsígtat, csittit, csókol, altat / S szent, békés, falusi hatalmak / Ülnek majd a szívemre. / S mint kit az édesanyja vert meg, / Kisírt, szegény, elfáradt gyermek, / Úgy alszom el örökre.”

45 Kós Károly: *Ady Endre szülőföldjén*. In: Sas i. m. 351–362. Kós Károly: *Ady Endre és Kalotaszeg*. Uo. 387–399.

terelést); magánéletében a gyógyíthatatlan betegséget, az alkoholizmust, az erkölcsi gátlástalanságot, a szabadkőművesekhez való közelkerülést és mindezek lelki és élettani következményeit jelentette. Távol áll tőlünk, hogy az első világháború előtti másfél évtizedben korábbi értékeitől megfosztott liberalizmust (amely egy idő után Ady barátainál, mindenekelőtt Iászinál a szocializmussal válik szinte azonossá) összevessük az – 1909-ig gyógyíthatatlan – vérbajjal, ám tény, hogy e csapások egy időben jelentkeztek. Azért említjük mégis egy mondaton belül e két tényezőt, mert az is való, hogy a totális szellemi liberalizmus – másoknál is, azóta is – totális lezülést eredményezett: ha nincsenek erkölcsi gátak, a liberalizmus szellemisége „nekem mindent szabad” életfelfogássá változik. A költő Ady nagyságát éppen az mutatja, hogy a romboló hatások ellenére is halhatatlan magyar verseket tudott írni, amelyeket azonban nem a politikai költészetként kategorizáltak között kell keresnünk.

Ady Endre százszor megírt szerelmi életével, testi bajaival nem kívánunk részletekbe menően foglalkozni (kivétel, amikor szellemi-erkölcsi emelés vagy rombolás közvetlen kiváltó okaiként azonosíthatók). Annál fontosabb személye *jellemző szellemi vonásainak* alakulása: ahhoz, hogy Ady rendkívül sok, néha szépen megírt, ünnepélyeken jól előadható, ám szellemileg-erkölcsileg szájalmasan gyöngye, a magyarországi helyzetet félreértő vagy félremagyarázó, helyenként gyűlölködő politikai versét megértsük, ismernünk kell azokat a szervezeteket és személyeket, akik meghatározó tulajdonságainak kialakításában részt vettek.

Ámde politikai költészeténél életművének van témánk szempontjából – és megítélésünk szerint – fontosabb része: a *prózája*, valamint a *magyarságversei*. Ady ugyanis politikai írásaiban – Szekfű Gyula kifejezését alkalmazva – „politikai analfabéta” volt, ami más költőkkel-írókkal is megesett. A saját nemzetével kapcsolatos írásaiban Ady azonban meglepően messzire megy a kritikai hangvételben. Ez, ha el nem is fogadható, még mindig érthető lenne, ugyanis környezete, a nagyváradi és budapesti radikális szabadkőművesek, valamint jó néhány idegen bevándorló, a magyar keresztény állam ellen támadó személy megtette a hatását Ady szellemére-lelkére. Ady főleg a magyar arisztokráciát, de mellette az *egész magyarságot* mint gyöngye szellemiségű, kultúrára képtelen népet kritizálta. Ezekről a folyamatokról és hatásokról sokat írunk könyvünk két kötetében. Oda azonban már nem tudjuk követni őt, amikor a tíz és fél millió magyar és az egymillió bevándorolt zsidó összeolvadásából-összeolvasztásából egy új Kárpát-medencei nép kialakulását vizionálja.

Ebből a gondolatmenetből következik, hogy részletesen meg kell vizsgálnunk Ady kapcsolatait mind a szabadkőművességgel, mind a zsidósággal. Ezt annál könnyebben megtehetjük, mivel létezett akkoriban egy magyarországi sajátosság: az első világháború előtti másfél évtizedben a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy személyi állományának mintegy 70-75 százaléka zsidó nemzetiségű állampolgár volt. Ez az arány természetesen páholyonként változott, de a nagyvárad László király páholy vezetősége és tagsága tükrözte a nagyvárad belváros összetételét, arányait. Az Ady életében szerepet játszó szabadkőművesek és zsidók igen nagyfokú személyi átfedést mutatnak.

A szabadkőművesség, a zsidóság egyes csoportjai és a baloldali radikalizmus képviselői közti személyi átfedés megkérdőjelezhetetlen. Ady alapvetően e három tényező fogságába kerül. Az első párizsi útja utáni évektől többször is megpróbál kitörni ebből a szellemi kalodából – ez azonban legföljebb egy-egy vers (*Zikcene, zakcene, satöbbi*, 1907. augusztus) vagy prózai szöveg (*A duk-duk affér*, 1908. november) erejéig sikerül. Amikor aztán esélyt kap a sorstól a *stratégiai kitörésre* a Léda-kapcsolat kilenc évét követő „züllottségi mélypont” (1912–1913) után (*Óh, fajtám vére*, 1914. július), már annyira foglya addigi életének, hogy az övéi mellé állásra mind szellemileg, mind erkölcsileg képtelen.

Adyt nagyvárad éveiben néhány keresztény mellett szabadkőművesek és zsidó emberek vették körül. Sokszor segítették, kimondottan és tudatosan mellé álltak, s itt korántsem csak az örökké szorító pénzügyi gondok enyhítéséről van szó.

Mint említettük, Pásztor Bertalan, a Szabadság című nagyvárad napilap zsidó nemzetiségű segédszerkesztője ment Adyért Debrecenbe, miután nemcsak tehetséges, hanem kimondottan keresztény újságíróra vadászott a „kálvinista Róma”⁴⁶ hírlapírói között. A nagyvárad sajtó helyzetét pontos és adatgazdag írásában Hegedűs Nándor így foglalja ösz-

46 Akkoriban a debreceni református püspök a városi szabadkőműves páholy oszlopos tagja volt, sőt, a debreceni református teológia (lelkészképezde) rektor-professzora is. Lehet, hogy Debrecen nem kálvinista, hanem „szabadkőműves-kálvinista Rómának” kell neveznünk? Ezek az információk a Kelet című hivatalos szabadkőműves folyóiratból származnak, részletesen más helyen idézzük a vonatkozó bizonyító szövegeket.

sze: „Faji és felekezeti szempontok abban az időben a sajtóban is csekély mértékben domináltak.⁴⁷ Ezt a nagyvárad lapok szerkesztőségi tagjainak eloszlása is mutatta. A keresztény árnyalatú »Nagyvárad«-nál 1900 elején Marton Manó⁴⁸ segédszerkesztő, majd felelős szerkesztő zsidó volt, a dzsentrit kiszolgáló »Szabadság«-nál Hegyesi Márton névleges felelős szerkesztőn kívül a szerkesztőség tagjai: Nagy Endre, Pásztor Bertalan, Gesztesi Ödön, majd 1900 márciusától kezdve Biró Lajos: zsidók voltak. Ellenben a kimondottan zsidó színezetű »Nagyvárad Napló« mindhárom belső munkatársa: Halász Lajos, Szűts Dezső és Kerényi Miklós hamisítatlan »árják«. És mégis, Ady Endre szerződtetése a Szabadsághoz azon is múlt, hogy ő lellei és diósadi Ady Endre. Sőt, a fáma szerint, ez volt a döntő.”⁴⁹

Laszky Ármin, a Szabadság tulajdonosa nemcsak izraelita, hanem szabadkőműves is. Sőt, nem egyszerű szabadkőműves, hanem a László király páholy négy legrégebbi, alapító tagjának egyike. A páholy a Nagypáholy számára minden évben összeállított névjegyzékének 1902. évi jelentésében szerepel, hogy Laszky Ármin könyvkereskedőt (korábbi névjegyzékekben: nyomdatulajdonost) 1876. október 29-én vették föl a szabadkőműves szervezetbe.⁵⁰ Tagsága túlélte a páholy összes válságát, sőt rövid időre történt „elaltatását” is. Ráadásul a gazdálkodáshoz jól értő Laszkyt az 1880-as években több éven át megválasztották a páholy kincstárnokának.⁵¹ Valóban jó érzéke volt a haszonszerzéshez, amit az is bizonyít, hogy évtizedeken keresztül a Laszky-nyomdában állították elő páholyának hivatalos fölterjesztéseit (indítványait) a Nagypáholyhoz, valamint a páholytagok kiadott előadásait.⁵² Laszky tehát a

47 Hegedűs e pontos és fontos megállapítása a bizonyíték arra, hogy a magyar liberális fölfogás ténylegesen segítette a zsidó nemzetiségű népelemnek nemcsak bevándorlását a Magyar Királyság országterületére, hanem hallgatólagosan, majd törvények segítségével is támogatta a beilleszkedésüket. (Például az 1894–1895-ben a képviselőházban elfogadott „egyházpolitikai törvénycsomag” öt törvénye közül többel is. Ekkor emelte az országgyűlés a magyar történelmi egyházakkal jogilag egy szintre az izraelita vallásfelekezetet/egyházat.)

48 Marton (másutt: Márton) Manó majd 1914-ben lesz a László király páholy tagja.

49 HEGEDŰS Nándor: *Ady Endre nagyvárad napjai*. Bp., 1957, MTA Irodalomtudományi Intézet. 15.

50 Magyar Országos Levéltár (OL) P 1083 90. doboz, XXV. A nagyvárad László király páholy iratai 1902–1906. 4. főlíó.

51 OL P 1083 90. doboz, XXV. A nagyvárad László király páholy iratai. 28. főlíó.

52 Egy példa az általa kiadottak közül: *Szabadkőműves vándorgyűlések*. Nagyvárad,

nagyváradai értelmiségi szövevénynek kétségkívül egyik nagy befolyású személye volt, arról nem is beszélve, hogy Ady odakerülésekor Laszky lapja, a Szabadság az akkori kormányerő, a Szabadelvű Párt hivatalos lapja volt. Címlapja alatt büszkén viselte: „Politikai napilap. A Bihar megyei és nagyváradai Szabadelvű Párt közlönye.” Ez a tény sok pénzt jelentett Laszky szabadkőműves számára az adófizetők pénzéből, ugyanis az akkori kormányzati sajtótámogatási rendszer szerint a nagyobb *pauszálét* (pénzügyi támogatást) a kormánylapok kapták a miniszterelnökség sajtóirodájától. Laszky és szabadkőműves-zsidó köre eszerint a Tisza családot támogatta,⁵³ ami azért érdekes, mert a radikális szabadkőművesek – legalábbis a heti egyszeri páholymunkán – gyűlöltek a Tiszákat, mindenekelőtt gróf Tisza Istvánt. Úgy tűnik azonban, hogy a pauszálénak is megvolt a befolyásoló ereje. Ady főnöke és munkaadója tehát a nyilvánosság előtt kormánypárti laptulajdonosként, titokban pedig szabadkőműves nyomdászként és kiadóként kereste mindennapi betevő falatját.

Ady tehát egy vérbeli szabadkőműves vezette szerkesztőségbe került, ahol rajta kívül mindenki izraelita volt, s ahhoz, hogy kialakuljon végső eszmei állapota, majd e laptól megy át a Nagyváradai Naplóhoz.⁵⁴ Érthető folyamat ez, ugyanis egy hivatalos kormánylapnál nem írhatta meg szabadon egyre durvábban „forradalmasodó” cikkeit.

Mielőtt részletesebben megvizsgálánk Ady nagyváradai hírlapokba írt cikkeinek tartalmát, vessünk egy pillantást azokra a személyekre, akik hatást gyakorolhattak gondolkodásának kialakulására. Három kategóriába sorolhatók: szabadkőművesek (gyakorta átfed a másik kettővel), izraeliták, keresztények. Utóbbiak szinte valamennyien vagy szabadkőművesek, vagy a politikai baloldalon álló, radikális politikai gondolkodású emberek. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a zsidó ismerősök legalább anyagilag támogatták, míg kereszténynek született magyar barátai szinte kizárólag rossz hatással voltak élete alakulására.

1902. Nyomatott Laszky Ármin Könyvnyomdájában. 15 számozott oldal.

53 Csak egy példa a sok közül: a Szabadság 1896. október 25-i, vasárnapi számában a képviselőházi választásokról ezt írták a *Győzelem az egész vonalon!* című vezércikkben: „Az ugrai kerületben Tisza István győzelme kétségbevonhatatlan, még ha a Szathmáry Mórra meg Szokoly Tamásra esendő voksokat összeadják is és úgy számolják.” Szabadság, 1896. október 25. 1. o.

54 Egyes visszaemlékezések szerint izraelita egyházi ünnepek idején Ady egymaga csinálta a lapot.

A Nagy Endre által említett nevezetes nagyváradai zsidó emberek közül többen a László király páholy szabadkőművesei voltak. Az izraelita ortodox hitközség elnöke, Ullmann Izidor, foglalkozására nézve kereskedő 1877. június 30-án lett a László király páholy tagja.⁵⁵

Nagy Endre megemlíti Stern Hermannt is: a híres váradai kávéház-tulajdonost 1900. június 14-én vették föl a László király páholyba. Stern az Ady-korabeli nagyváradai éjszakai élet egyik főntartója s egyik legnagyobb haszonélvezője. Stern egymás után két híres kávéházat is működtetett, Ady mindkettő törzsvendége volt. Péter I. Zoltán írja: „Egy másik kávéház, ahová Ady inkább csak a váradai tartózkodásának az elején járt, a Korona volt, a Szent László (ma Unirii) tér és a Kert (a későbbi Mezey Mihály, ma Avram Iancu) utca sarkán. [...] Az 1873-ban megnyílt kávéházat Ady korában, 1902 nyaráig Stern Herman vezette nagy szakértelemmel [...] Állítólag itt mondta el Ady meglepően új és merész hangú váradai versét, a Fantomot.”⁵⁶ E híres költemény később *Az én menyasszonyom* címmel jelent meg, s memoárok írók, hogy Ady több „menyasszony” esetében is alkalmazta a sodró erejű költeményt. Stern nem sokkal később új kávéházat nyitott: „Az EMKE kávéház 1902 decemberében nyílt meg [...] Gyakran járt ide Ady is barátaival...”⁵⁷ Furcsa megfigyelés: Adynak még a kávéházai is szabadkőműves-zsidó tulajdonban vannak. Péter I. Zoltán azt is megjegyzi, hogy az Emkének emeleti különterme is volt, „ahová a város vezető férfijai gyűltek össze, s gyakran közügyekről is itt tárgyaltak”, míg a földszinten az újságírók tanyáztak.⁵⁸ Egyértelműnek vehetjük, hogy a várost vezető szabadkőműves és radikális személyek a legegyszerűbben itt láthatták el hírekkel az újságírókat, itt adhattak számukra barátilag cikktémákat.

Berkovits Ferencről – Nagy Endre szerint „Nagyvárad Catójáról” – fentebb elmondtuk a tudnivalókat: a magyarországi szabadkőműves-ség kifejezetten zsidó vonalának egyik legismertebb tagja volt, aki a szabadkőműveséget is a magyarországi izraeliták védelmi szervezete-ként kezelte.

55 OL P 1083 90. doboz XXV. A László király páholy 1886. évi iratai, 49. fólió. Ullmann neve a századforduló utáni névjegyzékekből eltűnik.

56 PÉTER i. m. 81–82. (Stern Herman keresztnévét a korábbi szabadkőműves páholyiratokban két n betűvel, a századfordulótól egy n-nel írják.)

57 PÉTER i. m. 87.

58 Uo.

Szintén említettük Dési Géza ügyvéd és országgyűlési képviselőt, ő ugyancsak szabadkőműves: 1900. június 14-én (egy napon Sternnel) vették föl a László király páholyba.⁵⁹ Ady szempontjából fontos információ, hogy az *Egy kis séta* című írása utáni sajtóperben Adyt a szabadkőműves, ateista Dési Géza ügyvéd képviseli a bíróság előtt.⁶⁰

A főnti oldalakon a Susan Geroe által említett személyek közül többen is szabadkőművesek voltak. Kurländer Ede ügyvédet 1899. december 15-én vették föl a páholyba, valamint az 1890-es évek közepén néhány évig Mihely Lajos ügyvéd is tagja a szervezetnek.⁶¹ Kurländerrel való kapcsolata különben furcsa helyzetbe hozta Adyt 1900 szeptemberében, ugyanis Ady szerkesztőségi társa, Biró Lajos (később a Martinovics páholy szabadkőművese) egy újságcikk miatt párbajt vívott Kurländerrel, s Biró egyik segédje Ady lett. Ez az eset azt bizonyítja, hogy maguk a szabadkőművesek sem vették komolyan a kimondott elveiket: a heti páholy munkán támadták a párbajt mint a mucsai magyar urak elavult, félféudális szokását, amikor azonban megsértődtek egy újságcikk miatt, ők is párbajra hívták egymást.⁶²

Nagyváradon a László király páholyba felvételt nyerni különös lehetőségeket és kapcsolatrendszert jelentett. Ilyen összefüggésben térünk ki még egyszer a fenti oldalakon sokszor említett Nagy Endre személyére, aki Ady életében fontos ember, először Nagyváradon, majd Budapesten. Nagy Endre bátyja, Grósz Menyhért királyi törvényszéki orvos Várady Zsigmond után több éven át tölti be a László király páholy főmesterei pozícióját. Ekkoriban a páholynak két igen jeles nagyváradai személy a helyettes főmestere: Sulyok István református lelkész, egyháza esperese és dr. Edelman Menyhért ismert orvos. Ebben az évben a páholy szónoka dr. Dési Géza.⁶³

Grósz főmester 1903. szeptember 30-án hivatalos levéllel fordul a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy nagymesteréhez, amelyben ezt írja: „Hatalmas Nagymester, szeretett testvérek! A László király □ [páholy]

59 OL P 1083 90. doboz XXV. A László király páholy 1903. évi iratai, 4. főlíó

60 Ady e cikkével más helyen foglalkozunk.

61 OL P 1083 90. doboz XXV. A László király páholy 1897. évi iratai, 6. főlíó

62 A Szabadság 1900. augusztus 30-i számában Biró Lajos cikkezett a nagyváradai új színház megnyitása kapcsán, s bizonyos stréberekről írt (név nélkül), akik a színházavatást saját karrierjük egyengetésére akarják folhasználni. Kurländer ezt magára vette s párbajra hívta az újságírókat. HEGEDŰS i. m. 80.

63 OL P 1083 90. doboz XXV. A László király páholy 1904. évi iratai, 1. főlíó.

nevében kérelemmel járulok a t. nagypáholy elé. Több jelentkezőnk, s jelentkező jelöltünk van, akiket szeretnénk az október 24-25-i vándorgyűlés előtt fölvenni – ami azonban csak úgy lehetséges, ha a nagy □ segítségünkre lesz a szokásos határidő megrövidítésében. Kéréseink: 1.) Engedélyt kérünk Nagy Endre író felvételére kedvező golyózás [szavazás] esetén, aki bár jelenleg budapesti lakos,⁶⁴ de itt szeretne fölvetetni, mert az illető □-unk főmesterének öccse.”⁶⁵ Az engedélyt megkapták, ennek megfelelően Grósz főmester 1903. október első napjaiban jelenti a nagypáholyaknak, hogy öccse kérvényét az egyik páholy munkán fölolvasták,⁶⁶ s végül Nagy Endrét 1903. október 13-án fölvelték 1. fokozatú szabadkőművesnek.⁶⁷

Grósz főmester számára természetesen nemcsak azért volt fontos testvéröccsének fölvétele, hogy egy családtaggal több legyen az általa vezetett páholyban, hanem elsősorban azért, hogy a hamarosan megtartandó első magyarországi szabadkőműves vándorgyűlésen biztos többsége legyen. A Nagypáholy és a Szövetségtanács magasabb vezetői közül többen ugyanis nem támogatták a vándorgyűlés létrejöttét, mivel ezt a radikális testvérek megerősödésének tekintették. Mint ahogyan az is volt, s magától értetődő, hogy Grósz főmester mind a saját, mind a radikális szabadkőművesség pozícióit védeni akarta.⁶⁸ Ezekben az években válik a nagyváradi László király páholy kimondottan zsidó harci szervezetté. A vándorgyűlés több megvitatott, fontos témája közül csak egyet emelünk ki, azt, amely Ady Endre szellemiségére is hatott: gyakorlatilag elhatározták (egy akkor már negyed százada Bécsben élő izraelita szabadkőműves, bizonyos Friedmann Sándor⁶⁹ beszéde után) a római katoli-

64 Nagy Endre nem sokkal Ady Váradra kerülése után, 1900 tavaszán Budapestre költözött. Lásd itt: Ady Lajos: *Ady Endre*. Bp., 1923, Amicus. 81.

65 OL P 1083 90. doboz XXV. A László király páholy 1903. évi iratai, 41. fólió. Szokásos határidő: a szabadkőműves szervezetbe történő jelentkezés után a fölvevő páholy három tagjának el kellett végeznie különféle, a jelölthe („keresőre”) vonatkozó kutatómunkát, ezért bizonyos időnek el kellett telnie a jelentkezés és a szavazás („golyózás”) között.

66 Uo. 48. fólió.

67 OL P 1083 90. doboz XXV. A László király páholy 1904. évi iratai, 2. fólió. Nagy Endre páholy-anyakönyvi száma 208. Ekkor a László király páholyának 211 tagja volt: ezzel az országot egyik legnagyobb létszámú szabadkőműves műhelyévé vált.

68 Az 1903. október 24–25-én megtartott első szabadkőműves vándorgyűlés történetét részletesen lásd: RAFFAY: *Harcoló...* 152–189.

69 Friedmann Sándor bécsi fogorvos, született 1861-ben. A Humanitas nevű ún. határ-

kus egyház meggyöngítését, lejárátását és megsemmisítését. Friedmann harcias kirohanását a leghatásosabb beszéddel a szabadkőműves vándorgyűlésen a református Várady Zsigmond támogatta.⁷⁰

Akkoriban Nagyváradon a szabadkőműves páholyban már létrejött az a politikai szövetség, amelyet keresztényellenes zsidók és katolikus-ellenes reformátusok alkottak.⁷¹ E szövetséget álcázásképpen leöntötték a „demokráciaöntettel”, tehát egész küzdelmüket úgy állították be a külvilág előtt, hogy ők Magyarország modernizálásáért és progresszív átalakításáért „harcolnak”, miközben ténylegesen nem tettek mást, mint a keresztény nemzetállam egyik legfontosabb tartópillérét, a katolikus egyházat gyöngítették. Ady Endre mindkét csoportba (református, izraelita) tartozó új, nagyváradai ismerőseitől ezt a szellemiséget szívta magába, s ne felejtjük el, mindössze 22-25 éves fiatalember volt nagyváradai éveit (mondhatnánk: tanulóéveit) alatt. Ady ezekben az esztendőekben jórészt külső behatásra tudatosította, hitte el, hogy a radikális baloldal, a liberális és szocialista testvérmozgalmak, a szabadkőművesség radikális része és a szociáldemokrata párt a haladást, a progresszivitást képviseli.

Ila összegezve említjük a két szerző (Nagy Endre és Susan Geroe) által büszkeséggel megnevezett nagyváradiai származását és szabadkőműves tagságát, azt látjuk, hogy a legtekintélyesebb emberek közül többen tagjai voltak a László király páholyának, vagy ha nem, akkor is a Nagyváradot vezető, ott anyagi és szellemi mozgásokat keltő társaságba tartoztak. Ők alkották az egyik, Ady Endre szellemi formálódásához hozzájáruló fontos csoportot. Ők adtak munkát és fizetést, valamint publikálási lehetőséget a fiatal újságíró számára, aki már csak emiatt is hozzájuk alkalmazkodott lényeges kérdésekben.

széli, azaz Pozsonyban működő osztrák páholy tagja. (Az akkori Ausztriában nem engedélyezték a szabadkőművesség működését, ezért az osztrák, cseh testvérek átjártak Pozsonyba páholy munkát tartani, hiszen a Magyar Királyságban 1867-től teljesen szabadon működhetett e szervezet.)

70 Friedmann és Várady beszédének elemzése: RAFFAY: *Harcoló...* i. m. 167–173.

71 Több református személy a katolikus egyház meggyöngítése céljából lépett a szabadkőműves szervezetbe (például a korabeli debreceni püspök vagy a két, később jelentős püspök, a nagyváradai Sulyok István és a kolozsvári Ravasz László). A reformátusság és a szabadkőművesség összefüggéseit Ady-könyvünk II. kötetében mutatjuk be, természetesen a levéltári iratok tanúsága alapján. (R. E.)

Ady nagyváradi keresztény magyar ismerősei közül a szellemi hatást tekintve legjelentősebb személy dr. Várady Zsigmond református ügyvéd volt. Róla itt csak Hegedűs Nándor véleményét közöljük: „Dr. Várady Zsigmond a nagyváradi liberális mozgalmak kimagasló irányítója, az *általános választójogért*, a *felekezettől mentes népiskoláért* és a *papi javak államosításáért* vívott harc élenjáró vezetője volt.”⁷² Hegedűs nem említi, hogy a dőlt betűvel kiemelték a nagyváradi László király páholy három fő célkitűzését takarják, amely páholynak Várady a tagja, majd főmestere. Hegedűs így folytatja: „A nem hivatásos tollforgatók sorában a legkitűnőbb közíró, akinek vezércikkeiért versengett a nagyváradi sajtó. [...] Ady Endrére mint művelt, tehetséges református ember nagy hatással volt. Dr. Várady Zsigmond azonban ugyanekkor a Tiszák táborához tartozott, először a Generálishoz, Tisza Kálmánhoz, majd a grófhhoz, Tisza Istvánhoz ragaszkodott. Ez lett a végzete is. 1910-ben nemzeti munkapárti programmal, tehát Tisza István zászlója alatt Biharban országgyűlési képviselővé választották. Mikor azonban a munkapárti kormány⁷³ 1912-ben benyújtotta jogfosztó választójogi törvényjavaslatát, dr. Várady Zsigmondnak választania kellett: radikális pályafutásához maradjon-e hű vagy Tisza Istvánhoz.⁷⁴ Ő az elsőt választotta és kilépett a nemzeti munkapártból. Csakhamar éreznie kellett, hogy elhúzódnak mellőle a barátok és hűvösen kezdi kezelni a sajtó is. Kilépésének indoklásául nekem, aki 1912-ben a Nagyváradi Napló felelős szerkesztője voltam, és dr. Várady Zsigmondhoz őszinte barátság fűzött, nyilatkozatot adott át közlés végett. A cikk közlését azonban Fehér Dezső főszerkesztő megtagadta; az általános választójog kérdésében a lap, amely oly nehezen érte el azt, hogy a Tisza-tábor a »támogatását« elfogadja, nem óhajtott Tisza Istvánnal még dr. Várady Zsigmond kedvéért sem szembeszállni. A két

72 HEGEDŰS i. m. 16.

73 A Nemzeti Munkapártot Tisza gróf és elvbáratái szervezték és alapították a koalíciós Wekerle-kormány (1906–1910) időszakában, gyakorlatilag a néhány évvel korábban föloszlatott Szabadelvű Párt személyi állományából. Az 1910. évi nyári választásokon a párt győzött, ám ezt megelőzően a munkapárt tagja, gróf Khuen-Héderváry Károly gróf már 1910 január közepén kormányt alakított. Ebben Tisza gróf még nem vállalt szerepet.

74 Hegedűs téved: a Nemzeti Munkapárt választójogi törvényjavaslata nem jogfosztó, hanem jogkiterjesztő volt: Tisza úgy látta helyesnek, hogy a lassan elmagyarosodó munkásság tagjai közül többen kaphatnak választójogot. 1913-ban majd ez a választójogi törvény váltja föl az 1870-es évek eleje óta érvényben lévő. Természetesen a szabadkőművesek valamennyien elégedetlenek voltak ezzel, ugyanis ők az általános-titkost akarták elérni.

főispán, a nagyváradai és a Bihar megyei, [munkapártiak!] ezt rossz néven vette volna. Dr. Várady Zsigmond, aki egyébként is beteg ember volt, pár hét múlva, 1913 januárjában a lelki konfliktusnak revolvergolyóval vetett véget.⁷⁵

Várady története tipikusnak mondható: a lelkiismeretes, a református-keresztyén vallása és liberalizmusa miatt a Tiszához régóta ragaszkodó ember esete, aki azonban szabadkőműves radikalizmusa, főleg az általános, titkos választójog követelése miatt szembekerült Tisza István gróffal. 1912-ben ugyanis a nagypáholybeli magas pozíciót betöltő Várady (a Szövetségtanács tagja) teljesen elfogadta a Magyarországi Symbolikus Nagypáholynek az általános választójogra vonatkozó álláspontját, s amikor a munkapárti kormány, személyesen Tisza gróf kifejtette, hogy az általános választójogot nem támogatja, mivel az veszélyezteti a magyarság érdekeit, Várady, Tisza pártjának országgyűlési képviselője nehezen tudta föloldani az ellentétet, amely szabadkőművesi meggyőződése és pártpolitikai helyzete között keletkezett. Pártjából történt kilépése, a Tiszákkal és addigi kötődéseivel való szakítása mellett akkor hasonlott meg igazán, amikor ő, a Nagyváradon nagy tekintélyű személyiség nem tudta városa egyetlen hírlapjában sem közölni politikai nyilatkozatát. Tehát: elhagyta gróf Tisza Istvánt, őt pedig elhagyták szabadkőműves és egyéb nagyváradai társai. Öngyilkossága után persze a László király páholyban erősen gyászolták, de ez a lényegen nem változtat. Megjegyzendő, hogy például Laszky szabadkőműves nem lett öngyilkos, ő össze tudta egyeztetni szabadkőművesi, általános-titkos választójoggal kapcsolatos álláspontját azzal, hogy a korábbi, szintén Tisza gróf vezette kormánypárt lapjának tulajdonosaként fölvette a miniszterelnökségi sajtóiroda támogatását.

Az biztos, hogy Várady nagy hatást gyakorolt Adyra, elsősorban szabadkőműves elveivel: az általános, titkos választójog, a felekezeti- és hittanoktatás-mentes népiskola és a szekularizáció sokszoros hangoztatásával. Ady újságcikkeiben gyakran fölismerhető Várady hatása, erősen bátorította az önmagát forradalmárnak beállító Adyt radikális, a progresszív szabadkőműveseket támogató politikai cikkei megírásában. Várady egyébként azon kevés radikális szabadkőműves közé tartozik, akik nem jutottak el a liberalizmustól a szocialista „elvekig”. Személyének értékeléséhez (egyben a nagyváradai emberegyleg sajátosságára

75 Uo. 16-17.

nézve) idézőnk Antal (Adler) Sándornak, *A Holnap* (zsidó nemzetiségű) szerkesztőjének 1937-ben Pozsonyban írt emlékezéséből: „Tisza István személyes híve, Várady Zsigmond, az angol értelemben vett igazi szabadelvűségnek megtestesítője, az általános titkos választójog első polgári követelője fájós (vagy csak bekötött?) fejjel elgondolkozva ül ügyvédi irodájában. Azon tépelődik, hogyan lehetne egy egészen új várost alapítani, amelyben csak a haladó magyar intellektuális erők kapnának otthont. Jó, hogy nem néz ki az ablakon. A Fő utca túlsó udvarán egy meggörnyedt, idős ember megy lassan, sötétszürke napernyő alatt: Bary József, nyugalmazott törvényszéki elnök, a tisztaeszlári pör egykori vizsgálóbírója, aki ma is hisz a vérvádban. Voltak ilyen ellentétek.”⁷⁶ Antal jól látja: a nagyváradi belváros 80-90 százalékos zsidó többsége ellenére éltek ott más fölfogású emberek is.

Adyt különben egészen fiatal kora óta érdekelte a szabadkőművesség. Öccse, Ady Lajos az 1923-ban megjelent könyvében ezt írja: „Itt említtem meg, hogy főként politikum, elsősorban a választójog kérdése vitte a szabadkőműves szövetségbe is. Már Nagyváradon a László király páholy kiszemelte tagjai közé; a szabadkőművesség humanitárius és progresszív céljai viszont már neki is és régebben is felkeltették érdeklődését a szövetség iránt, belépésre azonban csak 1912-ben került a sor.”⁷⁷

Ady nagyváradi keresztény „keresztapáiról” (Halász Lajos, Szűts Dezső) a következő oldalakon lesz még szó.

Ady és a Nagyváradi Napló

Ady Nagyváradon részben a már említett személyek, részben egyes családok és közszereplők érdeklődési körébe került. A több szempontból is viszonylag homogén belváros újságolvasó közönsége az első néhány tucat újságcikkre alapján megismerte őt. Testvére így láttatja ezt a helyzetet: „Az is váradi és zsrnaliszta sikerei közé sorolható, hogy nevét és személyét bizonyos érdeklődés veszi körül már az első hónapok sikerei után. Debrecenben a kis borzos riporter köszönését legfeljebb ha félvállról fogadták a civis komunitás hatalmas urai: polgármester, egyházi és kollégiumi dignitáriusok [tisztségviselők]; itt a város társadalmának és

76 ANTAL i. m. 22.

77 ADY Lajos i. m. 182.

politikai életének vezéralakjai, a szereplő ügyvédek, orvosok, de maguk a városi magisztrátus hivatalos emberei is nemcsak szóba állanak, hanem komoly megbecsüléssel beszélnek a tehetséget mutató fiatal újságíróval.⁷⁸ Ady Lajos nem írja, de a fönti oldalakon bemutattuk, kik voltak a jeles váradi orvosok, ügyvédek és „hivatalos” emberek. Az öcs neveket is említ: „A váradi éveket nem egyszer közvetlenül a zilahi boldog diákesztendő után tette és emlegette előttem, s Zilah után valóban Nagyvárad maradt a legkedvesebb emlékü lakóhelye. A Mülleráj, a Széchenyi-kioszk, a Korona kávéház, s mindenek előtt a színház melletti Bodega asztalai mellett sok vidámságos estét töltött el, anélkül, hogy azok a hajdani debreceni szilaj dőzsölésekig sülyyedtek volna le. Nagy Endre, Biró Lajos, Halász Lajos, Szűts Dezső, Fehér Dezső, Dési Géza és Adorján Emil voltak részben egy időben, részben egymás után a társaság, amelyben idejét töltötte; időnként pedig Várad minden valamire való embere megfordult asztaluknál.”⁷⁹

A felsorolt hét ember közül öten zsidók, négyen tényleges vagy leendő szabadkőművesek, ketten (Halász Lajos és Szűts Dezső) magyarok, a legliberálisabb s emberileg leggátlástalanabb fajtából. Nagy Endre ugyan már 1900 tavaszán Budapestre ment szerencsét próbálni, segédszerkesztői helyét a Szabadságnál Biró Lajos foglalta el – Ady barátsága mindkettejükkel megmaradt.

Péter I. Zoltán szerint Ady a Müllerájt Biró Lajossal együtt szokta fölkeresni: „Nem kerülte el Ady figyelmét – főleg az Emke megnyitása előtt – Müller Salamon népszerű Szent László téri cukrászdája sem, a Mülleráj, ahogy a váradiak emlegették [...] Az 1880-as években kialakított cukrászda két részből állt. Elöl a kávézók, a süteményfogyasztók kaptak helyet, oldalt a város »számbavehető emberei« itták délutánonként a feketét, míg éjjel a kártyaszobában verték a blattot.”⁸⁰ Ismét egy hely, ahol Ady a helyi nagyságokkal találkozhatott. A Széchenyi-kioszkról ezt írja Péter I. Zoltán: „A Széchenyi (ma Traian) téri kioszk is a Müller család tulajdonában volt, amelyet Müller Salamon mostohafia, Kornhäuser (Molnár) Henrik [...] vezetett.”⁸¹ Müller és nevelt fia, Kornhäuser nem voltak szabadkőművesek; személyük mégis hatást gyakorolt Adyra, ezért

78 Ady Lajos i. m. 84.

79 Uo. 86. Ady Lajos Szűcsnek írja Szűts Dezső nevét – ezt javítottuk.

80 Péter i. m. 87–88.

81 Uo. 90.

írt több újságcikket is mindkettejükről. Bennük a becsületes, szorgalmas izraelita vállalkozó típusát látta.

Nem írtunk eddig Fehér Dezsőről, akinek Nagyváradai Napló című napilapjához Ady 1901. május végén igazolt át a kormánypárti Szabadságtól. A Nagyváradai Naplót a sajtótörténet és egyes hiteles visszaemlékezések a váradai zsidó polgárság által olvasott hírlapnak tartják. Az Adyval kapcsolatos szakirodalom egyöntetű álláspontja szerint Fehér Dezső gyakorolta az újságíró Adyra a legnagyobb hatást. Ki volt ő?

Fehér Dezső (az izraelita vallású Fecher 1896-ban magyarosította nevét) 1869. december 24-én született Disznósd nevű, Bodrog vármegyei faluban. A *Magyar zsidó lexikon*⁸² szerint középiskoláját Miskolcon, az egyetemet Budapesten végezte. Fővárosi hírlapíró lesz: a Pesti Napló és a Bolond Istók (vicclap) munkatársa. Az 1890-es években Nagyváradra kerül, ahol 1897-ben feleségül vesz egy izraelita lányt, bizonyos Breitner Jankát, akinek Ady (és több nagyváradai úr) életében szerepe lesz. A családot jól ismerő Hegedűs Nándor ezt írja: „A nő igen szép volt, magas, fekete, kihívó jelenség. Fehér Dezső viszont férfinak rozoga, lovagnak gyatra, ahogy sem ilyen regénybe illő leány párja. [...] Talán már e házasság megkötésekor felvillant Fehér Dezsőben a gondolat, hogy meg fogja saját lapját indítani.”⁸³ A Nagyváradai Napló 1898. október 1-jén jelent meg először, felelős szerkesztője Fehér Dezső, főszerkesztője pedig a szabadkőműves váradai ügyvéd, Dési Géza.⁸⁴ Az új lapot tehát két ember vezeti, irányát e két zsidó személy szabja meg, akik közül az egyik szabadkőműves. Ráadásul nem szabad elfelejteni, hogy Dési a politizáló szabadkőművesek egyre növekvő csoportjába tartozik, s tekintélyét mutatja, hogy a László király páholyban a világosságok közé választják.⁸⁵

Hegedűs Nándor Nagyváradai Naplóról tett megállapításai fontosak, hiszen Ady nincs huszonnégy éves, amikor botrányos körülmények kö-

82 *Magyar zsidó lexikon*. Bp., 1929. Online kiadás (MEK).

83 HEGEDŰS i. m. 12. Hegedűs valószínűleg azért minősíti Fehért férfiként rozogának, hogy feleségének későbbi „női tevékenységét” előre vetítse.

84 Uo. 14. (A *Magyar zsidó lexikon* tévesen azt írja, hogy e lap 1890-ben jelent meg először.)

85 A szabadkőműves páholyban öt legmagasabb beosztású vezetőjét nevezték a páholy világosságainak.

zött átigazol e laphoz: „A nagyváradai sajtó tulajdonképpen Fehér Dezsővel vált *nyugtalanná és zsidóssá*. [...] Amíg ő nem jött Nagyváradra, a lapokat kényelmesen szerkesztették, nem kergette az újságírókat a tatár, ügyvédek és tanárok hosszú elmélkedései töltötték meg a lapok hasábjait, és ezt az ásító unalmat csak a hazai és világeseményekről röviden referáló pesti táviratok mondókái zavarták meg. Fehér Dezső azonban vérbeli újságíró volt, ötletei és tervei születtek, és virgonc elevenességgel fűszerezte az egyhangú lap hasábjait. Már nyolc éve dolgozott Nagyváradon, ismeretségeket szerzett, főleg a zsidóság felé tapogatózott, és úgy vélte, hogy a Szabadság és a Nagyvárad is kiszolgálják ugyan a szaporodó zsidóságot, de nem harciasan és nem kombattánsan [támadó szellemben]. Ezt majd ő fogja megcselekedni. És amikor felesége a potya színházjegy használata körül Láng József kiadó feleségével perlekedést inszenált, [rendezett] Fehér Dezső kilépett a Nagyváradtól és megkezdte a Nagyváradai Napló megalapítását. *Radikális, antiklerikális*, független újságnak ígérkezett.”⁸⁶

Hegedűs mondatainak kulcsszavai: nyugtalan, radikális, antiklerikális – egyszóval: zsidós. Érdekes, hogy – valószínűleg a társadalomba illeszkedés céljából – Fehér is alkalmaz keresztényeket: az első időkből egy Lovassy Andor nevű urat, akit azonban 1899 őszén Torda-Aranyos vármegye főjegyzőjévé, majd alispánjává választottak. Ekkor Fehér egy másik keresztényt alkalmaz lapjánál: Halász Lajost, aki 1899. október 1-jén lép be a Nagyváradai Naplóhoz. Alakul már az a csapat, amelynek tagjaitól a fiatal Ady nemsokára oly sokat tanul az élet rejtelmeiből. Fehér felesége, aki nem melleleg Brüll Adél barátnője, ekkoriban lesz Halász Lajos szeretője, még gyereket is szül Halász szerkesztő úrnak. Breitner Janka tehát boldog (és titkos) családi életet él azzal az úrral, akit Ady egy budapesti szállodában fog „félreérthetetlen helyzetben” találni Léda „asszonnyal”.

A történet tovább bonyolódik, egy idő után ugyanis Halász Lajos úgy érzi, hogy távoznia kell a Nagyváradai Naplótól. Ez talán érthető is, bizonyos magánéleti feszültségeket figyelembe véve, s 1900-ban megalapítja a legújabb nagyváradai lapot. Ez a Nagyváradai Friss Újság, ebbe írja majd Ady a váradi szabadkőművesek fülének, illetve szemének oly kedves *Egy kis séta* című cikkét.

86 Uo. 12–13. A Nagyvárad című lap a város legrégebb napilapja, 1869-ben alapították. Az 1890-es évektől kiadója Láng József, „egyszerű, becsületes keresztény nyomdász”. Uo. 11.

Megszakítva Fehér Dezső és kis családja történetét, nézzük meg közelebbről, ki volt Ady „barátja”, Halász Lajos. A mindenkiről oly sokat tudó nagyváradi szerkesztő, Hegedűs Nándor ezt írja róla: „Fehér Dezső és Lovassy Andor nyélbe ütötték az »összeesküvést« arra, hogy betörjék Laszkyék kapuját.⁸⁷ Harmadiknak melléjük szegődött Halász Lajos, a Szabadság felelős szerkesztője. Ez a keménykötésű makói cívisgyerek fölényes, lelkiismeretlen; harcias, ha kell, megalkuvó, ha muszáj; asszonyok kegyeltje, akkor már eléggé befészkelődött a nagyváradi társadalomba.⁸⁸ Mialatt később együtt éjszakázott Ady Endrével és Szűts Dezsővel, Ady mefisztoi barátjával, ez a vasszizikum hajnalig tanult, ügyvéd, majd 1906-ban országgyűlési képviselő lett.”⁸⁹

Halász képviselőről, aki az ellenzéki Függetlenségi Párt egyik nagyváradi vezetője volt, ezt írja az országgyűlési almanach: „Halász Lajos, Bihar megye, ugrai kerület. 1874. január 14-én született Makón. Középiskolai tanulmányainak elvégzése után hírlapíró lett, előbb Debrecenben, utóbb Nagyváradon. 21 éves korában a nagyváradi Szabadság felelős szerkesztője lett és e minőségében kiutazott Párisba a Dreyfuss-per tárgyalására, amely alkalommal egy este Zola Emil látta vendégül. Mint önkéntes a 37. gyalogezredben szolgált, amelynek tartalékos tiszthelyettese lett; rangjától azonban megfosztották, mert a nagyváradi honvéd hadapródiskola évváró ünnepélyén, ahol mint hírlapíró polgári ruhában volt jelen, nem vette le a kalapját, mikor a Gotterhaltét játszották. Ekkor vette kezébe a nagyváradi függetlenségi párt szervezését, megalapította a Nagyváradi Friss Újságot, és jelentékenyen előmozdította 1901-ben Tisza Kálmán bukását. A nagyváradi-újvárosi függetlenségi párt elnöke, Nagyváradi város törvényhatósági bizottságának tagja s tagja a törvényhatóság legfontosabb albizottságainak is. Temperamentuma több párbajba és sajtóperbe keverte, s ezért több ízben elítélték államfogházra. Ezt az időt arra használta fel, hogy tanulmányait folytassa; az államfogházból való kiszabadulása után letett egy-egy szigorlatot. A jog- és államtudományok tudora. Több röpirata és egy szépirodalmi kötete is megjelent. Nagy tevékenységet fejtett ki a vidéki hírlapírók viszonyainak rendezése körül; a

87 Ez azt jelenti, hogy a kormányzati pauszálé elnyerése céljából ők is el akarták érni a kormánylap státuszát, amely pozíciót viszont Laszky Ármin szabadkőműves erőteljesen védett.

88 A „befészkelődött” szó itt azt jelenti, hogy Halász beilleszkedett a zsidó belvárosi érdekviszonyai közé. Ez kétségtelenül bizonyítja „tehetségét”.

89 Uo. 14.

Vidéki Hírlapírók Országos Szövetségének megalapítása óta igazgatósági tagja. Mint védő[ügyvéd]nek is jelentékeny sikerei voltak. Az 1906. évi általános választások alkalmával az ugrai kerület, Tisza István gróf kerülete, választotta meg képviselőjévé.”⁹⁰

E gazdag életpálya mutatja, hogy a mindössze három és fél évvel idősebb Halásztól szemléletmódban sokat tanulhatott Ady: mindketten írtak a zsidó Dreyfuss kapitányról, s mindketten gyűlölték a Birodalom osztrák felét, amelyben a magyar függetlenség ellenségét látták. Valóban, ha valaki nem tudja fölfogni az Osztrák–Magyar Monarchia történelmi jelentőségét a magyar területi integritás megőrzésének szempontjából, annak az embernek az osztrákellenességén nem lehet csodálkozni. Adyban talán e hatásra is alakult ki a „svábok” gyűlölete, amely a rá jellemző leegyszerűsítő módon benne már-már a rasszizmusig jutott el. Halász egyik – valószínűleg Ady által kedvelt – eredménye Tisza Kálmánnak, a magyar politika „nagy öregjének” megbuktatása a képviselőválasztáson. Annyi bizonyos, hogy Ady nagyváradi évei alatt Halász Lajos hírlapíróként is, politikusként is komoly hatást gyakorolt a fiatal újságíróra. Halász nem volt tagja a László király páholynak. (Több helyen kiemelik, hogy Halász 1906-ban Tisza István gróf korábbi, ugrai választókerületében nyerte el a mandátumot. Tegyük hozzá: 1906-ban Tisza gróf nem indult a képviselőválasztáson.)

Lássuk ezután, mit mond róla Rónai Mihály András egy írásában, amelyben Adyhoz írt levelekhez fűz magyarázatokat, annak kapcsán, hogy Ady rajtakapta Brüll Adélt és Halász Lajos „barátját” egy budapesti szállodai szobában: „...a szóban forgó nagyváradi fiatalember [...] dr. Halász Lajos volt, a jó svádájú gavallér típusa, Adynak és Szűts Dezsőnek kezdetben inkább cimborája, mint barátja, akit rövidesen mindketten más-más okból – Ady *ebből* – utáltak meg. Fehér Dezső [...] egy harmadikból: megtudta, hogy leányának Halász az apja...”⁹¹ Csupa jóérzésű, becsületes, hűséges természetű, egymással korrekt viselkedésű ember, a barátság mintaképei: nos, közöttük nevelődött a fiatal Ady Endre. Igen, ők nem annyira a „Pece-parti Athén”, hanem inkább a „magyar Manchester” erkölceit viselik életükön és személyiségükön.⁹²

90 FABRO Henrik, dr. – UJLAKI József, dr.: *Sturm-féle országgyűlési almanach 1906–1911*. Bp., 1906. 113–114.

91 RÓNAI Mihály András: *Révész Béla hagyatéka és egyéb Ady-émlékek*. In: KOVALOVSKY III. i. m. 300.

92 Az első világháború előtti Nagyváradra visszaemlékező memoárok e két névvel

Fent idézett levélkiadás szerzője így folytatja Halász élettörténetét: „A később képviselővé is választott politikai és sajtó-karrierista Halász jellemzésének kiegészítéséül álljon itt néhány szó Károlyi Mihály emlékiratainak (*Egy egész világ ellen*) egyik legszebb passzusából, amelyben elmondja, mint sétált le 1918. október 31-én reggel a városba a Várból mint a forradalom előtt kapituláló király telefonon kinevezett miniszterelnöke: »Egy újságíró, Halász Lajos csatlakozott hozzám [...] és beszélt. Már nem tudom, mit beszélt (alighanem állást kért), csak azt tudom, hogy zavart.« Az állást, a miniszterelnökség sajtófőnökéét Halász meg is kapta, decemberben a helyettes államtitkárságot is. S a miniszterelnökségen ettől az állástól 1920 ellenforradalmi májusában utolsóként vált meg [...]. Itt olvasható Jászi szabadkőműves 1919. november 25-én Károlyi grófhoz írt levelének részlete: »Halász eljárása nem lep meg: mindig kiéreztem benne a moral insanityt és a fegyenc mentalitást.«⁹³ Attól eltekintve, hogy a jegyzetapparátus szerzője a Horthy-korszakot ellenforradalomnak nevezi, tény, hogy (legalábbis utólag) Károlyi és Jászi is fölismerték Halász jellemvonásait. Ady másfél évtizeddel azelőtt ezzel a Halász Lajossal találkozott és barátkozott: akkor és ott, Nagyváradon formálódott az az erkölcsi-politikai komplexum, amely a majdani, Károlyi vezette szabadkőműves „moral insanity” kormányt és magas beosztású hivatalnokait adja.

Halász megítélésében van egy másik szempont is, amiről Ady nem tudhatott, ám ettől függetlenül „gazdagítja”, teljessé teszi Ady barátainak jellemrajzát. Halászt ugyanis 1920 augusztusában az igazságszolgáltatás kihallgatja gróf Tisza István meggyilkolásának ügyében. Amint azóta kiderült, Tiszát szabadkőművesek, Pogány (Schwartz) József és társai ölték meg 1918. október 31-én délután.⁹⁴ Halász akkor már a miniszterelnökség sajtófőnöke volt, s mint ilyen, ő kezelte az ún. rendelkezési alapot. Ez a mindenkori miniszterelnök rendelkezésére álló, szabad felhasználású, óriási összeget tartalmazó pénzalap volt, amiből azokat a kiadásokat fedezték, amelyekre például a költségvetésben nem volt pénz, illetve (szempontunkból ez a lényeges) amely kiadásokat minden körülmények között el kellett titkolni az országgyűlés, az ellenzék s a sajtó elől. A nyomozás során kiderült, hogy Halász bizony több tízezer koronát utalványoztatott a gyilkosok számára. S amikor az ügyész megkérdezte

illetik a várost. Mindkettő erősen túlzó.

93 Uo. 300–301. *Moral insanity*: az erkölcsi gátlások kóros hiánya, erkölcsi elmezavar.

94 RAFFAY Ernő: *Gróf Tisza István meggyilkolása*. In: *Trianoi Szemle*, 2010/1. szám.

Halásztól, hol vannak az ügyletek dokumentumai, ezt a választ kapta: „Nagyon jól méltóztatik tudni, hogy a rendelkezési alap aktáit minden miniszterelnök magával viszi. Egyszer fordult elő, hogy ott felejtette valamelyik, és ebből nagy politikai botrány is lett.”⁹⁵ (Az pedig nagyon jellemző Károlyira és környezetére, hogy a Tisza-gyilkosságban részt vevő Dobó István nevű katonát a gyilkosság másnapján Károlyi gróf személyes testőrévé nevezték ki.)⁹⁶

A fentiekben eléggé egységes képet kaptunk Halász Lajosról, Ady egyik „nevelőjéről”.⁹⁷

1901. május 18-án meglepő hír jelent meg a Szabadság című hírlapban: „Ady Endre hírlapírótársunk a Szabadság szerkesztőségének kötelékéből kilépett.”⁹⁸ Az igazi meglepetés csak ezután következett, ugyanis maga Ady írt nyílt levelet Fehér Dezső laptulajdonos-szerkesztőnek a Nagyváradai Napló 1901. május 22-i lapszámában:

„Tisztelt Szerkesztő Úr! Néhány sorom a levélpapíron nem fogja Önt meglepni különösen. Az a kedves, kollegiális jó viszony, amely másfél éves nagyváradai lakásom óta Önhöz fűződött, sokszor adott alkalmat nekem a magam, egyéniségem, meggyőződésemmé és céljaim megértetésére s arra is, hogy együtt vitassuk meg az újságíró szemek előtt rohanó események tarka, színes sokaságát. Másfél éven keresztül a Szabadság munkatársa voltam. Munkás napjaim értékét a közönségnek van joga elbírálni. Én – ennyit bizton állítok – sok kedvvel, türelemmel s nagy önlelkeséggel forgattam e lap redakciójában újságíró pennámat. Ön tudja azonban, Ön tudhatja legjobban, hogy sokszor, nagyon sokszor önmagam megtagadásával is. Fiatal vagyok még ahhoz – ez nem érvem, csak kényszerű állapot –, hogy az étellel, emberekkel és eseményekkel való végleges transzigálást,

95 A kihallgatásról itt: *Vadász Lipót és Halász Lajos volt államtitkárok vallomása a Tisza-ügyben*. 1920. augusztusi újságcikk. Közli: Huszadik Század, huszadikszazad.hu.

96 Uo.

97 Halászlól ezt írja a *Magyar életrajzi lexikon*: „Ady nagyváradai éveiben jó barátságban volt vele, de később a felületes divatembert érezte meg benne, s elvált tőle útja.” A divatember mást jelent, mint a legjobb barát szerelmének elcsábítása, még ha Léda „asszony” könnyűvérű volt is. Tény, hogy Halász barátja, Ady ebbe a könnyen „megkapható” úrhölgybe szeretett bele, és Ady Lédához írt leveleiből s egyes visszaemlékezésekből látszik, hogy ez milyen fájdalmat okozott neki.

98 HEGEDŰS i. m. 135.

[jegyzekedést, megalkuvást] a *megalkuvó cinizmust* filozófiámmá tehessem. Az idők olyanok. Ez a kis magyar világ, itt, háborog, fekete, csúnya felhők kavarodnak rája. Aki nem csupán arra termett, hogy egy számmal növelje a születési és halál-statisztikát: most *nem alkudozhat*. Harcol, ahogy tud. Kezeli a viharágyút a butaság, sötétség ránk tornyosuló felhői ellen. És ezt másfél éven keresztül alig-alig tehettem. Aki jól látja és belátja ezt a mi kis magyar világunkat, tudja, hogy nálunk a *politika megalkuvás mindenre*. És hogy nálunk olyan kevés az őszinte, igaz szó, annak először a politikai megalkuvás az oka. Én tehát *meguntam másfél éves iskoláját a megalkuvásnak*, bármennyire szerettem légyen is azokat, kik társaim voltak a munkában. De ugyan e másfél év alatt ismertem és szerettem meg nagyon ezt a csodálatos levegőjű, merész, hódító várost, melyet elhagyni még nincs erőm, hajlandóságom. De megismertem Önt, Szerkesztő Úr, az Ön igaz szavú lapját is. Egy a kérésem. Jelöljön maga mellett helyet annak az újságírónak, akinek még nem csupán kenyér-szerző az újságíró penna. Független, becses hatású, őszinte lapjának fogadja katonájává.”⁹⁹

Ady megoldása még a korabeli sajtó dzsungel-erkölcsi viszonyai között is meglepő: látszólag a legbecsületesebb és legegyszerűsebb, valójában inkorrekt. Ő ugyanis 1899 legvégén állást, fizetést kapott a Szabadság tulajdonosától, majd 16 és fél hónap után e lapot nyilvánosan megbélyegezve átáll a konkurenciához. Okait akkor érthetjük meg, ha megvizsgáljuk a fenti szövegében dőlt betűvel kiemelt kulcsszavakat: önlebírás, önmagam megtagadása, megalkuvó cinizmus, nem alkudozhatok stb. Egyértelmű, hogy Ady nemcsak lelki kényszerből, hanem politikai okokból is lépett át a Nagyváradai Naplóhoz, nem tudta elviselni tovább önmaga politikai visszafogását a kormánypárti Szabadságnál. Ide vezetett az a (még csak kezdődő) hatás, amelyet új nagyváradai „barátai” gyakoroltak reá. Ezen kívül voltak más, ebbe a vonulatba illeszkedő események, amelyek siettettek, sőt, kiváltották döntését. Hegedűst idézzük, aki jól ismeri a történeteket és az összefüggéseket, még ha a helyes következtetést nem is vonja le minden esetben:

„Sürgette a kiválást az a cikk is, amelyet Ady 1901. április 22-én a Friss Újságban a káptalan tagjai ellen írt. De kenyértörésre még ez sem

99 *Levél a Nagyváradai Napló szerkesztőjéhez.* Nagyváradai Napló, 1901. május 22. AEÖPM 2. 2.

vitte a dolgot.”¹⁰⁰ Ehhez annyit kell hozzátennünk, hogy azért nem lett szakítás az *Egy kis séta* című cikk miatt, mivel Ady ebben a rövid, rágal-mazó írásában Laszky laptulajdonos szabadkőműves elveit a legnagyobb mértékben támogatta, ráadásul Ady e cikkét nem Laszky lapjában, hanem a Nagyvárad Friss újságban jelentette meg, amelynek Halász Lajos volt a főszerkesztője.

Hegedűs így folytatja: „Az utolsó lökést az a megalázkodás adta meg, amelyet Hegyesi Márton, a lap [a Szabadság] felelős szerkesztője tanúsított a Tiszántúl előtt Biró Lajos egyik cikke miatt. Akkor zajlottak le a budapesti egyetemen a reakciós diákok tüntetései Pikler Gyula materialista filozófiát hirdető tanár ellen.”¹⁰¹ Hegedűs nem írja, hogy Pikler nemcsak zsidó nemzetiségű, hanem szabadkőműves is volt.¹⁰² Nem véletlen, hogy amikor szembekerült saját hallgatóival az egyetemen, az egész ország zsidó tulajdonú és szabadkőműves sajtója a segítségére sietett, így Nagyváradon Biró Lajos is.

A magyar kormányok katasztrofális tudománypolitikájának köszönhetően Pikler 1907-ben a Pázmány Péter Magyar Királyi Tudományegyetem dékánja lett, ezáltal döntő befolyást gyakorolt (úgy is mint munkáltató) a budapesti egyetem tanári karának összetételére.¹⁰³ Nem véletlen, hogy tüntettek ellene a nemzeti és konzervatív hallgatók: a budapesti egyetemen komoly diákküzdelmek zajlottak akkoriban az izraelita hallgatók Galilei köre és a keresztény diákszervezetek között. (A Galilei kört a keresztény, magyar hallgatók egyébként csak Galíciai kör néven emle-

100 HEGEDŰS i. m. 135.

101 Uo. Pikler Gyula (1864–1937) jogbölcsész, egyetemi tanár. A pozitivistá állam- és jogbölcsélet legkiemelkedőbb és legnagyobb hatású, külföldön is ismert hazai képviselője. Tudományos felfogásának bátor kifejtése miatt szinte élete végéig kemény harcban állott a konzervatív és klerikális irányzatok hazai képviselőivel (Jehlicska Ferenc). Tulajdonképpen állam- és jogelméletét fő műve: *A jog keletkezéséről és fejlődéséről* (Bp., 1897) c. munkája tartalmazza. Pikler ugyan magát a szocializmushoz közel állónak vallotta, de nem volt szocialista: szembefordult a történelmi materializmussal, és „belátásos elméletét” maga is igekezett elhatárolni a marxizmustól. (MÉL)

102 Piklert 1896-ban vették föl a budapesti Demokratia páholyba.

103 Pikler személyéről ezeket írja a *Magyar zsidó lexikon*: „egyetemi tanár, hírneves jogbölcsész és pszichológus, született Temesváron 1864. május 21. [...] 21 éves korában magántanár, [...] 1903. pedig nyilvános rendes tanára lett a jogbölcséletnek. Még mint fiatal docens több szemeszteren tartott előadásokat az oxfordi egyetemen. Részt vett a Társadalomtudományi Társaság megalapításában. [...] 1919-ben nyugalmába vonult s előbb külföldön, Svájcban és Torinóban tartott előadásokat, majd hazajött és teljesen visszavonult a társadalomtól és emberektől.”

gették, mivel tagjai bevándorolt izraelita családok egyetemista gyermekei voltak.) Tény – s ez akkoriban a nyilvánosságot elkerülő, titkos tevékenység volt –, hogy a Galilei kört egyes budapesti szabadkőműves páholyok kespénzzel, befolyással és kapcsolatokkal, valamint a végzettek, diplomát szerzők esetében állás elnyerésében támogatták. Ez egyértelműen bizonyítja, hogy a hazai zsidóság mind a szabadkőműves szervezetet, mind az egyetemi ifjúság szervezkedését is céltudatosan, saját érdekei érvényesítésére használta föl. Az érdekérvényesítés maga nem, ám a módja töltetlenül kifogásolható, ugyanis a titkos tevékenység, a szabadkőműves személyi háló hátrányos helyzetbe hozta az őket befogadó magyarságot.

Visszatérve Biró Lajos említett cikkére: Biró Pikler Gyula mellett ezt írta a Szabadságban: „Newton és Voltaire óta százezer számra vagyunk itt emberek – semmivel sem rosszabbak, mint a többiek –, akik ateisták vagyunk. És ha kissé körültekintenek a világban, látni fogják, hogy egy ragyogó tábor van, a népek elitje, a népek tanítói, a népek büszkesége, amely kozmopolitának vallja magát, köztük olyan emberek, mint Tolsztoj és Björnson. És a nemzetük nem tagadja meg őket.”¹⁰⁴

Biró Lajos sajátos felsőbbrendűségi érzéssel a kozmopolita ateistákat a népek tanítómestereinek, elitjének nevezi, s önmagát is a cikkében felsorolt híres emberek mellé teszi istentagadóként. Björnsterne Björnson esetében a legkisebb baj volt az, hogy Biró ateistának nevezte: e norvég író az első világháború előtt a magyarok és Magyarország ellen fordult, amikor a világsajtóban, főleg a legnagyobb francia liberális napilapokban azt a bölcsséget sikerült megállapítania, hogy a budapesti parlamentben a sovíniszta és erőszakos magyar képviselők a díszes fölépcsőn erőszakkal lökik le a nekik nem tetsző, elnyomott szlovák képviselőket.¹⁰⁵ Biró Lajos tehát új módszert vezet be a magyarországi újságírásban: a magyarokat, illetőleg a magyar kormányt a nemzetközi életben (tekintélye miatt eredményesen) lejárató nemzetközi hírességet dicsér a nagyváradi sajtóban. Björnson, akinek Apponyi Albert gróffal is volt vádaskodó vitája, sok kárt okozott Magyarországnak, Biró Lajos nem különben. Ráadásul utóbbi e mondatait a nagyváradi hivatalos kormánylapban írta le.

104 Szabadság, 1901. április 28. Közli: HEGEDŰS i. m. 135.

105 Björnson, Björnsterne (1832–1910) norvég író, költő. Egyik verse 1864-től a norvégek himnusza. Ateista, liberális, királyságellenes személy, életének utolsó évtizedei közéleti botrányokkal teltek. 1903-ban Nobel-díjat kapott. Sokat írt a magyarországi román és főleg a szlovák nemzetiségről. Írásait a cseh és román propaganda hatása alatt, tehát megtévesztett helyzetben, hamis információk alapján alkotta.

Bíró Lajos esete Björnsonnal csak egyetlen példája annak a módszernek, hogy az országba befogadott menekültek az ország ellen fordulnak s a nemzeti kormány ellen bel- és külföldön egyaránt lejárató kampányt indítanak. Megállapítható, hogy Bíró nem véletlenül lesz majd Károlyi gróf kormányának külügyi államtitkára.

Bíró Lajos cikke után vita indult a Szabadság és a Tiszántúl között. A Bíró és Ady által „klerikális reakciónak” mondott Tiszántúl idézte Bartha Miklóst, aki Pikler Gyula kapcsán ezt írta: „Azt ajánlom az ifjúságnak, ne tegye magáévá Pikler tanár úr tanításait. Jegyezze meg magának, hogy akinek nincs hazája: sehonnai, akinek nincs nemzete: bitang, akinek nincs vallása: számár.”¹⁰⁶ Erre azt válaszolta a Szabadságban Bíró Lajos: „A tehetetlenség ama ostoba fecsegésére, amely egy Bartha Miklóst citál tekintély gyanánt, csak az a válaszuk, hogy vannak emberek, akiknek hazájuk is, nemzetük is, vallásuk is van, és mégis sehonnai, bitang számarak.”¹⁰⁷ Nos, látható, hogy Bartha Miklós megjegyzésére Bíró Lajos a magyarság nem is nagyon burkolt becsmérlésével válaszolt. Ez a stílus különben majdnem általánosan jellemző a zsidó származású, ateista újságírók cikkeire. Bíró itt (is) legyalázza, ostobának nevezi a keresztény magyarokat. Bíró és a többiek Bartha Miklóst a hegyvidéki akciót bemutató könyve miatt gyűlölték, amelyben leírta, hogy a kárpátaljai ruszinokat a falusi zsidó kiskereskedők tették teljesen tönkre pálinkakereskedelemmel és uzsorázással.¹⁰⁸

Az azonban már a Szabadság felelős szerkesztőjének is sok volt, hogy a – legalábbis a pauszálé, pénzbeli támogatás föl vételének napján – kormánypárti lapban ilyen durva hangvételű írások jelennek meg, s ezért

106 Bartha Miklós (1848–1905) függetlenségi párti politikus, publicista. 1873-tól – megszakításokkal – haláláig függetlenségi párti országgyűlési képviselő. Különösen élesen támadta a kormányt az egyházpolitikai javaslatok parlamenti tárgyalása idején. 1891-től a Magyar Hírlap, 1893-tól a Magyarország állandó vezércikkírója. 1893-ban ő indította meg a mozgalmat az EMKE (Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület) megalapítására. (MÉL) A következők is szerepelnek a *Magyar életrajzi lexikon* szócikkében: „A szabadelvű párti kormányok heves *nacionalista, antiszemita, lényegében konzervatív* ellenzékének vezére. [...] *Sovinizmusa, antiszemitizmusa* szépirodalmi munkásságára is rányomta a bélyegét. 1925-ben *nevét viselő*, baloldali értelmiségiekből álló, eszmeileg és politikailag nem egységes irodalmi-politikai társaságot szerveztek, amely jobbszárnyával az 1930-as években a nacionalizmus, kis részében a *fasizmus hirdetőjévé* vált.” Megítélésünk szerint az ilyen minőségű életrajzi lexikonok hozzájárulnak a nemzeti önismeret eltorzításához.

107 Idézi: HEGEDŰS i. m. 136.

108 BARTHA Miklós: *Kazár földön*. Útinapló. Kolozsvár, 1901.

Hegyesi Márton felelős szerkesztő, egyben a nagyváradai Szabadelvű Párt egyik vezetője 1901. május 3-án a Szabadságban kijelentette, hogy Biró írásai az ő előzetes tudta nélkül jelentek meg, s leírta, hogy nem állt szándékában a Tiszántúl újságíróit megsérteni.¹⁰⁹ Hegedűs Nándor ezért írja, hogy „Hegyesi Márton felelős szerkesztő, egyébként ügyvéd és a szabadelvű párt oszlopa a legcsúnyábban dezavualta [meghazudtolta] tehát Biró Lajost. Volt is öröm a Tiszántúlnál...”¹¹⁰

Hegedűs Nándor szerint Ady barátja, Biró nyílt meghazudtolása miatt ment át a Nagyváradai Naplóhoz, ott pedig a fönt idézett, Fehér Dezső laptulajdonos-szerkesztőhöz írt nyílt levelében hazudtolta meg (avagy vissza) a Szabadságot. Biró ott maradt, elviselte a dezavualást, Ady nem. Hegedűs megállapítása helyénvaló, mégis úgy tűnik, hogy Ady csak az alkalmat kereste a Szabadság elhagyására. Ezt látszik bizonyítani a Fehér Dezső által később, 1927-ben papírra vetett emlékezés, amelyben leírja egy beszélgetését Adyval. A Nagyváradai Napló tulajdonosa (Fehér szerint) megmondta a Szabadságnál helyét már nem találó Adynak, hogy lapja súlyos anyagi gondokkal küzd. Ez Adyt nem érdekelte, egyet kért csak: „Azt írhatom mindig, amit érzek és gondolok.” Fehér elfogadta a helyzetet, s Adynak csak az alkalmat kellett kivárnia a lapváltásra.¹¹¹

Ady tehát 1901. május végétől a Nagyváradai Napló hírlapírója lesz, egészen addig, míg 1903 őszén meg nem ismeri a Párizsból hazalátogató Brüll Adélt. Élete hatalmas fordulatot vesz: a sok gyöngye erkölcsű, ám nem szeretett nő után végzetes vonzódást érez, s meg sem áll utána Párizsig. Ott azonban még nem tartunk. Ady a Nagyváradai Naplónál gyors karriert fut be: 1902. január 1-jétől társszerkesztő, 1903. január 10-től felelős szerkesztő lesz. Ekkor alig múlt huszonöt éves. 1903. október 7-én távozik majd a laptól „új- s új vizekre”. Távozása előtt, július közepén, mintegy összegezve az elmúlt éveket, ezt írja saját újságjáról: „A Nagyváradai Napló a radikális haladás zászlója. A magyar földön hatalmasabb igazság nincs ennél!”¹¹²

A Fehér Dezsőhöz fűződő bensőséges kapcsolat az évek múlásával is megmaradt. Ennek később mindketten írásban is hangot adtak. 1913 áprilisában Fehér és Ady Stájerországban találkozott, ahol elbeszélget-

109 Hegedűs i. m. 136.

110 Uo.

111 Uo. 137.

112 *A Nagyváradai Napló igazsága*. Nagyváradai Napló, 1903. július 19. AEÖPM 4. 73.

tek a „régí harcok” terepéről, Nagyváradról. Fehér Dezső szép cikket írt Grazban, amely másnap megjelent a Nagyvárad Naplóban: „Hogy a stájer fenyőerdők sűrűjében találkoztam Ady Endrével, úgy megörvendeztünk egymásnak, mint mikor régi harcok színteréről elindult zarándokok hosszú sivatagjárás után összekerülnek a pihenés, a feledés oázisán. [...] A régi útra indulásról, egykori lelkes, fanatikus csatákról emlékezünk, melynek sebesültjei, csatavesztettjei lettünk mind a ketten, sőt kívülünk sokan abból a tollal viaskodó gárdából, amelynek harcosai a világosság, a kultúra, a szabadelvűség és haladás úttörő előőrsei voltak valaha a *vér városában*, ahogy Ady Endre Nagyváradot, az ő ország-hódító tehetségének szárnybontó levegőjét elnevezte.”¹¹³ Fehér szerint Ady ezt mondta neki: „Most, hogy a Balkán-uralomért, a nagyhatalmak versengéséért a dolgozó emberiség vérét és pénzét áldozza a pogány idők emberirtásának példájára a világ sorsát intéző Moloch, elhomályosul egy időre a világosság, az igazság napja. Elszibbadnak, megbénulnak a legerősebb karok. De ha véget ér a háború, kezdődik a másik harc, amelynek egyik legerősebb vára a glóbuson Nagyvárad, a maguk erejéből lett embereknek ez az előretörő magyar csodavárosa.”¹¹⁴ Beszélgetésük a két Balkán-háború időszakában történt, s mindketten azt hitték, hogy majd folytathatják küzdelmüket a „világosságért” a (magyarok nélküli) csodavárosban. Megható a találkozásuk: utólag már tudjuk, hogy a második Balkán-háború lezárása (bukaresti béke, 1913. augusztus 10.) után egy év sem telik el, s vérbe borul a világ. A leírásból látszik, hogy mindkettejüknek kölcsönösen szükségük volt a másik személyére, barátságára. Annyi bizonyos, hogy Fehér előrelendítette Adyt, nemcsak föl- és kihasználta, mint később a Martinovics páholy vezetői.

Fehér Dezső a kevésszámú ember közé tartozik, akit Ady sok évvel Nagyváradról való elkerülte után is nagyra becsült. Mennyire, s főleg miért volt fontos Ady számára Fehér személye, azt a Nyugat egyik, 1914. tavaszi lapszámába írt cikkéből megtudhatjuk: „most Bihar és Nagyvárad egy zsidó újságíró ünnepel, egy lapszerkesztőt, Fehér Dezsőt, a Nagyvárad Napló alapítóját és ma főszerkesztőjét. Huszonöt év óta újságíró, a vidéki zszurnalisztika daliás kőkorszakát még ismerte [...] De Fehér Dezső átnőtte a rohamosan zúdult korokat, mindig benne maradva a forgatagos

113 FEHÉR Dezső: *Ady Endre nagyvárad írásai*. Nagyvárad Napló, 1913. április 3. AEÖPM 11. 131.

114 Uo.

fejlődésben, együtt fejlődött a nagyvárosiasodó »Pece-parti Athénna«, sőt mindig előtte haladt. Az immár legendás Iványi¹¹⁵ óta nem volt vérbelibb, munkásabb, városibb, érdeklődőbb és váradibb újságírója Nagyváradnak nála. Nekem különösen háládatos emlékezéssel kell tömjéneimet parázssra szórnom, hogy most őt jubilálják. Írórt ad az isten többet, mint kéne, de Fehér Dezső jóval több lett egy írónál, mihelyst a keserű Élet ráfogta a kiadó-szerkesztői robotra. Tudta, talán ma is legjobban ő tudja, hogy kicsoda és micsoda a jó újságíró, de adorálásig [hódolatig] térdelt, ha az újságíróban írórt érzett meg. Talán ma érzem legfájóbban, micsoda ritka fajtát reprezentál ez a jubilált vidéki szerkesztő, aki az írótalentumot úgy tudta és tudja ma is imádni. »Szálljatok, fiúk – ez érzik egy-egy kedves-szomorú pillantásán, ha a szerkesztőség ifjai szép írásokkal rukkolnak elő –, mert miért is maradnátok Biharnak és Nagyváradnak?« Ez az önzetlenség tette Nagyváradot egy időben s ma is egy kicsit *zseni-híressé*, holott csak Fehér Dezső látta meg s küldte tovább az embereit. Irodalomban, újságírásban, politikában s a fórum sok más ágálásában Budapesten s szerte az országban bevált nevek és sikerek hirdetik a nagyváradi jubiláns érdemeit. Amit Bihar és Nagyvárad köszönhet neki, köszönje meg külön, meg is köszöni, de ennyi a Nyugatra is tartozott, s ennyit elmondani róla nekem, a kivételesen és különösképpen háládatosnak, igen-igen jólesett.”¹¹⁶

Látható, hogy Ady számára azért fontos Fehér Dezső, mert az elsők között volt, aki fölismerte benne az írói tehetséget. Ady persze, a rá jellemző nagyképűséggel, egyből zseninek állítja be Fehér „fölfedezettjeit”, elsősorban önmagát. S nem véletlenül hangsúlyozza külön is Fehér zsidó voltát: 1914-ben már látja, hogy a keresztény magyarok őt semmilyen formában sem ismerik el, a zsidók egy kis létszámú csapata azonban igen. Adynak fájt a saját fajtájának az elutasítása, mindenesetre tényként kezelhető, hogy Adyban a Nagyváradi Naplónál eltöltött két és fél év alatt kialakult a „*zsidók támogatnak, a magyarok nem*” érzés, ami viszonylag nagymértékben lökte őt később (1905-től) a különféle értelmiségi csoportok közül a magyar államot legerősebben támadó emberek közé, annak ellenére, hogy többször megpróbált kitörni e csapdahelyzetből.

115 Iványi Ödön (1854–1893) Nagyvárad első modern (keresztény) újságírója. Személyéről a legújabb szakirodalom: KUIVÁN ÁRPÁD: *Nagyvárad első hivatásos újságírója – Iványi Ödön születésének 150. évfordulójára*. In: Várad, 2004/5. szám.

116 *Fehér Dezső jubileuma*. Nyugat, 1914. március 1. AEÖPM 11. 45.

Írásai a szabadkőművességről a „kazár, zsidóradikális, zsidó-protestáns” lapban

Ady már korai hírlapi cikkeiben érint olyan kérdéseket, amelyekről (akkor még) nem tudhatta, hogy ezek a hazai szabadkőműves páholyok újra és újra megvitatott témakörei. Ezen ügyek tárgyalása Nagyváradon tudatossá vált s kibővült.

Militarizmus kontra békeharc

Talán a legelső ilyen témája a *militarizmus kritizálása*, amit legelőször az egyik debreceni írásában hozott elő: „A gloire nemzete még nem tudott határozni, vajon megmentsen egy ártatlan embert, [Dreyfuss kapitányt] vagy engedje nyomorultul elveszni. A világ egyik metropoliszában zsidó-ellenes színházat építettek fel, hogy innen hirdessék a Krisztust meghazudtoló tanokat: osztály- és fajgyűlöletet. [...] *A militarizmus még mindig nyűg egész Európán, s vezetői elvárják, hogy ezt a nyűgöt bábuk gyanánt hordozzuk.* S jaj annak az embernek, ki elég vakmerő bele nem nyugodni, hogy az egyenruha mindent eltakar, s az egyenruhának csak bókolni lehet.”¹¹⁷ Az alig huszonegy éves fiatal hírlapírótanoncnak aligha lehetett fogalma a hármass szövetség és a francia–orosz katonai szövetség szembenállásáról s a világtörténelem addigi legnagyobb fegyverkezési versenyéről. Nem tudta, hogy francia aranyfrankmilliárdok özönlenek a cár Oroszországába, ahol a haderő vezérkaránál készülnek már a Magyarország Dunáig terjedő részének elfoglalásával kapcsolatos hadműveleti tervek. Ady (csakúgy, mint a későbbi években) tipikus felületes újságíró volt: nagy gondolatai és biztos álláspontjai voltak, csakhogy a háttér és a történelmi valóságot szinte egyáltalán nem ismerte.

Az sem állítható, hogy e véleményét Ady későbbi barátaitól, a „szociológusoktól” hallhatta volna (Debrecenben ez a típus akkoriban ismeretlen volt), előbb idézett írása után jó két héttel ugyanis ezt a meglepő cikket tette közzé róluk: „Unalmassá lesz már a folytonos panasz. »Korunk hibái«, »társadalmunk betegségei«, ezek újabban a vesszőparipák. Ezeken lovagol boldog-boldogtalan, s el lehet mondani, hogy soha annyi szociológus nem

117 *Haladunk?* Debreceni Hírlap, 1899. január 24. AEÖPM 1. 55.

botránkoztatta az emberiséget, mint manapság. Minden esetből morált vonni le, mindenkit megítélni, s az egyéni szabadság elveit csak magunkkal szemben tartani tiszteletben – ezek az újabb moralisták alapelvei. Az igazság pedig az, hogy ezek az urak rendszerint a legnagyobb hipokraták, [hipokriták, képmutatók] és ha semmi egyebet, de az ő hibájukat fel lehet róni ennek a kornak, melynek egy régi anekdota a legjobb jellemzője: A cigány lopott a vásáron, s üldözőbe vették. – Fogjátok meg – kiáltják az üldöző atyafiak. – Fogjátok meg – kiáltja lehangosabban a cigány... Felesleges a mesét tovább mondani. *Sok cigány van a mi moralistáink között!*¹¹⁸ Ime, ezt írja Ady, amikor még nincs a „szociológusok” fogságában, szellemi hatásuk alatt. Nagyváradon azonban a helyzet megváltozott...

Majdnem pontosan három év múlva, amikor Nagyváradon ismeri már szabaddkőműves barátaitól – szellemi keresztapáitól – a László király páholy militarizmus-ellenes álláspontját, 1902 áprilisában hírlapi cikkben válaszolt Palotay László prelátus-kanonok egy beszédére, amelyben a kanonok a hazai társadalmi viszonyokat bíráló embereket „letárgyalta” (e szó Ady kifejezése): „Bizony, nagyságos és főtisztelendő úr, mi nagyon szoktuk bántani a társadalmi viszonyokat. Epés, kötekedő, izgága emberek vagyunk, akik mindennap ballábbal kelünk föl. Kevés dologgal vagyunk megelégedve, de talán a társadalmi viszonyok elégitenek ki bennünket legkevésbé. Mi azt tartjuk és hirdetjük, hogy a mai társadalmi viszonyok tarthatatlanok. Azt tartjuk és hirdetjük, hogy *a magyar társadalom, amennyiben lehet ilyenről beszélni, kiskorú, műveletlen, babonás és beteg*. Azt tartjuk és hirdetjük, hogy a mai társadalomnak csaknem minden relációja igaztalan és veszedelmes. Azt tartjuk és hirdetjük, hogy a mai magyar társadalomban a papi és világi fejedelmeké minden: babonás hagyományok rabszolgaságban tartják a polgárság millióit. Azt tartjuk és hirdetjük, hogy a *militarizmusnak, klerikalizmusnak s feudalizmusnak falait le kell rombolnunk*, ha élni akarunk. Azt tartjuk és hirdetjük, hogy avult hagyományok, számár privilégiumok fölött győznie kell a munka érdemének, s ha a csökönyös konzervatizmus, [sic] babona, önzés, telekezeteskedés, olcsó nemzetieskedés, korlátoltság elénkbe fekszenek *hát keresztül kell rajtuk tiporni*. Ezeket tartjuk s hirdetjük mi, és bántjuk, mindig bántjuk a társadalmi viszonyokat.”¹¹⁹

118 *Moralisták*. Debreczeni Hírlap, 1899. február 8. AEÖPM 1. 67. (A „cigányozásnak” ez a formája az akkori közbeszéd természetes része volt. R. E.)

119 *A társadalmi viszonyok. Ez is epilógus*. Nagyváradai Napló, 1902. április 23. AEÖPM 3. 38.

Ady szerint a magyarság itt már kiskorú, műveletlen, babonás és beteg. Mintha elfeledkezne a reformkor nagy, nemzeti liberális nemzedékéről. Azaz mégsem, csak összekeverve a dolgokat szabadkőműves látószögből magyarázza a történelmet: „Palotay prelátus-kanonok önagsága nem kívánhatja tőlünk komolyan, hogy törődjünk bele minden földi állapotba. Hisz voltaképpen mi az ő tanítványai vagyunk: a negyvennyolcas idők harcosaié. Ők is nekirontottak a társadalmi viszonyoknak, ők is radikálisok voltak. Mi azt akarjuk folytatni csak, amit ők akkor megkezdtek s aminek kevés eredményét is *meghamisították a konzervativizmus, korlátoeltság, önzés és klerikalizmus*. Mi az új idők negyvennyolcasai vagyunk, az új idők Palotayai. Vázsonyi Vilmos és minden radikális az. Igaz, hogy a mi dolgunk sokkal nehezebb, mert a társadalmi viszonyok olyan szörnyen megromlottak, hogy *radikális elődeink is ellenségeinkké váltak*. A kor, az alkuvás, a *növekedő reakció*, a kanonoki stallum megmagyarázza ezt a fordulást, de ez nem ok, hogy mi is kibéküljünk a társadalmi viszonyokkal. Nem azért, mert mi úgy sem számíthatunk a lelkünk metamorfózisát eszközlő kanonoki stallumra, de mert a mi radikalizmusunk benne él a korban s a tömegek lelkében, s mert a mi radikalizmusunk *őszinte* s nem ijed meg semmi konzekvenciától.”¹²⁰ Furcsa szemlélet: Kossuth és Petőfi örökébe Ady szerint Vázsonyi (Weiszfeld) Vilmos és Jászi (Jakobovics) Oszkár, valamint a László király páholy radikális szabadkőművesei léptek! Ady, amikor a *lerombolás* és *keresztültiprás* szándékát mondja ki, valószínűleg végig sem tudja már gondolni, hogy az ő, Ady Endre akarata és terve szerint a keresztény magyar államon Jászit, Berkovitsot, Grósz Menyhértet s a többi radikális szabadkőművest akarja keresztültipportatni. Látható, hogy Adyt itt már kifordították a magyar állam megvédésének elképzeléséből: ebben a cikkében a „szociológusok” gondolatmenetei, társadalmat átalakítani akaró szándékai már mindenenek fölött állnak.

Ebből következően a militarizmus elleni küzdelmet Ady tovább folytatja hírlapi cikkeiben. A Nagyváradai Naplóban 1902 novemberében közzétett tudósításában – amely csak látszólag az, valójában rejtett szabadkőművesi propaganda – ezt írja: „Nagyvárad város tanácsa egy szótöbbséggel úgy határozott, hogy dr. Dési Géza, dr. Grosz Menyhért, dr. Pácz Sándor, Szokoly Tamás és Halász Lajos indítványát a *militarizmus újabb éhségdűhe ellen* elfogadásra ajánlja Nagyvárad város közgyűlésé-

nek. Ez az egy voks, ez a döntő egy voks nagy esemény. Jelenti azt, hogy a világosság be tudott már sugározni a bürokrata agyakba is, és jelenti azt, hogy immár minden agrárius, falu-kedveltető machináció haszontalan: a városok polgárságában megszületett az, ami eddig a magyar földön hiányzott: az intelligens és becsületes közvélemény. Budapest után *Nagyvárad kiált vétót a militarizmus pusztító szörnyetegének*, s Nagyvárad után biztosan jönni fognak Arad, Szeged s a többiek is.”¹²¹ Nos, a betérjesztő személyek közül Grósz Menyhért akkor éppen a László király páholy főmestere, Dési Géza pedig e páholy oszlopos tagja. Ady tudja, de a közvéleményt megtévesztő hírlapírói elhallgatással nem írja, hogy ők ketten vezető szabadkőművesek, s itt egy páholyhatározat végrehajtásáról van szó. Arról nem is beszélve, hogy Ady így zárja cikkét: „Nagyvárad város közgyűlésén – reméljük – már nem szótöbbség, nem egy vagy több voks fog dönteni a katonai javaslatok ellen beadott szép indítvány felett. Reméljük, itt egyhangú győzedelme lesz az indítványnak.”¹²² A kormány által beadott véderőtörvény-javaslat az az indítvány, amely ellen egyöntetű föllépést remél. A nagyváradai szabadkőművesek és propagandistájuk tehát a Magyar Királyság katonai megvédésének lehetőségét akarták gyöngíteni.

Ady nagyváradai évei alatt végig föllépett írásaiban a haza katonai megvédése ellen. Írt egy-két jogos cikket is, amikor ostoba katonatisztek civileket bántalmaztak: ilyen témájú írásai emberségesek, még akkor is, ha a katonatisztverő erős embert, Braun Bercit sohasem kritizálta.

Végül egyik legutolsó nagyváradai cikkéből idézünk, amely jól mutatja, hogy a váradi László király páholy álláspontját véglegesen és megváltoztathatatlanul átvette: „A hadsereg becsülete tegnap reparálást kért a nagyváradai törvényszéken. A nagyváradai esküdtek megmentették a hadsereg becsületét. Bűnösnek mondták ki Ehrenfeld Adolf szocialista vezért, ki cikket írt egy lapban »A néptanítók és katonatisztek« címmel. Az esküdtek csak becsületsértésben mondták ki bűnösnek a vádlottat, habár a cikkben [a] k. u. k. hadügy és m. kir. honvédelmi miniszter izgatást is láttak. Az esküdtek e verdiktje mintha azt jelentené, hogy a militarizmus ellen jogosult a harc. Mi így fogjuk fel. Más kérdés aztán, hogy a nagyváradai törvényszék becsületsértésért egy büntetlen előéletű emberre nem talált soknak két hónapot kimérni. Hisszük, hogy ez nem a k. u. k. hadügyminiszter kedvéért történt. Ma nem élünk olyan időket,

121 *Egy voks.* Nagyváradai Napló, 1902. november 12. AEÖPM 3. 125.

122 Uo.

hogy kedvünk legyen az osztrák szoldateszkának kedveskedni. A tegnapi szenzációs esküdtszéki tárgyalás egyébként érdekes és tanulságos volt. Dr. Halász Lajos beszédje valóságos tanulmány volt a militarizmusról, s az emberi társadalmaknak e legnagyobb átkát hatalmasan földte föl. A vádlott is tüzesen mondta el a maga igazait. Az ilyen ígék nem vesznek el, a szívekbe szóródnak, s kikelnek. Eljön az idő egyszer, mikor már hiába fogja keresni megmentését minden fórumon a militarizmus.”¹²³ Majd az 1916. év egy csillaghullásos, augusztus végi éjszakáján Ady fogja a legjobban fájlalni, hogy az e cikkében elátkozott császári és királyi Hadsereg, együtt a m. kir. Honvédséggel (átmenetileg) nem tudta megállítani az Erdélybe betörő román hadat. Tudni kell, hogy a haderő fölépítését megteremteni, a hadrafoghatóság szintjét emelni, egy ország katonai védelmét megszervezni nem az ellenséges támadás percében vagy évében kell elkezdeni, hanem már jóval korábban. Szabadkőműves békeharcosok foglya, szegény Ady Endre ezt sajnos nem tudta.

A Romániából kiüldözött zsidók

1900-ban a nagyváradai László király páholy tagjainak 68,2 százaléka volt izraelita vallású. Ennek megfelelően érthető és természetes, hogy amikor 1900. július első napjaiban a városon átutazott száz romániai menekült zsidó család (több száz ember), akik vallási hovatartozásuk miatt voltak kénytelenek menekülni szülőföldjükről – ez az esemény komoly visszhangot, sőt, tevékenységet váltott ki a páholy tagjai között. Hasonló történt a nagyváradai izraelita hitközségekben is. Ezt megelőzően a nagyváradai sajtó adott hírt az eseményekről, a Szabadságnál Ady Endre kapta a tudósítás feladatát.

A cikkből kiderül, hogy Ady még nem szabadkőműves hatás alatt írta: egyszerűen csak megsajnálta a Kanadába indult menekülteket. Ráadásul durva, de helytálló bírálatot mond a zsidókérdés romániai „megoldásáról”, valamint erős – ám jogos – kritikát ír le a magyarországi románokról is. Ady kitalált eseménnyel kezdi tudósítását. A vonat utolsó kocsijaiban utazó menekültek fájó szemmel nézik a sín pár mellett gabonát arató helybeli parasztokat: de jó nekik, dolgozhatnak szülőföldjükön az életért!

123 *A hadsereg becsülete. A militarizmus és a nagyváradai esküdtbíróság.* Nagyvárad: Napló, 1903. szeptember 27. AEÖPM 4. 194.

„A vonaton pedig, ott hátul a koldus kocsikban, földönfutó, üldözött, hazátlan emberek szorongnak. Száz hazátlan zsidó család. Nézik a téli kenyérért izzadó pór embereket. Nézik irigy, bánatos szemekkel. – Boldog emberek! Ezek, lám, kapnak földet, melyet verejtékükkel megázthatnak. Ezeknek szabad a mindennapi kenyérért dolgozni. Nekünk ehhez nincs jogunk. Verejtékező, munkás nyáron üldözött vadakként kell rohanni az ismeretlenségbe. A következő gyomorkorgásra nincsen kenyérünk, a következő éjszakára nincsen egy talpalatnyi fejpihentető helyünk... A nagyváradai állomáson egy kis pihenőre megállt a vonat. A peronra kitódult a bujdosó csapat... És lefolyt a megható jelenet. A hazátlan, kiüldözött embereknek könny gyűlt a szemükbe. Őket, a nyomorult, kergetett, üldözött emberlényeket itt, az ismeretlen helyen meleg szívek, könyörületes karok várták. A nagyváradai ortodox és neológ hitközségek irgalmas lelkű vezetői jöttek ki elébük. Az első, szomorú üdvözlés után megnyíltak az összeszorult szívek. Panasz-szó nem hangzott, csak siralmas igazság. Üldözték, sanyargatták őket azon a földön, melynek ők hű, munkás polgárai voltak. Nem volt nyugvásuk azon a földön, melyben meghalt kedveseik nyugodnak. Áldoztak ést, erőt, munkásságot, vért, s a viszonzás egy koldusbot, amit a kezükbe nyomtak, s egy útlevél, amivel elbujdoshattak.”¹²⁴

Megható mondatok. Ha Ady precíz, oknyomozó cikket akart volna írni (ilyeneket sajnos nem írt!), akkor röviden összefoglalhatta volna a romániai zsidókérdés pillanatnyi állapotát. Azt, hogy az 1878. évi berlini kongresszus arra kötelezte a területileg megnagyobbodott Romániát, hogy adjon állampolgárságot az Egyesült Fejedelemségek (később Románia) területén élő izraelitáknak. Ezt a román kormányok egyszerűen elszabotálták, hiába küldött az ottani zsidók érdekében például az Amerikai Egyesült Államok kormánya több jegyzéket is Bukarestbe. A romániai zsidókat – szemben Magyarországgal! – megfosztották elemi jogaiktól, mindattól, amivel egy liberális demokráciában akkoriban az állampolgárság járt. Ady gyöngye újságíróként erre nem fordított gondot, pedig ezekkel a tényekkel értethette volna meg lapja olvasóival a bekövetkezett események okait. Tudósítását a könnyebb, líraibb oldaláról fogta meg.

Cikke következő részében testközeli tudósítást ad: „Megdöbbentő volt az a kép, amit lefestettek. Mindannyian erős, intelligens, munka-kész

124 Száz bujdosó család. Kanadába utazó román zsidók. Szabadság, 1900. július 4. AEÖPM 1. 249.

emberek, tanult iparosok, kereskedők. Olyiknak kezében volt a *katonakönyve is*. Oláhország így fizeti ki a katonáit... Tudják-e, sejtik-e ezt a kocsiba zsúfolt apróságok. Kis fiúk, leányok *oláh nyelven* kérik az irgalomkenyeret édesanyjuktól. A sápadt, álmatlan asszonyok *oláh nyelven* beszélnek itt is. – Hova mennek – kérdi tőlük Kecskeméti dr. főrabbi. – *Kanadába...*¹²⁵ Mennek egy nagy útra. Fillér és kenyér nélkül. Ott pedig várja őket már *a nyomor...* Nagyváradtól Püspökladányig velük utazik a nagyváradai ortodox hitközség megbízottja, Jungreis is. Kiosztja köztük a *száznyolcvan forint* adományt, mit nagyváradai hitsorsosok adtak össze.¹²⁶ Benn a kocsikban kenyeret majszolnak a mit sem tudó apróságok. Minden szelet kenyér *más sütésű*: úgy kapták az úton irgalmas szívű emberektől... Felmegyünk a kocsikba. Kíváncsian néznek reánk a sápadt arcú asszonyok, gyermekek. Egyik-másik látogató krajcárokat osztogat. – *Multsám!* – Oláhul köszönik meg az adományt.¹²⁷ Megszólal a kalauz fűtve. Beszáll a kergetett csapat. Könnyes szemmel, hálálkodva köszönnek a férfiak. Mikor a vonat elindul, kalapokat, zsebkendőket lobogtatva kiáltják: – Éljen Ferencz József, Magyarország királya!...”¹²⁸ Megható és tiszteletre méltó, hogy a két nagyváradai izraelita hitközség segélyben részesítette a menekülteket. Volt miből adniuk, Magyarországon ugyanis senki sem tiltotta számukra a vagyonszerzést.

Ady írása végén a magyarság szempontjából (legalábbis akkoriban) fontosabb románkérdés irányába kerekíti ki témáját: „Ezeket a derék, munkás embereket kirúgott kutyákként kergetik ki szülőhazájukból. Kikergeti egy olyan nép, *mely örült hazudozásaival az emberi jogokról belármázza az egész művelt világot*. Mely siránkozik magyarországi testvéreinek *rabszolga helyzetén*. Mely perfid viselkedésével megérdemelné a művelt, liberális államok leszámoló fellépését. Az európai kormányok pedig hallgatnak. A huszadik század elején kirugdalt emberek bolyongják végig családjaikkal együtt hontalanul a világot, s vesznek el nyomorultul az ismeretlen messzeségben.”¹²⁹ E mondatok kétségkívül nem a nagyváradai szabadkőművesek hatására íródtak: ilyen témákat (magyar sorské-

125 Azokban az években kezdett kialakulni a kanadai zsidó etnikai csoport: nem a nyomor várta ott az izraelita menekülteket.

126 180 forint a korabeli átszámítás szerint 360 korona: hatalmas összeg.

127 Köszönöm románul: *multumesc*.

128 Uo.

129 Uo.

déseket) a László király páholyban soha, egyetlen alkalommal sem hoztak elő. Adyt dicséri, hogy nagyon is helyesen látta Románia nemzetközi síkon végzett magyarellenes tevékenységét. Nevezetesen azt, hogy Magyarországot lejárátták, rossz hírbe hozták az egész világ előtt a félrevezetett, esetleg tudatlan, ám rosszindulatú vagy pusztán csak megfizetett újságírók segítségével. Ady itt a művelt országok liberális kormányait hibáztatja, hogy nem lépnek föl a román propaganda ellen, amiben igaza van, ám helyesebb lett volna, ha az akkori magyar kormányokat kárhoztatta volna gyatra, elhanyagolt védelmi politikájuk miatt. Kritizálta ugyan a mindenkori magyar kormányokat, ám nem azért, ami miatt lehetett s kellett volna. Mindenesetre Ady fönti – s most következő – megállapításai azt mutatják, hogy akkoriban még egészséges, félre nem vezetett szellemmel tudta nézni nemcsak a menekültek, hanem a magyarok érdekeit is.

A helyzet teljességének bemutatása céljából Ady cikkét a helybeli románok bemutatásával végzi: „A vonaton pediglen mások is utaztak. Hoszszú hajú, tüszös oláhok. Valahonnan, alsó-Biharból. Itt élnek közöttünk évszázadok óta, de *a mi nyelvünkől egy szót sem tanultak meg*. Az egyik oláhu intí társát, ki be akar szállani: – Ne ülj oda. Ott zsidók vannak. Ezekért a mártírokért hisz bennünket az egész világ barbár zsarnokoknak. Ezekkel szemben kell védelmezni magunkat milliónyi áldozattal!... S ezek az oláhu lármázó tüszös alakok bámulva néznek a szomszéd kupék ablakaira, ahonnan jó messziről is hangzik a kiáltás: – Éljen Ferencz Iózséf magyar király! Éljen Magyarország!”¹³⁰ Az alaphelyzetet itt is jól látja Ady: a románok között meglévő nagyon erős zsidóellenesség még azt is megakadályozta, hogy román parasztok odaüljenek a menekülők közé.

S mily furcsa a sors: Ady pár év múlva – szabadkőműves barátai javaslatára – e „tüszös, bocskoros oláhok” szavazataival akar bejutni a Képviselőházba! E történet 1914 tavaszán s nyarán játszódik, és jellemző Ady akkori helyzetére. Öccse, Ady Lajos 1923-ban így foglalja össze az eseményeket: bátyja a szarajevói merénylet napján Nagyváradon tartózkodott,¹³¹ ezután Szatmár megyébe utazott, „Váradról Szatmárra utazott el Bandi, Tanódy Endre barátjának meglátogatására. Tanódy ugyanis a tavasz folyamán arra animálta [buzdította] volt, hogy a közelgő képviselőválasztások előtt menjen le s orientálódjék az ottani viszonyok felől.

130 Uo.

131 1914. június 28-án alakult Nagyváradon a Martinovics páholy által törvénytelenül létrehozott Országos Polgári Radikális Párt nagyváradi szervezete.

1914 tavaszán ugyanis komolyan gondolkozott azon, hogy aktív módon fog politikával foglalkozni, s megkísérli a mandátum-szerzést. Szatmár erre a célra alkalmas helyként kínálkozott: a város, püspöki székhely léte is, erősen *kálvinista* jellegű, iparos és gazdálkodó őslakossága révén; azonkívül a *zsidóság* is számottevő tényező, s végül a román választók megnyerésére is számítani lehetett, mert a Bandi nemzetiségi politikája egy választási küzdelem során minden más párt jelöltjével szemben előnyt biztosított volna számára.¹³² Ady „nemzetiségi politikájával” más helyen foglalkozunk, mindenesetre e fölfogásmód teljesen illeszkedik a dörzsölt politikusok taktikájához: a kálvinisták előtt református vagyok, a zsidók előtt zsidóbarát vagyok, a románok előtt demokratikus, azaz Jászi-párti nemzetiségi politikát csinálók. Följegyzések szerint akkoriban Ady egy román esperessel is tárgyalt volna, ha nem robban ki július legvégén a nagy háború. Péter I. Zoltán erről így ír: „A román nemzetiségű választók megnyerésére Ady igénybe vette Constantin Lucaciu román politikust, aki Királydarócon (Craidorolt), Érmindszenttől nyolc kilométerre volt görögkatolikus esperes, és öccse volt Vasile Lucaciu országgyűlési képviselőnek, az erdélyi román nemzeti törekvések egyik vezéralakjának.¹³³ Ady levélbeli megkeresésére Constantin Lucaciu a következő levelet írta Királydarócról 1914. július 29-én: »Kedves Uram! E nagyon komoly és történelmi súlyú időben mindennek, így az általunk megbeszélt politikai találkozásnak is halasztást kell szenvednie hazánk nagy érdekeinek közös megvédése mellett. – 'Inter arma silent musae' – Mihelyt engedni fogják a körülmények, az óhajtott találkozást megcsináljuk. [...]» Constantin Lucaciu egy nappal az után írta a levelét, hogy a Monarchia hadat üzent Szerbiának. Udvarias hangnemben, de elutasítja Ady közeledését. Ki tudja, talán a levelében említett »hazánk nagy érdekeinek közös megvédése« helyett már azt fontolgatta, milyen lehetőségek rejlenek nemzete számára az új helyzetben, azaz a háborúban. Egy bizonyos, ekkor már nem akarta elkötelezni magát Ady és az általa képviselt [Országos] Polgári Radikális Párt mellett. A további történelmi fejlemények, az első világháború lezárultát követő változások ismereteseek. Talán még annyit, hogy a

132 Ady Lajos i. m. 195.

133 Lucaciu, Vasile (1852–1922) elrománosodott magyar család (Lukács) román sovíniszta tagja, aki óriási magyarellen es botrányokat csinált azokban az erdélyi falvakban, ahol papi szolgálatát végezte. A család magyar ágának tagjai ma is élnek Erdélyben.

háború miatt már nem került sor Ady országgyűlési képviselőségére.”¹³⁴ Azt tudjuk, hogy a szabadkőműves lászi-párt jelölteket állított volna a következő képviselő-választásokon. Jött a világháború, a Képviselőház úgy döntött, hogy a háború végéig meghosszabbítja mandátumát.

Visszatérve a menekültekről írt cikkéhez: Ady azt már nem érthette meg, hogy a leírt történet után jó száz évvel Magyarországot már nemcsak a román propaganda sújtja, hanem a világ több országából a magyarok ellen irányuló vádaskodások és rágalmazások is. Úgy tűnik, sokan elfelejtették a zsidók egykori befogadását, a teljes körű jogkiterjesztést, amit a Magyar Királyságba menekült, 1914-ben már *milliók tömege* kapott a liberális fölfogású magyar kormányoktól. S akkor még a háború alatt, Galíciából történt tömeges, főleg Budapestre irányuló bemenekülésről nem is szóltunk: az orosz hadsereg támadásai és az oroszok durván zsidóellenes tevékenysége előtt igen nagy számban érkeztek izraeliták a Magyar Királyságba.¹³⁵

A romániai menekültek kapcsán nemcsak a két izraelita hitközség, hanem a László király páholy is tevékenykedni kezdett. 1903. június 28-án tartott elsőfokú munkán¹³⁶ hosszú (kinyomtatva több mint háromoldalas) levelet írtak a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholyhoz, személyesen a nagymesterhez. Megfogalmazták, mi történt a menekültekkel s milyen határozatokat hozott a nagyváradi páholy: ezek támogatását kérték a nagymestertől, nem feledve azt a megdöbbenő mondatot leírni, mely szerint a magyar hatóságok durvábban bántak az elűzöttekkel, mint a románok.

A hosszú fölterjesztésnek csak a legfontosabb mondatait idézzük: „Hatalmas Nagymester, szeretett testvérek! [...] Miként mi, bizonyára ti is felháborodással olvastátok a hírt, hogy egy szomszédos államban családok százai kénytelenek vándorbotot ragadni, és szülőhelyük, hazájuk imádott földjétől megválva, idegen, ismeretlen földre, bizonytalan sors elé, útra kelni. Lelketek még nagyobb felháborodásával olvashattátok, hogy e sanyargatott emberekkel *liberálisnak vallott és fennén hirdetett*

134 PÉTER I. Zoltán: *Kortésúton Szatmárnémetiben*. In: Várad, 2012/11. szám.

135 A téma iránt érdeklődők figyelmébe ajánljuk Boda Dezső budapesti rendőrfőkapitány belügyminiszternek (Sándor János) és miniszterelnöknek (gróf Tisza István) írt jelentéseit. E jelentése a Magyar Országos Levéltárban olvashatóak. (R. E.)

136 Az elsőfokú munkán az összes szabadkőműves részt vehet, nem csak a magasabb fokokba tartozók. Ilyen munkát akkor tartottak, ha valamely témát a teljes szabadkőművesség elé akartak vinni.

országunkban még kegyetlenebbül bántak, mint ott, ahonnan a gyűlölség kiűldözte őket. A romániai embertelenül zaklatott kivándorlókról írjuk e sorokat.”¹³⁷ Merész hazugság, amit a nagyváradi szabadkőművesek írtak: a magyar hatóságok valószínűleg megvizsgálták a menekülőket, talán egészségügyi ellenőrzésnek is alávetették őket, ez azonban csak a személyazonosítás, valamint az esetleges járványok meggátlása érdekében történt. Épp a nagyváradi zsidó szabadkőművesek bizonyíthatták leginkább a magyar állam nagyvonalú befogadó tulajdonságát: enélkül nekik nem lett volna helyük Magyarországon. De befogadták őket, s miután megszilárdították polgárjogi és vagyoni helyzetüket, arcátlanul gúnyolódtak a „liberálisnak vallott” befogadó országon.

A László király páholy fölirata ezután elmagyarázza a Nagypáholy számára a sérelmeket: „Ma [Romániában] a máshitűtől csak a jogvédelmet tagadják meg, ma csak a hatósági közegek önkénye kegyetlenkedik felsőbb jóváhagyás mellett, s a szegény zsidóhitű romániai embernek – aki az állam terheit talán aránytalan mérvben hordja, de legalábbis megosztja összes polgártársaival, és hazáját mint katona is szolgálja, ha kell, véráldozatot is hoz – bizonyos iparágakat űznie nem szabad, előtte a kereskedelemnek némely ágazata el van zárva, az orvosi és technikai szakmán kívül az összes tudományos pályákra lépnie lehetetlen, és de facto az iskolák ajtait is becsapják előttük. Az üldözésnek ma ez a formája s ami velük történik, abban bizonyára nem az a legnagyobb jogtalanság, hogy a zsidóhitűnek az útlevelét is csak oly feltétellel szolgáltatják ki, ha csavargónak vallja magát.”¹³⁸ A pontosság kedvéért: a romániai zsidó ember akkor kapott útlevelet, ha hontalannak mondta magát, ám ha ezt megtette, az útlevél kézhezvétele után el is kellett hagynia Romániát. Ördögi működése ez az államnak. Joggal állapítja meg a László király páholy, hogy a menekülteket (akik Nagyváradon is átutaztak) az izraelita hitük miatt üldözték el hazájukból.

A páholyirat a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy alkotmányából idéz: „A szövetség a lelkiismereti, *vallási* és szellemi szabadság erkölcsi alapelveinek hódol» és »kárhoztat minden kényszert, mely ezt a szabadságot veszélyezteti és minden üldözést, mely bármely *hit* vagy gondolkozás *ellen* gyakoroltatik, valamint minden törekvést, mely a felebaráti

137 OL P 1083. 90. doboz, XXV. A László király páholy 1900. évi iratai. 7. fólió.

138 Uo.

szeretettel ellenkezik...¹³⁹ Ha „zsidóhitű” emberekről van szó, a László király páholy azokat a pontjait idézi a szabadkőműves alkotmánynak, amelyekről a kimondottan ellenségnek tekintett római katolikus vallás, illetve egyház esetében nemcsak elfelejtkezik, hanem épp az ellenkezőjét cselekszi.¹⁴⁰ Ez bizony *kettős mérce*, ami e páholy stratégiai tevékenységét hiteltelenné teszi.

E bevezető után a László király páholy megtette javaslatait, így kezdik: „bizton hisszük, hogy nem marad eredmény nélkül, ha a magyar szabadkőművesség hivatalos képviselte, a Nagypáholy útján érintkezésbe lép a Romániában munkálkodó szabadkőművességgel, annak testvéri támogatását kérve az onnan kiüldözött és sanyargatott szerencsétlen embertársak érdekében.”¹⁴¹ Az akkori szabadkőművességben az volt a rend, hogy külföldi nagypáholyokkal csak a „szabadkőműves főhatóságnak” nevezett nagypáholy vehette föl az érintkezést; ellenkező esetben a László király páholy már összeköttetésbe lépett volna a bukaresti testvéreivel. Arról nem is beszélve, hogy azokban az években a Román Nemzeti Nagypáholy többször kérte a magyar főhatóság elismerését, azonban miután budapesti szabadkőműves vezetők megvizsgálták a bukaresti helyzetet, azt a javaslatot tették a magyar nagymesternek s a szövetségtanácsnak, hogy mivel Romániában teljes a zűrzavar a szabadkőművességen belül és körülötte, ezért ne ismerjék el romániai testvéreiket. A helyzet tehát bonyolult, zavaros s gyakorlatilag megoldhatatlan volt. Ezt a nagyváradiak is tudhatták, ezért így folytatták fölterjesztésüket: „Lehetetlen, hogy e testvéri kérelemnek és közbenjárásnak fogamatja ne legyen, mert ha szabadkőműves szól a szabadkőműveshez a szeretet szavával, az meghallgattatásra talál, és többet ér a diplomáciai határozatokra való hivatkozásnál, a berlini kongresszus pontjait emlegetve, amely Románia kötelességévé tette minden alattvalójának, tehát a most kiüldözötteknek is, teljes egyenjogúsítását. De ha mégis csalódás érne bennünket, mert testvéri szeretet híján szavunkat nem értenék meg...”¹⁴², akkor másfajta segítséghez kellene fordulni.

Ezért azt a nagyralátó javaslatot teszik, hogy amennyiben a romániai nagypáholy nem tud, illetve nem akar segíteni, a magyar nagypáholy for-

139 Uo.

140 A nagyváradi László király páholy katolicizmus elleni tevékenységét részletesen kifejtem itt: RAFFAY: *Harcoló...* i. m.

141 OL P 1083. 90. doboz, XXV. A László király páholy 1900. évi iratai. 7. főlíó, hátoldal.

142 Uo. 9. főlíó.

duljon az egész világ összes nagypáholyához, ezen belül az összes páholyhoz. Látható, hogy a nagyváradiak egyértelműen faji kérdést akarnak – a vallásüldözés leplével letakarva, ezzel álcázva – elintéztetni a nemzetközi szabadkőművességgel. Vajon mi akadályozta, gátolta meg a nagyváradi, óriási zsidó többségű páholyt abban, hogy például a szintén romániai, vallásuk miatt, de nemzetiségük miatt is üldözött csángó-magyarok érdekében is föllépjen s a budapesti nagypáholy, sőt: az egész kerek világ összes nagypáholyának fölkérésével? A válasz egyértelmű: a nagyváradi szabadkőművesek a saját fajtájukért megtették ezt a lépést, a számukra idegen magyar etnikai/vallási kisebbségért pedig nem. Ez mindössze azt jelenti, hogy a nagyváradi szabadkőművesek a saját páholyukat s *az egész magyarországi szabadkőműves szervezetet saját faji céljaikra akarták fölhasználni*. Emiatt engedték meg maguknak az arcátlan gúnyolódást is „a liberálisnak vallott és hirdetett” Magyarország kapcsán.

Mielőtt a budapesti nagypáholy döntését ismertetnénk, le kell írjuk a nagyváradi páholy harmadik javaslatát is: „...eszközökben a magyar szabadkőművesség nem szűkölködik. Egy ily hatalmas eszközét abban a szerencsés körülményben látjuk, hogy a mi szabadkőművességünk tagjai közé számlálhatja a magyar publicisztika színe-javát, a sajtó munkásainak igen jelentékeny és igen tekintélyes részét. [...] Az utolsó napokban – bár kissé elkésve – a magyar sajtó magatartása kielégítő volt, de felháborodásának ily vérlázító embertelenségek láttára még lángolóbb szavakban *kell* kifejezést adnia...”¹⁴³ Mint látjuk, a nagyváradi páholy nem kér: megmondja, hogy a hazai sajtónak mit *kell* tennie.

A László király páholy föliratát dr. Szombathy István¹⁴⁴ helyettes főmester, főreáliskolai tanár és dr. Edelmann Menyhért¹⁴⁵ helyettes titkár, orvos írták alá.

Vajon mit válaszolt a Hatalmas Nagymester? A fölterjesztést egy ideig elfektethették, ugyanis az aláírások alatt 1900. szeptember 20-i dátummal az alábbi, kézzel írt szöveg szerepel: „A Szövetségtanács elismeréssel van az indítvány tartalma tekintetében, de ez idő szerint *nem tartja szükséges-*

143 Uo.

144 Szombathy ekkor budapesti lakos, 1896. január 24. óta tagja a páholyoknak. Anyakönyvi száma 106. OL P 1083. 90. doboz, XXV. A László király páholy 1904. évi iratai. 1. fólió, hátoldal.

145 Edelmann nagyváradi lakos. 1895. december 21-én vették föl a páholyba. Anyakönyvi száma 99. Uo.

nek a tárgyalást.”¹⁴⁶ Ez határozott elutasítást jelent, ugyanis a Nagypáholy legmagasabb operatív szerve még csak tárgyalni sem kívánta a László király páholy javaslatait. Ennek nyilvánvalóan az volt az oka, hogy a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy nem akart *ismét* megnyilvánulni izraeliták ügyében az egész világ szabadkőművessége előtt. A nagyváradi páholytak ugyanis nem ez volt az egyetlen, zsidókat érintő ügye: e páholy kezdeményeztetett volna például nemzetközi tiltakozást a Nagypáhollyal a három óporosz nagypáholy és a svéd nagypáholy ellen, amelyek kinyilvánították, hogy nem vesznek föl zsidókat a tagjaik közé.

1900. július 30-án Edelman Menyhért „a páholytitkár helyett” levélben értesítette a Nagypáholyt, hogy a László király páholy száz koronát küldött a Nagypáholy címére azzal a kéréssel, hogy az összeget fordítsák a romániai menekültek segélyezésére. E levél üres lapjára 1900. augusztus 1-jén valaki kézzel ráírta: „A beküldött 100 korona Sándor Pál testvérnek mint az e célra alakult bizottság elnökének 1900. VIII. 1-jén átadott.”¹⁴⁷ Innen tudható, hogy a menekültek megsegítésére a Nagypáholytól bizottság alakult, melynek elnöke a budapesti Demokratia páholy szabadkőművese, a profán életben kereskedő és bankár foglalkozású Sándor Pál volt. Sándorról már akkor közismert volt, hogy elemi gyűléssel viseltetik a kereszténység, különösen a katolikusok ellen. E hajlamát 1908 után a Jászi-féle Martinovics páholyban gyümölcsoztathette.¹⁴⁸

Úgy látszik, hogy Ady e tevékenységről nem tudott túl sok részletet: még nem ismerték ki eléggé, hiszen csak jó fél éve élt Nagyváradon. Anynyi azonban biztosra vehető, hogy e cikke volt az egyik első olyan írása, amelyre – ahogyan öccse, Ady Lajos írja – fölfigyelhettek a páholyban.

Prohászka Ottokár és a „klerikális reakció”

Ady Endre az antiklerikalizmusban, katolicizmus-ellenességben a magyarországi szabadkőművesek talán „legjobb tanítványa”.

Prohászka Ottokár római katolikus teológus (majd 1905-től székesfe-

146 OL P 1083. 90. doboz, XXV. A László király páholy 1900. évi iratai. 9. főlíó, hátoldal.

147 Uo. 8. főlíó és hátoldala.

148 Sándor Pál szabadkőművesi munkásságáról RAFFAY: *Politizáló...* i. m. Főleg a 195–222. oldalak.

hévári megyéspüspök) 1903 januárjában Nagyváradra látogatott.¹⁴⁹ Ady, aki – udvariasan fogalmazva – nem volt képzett teológus, a Nagyváradai Naplóban, azaz a helyi izraelita polgárok legkedveltebb hírlapjában kiadványos cikkben támadja meg Prohászka:

„Nem fogunk a Vészi Józsefék hibájába esni, s nem fogjuk kivételes nagy embernek deklarálni Prohászka Ottokárt csak azért, mert merészebbnek s intellektusban gazdagabbnak látszik, mint a többi fegyverese az ecclesia militansnak [harcoló egyháznak]. Végre is, ha nem volnánk annyira Ázsiában, amennyire Ázsiában vagyunk, talán nem volna olyan rendkívüli eset, hogy gondolkozó ember tudomást vesz a természettudományról, s hajlandó tudomásul venni, hogy vannak bizonyos természet-tudományi igazságok is. És csak nálunk ütődnek meg s álmélkodnak az emberek.”¹⁵⁰

Ady, miután szokása szerint – itt éppen egy katolikus pap kapcsán – lebecsülően Ázsiának nevezi hazáját, így folytatja: „Az ő igazságai olyan fél igazságok, ami[lye]nek egy kicsit intelligensen szerkesztett lapban

149 Prohászka Ottokár (1858–1927) megyéspüspök, „Magyarország apostola és tanítómestere” (sírfelirata), „a napbaöltözött ember” (Gárdonyi Géza). Filozófiai és teológiai doktor, latin-görög- és dogmatikatanár. 1895-ben az Esztergom hetilap alapító főmunkatársa, 1898-tól kiadója. 1905 októberében székesfehérvári püspökké nevezte ki a király. 1909-ben az MTA levelező, 1920-ban rendes tagjává választották. A budapesti Egyetemi templom szószékén kapott agyvérzés után halt meg (emléktábla a szószék alatt). Római neveltetése határozta meg lelkiiségét, szellemi irányultságát, apostoli tevékenységét. Miután lefordította XIII. Leó *Rerum novarum* enciklikáját, a szociális gondolkodás apostola és a századforduló reformere lett. Miközben egyre terjedtek Marx tanai és a szocdem. mozgalom, Prohászka 20 évvel az orosz forradalom előtt prófétai módon figyelmeztetett a sürgető reformokra s az egyházban megvalósítandó demokráciára. Püspöki birtokain megvalósította az örökberletet és támogatta a szociális létesítményeket. A 20. sz. eleji modernizmus válságában Prohászka is „modern” nézeteket vallott, melyeket mérsékelten ki is fejezett a *Modern katolicizmus* (1907) c. kis könyvében és *Az intellektualizmus túlhajtásai* c. akad. székfoglalójában. Prohászka figyelt az „idők jeleire”, s az Egyház megújulásáról olyan nézeteket hirdetett, melyek 50 év múlva a II. Vatikáni Zsinaton váltak az Egyház hivatalos tanításává: párbeszéd a modern tudománnyal és kultúrával, a világiak fontos szerepe az apostolkodásban, „demokratikus” reformok az Egyházban. Prohászka csak Pázmány Péterhez hasonlítható szónok, filozófus és teológus, lelki író. Lelkiiségéről, misztikájáról elméledéskötetei és naplójegyzetei tanúskodnak. Az Eucharistia és Krisztus misztériuma iránti mélységes áhítata a 20. sz. nagy misztikusai közé állítja. 1934-ben a Károlyi-kertben állított többalakos emlékművét 1947-ben „ismeretlen tettesek” (Faludy György vezette fiatalok) ledöntötték. A megmaradt főalakot 1992-ben Székesfehérváron, a templom előtti parkban helyezték el. (MKL címszava alapján.)

150 Prohászka Ottokár Nagyváradon. A katolikus szabad liceum. Nagyvárad Napló, 1903. január 20. AEÖPM 4. 10.

nap mint nap halmozva jelentkeznek. Ám Prohászka pap, kedvesen fura dialektussal beszélő pap, aki egy kicsit savonaroláskodik, s íme tegnap két nagyváradi szabadkőműves áradozva beszélt nekünk Prohászkról, kiről Vészi József vezércikket írt.” Ady meglepő információkat árul el: részben azt, hogy két ismerőséről *tudja*, hogy szabadkőművesek, részben azt, hogy voltak Nagyváradon olyan tagjai is a László király páholynak, akik (Adyval ellentétben) képesek voltak pártatlanul megítélni egy katolikus papot; harmadszor, hogy Ady annyira kérlelhetetlen a katolikus egyházzal szemben, hogy még szabadkőműves ismerőseit is kritizálja, ha azok nem szidalmazták Prohászktát.

Írásában Ady meglepő állításokat tesz antiklerikális társairól is: „Itt urjuk meg odavetve egy régi igazságunkat. A magyar antiklerikalizmus nem elég intelligens. Ez a legnagyobb baja. Protestáns ízü, volterianus ízü, zsidó ízü vagy még speciálisabb ízü. Nem tudományos. Hát nem méltóztatnak látni, hogy Ehrhardok, Prohászka a jövő klerikalizmusának az előhírnökei?”¹⁵¹ Ady „rég igazsága” szerint kevesli antiklerikális társai intelligenciáját – ebben talán igaza van. Keményebben bírálja Prohászktát: „A klerikalizmus örök célja az emberiség nyűgökben tartása. A Németországban most fejlődő és dühöngő protestáns klerikalizmusé is ez. Nagyon természetes, hogy e nagy cél eszközeinek a haladó korrallal együtt folyton módosulniuk kell. Mivel ma már sem kínzókamarákkal, sem a sötétség terjesztésével nem lehet eléggé boldogulni, az ecclesia militans gondolkozóbb elemei modern fegyverekkel kezdenek hadakozni. Íme – Prohászka példája mutatja – a modern fegyverek előtt még az antiklerikálisok is meghódnak!”¹⁵² Dőlt betűvel kiemeltük azt a mondatot, amelyet a nagyváradi szabadkőműves páholy tagjai (a levéltári források tanúsága szerint) oly sokszor ismételtek! Ady e mondata kapcsán filológiai, forráselemző összehasonlító módszerrel lehet megállapítani, hogy szinte szó szerint adta vissza Várady Zsigmond, Grósz Menyhért és Berkovits Ferenc testvérek kijelentéseit. Ez azt bizonyítja, hogy Ady nemcsak ismerte a váradi szabadkőművesek radikálisabbjait, hanem beszélgetett is velük, s közben eltanulta megállapításaikat. Persze az akkori nagyváradi újságolvasók nem ismerték ezeket az információkat, ők azt hitték, itt van egy fiatal, keresztény magyar nemes úr, aki bátran szembezáll a hatalmas katolikus egyházzal.

151 Uo.

152 Uo.

Ady 1903. január 20-i cikkére a budapesti „klerikális reakció” Alkotmány című hírlapja¹⁵³ reagált, majd Ady azonnal, január 23-án sietett válaszával az Alkotmány írására: „Az Alkotmány című néppárti újság vezércikkében velünk, a Nagyváradai Naplóval foglalkozik, s avval az írásunkkal, mellyel Prohászkaról és nagyváradai szerepléséről számoltunk be. Az Alkotmány vezércikkének a címe »Szabadkőműves mozgolódás«. Az Alkotmány téved. Mint már annyiszor tette. Nevezett már bennünket *kazárlapnak*, *Vázsonyi-lapnak*, *zsidóradikális*, *zsidó-protestáns lapnak*. Most egyszerre páholylapnak nevez, s annak a különben reánk nagyon hízelgő véleménynek ad kifejezést, hogy a magyar szabadkőművesség általunk, a mi írásunkban ad választ Prohászkanak s a »modern katolicizmusnak«.”¹⁵⁴

Látjuk, az Alkotmány „zsidóradikálisnak”, majd páholylapnak nevezte azt a Nagyváradai Naplót, amelynek tulajdonosa nem páholytag – de szerkesztője igen. A Katolikus Néppárt országos lapja nem véletlenül teszi ezt a kijelentést, nyilván kinyomozták, hogy az ismeretlen fiatal újságíró, Ady református, a tulajdonos és a lapszerkesztő pedig zsidó. Arra nézve nincs információ, tudták-e az Alkotmánynál az ismert váradai református ügyvéd, Várady Zsigmond szabadkőműves mivoltát és jó kapcsolatait Adyval. A „kazárlap” kifejezés valószínűleg Bartha Miklós kárpátaljai ruszinokról, illetve uzsorázó zsidókról írt könyvéből származhat. A néppárti hírlap nagyjából helyes tartalmú (ha nem is udvarias) jelzőket használt Ady lapjára, annyi kifogásunk lehet az Alkotmány fölfogásával szemben, hogy a „kazárlap” kifejezés használatával általánosít, mintha minden zsidó jellemtelen uzsorás kizsákmányoló lenne. Ez pedig tény szerint nem igaz.

Nos, Ady valóban a László király páholyban akkoriban rendszeresen elhangzottakat adja vissza, szinte szó szerinti hasonlósággal. Így folytatja: „Az Alkotmány ezúttal is téved. Nem vagyunk páholylap sem. Csak

153 Az Alkotmány című lapról ezt írja a sajtótörténet: „Az egyházpolitikai reformok ellenzői, a hosszan hullámzó politikai harc idején alapították meg a [katolikus] Néppártot, amelynek lapját, az Alkotmányt 1896-ban hozta létre Molnár János apát, képviselő. A Bonicz Ferenc által szerkesztett lap kettős célként tűzte ki: küzdelem a liberális eszmék ellen és az új egyházpolitikai törvények megváltoztatásáért.” Buzinkay Géza: *Kis magyar sajtótörténet*. Bp., 1993. Online kiadás (MEK). Akkoriban az Alkotmány képviselte a politikai katolicizmust, s védte a katolikus egyházat a különböző irányokból jövő támadások ellen.

154 *Prohászka és vidéke. Az Alkotmány téved*. Nagyváradai Napló 1903. január 23. AEÖPM 4. 12.

látunk. Ezt elismeri az Alkotmány is. Így ír: A szabadkőművesek gárdája megmozdult. Nem az, amely bekötött szemű közkatonákból áll, hanem az, amely a legbeavatottabb vezérekből áll. Mondhatom ügyes legények. Kitérő kémek. Pompás érzékük van. Az ellenséget messziről észrevettek. Az első lépésnél meghallották a léptek nesztét. Pedig mindössze egy ember lépett elő. De ők megérezték és megértették, hogy mögötte egész tabor tanyáz. Prohászka előlépését vette észre a legzártabb tagú szabadkőműves gárda. Prohászka kilépésének neszére lettek figyelmesek. Hallgatóztak s finom szerveikkel megérezték, hogy itt a leghatalmasabb, a legveszedelmesebb ellenség közeledik. Ezt a benyomást keltette s hagyta maga után Prohászka Nagyváradon a bennfentes szabadkőműves-körökben. A szabadkőműves belső gárda Prohászkat a gondolkozó ember előtt először is kisebbiteni törekszik egyik nagy váradi páholylapban. Leközlí aztán cikkünknek erősebben találó részeit, s haragos kitérésével nagyon elárulja, hogy mi jól beláttunk a Prohászka kártyáiba, s az Alkotmánynak fáj, hogy fölvilágosítottuk azokat, akiket kissé vagy jobban megszedített az új jezsuitizmus szózata. Nem vagyunk szabadkőművesek, sőt cikkünkben kikeltünk, hogy még szabadkőművesek is tömjéneznének Prohászkanak, aki az Alkotmány szerint a legnagyobb ellensége a szabadkőművességnek. Nagy igazolásunk az Alkotmány vezércikke. Íme, jól láttunk és *jól világítottunk*. Mert az Alkotmány jajong és rémeket lát. Az Alkotmány, ismételjük – téved. Aki tisztán lát és szabadon lát, még nem okvetlenül szabadkőműves. De most már a szabadkőművesek és minden liberálisok okulhatnak. A jezsuita tudakosságnak, a liberáliskodó ultramontanizmusnak ne üljének fel.”¹⁵⁵

Ady kétségtelenül ügyes logikával és jó vitaérzéssel támad az Alkotmány cikkére. Mondatai azonban árulkodóak, legalábbis abban az esetben, ha ismerjük a korabeli szabadkőművesek logikáját és érvelését a katolicizmus elleni küzdelemben. Ady is mindössze egy „liberáliskodó” ultramontán (pápapárti) személynek tartja Prohászkat, akit azért is támad, ha nem foglalkozna természettudománnyal, de azért is, ha foglalkozik vele. Ady vérbeli szabadkőműves logikát alkalmaz: soha, egy másodpercig sem ismeri el a „klerikális ellenség” bármely érdemét vagy tehetségét. Sőt, az orrára koppint annak a két szabadkőművesnek, akik voltak olyan bátrak, hogy Prohászkat a jobbfejta katolikusok közé sorolják. Nincs kegyelem e kíméletlen logika szerint: aki katolikus pap, az

csak ellenség lehet. Ez a radikális nagyváradi szabadkőműves páholy álláspontja. Ráadásul Ady óvatlanul a „jól világítottunk” kifejezést használja: tipikusan a szabadkőműves iratok szinte mindegyikében arról van szó, hogy ők megvilágosítják a helyes utat az emberek előtt. Ady ezt kizárólag szabadkőműves keresztapától hallhatta.

Ténykérdés, hogy Ady ismerte (hírből) Prohászka már korábbi nagyváradi látogatása előtt is. Ezt a Nagyváradi Naplóban 1902. október 19-én megjelent írása is bizonyítja. Ady megtámadja az akkortájban a katolikus nagygyűlésen a keresztény humanizmusról beszédet tartó Prohászka: „A humanizmus – mondta Prohászka páter – leánya a krisztianizmusnak, s nem szabad tűrni, hogy a leány az anyja fejére nőjön. Kegyetlenebb mondása nem volt ennél Prohászka úrnak, s így bizonyosan tudjuk, hogy ezt tapsolták meg legjobban az áhítatos mágnás dámák parányi kacsói s a többi főúri és papi tenyerek.”¹⁵⁶ Azzal nem is érdemes foglalkozni, hogy Ady azt sugallja, hogy a katolikus nagygyűlésekre csak mágnások és papok jártak. A folytatás fontosabb: „Hogy voltaképpen mint áll ez a dolog, íme egy kis példa. A humanizmus azt mondja szigorú december táján: – Nem tudlak isteni csodával, egyszerre megváltani benneteket, szegény éhezők és nyomorultak. De nyomorotokat enyhíteni kell. Itt az ingyen kenyér, a leves és a tej. És erre Prohászkaék így válaszolnak: – Mi nem adunk ingyen kenyeret, ingyen levest, ingyen tejet, de adunk megváltást és túlvilági boldogságot. Tetszik most már látni, hogy az alma milyen messze esett a fájától s milyen nagy a különbség az anya és a leánya között? [...] És akárhogy szörnyülködjenek a farizeusok: a szabadkőművesek is a humanizmusnak e diakónusai.”¹⁵⁷ Ady itt képzeletbeli beszélgetést mesél, hogy utána bizonyítsa az olvasó előtt: míg a katolikusok csak szemforgató módon kenyér helyett „csak” megváltást s túlvilági boldogságot ígérnek, addig a derék szabadkőművesek tényleges, materiális segítséget nyújtanak a rászorulóknak (ingyentej-, ingyenkenyér-akciók stb.). Ez persze nem igaz, a római katolikus egyház is komoly karitatív tevékenységet folytatott akkoriban.

Annak az állításunknak a bizonyítására, hogy Ady a szabadkőműves tevékenység kapcsán kialakított álláspontjában kimondottan a radikális vonalat támogatta, sőt ismerte a szabadkőművesek belső vitáit, idézzük egy 1903. április 9-én megjelent írását. Kézdivásárhelyen országgyűlési-

156 *Anya és leánya.* Nagyváradi Napló, 1902. október 19. AEÖPM 3. 116.

157 Uo.

képviselő-választást tartottak e napokban. Az egyik jelölt Polónyi Géza volt, s megválasztása érdekében nagynevű politikusok is nyilatkoztak (Széll Kálmán, Kossuth Ferenc).¹⁵⁸ Ady írásával folytatjuk: „De legbizonyosabban nem számíthat rá [Polónyira] a liberalizmus. Erre bizonyosan csendes mosolyok fakadnak. Hát kinek kell ma a liberalizmus? Legalább is komolyan kinek kell? Talán Bokányi Dezsőéknek meg néhány javíthatatlan szabadgondolkodónak.¹⁵⁹ Azután nincs tovább... Vajon nem írt-e Polónyi Géza érdekében a magyarországi szabadkőművesek nagymestere is. Nem lehetetlen ez sem. Széll Kálmánt támogatni, Prohászka Ottokárt dicsérgetni, alamizsnaosztáson kívül mást nem csinálni, kerülni az összeütközéseket: ez az új szabadkőműves iskola.”¹⁶⁰

Utóbbi mondatokban több fontos információ található. Először is: Ady tudja, hogy a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy nagymestere is támogatta Polónyit. Honnan tudhatta? A Nagypáholy 1886. januárból származó első alaptörvénye szerint a hazai szabadkőművesség nem foglalkozhatott politikai (és vallási) kérdésekkel. Ha a nagymester mégis írt Polónyi érdekében, ez törvénytelen, tehát nyilván titokban írt, mint ahogyan az egész szabadkőműves szervezet titokban működött. De ha titokban írt, vajon honnan tud róla egy fiatal, vidéki hírlapíró? A válasz kézenfekvő: mint újságíró informálták a nagyváradi szabadkőművesek, mégpedig valószínűleg Várady Zsigmond, aki a Nagypáholy Szövetségtanácsának tagja lévén hozzájuthatott a fontos hírhez. E következtetésből pedig adódik a következő: az idézet utolsó szavaiban Ady egyértelműen a szabadkőművesek filantropikus irányzatának művelőit kárhoztatja. Ezek a tagok, illetve egyes páholyok elutasították a politizálást (azaz betartot-

158 Polónyi Géza (1848–1920) jogász, politikus. Ady cikkének megjelenése után mintegy négy évvel a második Wekerle-kormány igazságügyi minisztere lesz, 1911 tavaszán pedig képviselőházi felszólalásában éles támadást intéz a hazai szabadkőművesség ellen, ennek törvénytelen, államellenes tevékenysége miatt. Beszédét s értékelését lásd: RAFFAY Ernő: *Szabadkőművesek Trianon előtt*. Bp., 2010, Kárpátia Stúdió. 138–192.

159 Bokányi Dezső (1871–1940) író, újságíró, fordító, eredeti szakmája kőfaragó. 1894-től 1919-ig az SZDP vezetőségi tagja, nagy hatású, egyik legkiválóbb szónoka és újságíró. 1895-ben a Népszava szerkesztője. 1918-ban a Nemzeti Tanács tagja, részt vett a belgrádi fegyverszüneti tárgyalásokon és az aradi magyar-román tárgyalásokon. A Tanácsköztársaság idején munkaügyi és népjóléti népbiztos, majd a Vörös Hadsereg III. hadtestének parancsnoka volt. A népbiztosperben halálra ítélték, majd fogolycsere révén 1922-ben Szovjet-Oroszországba került. A sztálini tisztogatások során 1938-ban letartóztatták, majd kivégezték.

160 *Izé úr*. Nagyváradi Napló, 1903. április 9. AEÖPM 4. 40. (Ady Izé úrnak nevezi Polónyi Gézárt.)

ták a törvényt, mind az államét, mind a sajátjukat),¹⁶¹ amivel nem rokonszenveztek a radikális, progresszív testvérek. Ady itt is a radikálisok mellett ránt kardot, nevezetesen Várady Zsigmond, Grósz Menyhért és társaik elveit propagálja.¹⁶²

S még egy megállapítás: Adyt, a bátor újságíró *fölhasználták* a nagyváradai radikális páholytagok, súgtak Adynak, aki pedig megírta a testvérektől kapott információkat, beleszólva ezzel (a szabadkőművesek nevében) a politikai életbe. Adyt hasznosnak ítélték, nem véletlenül írta Ady Lajos 1923-ban, hogy bátyja már nagyváradai évei alatt fölkeltette az ottani szabadkőművesek figyelmét.¹⁶³ Megítélésünk szerint többről volt szó, nem pusztán az Adyra irányuló figyelem kialakulásáról. Jól használható, éles fegyverré vált Ady publicisztikája a nagyváradai szabadkőművesek kezében. A bármely eszközzel hírnévre törekvő Adynak pedig jól jött, hogy egy parlamenti párt országos terítésű lapja hírbe hozta a szabadkőművességgel. Ady nevét a „klerikális reakció” ismertette meg országosan az olvasóközönséggel.

Ady Nagyváradon Fehér Dezső lapjában bemutatta a jó logikával működő, ám egyre gyűlölködőbb gondolkodásmódját s fölfogását az antiklerikalizmusról. Már rég megjárta Párizst, hazajött, s amikor állásba fogadták a Budapesti Naplónál, a közben székesfehérvári megyéspüspökké lett Prohászka-t továbbra is üldözte ateista és materialista fölfogású cikkeivel. A Budapesti Napló korábban a magas beosztású szabadkőműves Vészi József¹⁶⁴ lapja volt, aki a darabontkormány sajtófőnökeként Adyt bevitte a miniszterelnökség sajtóirodájához cikk- és vezércikkírónak.¹⁶⁵ A dara-

161 „A szabadkőművesség filozofikus, filantropikus és progresszív intézmény. Célja a közérkölciség, művelődés és felebaráti szeretet terjesztése és jótékonyág gyakorlása. A szabadkőművesség kizár köréből minden politikai és vallási kérdést, és tagjait a hazai törvények tiszteletben tartására kötelezi.” Részlet a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy alkotmányából (Alapszabályok 2.§). Közli: RAFFAY: *Szabadkőművesek...* i. m. 121.

162 A nagyváradai szabadkőművesek radikalizálódásának történetét lásd: RAFFAY: *Harcoló...* i. m.

163 Ady Lajos i. m. 182.

164 Vészi (Weisz) József az 1890-es évek legeleje óta szabadkőműves, 1892-ben saját páholyt alapít (Reform páholy). Ennek főmestere, s a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy Szövetség tanácsának tagja lesz.

165 A Budapesti Naplóról ezt írja BUZINKAY i. m.: „A Pesti Naplóból kivált Budapesti Napló (1896–1918) kitűnően szerkesztett, színes és érdekes, a liberális értelmiségnél és a budapesti magas középosztálynál befolyásos lap volt. Vészi vezércikkei, Kosztolányi szavaival »a forma remekművei«, mellett a fiatal magyar irodalom támogatásával

bontok bukása után az ország visszatért a jogállami működéshez, hiába állt ki Ady is a törvénytelen működés mellett. Néhány évig még e napilapba írja cikkeit.

Ezek közül végül egy Prohászka püspököt kritizáló 1908-as írásából idézünk, amelyben megemlíti a szabadkőművességet is: „nagy magyar, sőt országos zarándoklat lesz márciusban. Értjük: ez is egyik *beszédes tünete az időknek*, melyeket Magyarországon élünk. Ám az kivételesen mulattat bennünket, hogy a zarándoklat védője és vezére Prohászka püspök lesz. Prohászka püspök volt az első magyar katolikus pap, aki a természettudományos istentelenekkel természettudományi alapon vitatkozott. Dicsérték is érte még a legharciasabb szabadkőművesek is. S most a természettudományi alapon álló Prohászka nyáját vezet Lourdes-ba. Ennél csak a minap történt érdekesebb dolog Prohászkaival. Mindenki tudja, hogy X. Pius milyen makacs ellensége a reform-katolicizmus eszméinek. Azt is tudja mindenki, hogy Prohászka négy-öt év előtti szereplésével rálicitált a leghíresebb külföldi reform-katolikus apostolokra. S most a Katolikus Népszövetség megalakulásánál éppen Prohászkát dicséri meg a pápa, hogy távol tartja magát az átkos modernizmustól. Hiába: jó dolog, hogy valaki magyarul, tehát a Vatikánnak néma nyelven szerepli ki magának a püspökséget. Már Pál apostol megmondta: aki püspökséget kíván, jó dolgot kíván. S aki a püspökséget már megkapta, vezethet zarándoknyáját Lourdes-ba, s gyűlölheti a modernizmust.”¹⁶⁶ Ady szerkesztő úr nem érti a római katolikus kereszténységet: ha valaki modernizálni akarja az egyházat, attól még elviheti a „nyáját” Szűz Mária megjelenésének helyszínére. Semmi ellentmondás nincs a helyzetben: az 1908-ban már a betegesen katolikusellenes Ady vádaskodik (Prohászka azért működött, hogy „kiszerepelje” magának a főpapi stallumot). Adyból fenti soraiban már nemcsak a református idegenkedése bújik elő, hanem a radikális szabadkőművesség egyik legnagyobb céljának, a katolikus egyház meggyöngítésének elérése. Prohászkát ezért akarja a reformeszmék és az indexre tétele kapcsán hiteltelenné tenni. Az idők *beszédes tünete*nek nevezi, ha egy katolikus püspök elviszi a híveit egy búcsújáróhelyre. Az ilyesmit csak az ateista, keresztényellenes szabadkőművesek kritizálták, akiknek semmilyen formában sem volt semmi közük a magyar, keresztény államhoz.

emelkedett ki. Ady, Molnár Ferenc, Papp Dániel, Thury Zoltán, Kosztolányi, Bíró Lajos, Szép Ernő, Csáth Géza és Lengyel Géza írásai fémjelezték.”

166 *Jegyzetek a napról. I. Magyar zarándokok Lourdes-ban.* Budapesti Napló, 1908. február 1. AEÖPM 9. 96.

A liberalizmus helyére a radikalizmus jó

Ady korában az 1867. évi kiegyezéssel sajátos belpolitikai helyzet jött létre a Magyar Királyságban. Miután a Habsburg és Romanov dinasztiák fegyveres túlereje 1849-ben legyőzte az első magyar liberális generáció által létrehozott s irányított magyar államiság véderejét, vezetőit kivégezték vagy emigrációba üldözték, bő másfél évtizedes törvénytelen periódus, az önkényuralom következett. Az 1860-as évek közepétől azonban több osztrák állami vezető rájött (mindenekelőtt a poroszok ellensége, a szász Beust báró, a Habsburg-birodalom utolsó kancellárja), hogy a magyarokkal valamiféle megegyezésre lesz szükség. A magyarok ekkor (is) sokat köszönhetnek a német (porosz) államnak, ugyanis az 1866 nyarán lezajlott porosz-osztrák háborúban a poroszok győztek, ami miatt Ausztria (például egy ügyes házassággal vagy bármi más módon) nem tudott továbblépni a „lenni vagy nem lenni” nagy kérdésében. Beust kancellár azt javasolta a császárnak, hogy keressék a megegyezést a magyarokkal. A helyzet nehéz, sőt kínos volt: a meggyilkolt magyar hősokeket, katonákat és civileket ugyanis nem lehetett föltámasztani. Ez azonban erősítette Deák Ferenc és társainak alkupozícióját, a halott hősök holtukban is hazájukat támogatták. A vesztes háború után összehívott magyar országgyűlés törvényt alkotott a Habsburg–magyar kiegyezésről (1867:XII. tc.). Az osztrák császár 1867. február 17-én – ugyan törvénytelenül, hiszen a koronázás majd csak 1867. június elején lesz – Deák javaslatára kinevezte Andrássy Gyula grófot (Kossuth egykori bizalmasát!) magyar királyi miniszterelnökké, s vezetésével megkezdődött a liberális nemzetállam jogi-, oktatási-, gazdasági stb. szerkezetének kialakítása. Ettől kezdve a Magyar Királyság jogállammá válik,¹⁶⁷ törvényes végrehajtó és törvényhozói hatalommal.

Mire Ady – tíz évvel a kiegyezés után – megszületik, már működik a *liberális magyar államiság*. Létezett ennek a Magyarországnak egy ritka sajátossága: az 1890-es évek közepéig, a budapesti szabadkőműves páholyok által a Képviselőházon keresztülrőlített egyházpolitikai törvénycsomag érvénybe lépéséig *mind a kormánypárt, mind az összes ellenzéki párt liberális elveket vallott*. A Magyar Királyság „liberális mintaállam” volt, ennek minden szépségével: megvalósultak az egyének szabadságjo-

167 Tulajdonképp Deáknak, azaz a magyar politikai elitnek köszönheti Ausztria, hogy maga is jogállammá válhatott.

gai, majdnem korlátlan sajtó- és szólásszabadság érvényesült. Amikortól az országgyűlés bevezette a gazdasági vállalkozás korlátlan szabadságát, furcsa folyamat vette kezdetét: megindult a kelet-európai és a balkáni zsidóság bevándorlása az országba. Mire Ady az 1890-es évek vége felé leértécsigezett a zömmel liberális fölfogású tanárokkal működő zilahi Báro Wesselényi Református Kollégiumban,¹⁶⁸ már ott is, s az egész országban is kiteljesedett az a gazdasági rendszer, amit mi „magyarországi zsidó rablókapitalizmusnak” nevezünk. Azért nevezzük így, mert egyrészt a kapitalista gazdálkodást (a liberális magyar kormányok tevékeny törvényhozási támogatásával) zömmel zsidó nemzetiségű személyek hozták létre; másrészt a hazai zsidó kapitalista (gyáros, bankár, kereskedő) egy idegen nép, a magyarok országában működött, s alapvető érdeke volt a terület és népesség minél nagyobb mértékű kizsákmányolása, kirablása.¹⁶⁹ Tény, hogy a Magyar Királyságba bemenekülő idegen elem előbb kezd el pénzt csinálni, mint magyarosodni, magyarrá válni.¹⁷⁰ A kizsákmányolás a legkisebb falu szintjén is érezteti hatását, elegendő, ha csak a kárpát-aljai ruszinok pálinkával és uzsorával történt tönkretételét említjük.¹⁷¹ A beilleszkedés csak akkor kezdődik, akkor *kezdődhet*, amikor a menekült-letelepedett idegen népesség anyagilag megerősödik, s fiait elküldi a magyar iskolarendszer legmagasabb fokozataiba is. Ady korában már országosan jellemző, hogy az ún. szabadfoglalkozású szakmákban (például orvos, ügyvéd, bankár, kereskedő) a szakemberek többsége nem magyar. A szép hazai liberalizmus azonban nemcsak a gazdasági életben működött, hanem a szellemi, a kulturális élet területein is.

A kiskorú, csak érettségivel rendelkező Ady azt láthatta a 80-90 százalékban zsidó nemzetiségű nagyváradi belvárosban, hogy a zsidók műveltek, okosak, sikeresek – és természetesen liberálisok. E tapasztalatokból Ady két következtetést vont le. Az első: neki is liberálisnak kell

168 Az Ady érettségije utáni években Kincs Gyula, Ady legkedvesebb tanára, valamint a tantestület több tagja (még olyanok is, akik Ady végzése után kerültek oda) belép a Kolozsváron működő Unió páholyba. A híres Wesselényi kollégium gyakorlatilag szabadkőműves fészekké válik. E szabadkőművesek azonban nem a lászli-féle radikálisok típusát képviselik, valamennyire elfogadják a magyar nemzet érdekeinek védelmét – akárcsak kolozsvári anyapáholyuk.

169 Ezt a nem éppen szép folyamatot természetesen a „piac”, „extraprofit” és egyéb gazdasági szakkifejezésekkel is le lehet írni. (R. E.)

170 Ez az oka annak, hogy különféle zsidóellenes mozgalmak keletkeznek egy idő után az országban, ám ezekkel itt és most részleteiben nem foglalkozunk.

171 Lásd: BARTHA i. m.

lennie, s barátait is e körből kell választania. A második: neki mindenki ellensége, aki nem liberális. Ebbe a csoportba tartozott például a szabadkőműves barátai által reakciónak nevezett társaság, illetve a reakció fogalomköre, különös tekintettel a legfeketébb reakcióra, a klerikális reakcióra. (Innen ered Ady sok éven át tartó támadássorozata Prohászka Ottokár ellen.)

Létezik egy harmadik szempont is Ady eszméletörténeti, ideológiai-gondolati alakulásában: korán, már nagyváradi éveiben észrevette, hogy a hazai liberalizmus már nem az, ami például a reformkorban volt. Már debreceni, s főleg nagyváradi politikai publicisztikájában megfigyelhető, hogy többször is erősen bírálja Széll Kálmán miniszterelnök politikáját.¹⁷² Ezeket az írásait nem elemezzük, annyi azonban bizonyos, hogy Ady elsősorban Széll miniszterelnök kompromisszumkészségét bírálta, amit ő persze megalkuvásnak nevezett. S megszületett a következtetése: *radikális* liberalizmusra van szükség, csak ez mentheti meg Magyarországot.

Ennek megfelelően, huszonnégy éve teljes bátorságával, 1901 decemberében ezt állapítja meg: „Egy dolog már bizonyos. A liberalizmus az ő régi magyar formájában színtelen, élettelen s használhatatlan immár. Amióta az egyházpolitikában még egyszer föllobogott a régi dicsőséges láng – *a liberalizmus haldoklik*. Az öregség, a konzervativizmus betegségében, a végelgyöngülésben fog kimúlni. Sirassák meg, akiknek illik megsiratni. Mi nem gyászolunk érte. A dolgok természete, örökös rendje szerint *arra a helyre, amelyet eddig a liberalizmus foglalt el, a radikalizmus jő*. És hiába reszket az új szabadelvűség vezére a szótól is, ez a radikalizmus eljő. Kaotikus még az új parlament. De már minden sejteti, hogy *a klerikalizmus megnövekedése s a liberalizmus tehetetlensége megszülik mihamar a radikális átalakulást*. Az egyetlen bevallottan radikális magyar képviselő, a demokrata Vázsonyi Vilmos dr. tapasztalhatta, hogy nem egyedül van a magyar parlamentben.¹⁷³ Mi idelent már nagyon sokan hiszünk a radikalizmus szükségességében. Ez magyarázza meg azt a kivételes érdeklődést, mellyel például egész Nagyvárad kíséri az első

172 Széll Kálmán, dukai és szentgyörgyvölgyi (1843–1915) pénzügyi szakember, 1875–1878 között pénzügyminiszter, 1899–1903 miniszterelnök. Felesége Vörösmarty Mihály költő lánya, Vörösmarty Ilona, akit Deák Ferenc és családja nevel föl.

173 Vázsonyi (Weiszfeld) Vilmos (1868–1926) zsidó nemzetiségű jogász, politikus, szabadkőműves. 1903-ban lett a budapesti Demokratia páholy tagja. Szabadkőművesi tevékenységéről: RAFFAY: *Politizáló...* i. m. 289–312.

radikális képviselőnek, Vázsonyi Vilmosnak szereplését. [...] A régi liberális pártból tehetetlen konzervatív párt lett...”¹⁷⁴

A nagyváradi hírlapíró szerint a liberalizmus elgyöngült, aminek az oka, hogy a „rég liberális pártból tehetetlen konzervatív párt lett”. Természetesen nem erről van szó: a kilencvenes évek közepén megalakult a valódi, modern konzervatív-keresztény katolikus néppárt – az addigi liberális, nagy kormánypárt pedig azért gyöngült meg, mivel kiürültek belőle a liberalizmus eredeti értékei, ami pedig maradt, az átalakult a fent mondott rablókapitalizmus támogatásává. Ezen túlmenően jellemző Adyra a fölfogás, mely szerint a konzervativizmus meggyöngülést, haladás-ellenességet, demokrácia-ellenességet jelent, ami liberális-radikális gondolkodásából ered. Fontos következtetése: „a klerikalizmus megnövekedése s a liberalizmus tehetetlensége megszülik mihamar a radikális átalakulást”. Látható, hogy a fiatal Ady elképzeléseiben a radikalizmus bekövetkezésének csak egyik oka az addigi liberalizmus tehetetlensége; a másik, szemléletmódját erősen meghatározó oka a *klerikalizmus megnövekedése*. Az egyházpolitikával kapcsolatban Ady azt gondolta, hogy az 1894–1895. évi egyházpolitikai törvényeket valamiféle magyar liberalizmus hozta létre. Nem tudhatta, hogy e törvények egyes budapesti szabadkőműves páholyokban készültek, tehát korántsem csak a „magyar liberalizmus” *utolsó*, hanem a szabadkőműves fölfogás és szervezet *első* nagy politikai győzelméről van szó.

Ebben a komoly, elemző cikkében Ady fölismeri, hogy a radikális liberalizmus legnagyobb gondolati és politikai-parlamenti ellenfele a klerikalizmus, a pártpolitika nyelvére lefordítva: a Katolikus Néppárt a képviselőivel, országos sajtójával, nagy tekintélyű, komoly vezetőivel (gondoljunk a gróf Zichy családra¹⁷⁵). Ennek megfelelően cikkét így zárja: „A régi pártkeretek között lezajlott választásokból kikerült parlamentben is tudunk legalább is negyven olyan képviselőt, kik egy radikális párt esetleges alakításától nem ijednének meg. A régi liberális pártból tehetetlen konzervatív párt lett, mely valóban vegyesebb a vegyes fölvágottonál. A *néppárt* a nyugati keresztényszocialista párt magyar kiadásban. Fenyegetően kezd dominálni a legkegyetlenebb osztályönzés az *agráriusok* nagy csoportjával. A magyar junkerek külön nagy párt lesz előbb-utóbb. Vannak saját

174 *Ahogy innen látunk*. Nagyváradi Napló, 1901. december 12. AEÖPM 2. 146. A cikk aláírása: (-e).

175 Zichy Nándor, gróf (1829–1911) az egyik megeremtője a Katolikus Néppártnak, valamint a párt lapjának, az Alkotmánynak.

külön nacionalistáink az Ugronistákban¹⁷⁶ és társaikban. Az eddigi táblabíró parlamentnek szörnyű modern kezd lenni a képe. De hol van *a sokféle formájú s már nagyhatalmú klerikális tábornak az ellensúlyozója*[?] A Széll Kálmán pártja volt nemzeti párti jezsuitáival, mágásaival, junkeireivel nem fog s talán nem is akar a klerikálisokkal elbánni. A változott helyzet, a liberális haladás veszedelme *radikális pártot követel*.¹⁷⁷

Ady gondolatainak logikája hibátlannak mondható, ha tartalmilag teljességgel megkérdőjelezhető is: a régi liberális kormánypart gyöngé, miniszterelnöke, Széll Kálmán megalkuvó; a klerikális néppárt, együtt az agrárius junkerekkel, valamint az ugronista „nacionalistákkal” már nagy erőt képviselnek. Igaz – írja Ady –, hogy *tudunk* vagy negyven képviselőt, akik elfogadnák egy radikális-liberális párt létrehozását – igen ám, de őket ki foghatná pártkeretbe? Ady kimondja, sőt: dőlt betűvel szedve nyomatékosítja következtetését: a helyzet *radikális pártot követel*. Nem írja, hogy Nagyváradon kik azok a személyek, akik ott „hisznek a radikalizmus szükségességében”. Nos, e könyv főttebbi fejezeteiben s egy korábbi munkánkban bebizonyítottuk, hogy ezek az urak zömmel a nagyváradi László király páholy szabadkőművesei. Azt sem írja, kiket takar a „tudunk” kifejezés: kik tudják a negyven, radikálisan gondolkodó képviselő névsorát? Nyilvánvaló, hogy a szabadkőműves országgyűlési képviselőkről van szó, akik a szokásos szabadkőművesi viselkedéssel kifelé pártpolitikus képviselők, bizalmas körben pedig páholytagok. Ady e cikkében (tudva vagy tudatlanul) szabadkőműves elképzeléseket jelenít meg. Kimondja, amit akkoriban radikálisabb fölfogású szabadkőművesek sokszor ismételték: a liberalizmus veszélyben van, emiatt van szükség egy radikális-liberális pártra. Mintha előre látta volna a jövődőt: tizenkét évvel később, már maga is radikális szabadkőművesként, Jászi Oszkár vezetése alatt kezdi szervezni az Országos Radikális Pártot, amelyben Ady budapesti elnökségi tag lesz.

176 Ugron Gábor (1847–1911) a Függetlenségi Párt egyik alapítója, hosszú időn át képviselő. A német katonai szövetség bírálója, franciabarát politikus. Vezetője volt a Függetlenségi Párt jobboldalának Széll miniszterelnöksége idején. Hírek szerint visszautasította a bárói címet.

177 Uo.

A radikális, forradalomváró demokrata

Fent elemzett írása után alig másfél hónappal Ady újabb, témába vágó cikket jelentet meg a Nagyváradai Naplóban. Ismét a radikalizmus fontosságát hangsúlyozza, ugyancsak – az általa akkoriban kedvelt – Vázsonyi Vilmos kapcsán. (Amikor majd fél évtized múlva barátja, Jászi Oszkár összeveszik Vázsonyival a budapesti Demokratia páholyban, megváltozik ez a helyzet.) De Ady 1901-es cikkeiben nem Vázsonyi személye a lényeges, hanem *Ady rohamos közeledése a politikai, liberális radikalizmus-hoz*. E cikke azért fontos az elemzés számára, mivel jelzi, hogy Adynál mind szóhasználatában, mind tartalmilag kialakulnak azok a fogalmak, amelyeket a korabeli átlagos ateista, egyházellenes liberális radikális személyek használtak. Az ő esetében ez zömmel átvétel, nagyváradai tanítómestereitől, az ottani radikálisabb szabadkőművesektől tanulja el a kulcsfogalmak használatát. Azt sem szabad elfelejteni, hogy lapja, a Nagyváradai Napló állami támogatást nem kapó, a helyi izraelita polgárok által fönntartott hírlap volt, tehát az olvasóközönséget fölfogása szerint *kellett* Adynak is kiszolgálnia. Mondhatnánk úgy is, hogy az olvasóközönség részéről igény volt a radikális, keresztényellenes, szélső liberális fölfogású cikkek rendszeres megjelenésére.¹⁷⁸

Figyeljük csak: „A klerikális, agrárius, nacionalista, antiszemita s külfönféle irigy vagy korrupt bandák döbbenjenek meg és okuljanak. Isten-telen csúnya játékaiknak nagy és komoly bírójuk van: a nép. A nép nem csinál ám ravasz politikát, nem informál sajtóorgánumokat, nem nézi, hogy görbe-e vagy sem a Vázsonyi Vilmos orra. A nép egyet tud csak, hogy itt minden az ő bőrére megyen, s mikor a radikális, a szókimondó Vázsonyit el akarják némítani, voltaképpen őellene, a nép ellen folyik a küzdelem, a nép felvilágosítása, a rendi maradványok megszüntetése s az őszinteség politikája ellen.”¹⁷⁹ Tipikus baloldali gondolatmenet. Ady összetéveszti a népet Vázsonyi Vilmossal, csak azért, hogy bebizonyítsa a cikkét olvasó embernek a radikalizmus fontosságát. (Ráadásul az igen tehetséges politikus Vázsonyit senki nem akarta elnémítani.) Ady tovább is megy: megdicséri az általa jól ismert szabadkőművest, s keresztény

178 Hegedűs Nándor szerint amikor Ady megbeszélte Fehér Dezső laptulajdonossal átigazolását a Nagyváradai Naplóhoz, azt kérte, hogy azt írhasson, amit csak akar. Fehér ezt elfogadta, de megmondta, hogy állami támogatás nincs. Ez akkoriban is azt jelentette, hogy az előfizetők tartják fönnt a lapot.

179 *A nép megmozdult*. Nagyváradai Napló, 1902. február 4. AEÖPM 2. 185.

ember számára gusztustalan összehasonlításokat tesz: „Igen, jól mondta Dési Géza a vasárnapi demokrata népgyűlésen, hogy a keresztre feszítés előtt megszólalnak a némák. Csak hit kell, erő és őszinteség. A tömegek ma már gondolkozni tudnak és harcolni azért, aki az övék. És megtagadhatják a gyöngé Péterek a kakas kukorékolása előtt akár hétszer is Vázsonyi Vilmost, a nép, a jogtalanok s kifosztottak sokáig némán tűrő tömege nem tagadja meg, mellette lesz. A nemzeti kaszinó *korlátolt* figurái, a *jezsuitizmus* sok budapesti műhelye, a *sallangos kívül-magyarok*, az *ultramontánok* s a többiek szűkölhettek egy csöppet. Hús-harmincezer ember, akiket nem lehet gyermekmesékkel a lovagiasság szabályai szerint könnyen elintézni, s mely nagy tömegnek minden egyese az ő gyűlésükkel állott Vázsonyi dr. oldalához – ez bizony nem tréfa dolog.”¹⁸⁰ Az ateista, izraelita szabadkőműves Dési miért beszél a keresztre feszítésről? Ugyancsak ízléstelen Vázsonyi esetében a Jézus keresztre feszítése előtti megtagadásokról beszélni.¹⁸¹ Látszik, hogy Dési mellett ismerőse, a tudósító Ady is teljesen profán módon használja a bibliai történetek eseményeit.

Dőlt betűvel kiemeltük, s újra felsoroljuk az Ady által használt kifejezéseket, amelyekkel oly sokszor találkoztunk a nagyváradi László király páholy, majd 1906 után a budapesti Demokratia, s 1908-tól a szintén budapesti Martinovics páholy régi, levéltári irataiban. Klerikális, agrárius, nacionalista, antiszemita, irigy, korrupt, bandák, korlátolt, jezsuitizmus, sallangos, kívül-magyarok, ultramontánok, gyűlölés: tizenhárom tipikus szó, kifejezés, jelzős szerkezet. Mindegyik negatív, rossz, embertelen, gyűlölködő. S utána a szintén típusos fenyegetés: „Vigyázzon a tisztelt jezsuita tábor. Nagy *veszedelemmel* játszik, mikor a népjogok őszinte harcosaira tör. Ha eszére nem tér, s ha meg nem jámborodik, *rettenetes* vége lehet. Az elkeseredett népet, hogy már az ő érdekében szólani sem szabad – könnyen *forradalom*ba kergetik.”¹⁸² Korábbi revólúciós hajlamait is megfejelve hamar elsajátította a radikális szabadkőművesek *gyűlöletszótárát*, amelynek használatát Ady műveiben akkortól kezdve mindig a *fenyegetésszótár* alkalmazása követi.¹⁸³ Ady tehetséges

180 Uo.

181 Olyan körökben, ahol Jézus Krisztust lenézik és semmibe veszik, ez a stílus feltehetőleg nem számít túl nagy bűnnek.

182 Uo.

183 S még valami, ami talán érdekes lehet olvasóink számára: az említett kifejezéseket,

ember, mindkét szótárát bővíti a következő másfél évtizedben. Adynak ez az írása prózai előképe a „Vagy láng csap az ódon vármegyeházára, / Vagy itt ül a lelkünk tovább leigázva” sorokat tartalmazó költeményének. Itt jegyezzük meg, hogy amennyiben pontosan érteni akarjuk későbbi politikai verseit, ismernünk kell korai, nagyváradi prózai írásait, mindegyikétől újságcikkeit és leveleit.

Egyik bővítménye a forradalommal való fenyegetés. Ezt a radikális szabadkőművesek is használták, de Ady ebből egyenesen programot csinál: gondoljunk például a Galilei kör számára írt *Új, tavaszi sereg-számla* vagy a *Rohanunk a forradalomba* című verseire. E gondolatkör mentén ismerhetjük föl Ady egyik tételét, korszakos, nagy tévedését, amire viszont ő mind költőként, mind hírlapi publicistaként nagy hangsúlyt tett: szerinte Magyarország sorsát csak társadalmi forradalom fordíthatja jó irányba. A tévedése abban áll, hogy 1900 és 1914 között Magyarországon nem volt forradalmi helyzet, éppen ellenkezőleg. Ugyan a Magyar Királyság tönkretételén dolgoztak azok az erők (például a radikális szabadkőművesek, vallásfelekezettől és nemzetiségtől függetlenül, de ezektől meghatározottan is), akik a társadalom radikális átalakítását akarták minden körülmények között – ha kell, erőszakkal, azaz forradalommal is – elérni, ám a magyarországi társadalom milliói között (ide számítva a szociáldemokratákat is) a forradalom csírái sem észlelhetők. Ady Petőfi formátumú népi forradalmárnak képzelte magát, miközben ténylegesen nem volt más, mint a forradalmi álcát, maszkot fölvetett szabadkőműves-radikálisok szellemi szolgálja, sajtóbeli kiszolgálója. Miközben ez utóbbiak a Magyar Királyság fölötti politikai hatalom átvételén dolgoztak, amelyre később egy magyar gróf vezetésével (igaz, háborús vereség után) sort is kerítettek (Károlyi-kormány).¹⁸⁴

Nem véletlen, hogy utóbbi cikkét így fejezi be: „*Magyarországon föltámadt a radikalizmus. Nagy igazsága, nagy ereje és nagy táborra van!...*”¹⁸⁵ Ady azonosította magát a baloldali, radikális szabadkőműves gondolatvilággal, ezért tudta egynek venni a Petőfi-féle nemzeti forradalmat a radikális-szabadkőműves, Jászi-féle társadalom-átalakítással. *Ez Ady*

a gyűlöletszótárát előszeretettel használja a 21. század eleji baloldali publicisztika is. A legtöbb esetben nem tények leírására, hanem az ellenfél lejáratására, pocskondiázására. (R. E.)

184 E rémtörténetet készülő, *Szabadkőművesek Magyarország élén* című könyvünkben mutatjuk majd be. (R. E.)

185 Uo.

történelmi tévedése. Megállapításunk akkor is megfelel a valóságnak, ha egyébként életművében valóban világgraszoló nagyságú verseket találunk.

Ady 1902-ben tovább tökéletesíti, teljesen elsajátítja a radikális publicista szótárát. A Nagyvárad Napló politikai irányát például így fogalmazza meg: „Megtesszük hát újra a mi hitvallásunkat. A Nagyvárad Napló irányában, elveiben, mivoltában a régi marad. Hajlíthatatlanul *liberális*, a *radikális* javulások előkészítője, becsületesen *demokrata*. Kegyetlen ellensége lesz továbbra is minden társadalmi *előítéletnek*, *vakságnak*, a *reakció* minden nemének, a politikai *szélhámoskodásnak*, az *erkölcstelen opportunizmusoknak*, *paktumoknak*, országos, megyei, városi és mindenféle *klikkeknek*. Ellensége és ostromozója.”¹⁸⁶ Az első három dőlt betűs szó (liberális, radikális, demokrata) a baloldálnak azóta is három kulcsszava. A többi dőlt betűs szó Ady használatában a klerikális, nacionalista reakció jellemzőit hordozza.

Ady gyűlöletszótára

Ady már a Nagyvárad Naplóban megjelent legelső írásaiban sokat – s később egyre többet – ír a *nacionalizmusról*. A nacionalizmust – érdekes és jellemző módon – összeköti a klerikalizmussal és az antiszemizmussal. Ha valakiről megállapítja, hogy nacionalista, az egyben klerikális és antiszemita is. Ady gyűlöletszótára szélesre bővül ezzel az összekötéssel, hiszen gyakorlatilag bárkit – aki nem tartozik az általa képviselt demokrata táborhoz – meg lehet bélyegezni.

1902 áprilisában hosszabb cikket ír *Nacionalisták* címmel a Nagyvárad Naplóba. A franciaországi választásokkal foglalkozik, ahol a „reakció” győztek, de ez csak ürügy, hamar a hazai viszonyokra tér: „A magyar klerikális, nacionalista és junker lapok a szellemi megújítást ünneplik a francia választások eredményében, s a magyarországi reakció azt hiszi, hogy most már minden lehetséges. Hiszen a radikális Franciaország is a reakcióé már!... A mi saját külön nacionalistáinknak persze ezúttal sincs igazuk. A klerikális milliók elúsztak bizony Franciaországban, de hasztalan úsztak el. A nacionalizmus egy szűr alá fogta az összes reakcionárius elemeket...”¹⁸⁷ Itt összeköti a klerikális és nacio-

186 A mi közönségünkhöz. Nagyvárad Napló, 1902. január 1. AEÖPM 2. 301.

187 A nacionalisták. Nagyvárad Napló, 1902. április 30. AEÖPM 3. 45.

nalista jelzőket, a junker szót a német politikai rendszer, illetve a német katonai szövetség megbélyegzése céljából használja. Álláspontját a hazai nacionalizmus összefüggéseiről így folytatja: „A mi saját külön nacionalistáink ujjongása komikus és bárgyú hát, de nagyon tanulságos. Nyomorult liberálisok, kozmopoliták, zsidók és ti többiek: íme lássátok a nemes erkölcsöknek, a tradícióknak, a hazafias érzelmeknek privilegizált öreit, a magyar nacionalistákat. Ez a hazafiság. Belgiumban a lelketlen klerikálisok leigázzák a munkások százazeit – a magyar nacionalisták kitűzik a *trikolort* s esetleg melléje a *pápai zászlót*. Ez a magyar nacionalizmus. És ilyen az új nacionalizmus világszerte. A legfőrtelmesebb hazugság s a legveszedelmesebb nyavalya. Kiaknázza a tömegek vad butaságát, a lelműveltek szenvedélyeit. A nacionalizmus voltaképpen internacionális szövetkezete a sötétségnek, butaságnak s a gonosz tekintélyek önzésének. *A magyar nacionalizmus még veszedelmesebb talán a többinél, mert ez áll legitimebb viszonyban Rómával*, s mert kibővült a porosz junkerek veszedelmes ostobaságával.”¹⁸⁸ Az általunk dőlt betűvel kiemelt részek bizonyítják, hogy Ady leleményesen és céltudatosan köti össze a két, általa elítélt fogalmat: a magyar nacionalizmust és a klerikalizmust. Itt még csak katolikus (pápai zászló és Róma) klerikalizmusról beszél, későbbi írásaiban már protestáns (református) klerikalizmust is emleget.

Cikkében meg is magyarázza, mi is ez a (szerinte) legfőrtelmesebb hazugság s legveszedelmesebb nyavalya: „Bizonyítnunk sem kell, hogy a magyar nacionalistákban nincs egy csöpp igaz és hívó hazafiasság. [...] A magyar görögkatolikusok ügye nekik Hekuba, de vérkönnyeket sírtak a francia szerzetrendek [sic] vagyonáért. A magyar nép pusztul, kívándorol, ám azok, kik Rómába mennek egy kis pápai áldásért, ügyet sem vetnek ilyen csekélységre. Az ország a csőd szélén áll, ám a magyar nacionalisták a *magyar imperializmus* hóbortjait hirdetik. Ez valami éhség felejtető, speciális magyar gloire volna, de hihetőbb, hogy egy régi ideának a jelszava, a *Marianum regnum*nak.”¹⁸⁹ Ez a magyar nacionalizmus. Egy nagy reakciós, nemzetközi szövetkezésnek a csapata.”¹⁹⁰

Ady itt is felületes és tájékozatlan, főleg amikor a magyar görögkatolikusokról ír: a helyzet éppen az ellenkezője: ezekben az évtizedekben zaj-

188 Uo.

189 *Regnum Marianum*: Mária Országá. E kifejezést a baloldal liberális és szocialista részei egyaránt gyűlölik.

190 Uo.

lik, sokszor nem nyilvánosan a hazai görögkatolikusok és a magyar kormányok küzdelme a hazai magyar görögkatolikus önálló egyházért: ez a háború kirobbanása előtti években sikerrel jár, megalakul a hajdúdorogi görögkatolikus magyar püspökség.¹⁹¹ Ez bizony történelmi jelentőségű sikere, eredménye lesz a magyar katolikus egyháznak.¹⁹² Ady híján volt az alapinformációknak, részben ezért hozta föl a magyar klerikális reakció bűneként a témát. Ami a magyar nép pusztulását, kivándorlását illeti, Ady ismét tévedésben van. Ha kézbe veszi az 1900. évi népszámlálás hivatalos adatait, azt látta volna, hogy a magyarok szaporodása (a természetes, születéseken alapuló szaporodás) példátlanul nagy: azaz a magyarság lélekszámban erősödik. A kivándorlás ténykérdés, de a megítélése nem helyes: arányait tekintve a magyarok vándoroltak ki a legkevésbé, emellett nem csak Magyarországból vonzotta Amerika, a lehetőségek országa az embereket. Természetesen voltak, akik kényszerből, a nehéz megélhetés miatt hagyták el az országot, s ha Ady csak ezekkel foglalkozik, az bizonyára szép szociográfia lett volna a társadalom szerkezetéből származó bajokról. Ő azonban nem tényfeltárást akart okokkal és okozatokkal (erre a képzettsége sem volt meg), hanem a magyar katolikus egyházat próbálta lejáratni mint olyan szervezetet, amely a saját híveivel sem törődik.

Nem maradhat ki az antiszemitizmus sem a magyar nacionalisták és klerikálisok jellemvonásai közül: „A magyar nacionalizmusnak mindenütt van rokonsága, mert nagyon sokszínű. Leghasonlatosabb a spanyolhoz, mert a papok malmát hajtja. Rokon a porosz junkerekével, mert a föld zsarnokságát célozza. Testvérségben él az osztrák keresztény szocialistákkal, mert a római vezetés közös s mert *ostoba és galád módon gyűlölködő, antiszemita*. Talán közelebb áll még az orosz cézárizmus szelleméhez is, mint azokhoz, kik a humanizmust és a haladást szolgálják.”¹⁹³ Kimondottan erőltetett a magyar „klerikális reakciót” a Karl Lueger¹⁹⁴

191 A magyar püspökség létrejöttének tétje az volt, hogy az addig a három román nyelvű görögkatolikus püspökséghez tartozó magyar nyelvű egyházközsegeket ne románosíthassák tovább.

192 Nem véletlen, hogy 1914 tavaszán a hajdúdorogi görögkatolikus püspökségre robbanóbombát küldenek, amely a püspök jelenlétében fölrobban. Többen meghalnak, a püspök teljes épségben túléli a terrorista merényletet. Lásd: Botlik József: *Román terrorista merénylet Debrecenben*. In: Nagy Magyarország, 2010/3. szám.

193 Uo.

194 Lueger, Karl (1844–1910) osztrák politikus, 1897-től haláláig Bécs polgármestere, a katolikus-konzervatív megalapozottságú osztrák Keresztényszociális Párt egyik

vezette osztrák párttal összehozni, Lueger es tarsai ugyanis betegesen gyűlöltek a magyarokat és a zsidókat, az osztrák párt vezetőjének éppen az volt a baja a magyar politikával és az egyházzal, hogy túlzottan zsidóbarát (az ő kifejezése a Judapest). A magyarázatot ezúttal is meg lehet találni: Ady lapjának olvasói (nem épp klerikális, magyar nacionalisták) bizonyára örömmel vették a református hírlapíró katolikusellenes írását. A hatástörténet szempontjából lényegtelen, hogy Adynak nem voltak pontos információi, és valótlan állításokat is leírt. A magyar katolikus egyházat az oroszországi cárizmushoz hasonlítani vicces túlzás is lehetne, ha Ady nem gondolta volna komolyan.

Ady írása végén a nacionalizmus elleni gyógymódot is megtalálja: „Nem csoda s úgy is lesz, hogy *a nacionalizmus nemzetközisége a szociáldemokráciát fogja növelni*, mely szintén nemzetközi. A szociáldemokraták legerősebb támogatója a reakciós nacionalizmus. És ez az egyetlen reménységünk és erősségünk a nacionalisták ellen...”¹⁹⁵ Logikus, de inkább csak a vágyairól, mint a valóságról ír. Fontosabb ennél, hogy Ady itt már a nemzetközi szocializmusig, a szociáldemokraták nyílt támogatásáig jut el. E folyamat végén írja majd meg *A csillagok csillaga* című versét, s kerül közelebb a Népszavához, ahol baloldali, szocialista forradalmi költeményeit jelenteti meg. Különben a Népszava hírlaphoz párizsi mulatócímborája, Révész (Rosenfeld) Béla viszi közel, aki szintén Ady szellemi keresztapjai közé számítandó. A nagyváradi szabadkőműves, liberális, radikális hatások után Ady baloldali szellemi alakulása akkor tetőződik, amikor 1907 körül megírja szocialista költeményeit. Említett verse első és utolsó versszakát idézzük, annak bizonyítására, hogy a szélső-liberális, szabadkőműves hatáshoz milyen közel állnak más baloldali irányok: „Sohse hull le a vörös csillag: / Nap, Hold, Vénusz lehullott régen / S ő dőlőfől a keleti égen. [...] Vörös csillag, ragyogj és trónolj, / Mióta ember néz az égre, / Vörös csillag volt a reménye.”¹⁹⁶

Ady 1902-ben azonban még csak „gyógymódként” tekint a szociáldemokratákra, nincs velük kapcsolatban. A Nagyváradi Naplónál egyébként is csak érinthette a szocializmus kérdéseit, hiszen e lap olvasói zömmel zsidó kispolgári családok voltak, ahol nagyobb volt a befogadó készség a zsidóságot érintő kérdésekre.

meghatározó személyisége.

195 Uo.

196 Ady Endre: *A csillagok csillaga*. Népszava, 1907. augusztus 25.

Ennek megfelelően alakult Ady publicisztikai írásainak témaválasztása. A fent bemutatott *Nacionalisták* után bő két héttel, 1903. május közepén furcsa cikke jelent meg a Nagyváradai Naplóban: a francia helyzetből kiindulva a hazai izraeliták és reformátusok sorsazonosságát és közös ellenségeit keresi, s meg is találja.¹⁹⁷ „A francia nacionalizmus lobogója nem is genfi lobogó már. Tarkább rongyot nem produkált még a színek játéka, mint ez a lobogó. Alatta, körülötte nyüzsgönek Franciaország minden szemeten élői, minden elvakultjai s minden hamis játékosai. Rómából dirigált papok, bonapartisták, királypártiak, mérsékeltek, jobban mondva mérsékeltlen hülyék, önző agráriusok, békétlen henyék. Mesés kis koalíció ez! Egy kapocs fűzi őket össze csupán: egyformán gyűlölik a világosságot s egyformán szidják a radikális haladás híveit, a szabadkőműveseket, liberálisokat, a zsidókat. Ilyen gyönyörű kis banda ez!”¹⁹⁸ Ady kettős állítással jellemzi a francia alaphelyzetet: először leírja, hogy kik a nacionalisták (papok, bonapartisták, királypártiak, mérsékeltek stb.), zászlójukat, a francia trikolorót rongyként említi (ha átvitt értelemben érti a zászlót, akkor sem jobb a helyzet!); majd azt, hogy milyenek (szemeten élők, [?] elvakultak, hamis játékosok).

Végül megállapítja, hogy Európában még ezeknél az erkölcsi hulláknál is vannak rosszabbak: „A magyar nacionalisták jóval ostobábbak a franciáknál és jóval veszedelmesebbek. A magyar nacionalizmus lemásolta a franciát, de kibővítette a porosz junkerek ultramontanizmusával, összekapcsolta a bécsi kamarillával s klerikális antiszemita csapatával, mindezek fölött pedig karmesterének Rómát tartotta meg.”¹⁹⁹ Ady itt egy, a baloldali újságírók által kedvelt módszertani csavart alkalmaz: az általa befeketíteni akart társaság (a magyar nacionalisták) nyakába varrja a francia, porosz és osztrák hasonló társaság összes rossz tulajdonságát. A váradi kispolgárok valószínűleg nem ellenőrizték „érdekes” megállapítását a porosz junkerekről, akik evangélikusok voltak, így nem igazán lehet ultramontanizmusról beszélni az ő esetükben, s „karmesterük” sem Rómában volt. Ezt leszámítva világos Ady szándéka: Európa legszörnyűbbjeinek beállítani a magyar nacionalistákat. Ez már csak azért is rágalmazás (bár komikusnak is mondhatnánk), mivel a magyar nacionalisták liberálisok voltak, akik Ady izraelita barátait és keresztapáit nemcsak

197 *Francia helyzet*: újabb képviselőválasztáson a francia baloldal győzött, szabadkőműves összetételű kormánnyal. Attól kezdve a Francia Köztársaságnak szinte kizárólag (75-90 százalékbán) szabadkőműves miniszterekből álló kormánya lesz.

198 *Zsidók és hugenották*. Nagyváradai Napló, 1902. május 17. AEÖPM 3. 54.

199 Uo.

beengedték a Magyar Királyságba, hanem ott korlátlan lehetőségeket biztosítottak számukra az élet minden területén.

Ila Ady oknyomozó – s nem elfogult – hírlapíró lett volna, föltehetne volna például ezt a kérdést (természetesen a francia belpolitikai helyzet kapcsán): vajon a francia „henye banda” miért szidja *egyszerre* „a radikális haladás híveit, a szabadkőműveseket, liberálisokat, a zsidókat”? Rajöhetett volna, hogy bizony Franciaországban is tényszerűen egy és ugyanazon csapat részei a szabadkőművesek és radikális-liberálisok, s e demokraták óriási százaléka a zsidó nemzetiséghez tartozott. Adynak innen már csak egy kicsiny lépést kellett volna megtennie, s fölvehette volna, hogy vajon hazájában, Magyarországon milyenek is ezek az arányok. Ugyanis a nemzetközi haloldal személyi állományában már akkor, az első világháború előtt a radikális-liberálisok és szabadkőművesek túlnyomó többségét a zsidó nemzetiségű emberek adták. Ezt természetesen nem kritikaként, hanem pusztán ténymegállapításként közöljük.²⁰⁰

Komoly kérdések fölteve helyett ő így folytatta cikkét: „A dicsőséges francia náció prófétája és mártírja, győzedelmes mártírja volt s lesz a haladásnak, a régieket lealázó új világoknak. Ez a gyönyörű gallus fajtának felséges missziója. Ezért fordul felé hívő, imádó arccal az otrombább lelkű társadalmaknak minden világosabb agyvelejű, tisztább intellektusú egyéne.”²⁰¹ Valószínűsíthető, hogy mind Ady, mind a Nagyváradi Napló olvasói a magyarországi „otrombább lelkű” társadalom világosabb agyvelejű, tisztább intellektusú egyénének képzelte magát a cikk elolvasása után. Ady itt is „lealázta” hazáját, annak társadalmát – ám ennél fontosabb, hogy ezekben a hónapokban-években alakul ki franciamániája. Ez természetesen nem a chartres-i római katolikus székesegyház gyönyörű építészetére s a mögötte álló hatalmas francia római katolikus kultúra tiszteletére vonatkozik, hanem a franciaországi liberális-radikális, szabadkőműves csapatokra és egyénekre, még pontosabban a francia régi rend „lealázására”. Ila ebből a szempontból vizsgáljuk Ady szellemi alakulását, könnyen érthetővé válik, hogy Léda „asszony” föltűnésekor a fiatal, frankomán hírlapíró milyen lehetőséget látott a szófiaai börtön elől Párizsba menekülő, a szakirodalom szerint néha „párizsi nőnek” mondott Brüll Adélban.

200 Jelen könyv szerzője alázattal várja fönti álláspontjának megcáfolását, ha egy mód van rá, tudományos stílusban. Az „antiszemitázás” nem sorolható ide. (R. E.)

201 Uo.

E cikk végén Ady valóban logikus összefüggéseket keres (s talál) a francia választások kapcsán az ottani és magyarországi zsidók és reformátusok várható helyzete között: „A francia klerikálisok az imént lefolyt választásokban kudarcot szenvedtek, s miután most már nem változtathatnak a dolgon, szenvedélyes vadsággal tüntetnek a protestánsok ellen is. A választások alatt csak az volt a jelszó Franciaországban, hogy: – *Le a zsidókkal*. Legelemibb érdekük volt az, hogy ne hívják ki maguk ellen a protestánsokat is. Most azonban leplezetlenül akcióba lépett a gyűlölet s »*Le a hugenottákkal!*«²⁰² jelszó alatt dühöng. Különösen a Cévennes-ek vidékén izgatták a fanatizált népet csúnya tüntetésekre. Rochepaule-ban 200 fegyveres ember követelte a plébános parancsszavát arra, hogy az „eretnekeket” elpusztíthassa. Más helységeken petróleummal leöntött kecskéket égettek el elevenen máglyarakásokon. »Égessétek el az eretnekeket! Halál a hugenottákra!« kiáltások között. Megdöbbentőbb próféciával még Franciaország sem szolgált mostanában. Úgy, úgy: értse meg ezt minden félrevezetett itt a magyar földön, hol a *klerikalizmus hazug patriotizmusa, gazdasági bolondgombái* elbódítottak sok becsületes embert is. A francia példa mutatja a klerikális tábor grádusát. Előbb farizeus okoskodások jönnek bizonyos tiszta erkölcsről, vallásos megnyugvásról. Azután jön az »üsd a zsidót!« A zsidóütés után nyílt harc következik minden szabadgondolkozó ellen, akár katolikus, akár lutheránus, akár buddhista. Aztán új grádus jön, s itt tartunk ma Magyarországon: farizeus, agyafúrt módon előrántjuk a Rákóczi diffamáló törvény eltörlését, de már a lutheránus s istenien szabadgondolkozó, forradalmár Kossuth Lajos érdemeit nem akarják törvénybe iktatni, s a lutherani comburantur törvényt²⁰³ is meg akarják tartani, mert hátha még szükség lehet reál! Ezután jönne aztán a hugenották szimbólumos és valóságos megpörkölése és mindaz, amit a spanyol inkvizícióból meg lehetne újra csinálni. Erre tanít bennünket Franciaország példája s arra, hogy jaj a hugenottáknak, ha segítenek a klerikális máglyát építeni. A zsidók után ők következnek.”²⁰⁴

Valószínűleg ez a gondolatmenet juttatta el Adyt a *református-izraelita érzékenységre és szövetkezés szükségességének* megállapításához.

202 *Hugenotta*: francia kálvinista.

203 *Lutherani comburantur*: a lutheránusok égettessenek meg! 1525-ben az egyik rákosi országgyűlésen elhangzott követelés.

204 Uo.

A francia példa szerint a klerikálisok először a vallási megnyugvásról beszélnek, másodikként kiadják a „le a zsidókkal”, harmadikként a „le a szabadgondolkodókkal” jelmondatot. Ady szerint ezért a papok által megbolondított francia parasztok fegyveresen fölvonultak, sőt egyes helyeken kecskét égettek. Tegyük hozzá, meglehetősen valószínűtlenül hangzik (mondhatni: kacsa), hogy egy paraszt saját maga által nevelt jószágot égessen el, főleg elevenen. Szomorú, hogy Ady a papok lejáratása céljából még ezt is fölhasználja. Ám ennél is nagyobb baj van Ady gondolatmenetével: kijelenti, hogy a magyar nacionalisták még a Rákóczi fejedelem elleni törvényt is hajlandók (ugyan huncut módon) megváltoztatni, de a lutheránus (azaz protestáns) Kossuth érdemeit nem akarják törvénybe iktatni! Ez a korabeli magyar helyzet tendenciózus félreértése, sőt inkább félremagyarázása. Nem sokkal később majd a református miniszterelnök, Tisza István gróf éri el a királynál a római katolikus vallású Rákóczi hamvainak hazahozatalát, ami akkoriban komoly „engedménynek” számított a Habsburg-dinasztia részéről.²⁰⁵

Mindebből a lassú, ám eredményes magyar érdekérvényesítésből Ady agyában a spanyol inkvizíció rémlik föl, abból a célból, hogy levonhassa a következtetést: „Erre tanít bennünket Franciaország példája s arra, hogy jaj a hugenottáknak, ha segítenek a klerikális máglyát építeni. *A zsidók után ők következnek.*”²⁰⁶ Ady sugallata egyértelmű és céltudatos: a reformátusoknak ellen kell állniuk a klerikális reakciónak, református nem segítheti a klerikális kormánypolitikát – a reformátusoknak össze kell fogniuk (a szép jövő érdekében) a szabadkőműves-demokratákkal. Helyi, nagyváradi példát, működő mintát éppen eleget látott, elég csak Várady Zsigmond református ügyvédre gondolnunk vagy a nagyváradi László király páholyba 1900-ban fölvelt református esperesre, Sulyok Istvánra, vagy egy Csák Máté nevű helyi református lelkészre, aki szintén e páholyban volt a tagja.²⁰⁷ A László király páholyban Ady Váradra kerülésekor valamivel több mint kétharmada izraelita, valamivel kevesebb mint

205 Azokban az években vagyunk, amikor Ferencz Ferdinánd trónörökös titokban előkészíti a magyar állam törvényes jogainak és a kiegyezésnek a megsemmisítését.

206 Uo.

207 Sulyok István esperes 1912-ig bírta a László király páholy keresztényellenes hangulatát, akkor kilépett. Előtte azonban magas beosztást ért el: egy időben e páholy helyettes főmestere volt, s személyét s nevét adta a páholy tevékenységéhez. Trianon után ő lesz majd az újonnan létrehozott Királyhágómelléki Református Egyházkerület első püspöke.

egyharmada református vallású személy volt. Úgy látszik, hogy a nagyváradi belváros túlnyomó zsidó többsége között egyes reformátusok megtálták az érvényesülés lehetséges módját, de az is valószínű, hogy abban a katolikusellenességben bíztak, amit éppen Ady írt meg fönti cikkében.

Ady akkor és ott, Nagyváradon megkötötte már szövetségét a helybeli szabadkőművesekkel, akik vagy zsidók, vagy szabadgondolkodó keresztények. A szövetséget Ady élete végéig (s talán tovább is) kötötte, egyes kitörési kísérletek után a *Korrobori* című írásában végleg megadta magát.²⁰⁸

Egy 1902. novemberi hírlapi cikkében körülírtan ugyan, de megmagyarázza e fölfogásának okait: „Egy budapesti napilapban, mely állandóan hangoztatja, hogy protestáns és magyar érdekekért s a klerikalizmus ellen küzd, kíméletlen támadás jelent meg egy zseniális poétalány, Erdős Renée [Ehrental Regina] ellen.”²⁰⁹ Az erkölcs nevében. Tetszik érteni? Egy gyönyörű talentum merész, erős szárnyait be akarja piszkítani, meg akarja tépdetni az erkölcs nevében egy lap, mely magát protestánsnak, magyarnak és szabadelvűnek vallja. Figyelem, és szomorúan figyelem, hogy ez a lap – mondjuk meg a nevét: a Magyar Szó – irodalmi kérdésekben milyen akkurátusan egy nótát fúj az Alkotmánnyal. Minden új hangra, új erőre, új színre, új próféciára, szóval minden igaz talentumra egyformán pereátot [abcúgot, „vessen!”-t] kiáltanak. A Magyar Szó is és az Alkotmány is. A vonal felett kíméletlen tűzzel harcolnak egymás ellen, a vonal alatt csókolóznak. A politika és a politikai hatalom kérdésében két pólus e két lap – irodalmi és művészi dolgokban összeölelkező reakció.”²¹⁰ Ady azt bírálja, hogy a magát antiklerikálisnak nevező református hírlap ugyanúgy erkölcstelennek mondja az írónőt, mint a katolikus Alkotmány, a néppárt lapja. Adynak eszébe sem jut, hogy esetleg lehet valami kis igaza a két, egyébként egymással is hadban álló újságnak. Titkos („vonal alatti”) összejátszással vádolja őket, de állításait részletesen nem vizsgálja meg. (Egyébként irodalomtörténeti közhely, hogy Erdős Renée sokáig Bródy Sándor szeretője volt, ugyanakkor a Jászi Osz-

208 *Korrobori*: Ady 1917-ben írt, de a Nyugat által nem közölt írása, elemzését Ady-könyvünk II. kötetében végezzük el.

209 Erdős Renée (1879–1956) zsidó nemzetiségű író, költő. Pedagógiai pályára készült, huzamosabb ideig a budapesti izraelita hitközség Síp utcai iskolájában tanított. Első versei A Hétben jelentek meg. 1899–1903 között írt verseiben, elbeszéléseiben mint a női lélek merész hangú ábrázolója tűnt fel. Katolizálása után írásaira a misztikus hangulattal keveredett füledt erotika jellemző. (MÉL, *Magyar zsidó lexikon*)

210 *Irodalmi reakció*. Nagyváradi Napló, 1902. november 26. AEÖPM 3. 130.

kárról írt legfrissebb életrajz szerint egyszerre volt „barátnője” Iászinak és Szabó Ervinnek.²¹¹⁾

Adyt láthatóan sérti, hogy egy református lap bármiben is egyetért a szörnyű Alkotmánnyal, a Katolikus Néppárt hírlapjával. Ezért így folytatja: „Nagy jelentősége van ennek. Ha csak politikai kérdésben liberális, sőt radikális valaki, süsse meg a liberalizmusát. Ez semmi, sőt kevesebb a semminél. De én – mint protestáns kálvinista ember – tiltakozom is az ellen, hogy ez a protestantizmus cégére alatt történjék. A protestantizmus nem a »ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes« világfelfogások közül való. A *hadakozó, tökéletesedő, szabad és gondolkozó élet – az én hitem szerint – a protestantizmus, s ennek az életnek mindenben és mindenütt meg kell nyilatkoznia. Protestáns reakcióból* nem kérünk. Nem volna különb a másikkal. Ezt a mai Németország példája mutatja. A klerikalizmus egyforma, akár püspökök, akár szuperintendensek, akár rabbinusok, akár dervisek dirigálják. Életet, gondolkozó és szabad életet kérünk. Különben is talán hamarabb meg tudnánk bocsátani a politikai reakciónak, mint az irodalminak...”²¹² Ady tehát református reakcióról beszél, mivel egy református hírlap azt írta egy közismerten erkölcsstelen úrhölgyről, hogy közismerten erkölcsstelen. Ady e cikke inkább saját erkölcsi fölfogását mutatja, mint Erdős Renée-ét. Bizony ilyen az, amikor a mindent megengedő liberalizmus elhatalmasodik valaki fölött. Ami pedig a Magyar Szó című protestáns lap tevékenységét illeti, úgy látszik, voltak a reformátusságon belül is olyan erők, amelyek a jó erkölcsöt képviselték.

A kétlelkű Ady: legyen mindenki magyar

Miközben a fiatal hírlapíró megfelelni igyekszik kenyéradó gazdái ízlésének, néha látszólag más cikkeket is közöl, amelyekben mintha a magyar érdekeket védelmezné.

A Nagyváradi Napló egyik 1903. januári számában báró Bánffy Dezső²¹³ volt miniszterelnök politikai programja kapcsán jegyez cikket

211 LITVÁN György: *Jászi Oszkár*. Bp., 2003, Osiris. 70.

212 AEÖPM 3. 130.

213 Bánffy Dezső, báró (1843–1911) miniszterelnök, a Szabadelvű Párt tagja. 1875-ben Belső-Szolnok, majd Szolnok Doboka vármegye főispánja. 1895–1899 miniszterelnök. 1904-től mint az általa szervezett ellenzéki Új Párt vezetője csatlakozott az ellenzéki szövetséghez, 1906 márciusában azonban kivált a koalícióból. (MÉL) *A Magyar élet*

Magyarság címmel. Eddigi írásai után meglepő állításokat tesz, s még meghökkentőbb javaslatokat az egész ország elmagyarosodására: „Bánffy Dezső hite és programja ennyi: magyarság. Teljes, igaz, nem alkuvó, s higgye el nekünk mindenki, hogy ennél hatalmasabb és gazdagabb hite és programja sohse volt még magyar politikusnak. Nem fajörület ez, nincs rokonságban a *hülye nacionalizmussal*. Ha csak egy csöpp reakció volna ebben a hitben és programban, Bánffytól együtt taszítják el magunktól. Ez a magyarság sine qua non[-ja] [szükséges feltétele]. Azt lehet mondani, hogy természettudományi, mint minden igazság. Ebben benne van minden, amit a belátható jövő kíván...”²¹⁴ Meglepő értékelés Adytól Bánffyról, akit már akkoriban is a magyar nacionalizmus vezető képviselőjének tartottak nemzetiségi oldalon. Mindenesetre Ady szétválasztja a magyar érdeket és a „reakciót”, s megmagyarázza olvasóközönségének, miért nem reakciós Bánffy politikája: „Olvassuk és elképzeljük, hogy mennyire lenézik Amerikában a Magyarországból kivándorlókat. Ott, hol a *diplomás zulu* iparos nem ritkaság, micsoda *félvad népzagyvaléknak* tarthatnak bennünket. Akik Magyarországból kivándorolnak Amerikába, azok többnyire koldusok, analfabéták, s ahogy megérkeznek, *nemzetiségi és felekezeti harcba* fognak. Koldusok, analfabéták és vadak. Ebből megértheti mindenki, hogy a Bánffy hite és programja micsoda nagyszerű hit és program! [...] A magyarság előretörést, kultúrát és liberalizmust jelent a Bánffy fejében és szívében és nagyon sokunk fejében és szívében is.”²¹⁵ Ady helyzetértékelése meglepő, nem egy radikális szabadkőműves-tanítvány álláspontja. Szerinte (s ebben igaza van, ténylegesen így volt) a kivándorlók nagy része nemzetiségi és felekezeti harcba kezdett. Ez elsősorban nem azt jelentette, hogy a kivándoroltak egymás ellen harcoltak volna (ilyen is volt!), hanem a nemzetiségekhez tartozók a magyar állam ellen, annak lejáratására kezdtek küzdelmet. E (mind a mai napig tartó) lejárató propaganda-hadjáratról láthatóan nem tud Ady, annak ellenére, hogy a korabeli hírlapok írtak róla. Amerika

rajzi lexikon szócikkéből idézzük: „Kormányzásának ideje a nemzetiségek *erőszakos magyarosításáról*, a munkás- és parasztmozgalmak brutális elfojtásáról... nevezetes.” Ehhez egy megjegyzés. Bíró Sándor *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867–1940* (Bern–München–Unterhaching, 1989) című könyvében kimutatta, hogy a dualizmus idején mintegy háromszáz erdélyi falu románosodott el. Mi történt volna, ha Bánffy miniszterelnök nem „nyomta volna el” a nemzetiségieket?

214 *Magyarság*. Nagyvárad: Napló, 1903. január 10. AEÖPM 4. 5.

215 Uo.

megítélésében Ady szemmel láthatóan információhiányos állapotban van, akkoriban ott kimondottan diszkriminatív elbánásban részesítették a fekete bőrű embereket. Akkoriban nagy változáson ment át az Egyesült Államok: léteztek már például csak négereket fölvevő, fekete szabadkőműves páholyok.

Ady e cikkében is, Bánffy politikájával kapcsolatban, receptet ad a magyarországi viszonyok átalakítására: „Nincs ehhez a históriának, a tradícióknak, a fajmagyarság mániájának semmi közük. Ez a hit és program a mából, a jelenből, a szükségből folyik. Ha e sorok írója tót fiskális vagy oláh pópa volna, de olyan szabad agyvelejű, amilyennek most véli magát – akkor is azt mondaná, hogy *ennek az országnak muszáj teljesen magyarrá válnia*, hogy tovább élhessen, hogy gazdag és kultúrország legyen. Először, mert *legkönnyebb magyarrá tenni*. Újra nem beszélünk a históriáról. A jelen intézményei magyarok. Numerusra a magyarul beszélők és magyar kultúrán dolgozók száma a legnagyobb. Ami keveset vagyongan és kultúrában csináltunk, az legnagyobb részében magyar. Ha német volna, oláh volna, azt kellene mondanunk: németesítsünk, romanizáljuk. De magyar! Itt magyarosítani kell! *A magyar fajta szorgalmas és türelmes. A szorgalom és türelem hát magyar erény. A magyar fajta reformra, liberális gondolkodásra hajló.* Mutatja a reformáció, mikor e fajta színe-lángja fogadta el a protestáns vallást. Ami a kultúrát illeti, ez a fajta adta Mátyást, a reneszánszkirályt. Erdős[í] Sylvestert, Széchenyit, Kossuthot, Petőfit, hogy nagyokat lépve ragadjunk ki pár nevet. Ez a fajta haladásra, gazdagodásra, szabad gondolkodásra, kultúrára termett.”²¹⁶ Ady magyarosodásra, magyarosításra vonatkozó javaslatai teljes mértékben szemben álltak a nagyváradi szabadkőművesek, Jászi Oszkár és a Társadalomtudományi Társaság magyarelles elképzeléseivel. Ady azonban azt is megmondja – s ebben visszatér szabadkőműves tanítóihoz –, hogy elképzelését nem lehet megcsinálni, mivel a magyarság „...most tehetetlen. Megkötik a kezét Róma, a feudális főnemesség s a nagyon éretlen, de nagyon izgága nemzetiségek. Ezt az országot hát muszáj magyarrá tenni! A magyarság, Bánffy magyarsága, harc a klerikalizmus, ostoba nemzetiségi fantazmák, Bécs, a sötétség, a kiszípolozás s a *hülye nacionalizmus* ellen.”

Persze Ady nem Bánffy, ugyanis cikkét e gondolatokkal fejezi be: „Bánffynál sohse gyűlöltek többen és jobban még magyar politikust. Ugye nem nehéz megérteni? De [nem] nehéz megérteni azt sem, hogy

akiben ez ország fennmaradása szükségességének sejtése vagy tudása él, *aki haladást és kultúrát akar: ma Bánffy után kiabál.* Kezdik belátni egyebekben elég konzervatív bácsik is, hogy *radikalizmus kell, magyarság kell, Bánffy kell!* [...] Magyarság! Gazdagabb, népszerűbb hit és program nincs ennél! [...] Radikalizmus! Kis népet, a mi helyzetünkben levőt, más még nem mentett meg a fenyegető haláltól soha! [...] Egyesüljünk a magyarság hitében és programjában mind, kik e földön élni és haladni akarunk!”²¹⁷ Ady itt szemmel láthatóan a magyarságot és a liberális radikalizmust akarja valahogyan szellemileg összefércelni.

Ady e cikkében nem tagadja meg nagyváradi szabadkőműves és liberális-radikális tanítóit, mégis, az a tény, hogy elismeri Bánffy nagyságát és magyarosítási céljait, határozottan azt mutatja, hogy szellemiségének maradt egy szelete, amelyet még nem vagy alig tudtak behálózni a magyar állam ellenségei. Majd látjuk, s később elemezzük, hogy miután Párizsból hazatér, egy idő után megpróbál kitörni a ráépített kalodából. Itt elemzett 1903. évi cikke kétségtől e szándék egyik első jele. A kitörést majd versben s prózában 1907-től folytatja. Sikertelenül, és ez oda vezet, hogy a Jászi vezette szabadkőműves törvénytelen párt nagyváradi szervezetének alakuló ülésén Ady száját e kifejezés hagyja el: „Jászi, Vezérem!” Addig azonban még sok víz lefolyik a Sebes-Körösön.

Három héttel fönti cikke után újra hitet tesz a radikális antiklerikalizmus mellett. A Nagyváradi Naplóban 1903. február 1-jén ismét szívügyével, a francia radikális társadalom-átalakítással foglalkozik: „Mindnyájunknak, az egész jövőendő emberiségnek sorsát edzik a tűzben, pörölyözik, formálják a világ nagy műhelyében: a mindig izzó, szikrázó, morajló Párizsban. Csodálatos, de megfejthető módon: a magyar társadalomnak csupán két legérzékenyebb szerve érzi ezt: a *klerikalizmus* és a *szabadkőművesség*. A többi magyar alig lát és tud többet a breton parasztnál vagy valamelyik agg francia márkinénál: üldözik a szegény nővéreket és a jámbor abbékat. Pedig Franciaországban az dől el most, hogy föl lehet-e már végre szabadítani az emberiséget, lehet-e végre világosság mellett a kultúra útján előretörni a boldogság felé... Nem a jakobinusok harcolnak a csuhásokkal, hanem az ész a megzápult szívvel, a világosság a sötétséggel, a fölszabadító humanizmus a leigázó deizmussal.”²¹⁸ Látható, Ady azt

217 Uo. A kimaradt „nem” szót az összkiadás szerkesztője illesztette Ady szövegébe, helyesen.

218 *Nostra res agitur.* Nagyváradi Napló, 1903. február 1. AEÖPM 4. 14.

hiszi a szabadkőművességről, hogy az a *magyar* társadalom szerve. Ezt a szabadkőművesek mellé állt reformátusok miatt gondolja így. Az egész magyarországi katolikus egyházat csak „csuhásoknak” nevezi, mint majd pár év múlva a Martinovics páholy főmestere, Sándor Pál, vagy az ötvenes években Sztálin elvtárs legjobb tanítványa, Rákosi elvtárs.

A megoldást már nem a magyarosodásban látja, hanem a francia mintájú erőszakos megoldásban: „Mi nekünk nem lehet a francia példát egyszerűen utána csinálni. Mi elmaradtunk messze. Csak az ideák szárnyaltak el hozzánk. A körülmények, a dolgok még nem. Nálunk *még* nem volt meg az a forradalom sem, melyet a francia már felejtetni kezd. Nálunk a harmadik rend győzelmet sem aratott, s máris lejárt a magát, de emellett a feudalizmus majdnem olyan, mint Dózsa György idejében, amihez aztán szinte őrült hallucinációképpen hangzik a modern proletárok új Marseillaise-e. [...] Mi lesz ebből? Sok dolgot előről fog kelleni kezdeni. De legeslegelső sorban *jöjjön már az a radikalizmus*. Nekünk elől kell kezdeni a dolgot az első rendnél, aztán a másodiknál s a harmadiknál végre. A rangokkal, kiváltságokkal, ősdurvaságokkal, arisztokráciával és klérussal s a kiszípolyozó tőkével egyszerre kell *végezni*. Hogy? Tekintsünk Franciaországra...”²¹⁹ Egyértelmű, hogy Ady a franciaországi radikális szabadkőművesek győzelme és tevékenysége mintájára akarja megoldani a hazai társadalom átalakítását.

Két unokatestvér: szociáldemokraták és liberálisok a „csuhás véredek” ellen

Ady utolsó nagyváradai hónapjaiban közel kerül a szociáldemokratákhoz – egyelőre csak elviekben. Abból az alkalmából, hogy az MSZDP (Magyarországi Szociáldemokrata Párt) kibocsátotta hivatalos programját, Ady elemző cikket írt a Nagyváradai Naplóba. Írásán jól tükröződik, hogy az önmagát radikális-liberális demokratának tartó újságíró keresi a *liberalizmus és a szocializmus összekapcsolhatóságának elvi alapjait*. S ha Ady keresi valamire a választ, azt meg is szokta találni. Ebben az esetben viszonylag könnyű dolga volt, mivel a liberalizmus és a szocializmus szellemileg elsőfokú unokatestvérek: komoly azonosságok, illetve hasonlóságok vannak közöttük.

Imre Ady: „A legjobbkor adták ki új programjukat a magyar szociáldemokraták. A programot velejében leköszölte a Nagyváradai Napló. Olvashatták, s legyenek őszinték. Szép program, becsületes program. Be lehet ezt vallani. Azért nem okvetlenül szociáldemokrata valaki. Ebben az új programban több higgadtság, okos politika s előrelátás van, mint az egész mai magyar parlamentben. Ismételjük: a legjobbkor jelent meg a szocialisták új programja. A reakció már orgiákat ül, s szemérmetlenkedik. Nálunk most csinálódik az a helyzet, ami a nyugati kultúr országban jóval korábban előállott. Már mi is látjuk, hogy *a régi liberalizmus nem ér semmit*. Hiszen nálunk például éppen a szabadelvű pártban van a reakció öreg fészke. És immár nyíltan, *pártközien kel és támad a reakció*. Világos dolog, hogy előbb vagy utóbb a *védekezésnek is pártközien* kell történnie. Létre kell jönnie a *radikális liberális szervezetkezésnek*, amelyről már nemcsak sutognak, de hangosan beszélnek. [...] Amint nagy változások jele, hogy tegnap egy ártatlan közbeszólás miatt milyen szemtelenül viselkedett a *pártközi reakció* Fejérváry Gézával²²⁰ szemben, az idők jele az is, hogy Benedek János²²¹ ugyancsak tegnap interpellált a Népszava elkönfiskálása [elkobzása] miatt.”²²² Ady ismét helyesen ismeri föl, hogy a régi, a Függetlenségi Párt által képviselt liberalizmus már nem használható az ő politikai céljaira. Ebben kétszeresen igaza van: ahogy korábban már utaltunk rá, a régi liberalizmus összes fontos értéke kiürült Ady korára, másfelől a magyar társadalom átalakítása ezzel az eszmével nem volt lehetséges. Ezért mondja, hogy radikális liberális szervezetzésre van szükség, annál is inkább, mivel a „pártközi reakció” már „támad és orgiákat ül”. Leszámítva az ilyen túlzó megfogalmazásokat, Ady jól lát-

220 Fejérváry Géza, báró (1833–1914) tábornagyszerep, honvédelmi miniszter, miniszterelnök. Ferencz József bizalmi embere. 1851-ben hadnagy, 1859-ben mint vezérkari kapitány részt vett a solferinói ütközetben. 1862-ben osztrák bárói rangot nyert. Részt vett az 1866-i porosz háborúban. 1875-ben magyar báróságot kapott. 1884. okt. 28-tól 1903. jún. 27-ig magyar honvédelmi miniszter, majd az uralkodó testőrségének kapitánya. A Szabadelvű Párt bukásakor, 1905. jún. 18-án az uralkodó a parlamenti formák fölruházásával miniszterelnöknek nevezte ki. A koalícióban tömörült pártok élesen támadták Fejérváry darabontkormányát, amely az általános választójog bevezetését is kilátásba helyezte a koalíció megpuhítására. Miután a koalícióba tömörült pártok vezetősége fokozatosan feladta követeléseit, 1906. ápr. 8-án lemondott. (MÉL)

221 Benedek János (1863–1926) újságíró és költő. Debrecenben ügyvéd, a Debrecen c. függetlenségi lap szerkesztője (1899–1905). Egy ideig az itt dolgozó Ady Endre főnöke és barátja. 1901–1918-ban Hajdúböszörmény függetlenségi párti országgyűlési képviselője. 1920-tól haláláig demokrata párti országgyűlési képviselő. Munkatársa volt a Vasárnapi Újságnak, Egyetértésnek, segédszerkesztője az Üstökösnek. (MÉL)

222 *Az új program*. Nagyváradai Napló, 1903. február 14. AEÖPM 4. 19.

ta: a baloldali mozgalmak ellen pártoktól függetlenül léptek föl magyar politikusok. Akkor éppen a Szabadelvű Pártból s az ellenzéki Katolikus Néppártból. Ady szerint ezek ellen kell szövetkezni.

De hogyan s kikkel? Kiindulópontja a német helyzet: „A dolgok kezdenek tisztázódni. Így volt ez másutt is. Mikor a reakció nagyon megnőtt, megszületett a liberális reakció is. És mindenütt szövetkezéssel. És azt sem nehéz megjósolni, ami ezután fog történni. Ott a német példa. A langymeleg liberalizmus nem tud sikeresen küzdeni a reakcióval. A liberális szövetkezésnek nem fog ez sikerülni. És akkor *utolsó mentsvárnak megmarad a szociáldemokrácia*. Még pár évvel ezelőtt a betörőkkel együtt szállította a tolonckocsi a szocialistákat, még ma is rémeket lát bennük a gyávaság és korlátoltság. Pár év múlva már a kényszerűség is elvezet minden igaz embert ahhoz az igazsághoz, hogy *a szociáldemokrácia voltaképpen megtisztult liberalizmus*. Így történt ez Németországban is. Berlinben *milliomos zsidó bankárok – szociáldemokraták*, mert Németországban már *csak a szociáldemokrácia küzdhet a cézárizmus, a junkerség és a reakció egyéb veszedelmei ellen*.”²²³

Ady azt a gondolatot veti föl, hogy a szocializmus megtisztult liberalizmus. Csakhogy nem teszi föl a kérdést: vajon mitől kellett megtisztulnia a liberalizmusnak, hogy szocializmus legyen belőle? Túl sok gondolat nem juthatott volna eszébe, hiszen a liberalizmus legfontosabb célja az egyén szabadsága és a társadalmi demokrácia, a szocializmus célja pedig a meglévő liberális társadalom elsöprése az osztályharc bevetésével. (Amiben azonos a két eszme a 20. században: leginkább az ateizmus és a materialista fölfogás. Ezeket azonban egyik ideológia sem tudja nélkülözni, ugyanis akkor megszűnik létezni.) Fontos a fönti idézet utolsó mondata a berlini zsidó milliomosok szociáldemokrata mivoltáról. Ady éppen a lényegét nem érti: e milliomosok csak anyagi érdekből lettek „szociáldemokraták”.²²⁴

Ady állításai bizonyításaként a világhírű Mommsen²²⁵ német történészt

223 Uo.

224 Látszik, hogy Ady nem tanult nemzetközi munkásmozgalm-történetet, például az 1970-es években a szegedi egyetemen: sokat hallott volna a nem forradalmár, sőt, a munkásokat eláruló német szociáldemokratákról. (R. E.)

225 Mommsen, Theodor (1817–1903) német történész. 1902-ben irodalmi Nobel-díjat kapott *Római történelem* című korszakos munkájáért. Élete végéig liberálisnak vallotta magát, s jelen volt a politikai életben is. Zsidóbarát emberként részt vett a németországi antiszemitizmusról szóló vitákban. 1890-ben tagja volt az Antiszemitizmus Ellení Védelmi Egyesületnek.

(aki egykoron politikával is foglalkozott) hozza föl: „Az öreg Mommsen nemrégiben adta ki politikai végrendeletét. Fölzokogja benne, hogy a liberalizmus erőtlen immár, s próféta igékkel fordul mindazokhoz, kik a szabadság és világosság hívei, hogy *a reakció ellen a szociáldemokráciával szövetkezzenek*. A radikális liberális párt alakulásnak nagy eredménye nálunk sem lesz. Hiszen Mommsen is azt hitte először, hogy a reakcióval megbirkózhat a régi liberalizmus is. Nem fog tudni megbirkózni. Sokan tudják már ezt bizonyosan. Elsősorban a zsidók, *akiknek muszáj liberálisoknak lenniük*. Azután a protestánsok. Hiszen már van magyar kálvinista pap, ki bele tudott nézni a jövőbe, s hirdeti, hogy közeledni kell a szociáldemokráciához.”

Mommsennel bizonyítja, hogy a liberálisoknak a szocialistákkal kell szövetkezniük a reakció ellen. Ady azt is mondja, hogy a zsidók is e gondolat hívei, „a zsidók, akiknek muszáj liberálisoknak lenniük.” Valóban, a Magyarországra bemenekült, illetve befogadott zsidóság két irányban kezdett politizálni: a munkásmozgalmon belül a szociáldemokraták között, másik csoportjuk a liberális pártokban. Létezett egy speciális kategória is: ide azok a szociáldemokrata zsidók tartoztak, akik a liberális szabadkőműves páholyokba is beléptek. Közülük többen majd 1919-ben az első kommunista diktatúra népbiztosai lesznek. E személyek kivétel nélkül Ady szabadkőműves társai és budapesti vagy nagyváradi barátai. Ady a zsidók mellett mint a szociáldemokraták barátait említi a reformátusokat is, s felhoz egy református lelkészt, aki a szociáldemokratákhoz való közeledést hirdeti. Kár, hogy nevet nem ír le, a nagyváradi László király páholyban több kálvinista lelkész is tag volt. Valószínűleg egyikükről van szó.

Ady végül, praktikus módon, így összegez: „A magyar szociáldemokraták bámulatos politikai érettséggel és a nyugati példák ismerésével egészen közel vitték e nagy jövő kérdést a megoldáshoz. Ők közeledtek azokhoz, kik liberalizmus nélkül el nem tudnak képzelni állami és társadalmi életet. A szocialisták új programja leereszthető híd a szocializmus mentsvárából. A vonóhíd készen van. Ha a reakció még jobban megvadul, erre a hídra ráléphet bátran minden becsületes, gondolkozó, liberális ember.”²²⁶ Ady nem is gondolhatta volna, hogy Magyarországon a liberálisok és a szocialisták politikai – és kormányzati – szövetsége (1918–1919 után) majd csak 1994-ben valósul meg. De igaza volt: ez lett a „jövő útja”.

Ady négy hónappal később még visszatér a szociáldemokraták tevékenységére, mégpedig a „csuhások” és a szociáldemokrácia kapcsolatát

elemezve. Nagyváradon szociáldemokrata nagygyűlés volt, ahol Ady kedvence, Bokányi Dezső mondott beszédet. Az újságíró ennek kapcsán már a „csuhások” elleni háborúról vizionál: „Nagyváradon is megtörtént a hadüzenet. A szociáldemokraták megüzenték a harcot a klerikálisoknak. Ugyanaz a Bokányi Dezső lobogtatta Nagyváradon a szociáldemokrata vörös lobogót a fekete csuhás sereg felé – aki után nemrégiben negyvenezer proletár mondta el Budapesten az esküszózatot, hogy addig harcolnak, míg *megtörik* Magyarországon *a papi uralmat*, s kivívják a *papi javak szekularizálását*.”²²⁷ E mondatokban érhetjük tetten Ady érvelésének részleteit a szociáldemokraták és a szabadkőműves-radikális liberálisok szövetségkötéséhez. Ady nagyváradi szabadkőműves ismerősei szó szerint a fenti szövegben dőlt betűvel kiemelt célokról beszéltek akkor már évek óta. Nevezetesen a papi hatalom megtöréséről és az egyház anyagi javainak elvételéről, azaz a szekularizációról. S most, 1903. május végén Bokányi ugyanazt mondja el Nagyváradon, amit Ady szabadkőműves keresztapái. Ez az érvrendszer valóban komoly, megalapozott eszmei alapja volt a szabadkőműves, radikális liberálisok és a szocialisták tervbe vett, Ady által javasolt szövetségének.

Ady szerkesztőnek ezt a vágyott szövetséget valahogyan „el kell adnia” hírlapja olvasóközönségének. Ügyesen és hatásosan így folytatja: „A polgári társadalom elég hidegen nézi a fekete és vörös lobogók harcát. A klerikális veszedelmet szinte kisebbnek tartja a szociáldemokrata veszedelemnél. Csak az igazi *liberálisok*, a *szabadgondolkodók*, a *szabadkőművesek*, az intelligensebb *protestánsok* s azok a *zsidók*, akik jól tudják, hogy a reakció legelőször rájuk uszítja vérebeit – merik nyíltan vallani, hogy *szimpátiájuk a fekete lobogó egyetlen kemény és harcias ellensége felé fordul*. Nálunk különösen fáradt, lelkiismeretlen és vak a polgári társadalom. Íme a proletároknak kell a társadalom védelmére kelni, s megmenteni azt a fekete veszedelemtől. Törvényszerű jelenség ez. Franciaország szociáldemokrata segítségével számol le a reakcióval. Németországban a szocializmus a liberálisok egyetlen reménysége, a cézárizmus és az ebből kikelt egyéb reakciós veszedelmekkel szemben. Mi mindig későn ébredünk, pedig a magyar talaj szinte oda van dobva, ki van készítve a reakció számára, s a papi hatalom sehol sem olyan nagy, miként itt.”²²⁸

227 *A fekete és a vörös*. Nagyváradi Napló, 1903. május 26. AEÖPM 4. 55.

228 Uo.

Mondatai a papi hatalom túltengéséről nyilvánvalóan propaganda-célból leírt valótlanságok. Magyarország liberális alaptörvények alapján működő királyság volt, ahol az egyházat elválasztották az államtól, s ahol az egyházak (mindegyik) a „lelkek fölötti hatalommal” tudott beleszólni a társadalom alakulásába.²²⁹ A római katolikus egyháznak valóban óriási anyagi javai is voltak, a legnagyobb egyház tehát a vagyonából fenntartott komoly és általában hatékony intézményrendszerével is befolyásolhatta a hívőket, avagy lakosságot. Ady itt is, mint szinte mindegyik írásában, átveszi a pocskondiázó stílust, amely az akkori revolversajtó sajátja volt.

Ady fönt idézett mondataiban a lényeg annak az öt kategóriának, csoportnak a felsorolása, amelyeknek tagjai szerinte el tudják fogadni a szociáldemokráciával kötendő politikai-stratégiai szövetséget. Az öt csoport a „liberálisok, a szabadgondolkozók, a szabadkőművesek, az intelligensebb protestánsok s azok a zsidók, akik jól tudják, hogy a reakció legelőször rájuk uszítja vérebeit”. Ady helyesen látja, hogy e csoportok tagjai a keresztények szemében nem a rokonszenv megtestesítői. Valószínűleg ismerhetett néhány Prohászka-beszédet, esetleg a helyi katolikus Tiszántúli hírlapból egy két idézetet, amikből kiderülhetett számára (is), hogy Prohászka (úgy is mint „véreb”) nem kedveli a keresztény nemzet-állam felsorolt ellenségeit. Az öt csoport szorosabban véve csak négy, a szabadgondolkodók és a szabadkőművesek kevés kivétellel ugyanazok a személyek, főleg 1906 után, amikor Jászi Oszkár és elvtársai belépnek a Demokratia páholyba. Ady, jellemző módon, a protestánsok közül csak azokat tartja intelligensnek, akik a magyar állam ellenségei mellé állanak, tehát akik olyanok, mint ő. *Similis simili gaudet*, hasonló a hasonlónak örül. Logikus Ady szándéka: a „csuhás véredek” által leginkább fenyegetett társadalmi csoportokat akarja összekötni a szociáldemokrata párttal.

Látja e „szép” feladat nehézségeit is, amikor ezt írja: „A polgári társadalom elég hidegen nézi a fekete és vörös lobogók harcát.” Ennek oldása céljából népszerűsíti Bokányi Dezsőt: „Az idők megértése teszi nagyokká mindenha [mindig] a társadalmak szereplőit. Bokányi Dezső, a volt kőfaragó legény, aki különben a legnemesebb értelemben vett autodidakta, akit talán Bánffy idejében le is fotografált a rendőrség,²³⁰ s akit még

229 *Lelkek fölötti hatalom*: Sándor Pál bankárnak, a Demokratia, később a Martinovics páholy főmesterének kifejezése.

230 Úgy tűnik, valaki eligazította Adyt Bánffy Dezső tevékenységéről. (R. E.)

nemrégiben, korrektebb emberek is Bartha Miklósnál, hazátlan hitagnak tartottak – ma nevezetes és fontos ember. Ma figyelni s reménnyel tartja számon az ő működését minden világos fejű embere ez országnak. A harc megindult. A fekete és a vörös harca. *Jelentősnek, bár természetesnek tartjuk, hogy Budapest után Nagyváradon történt meg a második harcba szállás.* Nem kell okvetlenül a vörös lobogóra esküdni annak, aki ebben a harcban a vörös lobogóval tart. Végre is a vörös lobogó a kialakuló belőle.”²³¹ Látható: Ady a fekete és vörös harcában a vörös mellé állt. A vörös zászló mellé.

1903 áprilisában hosszú, részletező cikket ír a nagyváradi szocialistákról. Ebben hitet tesz valamiféle, a szociáldemokraták által vezetett forradalom mellett, s nagyon furcsa álláspontra helyezkedik 1848–49 kapcsán: „Vandervelde²³² szózataát akarom: mi forradalmat akarunk! Forradalom ez a mai modern élet. Fölségebb, emberibb a Branyiszköval, Isaszeggel, Nagysarlóval és Piskivel megfestett forradalommal. Jelen világra jövő világ még nem száguldott soha ily gyönyörűségesen, ily hatalmasan, ily hittel. Evangélium még sohasem volt annyira evangélium, mint most. Mint most a *szocialista evangélium*. Belereszket vagy beleittasul az ember. Ha fél is tőle, megcsodálja. Ez a jövő. A súlyos, a kikerülhetetlen jövő. Nincs több erős hit ma. Csak ez az egy.”²³³

Ady mint a szociáldemokrata forradalom apostola azt is megírja, hogyan kezdődött a szocializmus Nagyváradon. Tanulságos történet: „Néhány évvel ezelőtt kész, predestinált [előre elrendelt] mártír volt e hit minden hívője. Nem is kereszt, de zsandárszurony, tolonckocsi s dutyi várt minden hívőre. Itt Nagyváradon összejöttek egyszer nagyképű és nagy és naiv hitű emberek. Méltóztatnak emlékezni az országos nemzeti szövetség országos, lelkiismeretlen komédiájára. A karzatról, míg odalenni vígan banketteztek s tósztotztak, lekiáltott egy tüzes szemű, sápadt, gyöngö gerincű, beteg szabólegény, bizonyos Kohn Lipót nevű, katonavárosi zsidógyerek: – Le a sovénekkel! Adjatok inkább kenyeret. Hazugság a beszédek!... Ez volt az első szocialista hang Nagyváradon. Szegény

231 Uo.

232 Vandervelde, Emil (1866–1938) belga politikus, a belga munkáspárt (Partie Ouvrier Belge) tagja 1886-tól. Jog- és társadalomtudományi doktorátusa volt. 1894-től a belga parlament képviselője, 1900–1918 között a Nemzetközi Szocialista Iroda tagja. 1918–1920 között igazságügyi miniszter. Ady korában már az egyik legismertebb európai szocialista politikus.

233 *Az új forradalom Nagyváradon.* Nagyváradi Napló, 1903. április 12. AEÖPM 4. 44.

Kohn Lipótot mindjárt elvitték a tömlöcbe, mert megzavarta a nagyságos és nagyszájú *hazafffy*²³⁴ [sic] urak mulatságát.”²³⁵ Ady cikke bizonyítja, hogy akkoriban voltak még Magyarországon szegény szabólegény zsidógyerekek. A kis Kohn közbekiáltása érthető: a nagyváradai hírlapok (egy kivételével) mindegyikében azt olvashatta, hogy a sovén magyarok csinálják a kizsákmányolást. *Nota bene*: nem a zsidó nagytőkések bankettjén kiáltott közbe, hanem az Országos Nemzeti Szövetség²³⁶ rendezvényén. Ady szerint a szocialista hang a nemzeti egység lehurrogását jelenti: ez bizony osztályharcos álláspont.

Ady az utókor okulására azt is megírja, kik lettek szocialisták: „Nagyváradon immár szociális balzsam illat kereng a levegőben. A »Dada« egy előadásán a Szigligeti Színházban e szociális darab csodálatosan zseniális írója, Bródy Sándor már tapsok között jelenthette ki: – És én szocialista vagyok. Gerő Ármin főkapitány nem mer szocialista lenni, de nem mer antiszocialista sem lenni. És ügyvédek, jeles agyvelejtű hírlapírók, orvosok, kereskedők nyíltan vallják, hogy ők szocialisták...”²³⁷ Érdekes város volt Nagyvárad: az egyszerű szabólegény és a jómódú orvos, ügyvéd és kereskedő is szocialista lett. Egyetlen szál köti össze őket: nagyrésztük nem keresztény volt. Esetleg szabadkőműves, a László király páholy megmaradt iratai között sok, ezt igazoló iratot olvashatunk. Ady azonban érzi, hogy meg kellene említenie a munkásokat is, ezért így folytatja: „Pár esztendő növelte meg a nagyváradai szocialisták táborát. E tábor jórészt iparos munkásokból áll, de kereskedők, földművesek, napszámosok s minden fajtájú proletárok is vannak benne nagy számban. Fő erőssége e tábornak a szervezetség, mely még nem befejezett, de már jelentősen nagy. A sok szakegylet, könyvtár, fölolvásó ülés, gyűlés nevelik a szocialistákat. A munkásvezetőket láthatják a nagyváradai szocialisták élén. És e munkásvezetők

234 Jelen könyv szerzőjének különösen tetszik Ady kétféle-ipszilonos dzsentrí sőpredéken gúnyolódó kifejezése, amelyben az f betűk számát négyre növeli. (R. E.)

235 Uo.

236 Az Országos Nemzeti Szövetség (a *Pallas nagylexikon* szerint) 1895-ben alakult Péchy Tamás elnöklete alatt. A király is az alapítói között volt, 300 forint összegű alapítványi tőkével. A nemzeti egység kialakítását szorgalmazta, ezért támogatta az akkoriban létező nemzeti demokrata munkáspártot s a munkásság egyes, jogos követeléseit. Munkásképző tanfolyamot létesített. Az ONSZ-nek három tagozata működött: nemzetiségi, munkás és társadalmi. A szervezet kiépítette országos szervezetét, Ady valószínűleg a nagyváradai alapítás kapcsán írta cikkét.

237 Uo. Addig van jó sora egy népnek, amíg a rendőrkapitányai nem húznak egyik vagy másik ideológiához. (R. E.)

többnyire autodidakta, de képzett, lelkes emberek. És vannak közöttük már lateinerek is.”²³⁸ Ezután Ady személyesen bemutat tizenöt helybeli szocialista vezetőt, majd megállapítja: „Érdekes dolog, hogy a Katonaváros, a szegénység e külvárosa nevelte a legtöbb nagyváradai szocialistákat. Vallásra nézve *legtöbb köztük a zsidó és a református*. Most az a reményük, hogy az összes nagyváradai baptistákat megnyerik elveiknek.”²³⁹

Ady e cikkében is rokonszenvez a szocialistákkal, csak míg azoknak kockázatos volt beszélniük a szocialista forradalomról, addig Ady megengedhette magának ezt is, valószínűleg tudva, hogy szabadkőműves lapjánál sajátos védettséget élvez. (*Egy kis séta* című keresztényellenes írását még a Szabadságnál írta.) Megállapítása, melyben tényszerűen megírja, hogy szocialisták főleg a zsidók és a reformátusok közül kerülnek ki, megfelel a tényeknek. Nem vizsgálta (ugyanis nem oknyomozó, hanem megmondó típusú hírlapíró volt), mik voltak annak az okai, hogy főleg a zsidókból és reformátusokból lettek szociáldemokraták. Itt kezdődik az a folyamat, amelynek tetetőzéséként 1919. március 21-én megalakul a népbiztosok tanácsa nevű kommunista kormányzat, amely pontot tesz az ország szétzüllesztésének végére. Természetesen Ady ezt nem láthatta előre, azt azonban tudhatta volna, hogy ha a romboló folyamatokat támogatja csírájában, akkor e kezdetből bizony sok negatívum következhet. A felelőssége itt csak ennyi.²⁴⁰

Adynak a szociáldemokráciával és a szocialista forradalommal szimpatizáló írásai arra adnak magyarázatot, hogy majd 1912-ben miért tudott azonnal eleget tenni Jászi Oszkár kérésének, hogy lépjen be a szélsőségeken baloldali Martinovics páholyba.

Szabadkőművesek, a világosság apostolai

Ady debreceni időtöltése alatt, majd Nagyváradra kerülésének első évében keveset írt a szabadkőművességről. Öccse, Ady Lajos azt írja er-

238 Uo. *Lateiner*: közrendű származású értelmiségi.

239 Uo.

240 Ady ekkori cikkeiben kitér a „szocialista temetésre” is: egy nagyváradai katolikus munkás nem tudta pappal eltemettetni halott gyermekét, mert a pap sok pénzt kért tőle. Ezért az apa a szociáldemokrata párthoz fordult, s olyan temetést tartottak, hogy egy pártvezér beszélt a pap helyett. Ady ezt a katolikus egyház ellen használja föl. Lásd: *Temetés pap nélkül*. Nagyváradai Napló, 1903. május 1. AEÖPM 4. 49.

ről, hogy már fiatal kora óta érdeklődött a szervezet iránt, de – érthetően – keveset tudott róla, ezért kezdő hírlapíróként nem is foglalkozott vele. Amikor azonban Nagyváradra került, amely város szabadkőművessége, a László király páholy az Osztrák–Magyar Birodalom (akkor még) leg-radikálisabb páholya volt, s Ady kapcsolatba került tagjaival – tudása sok első kézből származó információval, hírrel bővült. Írtuk a föntiekben, hogy első hírlapjának, a Szabadságnak tulajdonos-szerkesztője maga is (az egyik legrégebb) tagja volt az ottani páholynak. Azt is említettük, hogy amikor Ady átmegy a Nagyvárad Naplóhoz, ott a főszerkesztő, Dési Géza is szabadkőműves. Ettől kezdve Ady egyre több cikket ír, egyre bizalmasabb információkat szellőztet meg a szabadkőművességről. Ez – tekintettel a titkos működésre – csak úgy történhetett, hogy ismerősei, miután egyértelművé vált számukra, hogy a fiatal hírlapíró rokonszenvezik velük, egyre több s egyre fontosabb információval látták el. 1903. évi cikkein már az is érezhető, hogy Adyt célzatosan *fölhasználták* bizonyos információik elhelyezésére, tendenciózus értékelésére. Menjünk sorjában, az időrend szerint!²⁴¹

Első számottevő írása a szabadkőművességről a Nagyvárad Naplóhoz kerülése után, 1901. május végén jelent meg, ezzel a sokatmondó címmel: *A zsidó sajtó és egy katolikus újságíró*. Cikkében ő maga hozza egy kalapba a zsidóságot és a szabadkőművességet, abból a célból, hogy lejárássa a Katolikus Néppártot és a klerikalizmust: „Zsidó kézben van a sajtó – zúgják, zokogják folyton a néppárti lapok. Nem boldog a magyar, mert a zsidó kapzsi, nem tud nemes, nem tud altruista lenni. Ilyenre csak a klerikális újságírók, na meg elsősorban a néppárti vezérek, a grófok, a püspökök képesek. Ehhez a néppárti vádhoz szolgál most egy kis adattal a Budapesti Napló.”²⁴² Ady Vészi József újságjából vett történetet ismertet új lapja olvasói számára. Ekkor még maga sem tudta, hogy amikor majd első hosszú párizsi útjáról hazatér, Vészinél kap állást, sőt a darabontkormány idején Vészi mint a kormány sajtófőnöke viszi be Adyt e törvénytelen kormány sajtóirodájába. Ez későbbi történet, de Ady életében így épülnek egymásra azok a tényezők, amelyek őt a szabadkőműves, zsidó sajtó és politikai körök közelébe, majd kellős közepébe viszik.

241 Adynak azokat a cikkeit, ahol csak szóba hozza a szabadkőműves szervezetet, de különösebb véleményt nem mond róla, terjedelmi okok miatt nem említjük.

242 *A zsidó sajtó és egy katolikus újságíró*. Nagyvárad Napló, 1901. május 24. AEÖPM 2. 224.

A Budapesti Napló történetét így adja vissza: „Nemrég meghalt egy katolikus újságíró, néppárti lap munkatársa, ki szegényen, de rajongó hittel dolgozott a klerikális megváltó eszméért, s aki sok-sok gonosz-ságot, rosszaságot fogott rá az ő liberális zsidó és – néppárti nyelven – zsidóbérenc kollégáira. De jó, derék, becsületes újságíró volt. Kidőlt a szegény, terhes életben s nagy nyomorban hagyta özvegyét és öt kicsi árváját. Összeültek az ő újságíró kollégái, a zsidó és zsidóbérenc kollégák. Gondoskodni kellene a halott kolléga nyomorgó családjáról. Ők is összeadják az ő filléreiket, gondolták, de ott lesznek majd, akikért a boldogult újságíró annyit küzdött: a katolikus főurak, főpapok. Bizonyára megnyílik a szívük és erszényük az ő ügyük halott katonájának szegény árvái előtt. Az ív körüljárt az újságírók közt, a levelek szétmentek a katolikus főpapokhoz, főurakhoz. Azon az íven, amit az újságírók maguk közt, meg némely ismerősük közt köröztek: összegyűlt körülbelül húsz-ezer korona. Annyi, hogy a katolikus ügy kidőlt katonájának özvegye és árvái számára tíz esztendeig havonként közel százhetven korona járadék már ebből is biztosítva van. Biztosították pedig a járadékot többek közt azok az újságírók, akiket a megboldogult a katolikus ügy szolgálatában nemegyszer megtámadott, s egy *szabadkőműves páholy*, mely maga évi százhusz koronát kötött le az árván maradt családnak tíz esztendőre. Uj-jongtak az újságírók. Hiszen most jönnek majd a püspökök, a kanonokok, a káptalanok, a mágnások, a mágnásasszonyok. S ha politikai ellenfelei is megnyitották szívüket a szegény rajongó családja előtt, hát még a barátai, az ideáljai, akikért elvérzett?”²⁴³

Nem tudjuk, kiről, melyik „klerikális” hírlapíró haláláról van szó, az azonban kiderül, hogy – Ady szóhasználatával – a zsidó és zsidóbérenc hírlapírók, együtt egy (valószínűleg budapesti) szabadkőműves páhollyal jelentős összeget²⁴⁴ gyűjtöttek az ellenfelük családja számára. Erre nézve a szabadkőműves iratok között nem találtunk följegyzést, ám ettől a hír még lehet megalapozott. Ezután következik a politikai kanyarulat Ady cikkében: „Főpapoktól, káptalanoktól, mágnásoktól és mágnásasszonyoktól összegyűlt összesen, egyszer s mindenkorra valami nyolcszáz korona. Annyi sem, mint az újságírók adományának egyévi kamata. Hát hogy esett a dolog? Úgy, hogy például gróf Majláth Gusztáv, aki úgy is,

243 Uo.

244 Valóban nagy összegről van szó: húszezer korona akkoriban több volt, mint két református segédlelkész egész évi fizetése, s majdnem annyi volt, mint két állami néptanító egy évi állami fizetése.

mint dúsgazdag mágnás és úgy is, mint erdélyi püspök, rendelkezik egy átlagos újságíró évi jövedelmével: egyszer s mindenkorra tíz koronát küldött a katolikus ügy kidőlt harcosának özvegye és öt árva számára. Gróf Károlyi Sándor, akinek az elterjedt pletyka szerint van mit a tejbe aprítania, levélben azt felelte, hogy sajnálatára ilyen célra nem telik neki. Gróf Zichy Nándor, a néppárt vezére és gróf Zichy János, a néppárt elnöke meg ezt a tíz fillért is megtakarította, s nem is felelt. Hasonló takarékoságról tettek tanúságot az összes mágnásasszonyok is. Hát így aztán a kidőlt katonai ideáljaitól bizony vékonyan [sic] csurgott. Abból ugyan az ő özvegye, öt kis árva egy évig se tudna eltengődni...”²⁴⁵

Nos, a nyolcszáz korona sokkal kevesebb, mint a hússzezer, azonban ha a Budapesti Napló cikke *mögötti szándékokat* vizsgáljuk, jellemzően szabadkőműves célokat ismerhetünk föl. Károlyi Sándor gróf az agráriusok elismert vezére, a két Zichy gróf pedig a Katolikus Néppárt alapítói, a politikai életben megjelenő katolicizmus vezetői voltak. Az ő folyamatos becsmérlésük (a cikkben mint embertelen, a szegényeket nem támogató emberek jelennek meg) akkoriban a legfontosabb célja volt a radikális, keresztényellenes szabadkőműveseknek. A római katolikus egyházat azonban a leghatékonyabban a híresen szentéletű, a szegényeket évtizedeken keresztül állandóan támogató erdélyi püspök, gróf Majláth Gusztáv²⁴⁶ lejáratásával tudták népszerűtlenné és hiteltelenné tenni (természetesen a Budapesti Napló és a Nagyváradai Napló – nem kimondottan keresztény – olvasótábora előtt).

Majláth, aki 1885-ben kapta grófi címét, 1897-től püspök, majd erdélyi megyéspüspök. A Budapesti Napló szándékait akkor érthetjük meg, ha elolvassuk a *Magyar katolikus lexikon* értékelését a püspökről: „...könnyen lelkesedett, mindenkiiben megbízott, senkiről rosszat nem tudott föltételezni, mindenütt a jót igyekezett meglátni. E »könnyelműségre hajló« családi örökségét azonban fölülmúlta életszentsége, karizmatikus személyisége és egészséges optimizmusa. Távol állt a politikától, érdeklődését, lelkét teljesen lekötötte a természetfölötti élet. Ez indította a látszólag

245 Uo.

246 Majláth Gusztáv, gróf (1864–1940) Majláth György főtárnokmester, udvari kancellár, országbíró fia. A strassburgi egyetem joghallgatója volt, amikor álmában látta atyjának, az utolsó országbírónak a meggyilkolását. Ennek hatására lett pap az esztergomi egyházmegyében. A Pázmáneumban tanult, 1887-ben Esztergomban pappá szentelték, majd uo. a szeminárium prefektusa. 1894-től Komáromban adminisztrátor, majd plébános. Új iskolákat építtetett, megalapította a katolikus legényegyletet. 1897-től megyéspüspök Gyulafehérvárott. (MKL)

politikai jellegű feladatok meglátására is. Erdélybe ugyanis nagy lelki közöny idején érkezett. Az értelmiség tömegesen hódolt a szabadelvűségnek, *a vezető körökben is aktív szabadkőművesek egyházellenes hangulatot teremtettek*. A liberális lapok már kinevezésekor meghurcolták, zöld püspöknek mondták, *mert nem a szabadkőművesek segítségével lett főpásztor* (Iósika Sámuel), a [Katolikus] Státus világi elnöke figyelmeztette is a fiatal püspököt, hogy a támadások elkerülése végett beszédeiben lehetőleg ne használja a liberalizmus szót). A támadások nem csökkentették lendületét. *Sokat próbált tenni a szegénység ellen*. A falvak népe, főleg a katolikus székelyek nagy nyomorban voltak: a takarékpénztárak kamatai, az ipar hiánya, a gazdasági tudatlanság, az üzérkedők spekulációi, a közbirtokok fölszámolása, az arányosítási és tagosítási törvény vándorbotot adtak kezükbe. A közbirtokosság ősi intézményének fölszámolása nem más, »mint a *liberális rendszer irtó fejszéje*, mely a szegénység szegényebb része életfájának gyökerére sújt«. A székely nép érdekében Majláth sürgette a keresztény szociális egyesületek megalakítását, főleg Csík vármegyében. Papjaitól elvárta, hogy támogassák a gazdasági egyesületeket. Körleveleiben, beszédeiben rámutatott a problémák gyökerére. Legfőbb területe az ifjúság nevelése volt. Hatalmas összeget adott egyeseknek tanulmányi segély formájában és iskolák, plébániák, ifjúsági lapok támogatásában. Bennük látta a változás lehetőségét. Főleg a középiskolákat vette gondjaiba, melyekben a jövő vezető rétege nevelkedett. Magán és püspöki jövedelméből igen sokat áldozott az iskolákra. Az egyszerű épületeket palotákká bővítette, a kezdetleges berendezést értékes felszereléssel cserélte ki, s mindent megtett, hogy *a tanítás és a nevelés színvonalát a dédelgetett állami iskolák színvonalára, sőt a fölé emelje*. Legfőképp arra volt gondja, hogy *iskoláiban a római katolikus jelleget öntudatos erkölcsi nevelés, mélyebb lelkiségre törekvés igazolja*. Személyesen látogatta a diákokat, gyóntatta őket, a tanárokat biztatta, hogy mindent tegyenek meg tanítványaik neveléséért, óvják meg őket a külső káros behatásoktól...»²⁴⁷

Íme a római katolikus püspök, aki (Samassa József²⁴⁸ egri érsek mellett) a hazai radikális szabadkőművesek legnagyobb ellensége volt, akit mindig, minden alkalmat megragadva hiteltelenné akartak tenni. Tulaj-

247 *Magyar katolikus lexikon*, Majláth Gusztáv címszó.

248 Samassa József (1828–1912) bíboros, érsek. 1869–70-ben szülőfalujának, a felvidéki Aranyosmarót országgyűlési képviselője, Deák Ferenc jó embere. 1871-től szepesi megyéspüspök, 1873-tól egri érsek, 1906-tól bíboros. (MKL) Trianon előtt a Magyar Királyságban általában három bíboros működött.

donképpen jellemző Adyra, hogy ő, aki a legzüllöttebb magyar emberek egyike volt, cikket írt Majláthról, aki a legbecsületesebb életű magyarok közé tartozott. Egyértelmű, hogy a nagyváradi fiatal újságíró részt vett a katolikus nagyságok elleni lejáratókampányban, amit a magyarországi szabadkőművességen belül a nagyváradi, majd budapesti páholyok folytattak. A *Magyar katolikus lexikon* címszavából kiderül, hogy Majláth püspök helyesen látta általában a hazai liberalizmus változásait: azt, hogy nemzeti vonulata kiürül, s helyébe az ateista-anyagelvű tényezők kerülnek. Azt is tudta Majláth, hogy a liberálisokon belül a legveszélyesebbek a szabadkőműves-radikálisok – akik közé Ady szerkesztő önként csatlakozott.

Arról nem is beszélve, hogy míg egyes szabadkőműves páholyok időnként jótékonykodtak egy keveset, addig Majláth püspök egész hosszú életében a szegényeket támogatta. Ezért is igazságtalan és manipulatív Ady cikke, amelyet szerzője ráadásul ezekkel a „bölcс és igazságos” mondatokkal zár: „Hát ilyenek ezek a zsidó újságírók. Mentse meg tőlük az ég Mária országát, hogy benne csak a szerető szívűek, jók és altruisták maradjanak meg...”²⁴⁹

(S még egy tény gróf Majláth Gusztáv Károly püspökkel kapcsolatban, ami nem az időrendbe, hanem a jelen időbe tartozik. Az események jórészt Ady halála után több évtizeddel zajlottak. Idézünk Váradi Péter Pál és Lőwey Lilla, az Erdély tájegységeiről készült híres, csodálatos fényképes könyvek szerzőinek *Erdély. Székelyföld. Gyimesek vidéke, a gyimesi csángók* című könyvéből: Majláth püspök „jótékonykodásának a gyimesközpontok számára kiemelkedő eseménye volt az 1899–1900-ban megépített 1-8. osztályos általános iskola. Az épület falán elhelyezett márványtábla emlékeztet az iskolaépítő római katolikus püspökre [...] A nevét őrző márványtábla igen viszontagságos éveket élt meg az előző [Ceașescu] rendszerben: többször lemeszelték, eltüntették a feliratot, a pici toronyból pedig a csengőt. Azonban minden nehézség közepette, mindig akadt valaki, aki letörölte, megtisztította a márványtáblát, hogy könnyen olvashatóvá váljék a püspök neve. A rendszerváltást követően, 1990-ben a hálás utókor névadó ünnepséget szervezett, s az iskola felvette a szép emlékü gróf Majláth Gusztáv Károly nevét. Erre az alkalomra készítették a torony tetejére új keresztet.”²⁵⁰ Lám-lám, hogyan védekeznek a

249 AEÖPM 2. 224.

250 VÁRADI Péter Pál – LŐWEY Lilla: *Erdély. Székelyföld. Gyimesek vidéke, a gyimesi csán-*

román megszállás és jogfosztás ellen a Majláth püspök által „elbutított” gyimesi csángók! S mi lehet az oka annak, hogy Ady nem foglalkozott a csángók véres elnyomásával?)

Ady szerkesztő a Nagyváradi Napló hasábjain folytatja a szabadkőművesek dicséretét, de megfigyelhető, hogy erre csak a katolikus egyház lejárásával *együtt* képes. A hírlap egyik 1901. augusztusi számában sajtóosan veti össze a (szerinte) *világosságot* gyűjtő szabadkőműveseket a *sötétséget* terjesztő katolikusokkal: „A Szent Antal kenyere igen irgalmas és szép kenyér. Igaz, hogy szépségét, irgalmasságát nem a fent címzett kegyes szent adja meg, mert hát a poklokra szánt szabadkőművesek a maguk kenyerét együgyűen csak »*ingyen kenyérnek*« hívják, azért hasonlóan szép és irgalmas kenyér. A Szent Antal-kultuszról pedig szoltunk egyszer sok kímélettel, sőt bizonyos dicsérettel is. Akkor, mikor *e kultusz babonás, butító kinövései ellen* szoltunk. [...] Ezt a babonát ma Nagyváradon a legmodernebb eszközökkel terjesztik. Egy épület falán tegnap nyomtatott plakátot olvastunk, melyben Dencs János tb. kanonok, esperes-plébános az olasz [váradosz] templom bezárásával az istentiszteletekre vonatkozóan történt s annak idején általunk is közölt intézkedésekkel kapcsolatban a következőket mondja: »Páduai Szent Antal kedves szentünk szobrát is, mihelyt annak talapzata elkészül, a kanonok-rend templomába átvitetem, hogy Isten előtti közbenjárását híveimért és szegényeimnek kenyérrel való ellátását, illetve csodás működését tovább is folytassa.« Nyomatott betűkkel, falra ragasztva. Hát a nyomtatott betűk nem szolgálják már többé az emberi szellem fölvilágosítását s előbbre vivését? A babona megnőtt és villamoson utazik? Szép és irgalmas kenyér Szent Antal kenyere, de mennyivel szebb volna, ha nem kívánna viszonzás fejében *lelki elsötétedést*.”²⁵¹ Ady tud róla, hogy egyes szabadkőműves páholyok ingyenkenyér-, ingyentej-egyesületeket működtetnek, s ezt a dicséretes emberbaráti tevékenységet veti össze a katolikusok „Szent Antal kenyere” elnevezésű, szintén humanitárius tevékenységével. Ady az ateista ember magabiztosságával állapítja meg, hogy a szegények katolikusok általi támogatása „viszonzás fejében lelki elsötétedést” követel. Ez bizony egy 1950-es évek eleji termelőszövetkezeti párttitkár erkölcsi és szellemi színvonala! Biztosra vehető, hogy e fölfogást Ady a helybéli szabadkőműves barátaitól hallotta és sajátította el, ugyanis egy átlagos

gók. Veszprém, 2009, Péterpál. 63–64.

251 Szent Antal kenyere. Nagyváradi Napló, 1901. augusztus 10. AEÖPM 2. 65.

református nem tartja a másik keresztény egyház jótekönyködását az emberi lélek elsötétítésének. E cikkében tehát Ady nem reformátusként, hanem „kötény nélküli” szabadkőművesként nyilvánult meg.

Ady következő, a szabadkőművességet emelkedett szavakkal dicsőítő cikke 1902. február elején jelent meg, abból az alkalomból, hogy a hírlapíró tudósítást írt a nagyváradi László király páholy páholyházának föl-avatásáról. Egy híres francia tudós és szabadkőműves, Emil Littré²⁵² szavaival kezdi írását: „Ha jól tudom, Littré avatása folyt valamelyik francia páholyban. Nagy volt az ünnep, hiszen Littré egyik legnagyobb apostola volt a nemesebb, tisztultabb pozitívizmusnak. A páholy nagymester üdvözölte, s ekkor hangzottak el a nagyszerű szavak: A Szabadkőművesek voltaképpen már a pozitivisták előtt pozitivisták voltak. Szabadkőművesség és pozitívizmus egyet jelent. Fölszabadítják az emberiséget az eredendő bűn béklyója alól. A túlvilág meséje helyett megmutatják az emberiség isteni, csodás, állandó tökéletesedésének káprázatos útját, visszaadják önmagának, s szabaddá s boldoggá akarják tenni az embert...”²⁵³ Adyt biztosan fölkérték, hogy írjon a székházavatásról, s valószínű, hogy Littré szavait is ekkor hozták a tudomására, ugyanis Ady nem volt annyira művelt, hogy feltételezhető lenne róla, hogy egy régen meghalt francia szabadkőművesről akárcsak hallott volna. Valamelyik szabadkőműves barátjától szerezhetett róla tudomást. Nem véletlen, hogy Ady az eredendő bűn béklyója alóli fölszabadítást hozza elő, amely szabaddá és boldoggá teszi az embereket: tipikus szabadkőműves mondatok, amelyeket ezrével lehet olvasni a fennmaradt régi páholyiratokban.

Tudósítását így folytatja: „Milyen felemelő, isteni kijelentésként hangzanak e szavak s milyen idegenül mégis ma már. Olyat roskadt a világ pár évtized óta, hogy reá ismerni sem lehet. Szinte úgy véljük néha, hogy manapság nemcsak előkelő divat s jó üzlet butának lenni, hanem valóságos kötelesség is. Legalább nálunk, a magyar társadalom minden jelensége ezt igazolja. Ideróttuk pedig e sorokat egy kivételes, ünnepi alkalomból. A nagyváradi László király páholy hajlékverő, szép nagy ünnepet ült. Ez a kivételes szép ünnep magyarázza meg, hogy nyilvánosság előtt szólunk ezúttal *a szabadkőművesek páholyáról, mely szent, nagy hivatását zajtalanul, csöndben végzi máskülönben.* Mikor csupa vígasztalan sötét-

252 Littré, Émile Maximilien Paul (1801–1881) francia orvos, nyelvész és történész. Szabadkőműves. 1871-től a francia országgyűlés alsóházának képviselője, 1875-től élete végéig szenátor.

253 *A hétről.* Nagyváradi Napló, 1902. február 2. AEÖPM 2. 184.

ség körülöttünk a világ, már csak a vigasztalás kötelessége is megkívánja rámutatni egy olyan fölemelő, hitet adó jelenségre, hogy Nagyváradon, ahol *semmivel sem kisebb a sötétség veszedelme, mint bárhol a hazában*, pompás, új, templomszerű csarnok áll, mely hajléka a humanizmusnak, irgalmasságnak és világossághintésnek...”²⁵⁴ Ady szokásos módon ír: Magyarországon sötétség van, ezért szükséges a szabadkőművesek világossághintése. Arról nem maradt fönn adat, hogy Ady járt-e a László király páholy Rulikowski úti önálló páholyházában, az azonban bizonyos, hogy a szabadkőművesség dicsőítésszerű bemutatása céljából állandóan a magyarországi viszonyokat pocskondiázza. E cikkét is ennek jegyében fejezi be: „A néppárti lapok pedig vallásos hitet ajánlanak e nagy nyomorúságban, a függetlenségek külön hadsereget, a kormánypártiak szónoki sikereket Széll Kálmánnak, s az agrárius lapok ujjongva hirdetik, hogy immár elértük a tízforintos búzaárat. Bigottság, nemzeti sallang, talpnyalás és tízforintos búzaár jegyében vezetik most ez országot. Jaj annak, aki mást is akar.”²⁵⁵ Látszik itt is az a megbélyegző stílus, amely szerint mindegyik pártot, szervezetet sötétnek, reakciónak, elmaradottnak állít be, hogy fölébük emelhesse a szabadkőműves célrendszert mint sokkal jobb minőségű szellemi terméket. Például a külön hadsereget (az akkori Függetlenségi Párt követelésével, a magyar vezényszóval) nemzeti sallangnak mondja, ami azt jelenti, hogy Adynak fogalma sem volt a háromévi szolgálati idővel működő hadsereg hatásáról a magyarosodásra. Ha mégis volt, az még rosszabb fényt vet rá.

A szabadkőművesség eszméit ismertető és népszerűsítő következő cikke a Nagyváradai Napló egyik 1902. júniusi számában jelent meg, abból az alkalmából, hogy akkor 107 éve végezték ki a Martinovics apát vezette társaság utolsó két tagját. A nem túl kerek évforduló azt mutatja, hogy Ady a régi kivégzés kapcsán ismertetni akarja Martinovics Ignác és társai legfontosabb alapelveit. Először azt idézi, mit írt róluk Kazinczy Ferenc, ám azt nem teszi hozzá, hogy Kazinczy is szabadkőműves volt – igaz, nem Jászi Oszkár csoportjából való. Laczkovics János röpiratából szemelget „a mai reakciós világban”, s olyan mondatokat emel ki, amelyek az Ady-korabeli nagyváradai páholy céljai között is szerepelnek.²⁵⁶

254 Uo.

255 Uo.

256 *A demokrácia magyar úttörői*. Nagyváradai Napló, 1902. június 5. AEÖPM 3. 181. Adyt e cikke megírásában Vázsonyi Vilmos nagyváradai előadása ihlette, amit a budapesti szabadkőműves, a Demokratia páholy tagja tartott Martinovics Ignácról.

Ady nyomatékosítja azt a Laczkovics-féle mondatot, hogy „Magyarországban eddig csak két forradalom volt: Korvin Mátyás és II. József alatt, ki az arisztokrácia és teokrácia [istenuralom, itt: a papok hatalma] mételyét kiirtani szándékozott.” Valóban, az arisztokrácia és a katolikus főpapság, illetve ezek hatalmának letörése döntő céljává lett a hazai szabadkőművességnek is. Ezt célozza a Laczkovicstól vett másik idézet is: „A főpapok az országgyűlésből s minden polgári hivatalból zárassanak ki [...] Vétessenek el tőlük a jószágok s láttassanak el illő évdíjakkal. Minden vallású lelkészek egyaránt fizetessenek a közpénztárból.”²⁵⁷ E mondatok a magyarországi, 20. század elejei radikális szabadkőművességre nagy hatást tettek, ugyanis a római katolikus egyházat a nagyváradi és a budapesti páholyok alapvetően két irányban akarták meggyöngyíteni: minden vagyonuk elvételével, valamint a „lelkek fölötti hatalom” megszüntetésével. Ez utóbbi Ady korában azt jelenti, hogy meg kell szüntetni a hittanoktatást az ország összes iskolájában. Ennyiben tehát Laczkovics elképzelését „továbbfejlesztették”. Ady cikke végén aktualizálja a leírtakat: „Ha ma élnének ezek a derék, nemes apostolok – hazátlan, istentelen, veszedelmes, kozmopolita, zsidó stb. címük volna s a főszolgabíró és rendőrfőkapitány urak jobban elbánnának velük a szocialistáknál is.”²⁵⁸ Adynak e cikkel az lehetett a célja, hogy több mint száz éves ívet vonjon a régi és új demokraták közé. Eszébe sem jutott (legalábbis cikkeiben nincs nyoma), hogy míg Martinovics és társai a magyar államrend ellen, addig Jászi és a nagyváradiak a *keresztény magyar nemzetállam* ellen tevékenykedtek. Ez lényeges különbség.

Következő cikkét a Nagyváradi Naplóban Ady az egyik legfontosabb szabadkőműves célról, az iskolák államosításáról írta, természetesen most is belekeverve a klerikális reakciót. 1902 augusztusában a magyar tanítókról cikkezik, akiket – legalábbis a Katolikus Néppárt lapja, az Alkotmány szerint – behálózott a szabadkőművesség. Nézzük, mit ír Ady, s mit mutatnak a levéltári tények: „Most a magyar tanítókat hozza össze Combes-bal”²⁵⁹ az Alkotmány. Így ír: *A szabadkőművesség titkos szelleme vad dühhel kezd tért hódítani már a magyar tanítóság körében is; sok népnevelőnk sanda szemmel nézi Combes úr dicsőségét, és boldognak érzi*

257 Uo.

258 Uo.

259 Combes, Émile (1835–1921) francia radikális politikus, radikális szabadkőműves. 1902–1905 között francia miniszterelnök. Nevéhez fűződik az egyház és állam elválasztása Franciaországban. 1911–1912-ben a francia Radikális Párt elnöke.

magát, ha a hazafias nőszervezeteken rúghat egyet kedvére, a zsidók tapsai között. Az államosítást nagy szenvedéllyel hirdetik, mint az egyedüli honmentő eszközt, mert *a felekezeti iskolák nem felelnek meg a célnak öszerintük*, azért e tarthatatlan állapotokat felvilágosodott új magyar nem nézheti angol hidegvérrel. És a többi, újra Combes. A magyar tanítók, kik most tartották országos értekezletüket, elbírák ezt a szidást. De ha már Combes-ot közéjük is megidézte az Alkotmány, hát beszéljünk Combes-ról. Nekünk van egy kis közünk ehhez. Igenis mi megírtuk volt a múltkoriban, hogy okuljunk a francia példán s hódítsuk meg az iskolákat.”²⁶⁰

Amit a katolikus lap, az Alkotmány ír a szabadkőművesség terjedéséről a tanítók között, megfelel a tényeknek. A Magyar Országos Levéltár páholyiratai között sok olyan iratot találtunk, amelyekben a magyar tanítók közötti terjeszkedésről, az iskolák meghódításáról kapunk híreket. Sőt, a századforduló utáni évtizedben szabadkőműves páholytag tanítók még fedett, álcázott tanítószövetséget is szerveztek. A *fedett* szó azt jelenti, hogy a külvilág és a m. kir. kultuszminisztérium felé egyszerű, törvényes tanítói szervezkedést mutattak, ám a páholyiratok (főleg a budapesti páholyokéi) azt bizonyítják, hogy e társaságokat szabadkőműves tanítók kezdeményezték s vezették. (Terjedelmi korlátok miatt itt nem tudjuk leírni például azt a vitát, amely ilyen tanítószervezetek radikális és mérsékelt szabadkőműves vezetői között zajlott Budapesten. Irataik kutathatók, célszerű volna földolgozni e témakört. 1908 tavaszától az akkor megalakuló Martinovics páholy első főmestere is egy székesfővárosi tanító, bizonyos Zigány Zoltán lesz.) Ami az iskolák államosítását, e döntő kérdést illeti, a megmaradt hazai szabadkőműves dokumentumok közül, melyek a hazai iskolarendszer átalakítására vonatkoznak, a legtöbb irat éppen az államosítást akarja elérni. Következő nagy szabadkőműves cél a népiskolák kapcsán a valláserkölcsei oktatás (mai szóhasználat: hittan) megszüntetése. Az Alkotmány „dühe” érthető, ugyanis az első világháború előtti másfél évtizedben a népiskoláknak mintegy kétharmada egyházi fönntartású volt. Ezek államosítása az egyházi oktatás megszüntetését jelentette volna.

Cikkét Combes francia miniszterelnök tevékenységével egyetértve ezzel fejezi be: „A magyar tanítókat azonban aligha Combes lelkesítette. Ők, akik tengve éldegélnek, de mindig szent lelkesedéssel munkálnak a legszentebb munkán s akik az összegyűlésre, közös tervezetésre is

260 Combes és a magyar tanítók. Nagyváradh Napló, 1902. augusztus 22. AEÖPM 3. 95.

tudnak áldozatot hozni, az államosítás, a szabad, modern szellem emlegetésével csak azt tették, amit becsületes lelkük parancsolt. [...] Hát okuljanak igenis a magyar tanítók a francia példán, agitáljanak a teljes állami nevelés mellett s terjesszék, a szabadon, világosan látást.”²⁶¹ Úgy látszik, Ady ezekben a nagyon fontos kérdésekben is egyetértett a keresztényellenes szabadkőművesekkel. Nemcsak magyarországiakkal, hanem francia földiekkel is.²⁶²

Ady egyébként nemcsak a mindenkori franciaországi helyzetet figyeli. Vannak hírlapi cikkei, melyekben a szabadkőművesség nemzetközi eseményeit kommentálja, persze a rendelkezésére álló hírek alapján. Írásai azt mutatják, hogy *vannak* információi, olyanok, amelyeket *kizárólag* szabadkőművesektől tudhat. Ez pedig annak bizonyítéka, hogy közte s nagyváradi barátai között rendszeres volt erről a beszélgetés, sőt Adyt szándékoltan tájékoztatták.

1902 szeptemberében a Nagyvárad Naplóban (amely – mint láttuk – rendszeresen s kizárólag kedvezően írt a szabadkőművességről) Ady a genfi nemzetközi szabadkőműves kongresszusról értekezett: „Úgy lesz bizonyára: ez a század a szövetkezések százada lesz. A rokon erők egyesülni fognak mindenütt a nagy és közös célokra. Ha jól emlékszünk, Pollák Illés²⁶³ fejtette ezt ki legformásabban nemrégiben. Ez az általános

261 Uo.

262 Ezt egy (itt nem elemzett) 1902. júliusi cikke is bizonyítja. Örül annak, hogy az Alkotmány bosszankodik a francia szabadkőműves kormány összetételén: „Justin Louis, Emil Combes (volt diakonus), Ernest Vallé, Maurice Rouvier, Charles Pelletan, Theophile Delcassé, Gaston Doumergue, Léon Paul Mougeot, Alexandre Bérard nagymester, a kormány tagjai, miként a brüsszeli Patriote okmányokkal kimutatja, szabadkőművesek. André tábornok nagy valószínűség szerint szabadkőműves, marad még két tagja a kabinetnek, akikről ez idő szerint konstatálni nem lehet, nem tagjai-e a páholynak. Lemaitre számítása szerint a francia szabadkőművesek száma összesen 25 000, egy másik számítás szerint a szabadkőműves szenátorok és képviselők száma meghaladja a 400-at.” *A francia kultúrharc és a magyar klerikálisok*. Nagyvárad Napló, 1902. július 26. AEÖPM 3. 194. Ady jól tudja: André francia tábornok, hadügyminiszter is szabadkőműves. Tevékenységéről később, Ady párizsi cikkei kapcsán még szót ejtünk. Összehasonlításképpen írjuk, hogy a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy hivatalos adatai szerint ebben az évben Magyarországon 3750 szabadkőműves volt, s egy másik, korabeli becsült adat szerint a 440 tagú Képviselőháznak mintegy tizede volt szabadkőműves. A hazai szabadkőműves hivatalos létszámot 1886 és 1917 között grafikonon ábrázolva lásd: RAFFAY: *Harcoló...* i. m. 291.

263 Ady nem írja: Pollák Illés zsidó nemzetiségű budapesti ügyvéd 1885 óta tagja a budapesti Könyves Kálmán páholynak. A *Magyar zsidó lexikon* ezt írja róla: „jogtudós és publicista, született Szombathelyen 1852. dec. 13. [...] 1879. ügyvédi irodát nyitott a fővárosban, ahol egyik legkeresettebb ügyvéd lett. [...] a budapesti ügyvédi kamara

szövetkezés a beharangozója a világ eljövendő szociális átalakulásának s konzekvenciája és igazolása is egyúttal az evolúció törvényének. Genf városában gyönyörű és hatalmas szövetkezést pecsételtek meg a napokban. Ez a szövetkezés a világos fejű emberek szövetkezése. A világ szabadkőművesei gyűltek össze Genfben s kimondták, hogy a nemzeti és állami eszme tiszteletben tartásával a jövőben szorosabb viszonyt tartanak fent a világ szabadkőműves páholyai, hogy sikeresebben *irányíthassák* nagy emberi célokért folytatott küzdelmeiket. *A világ minden józanul és nemesebben gondolkozó emberének örömmel kell eltelnie a genfi szövetkezés halatára.* Szükségesebb időben nem is történhetett volna ez a szövetkezés. Nagy és ködös homályosság készül az emberiségre borulni. Szövetkezniük kell azoknak, kik a világosságot szeretik.”²⁶⁴

Pollák Illés személyétől eltekintve megállapítható: Ady maga is azt gondolta, hogy a genfi Alpina nagypáholy által szervezett nemzetközi szabadkőműves kongresszuson szövetkező szabadkőműves főhatóságok (nagypáholyok) azért fognak össze, hogy minél nagyobb befolyásuk legyen a világ sorsára. Nem lehet megállapítani, tájékoztatták-e Adyt nagyváradi szabadkőműves barátai arról, hogy a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy részt vett-e a genfi összejövetelen. Irataik szerint igen, ott voltak Genfben, s több hasonló kongresszuson is.

Nem véletlen, hogy Ady azt írja: a világ minden világosfejű emberének örülnie kell a genfi „hatalmas” kongresszusnak. Cikkét így folytatja: „Szövetkeznek ám mások is. Csak a genfi kongresszus előtt valamivel tartották például kongresszusukat *a német ultramontánok.* Ezen a kongresszuson egy ultramontán vezér az egész világon szenzáció számba mehető vallomást tett. Azt mondta tudniillik, hogy a klerikalizmus hajdani való nagy ellensége, *a liberalizmus megjuhászodott már egészen, s nem veszedelmes ellenség* immár. Hiszen sokan vallották eddig is ezt, de micsoda jelentőséget nyer mint klerikális beismerés, s micsoda tártongó mélységét mutatja meg a veszedelemnek. Való és igaz. *Ma már a liberalizmus ajkakon élő frázisnál alig több.* Hiszen éppen ma olvassuk, hogy Károlyi Sándor gróf liberális alapon akar létesíteni keresztény

ügyésze, a Kúria ügyvédi tanácsának tagja, az Országos Ügyvédszövetségnek elnöke volt. 1913-ban udvari tanácsos lett. Homo álnév alatt írt tárcái Kiss József [A] Hét-jének legkedveltebb olvasmányai közé tartoztak.”

264 Szövetkezés a világosság nevében. Nagyváradi Napló, 1902. szeptember 13. AEÖPM 3. 103.

szövetkezeteket.²⁶⁵ Önerzetes szabadon gondolkozó ember nem sokára röstellni fogja magát liberálisnak vallani. Más részről pedig egyszerűen beledobni magukat a szocializmus karjaiba ma még sokaknak nincs hajlandóságuk [...] Ebben a se kint – se bent állapotban rejtőzik különösen minálunk a veszedelem. Ezért lehetséges nálunk szabadelvű párt klerikálisokkal, konzervatívokkal, agráriusokkal és antiszemitákkal, mint a kormánypárt és a Kossuth-párt példája mutatja...”²⁶⁶ Ady újfent helyesen látja a liberalizmus 20. század eleji állapotát. Kiürültek a régi tartalmak, emiatt lehetnek a magyar kormánypártban, a szabadelvű pártban klerikálisok, konzervatívok, agráriusok és antiszemiták, de ott vannak a Kossuth Ferenc vezette Függetlenségi Pártban is. Cikke további részében ezt így fogalmazza meg: „A sötétség internacionális hódításokat tett.”²⁶⁷ Példaképpen Angliát, Belgiumot és a „kultúrharc” dúlta Franciaországot említi.

Ami Adynak a liberalizmus meggyöngüléséről s radikális irányba fordulásáról való szellemi alakulását illeti, ismernünk kell Hatvany (Deutsch) Lajos (korábban milliomos, 1945 után irodalomtörténész) álláspontját. Hatvany 1948. február 9-én, azaz majdnem harminc évvel Ady halála után előadást tartott a szociáldemokrata párt rendezésében Budapesten Ady politikai nézeteiről. Ezt mondta: „...ő már Váradon kezdi felismerni, hogy a klerikalizmus hajdani nagy ellensége, a liberalizmus megjuhászott. A polgár már nem aufklärista, voltaireiánus, nem is lelkesedik többé a szabadságért, mióta az osztályöntudatra ébredt és felvilágosodott proletár is szabadságot követel. A feltörekvő munkásság elől való félelmében a harmadik rend régi ellenfeleinek: a militarizmusnak, klérusnak és az erőszakos junkerek szövetségét keresi.”²⁶⁸ Hegedűs Nándor ehhez 1957-ben teljes joggal teszi hozzá, hogy Ady már váradi éveiben is egyre többször ír a vörös zászlóról, szociáldemokratákról és proletárokról.²⁶⁹ Így igaz, s ehhez Hatvany egy Bécsben kiadott, *Ady világa* című tanulmányában azt is megfogalmazta, hogy sokat jelentett Ady számára

265 Károlyi Sándor gróf volt akkoriban az agráriusok elismert vezére. Megemlítendő, hogy ő volt Károlyi Mihály gróf azon rokona, aki annak céljából, hogy a zsidó-kapitalista kizsákmányolást megismertesse vele, Mihály gróf kezébe adta Karl Marx *A tőke* című művét. Ezt Károlyi Mihály írja le egyik memoárkötetében.

266 Uo.

267 Uo.

268 Hatvany előadását idézi: HEGEDŰS i. m. 390.

269 Uo. 391.

„a szabadelvű és szabad mozgású váradi félvárosi magyarság, melyet a *szabadkőműves szemlét nyugtalanság* erjesztett...”²⁷⁰

Ady cikke végén nyílt hűségeskü tetsz a szabadkőművesség mellett: „Olyan szerencsétlen, kicsiny, a többinél is sötétebb országban, mint a mienk, különösen *szent és nagy missziójuk van a világosság apostolainak, a szabadkőműveseknek*. Adjon most nekik nagyobb erőt, hitet és bátorságot a genfi szövetkezés. A humanizmus és világosság nevében törjenek előre. *Törjenek pedig előre nyíltan, bátran és harciasan*. Őket a porondon kell látniuk nyílt küzdelemben azoknak, kik a mai szomorú, sötét időkben már minden reményeiket kezdik elveszíteni!”²⁷¹ Ez a nyílt dicsőítés lehet az egyik oka annak, hogy a keresztény-konzervatív erők és emberek Adyt, verseivel és prózájával együtt már nagyváradi éveiben a magyarság és a kereszténység esküdt ellenségeként tartották számon. E cikkében Ady szellemi változásának, alakulásának, sőt alakításának még egy fontos szempontja is fölismerhető. Kijelenti ugyanis, hogy „ma már a liberalizmus ajkakon élő frázisnál alig több.” Úgy látszik, e tény tudatosodása ébresztette föl benne a továbblépést, a túljutást a nem sokat érő liberalizmuson, e tényező fölismerése változtathatta őt radikális-liberálissá, de olyanná, aki tudatosan támogatja a szociáldemokráciát. E szellemi alakulása szinte megegyezik Jászi Oszkáréval, akit a század első éveiben Ady még nem is ismert személyesen.

Radikalizálódása néha arra is ráviszi Adyt, hogy elismerje egy-egy katolikus pap tevékenységét. Ez a furcsaság történt egy 1902. novemberi cikkében is, amelyben egy szerzetes munkáját ismerteti: „Megjelent egy könyv. Hatalmas, tudós munka. Szól Magyarország állapotáról. Írta egy katolikus pap. Egy piarista szerzetes, dr. Czirbusz Géza.”²⁷² És ezt a könyvet mégis a titkos és nyílt klerikális sajtó szidja. Nagyon érdekes jelenség. A könyvnek tudniillik az a hibája, hogyha nem is ment némi elfogultságtól, de becsületes, igaz hangú könyv. Néhol szinte *radikális*. Dr. Czirbusz például a kegyesrendi szerzetes, a római katolikus pap, elfogulatlanságában nem «átall» a zsidókról így nyilatkozni: Okosságuk,

270 Idézi: uo.

271 Uo.

272 Czirbusz Géza (1853–1920) földrajzi író, egyetemi tanár. 1874-ben belépett a piarista rendbe, közben a budapesti egyetemen a bölcsészkar hallgatója. Gimnáziumi tanárként szaktárgyain kívül filozófiát és francia nyelvet is tanított. 1910-ben az egyetemes földleírás nyilvános rendes tanára lett a budapesti egyetemen. 1915-ben a Szent István Akadémia II. osztálya tagjává választotta. (MÉL)

jótekonyságuk, vállalkozó szellemük, nyugodni nem tudó fürgeségük, a művészetek, kivált zene iránt való szeretetük és az életnek praktikus, minden prűdériától ment értelmes felfogása s kihasználása is igen megízírelhető lelki vonások, amelyek nagyon ráférnének a magyarságra. Ezzel tudniillik a zsidóságnak a magyar fajba való beolvadására céloz. A *szabadkőművességről* ahelyett, hogy jezsuita módra szidalmazná, ezt írja: »nem ösmerem, nem mondhatok bírálatot róla«.²⁷³ E néhány fontos mondatból kiderül, hogy Ady milyen szempontok alapján tart valakit jónak vagy rossznak: a zsidósághoz és a szabadkőművességhez való viszonya szerint.²⁷⁴ Ha valaki e két csoportról jót vagy csak megengedő jellegű szavakat mondott, számára dicséretes volt. Ady kulcsmondata e jelentős (bár körülbelül senki által sem ismert) írásában ez: Czirbusz a zsidók jó tulajdonságainak fölsorolásával „a zsidóságnak a magyar fajba való beolvadására céloz.” Biztos, hogy a szerzetesnek eszébe sem jutott a két nép összeolvadása, pusztán jóakarattal javasolta a maga magyar népe számára egy másik nemzet jó, hasznos tulajdonságainak megtanulását, átvételét. Ady azonban úgy értelmezi, hogy a katolikus szerzetes a zsidóknak a magyarságba való beolvadására gondol.

Miért fontosak Ady fenti mondatai? Úgy ítéljük meg, hogy Adyban ott, Nagyváradon, s itt, e cikkében, 1902 végének „ködös” hónapjában kezdett kialakulni a magyar–zsidó összeolvadással kapcsolatos elképzelése. Akkor is döntő jelentőségű ez a felvetése, ha az ilyen jellegű egyesülésnek semmilyen gyakorlati példája nem volt. Volt ugyan olyan eset – amilyet a világ bármely országában találhatunk –, hogy egyes zsidók elmagyarosodtak, majdnem mindig vegyesházasság révén. De olyan nem volt, hogy a zsidóság milliós nagyságrendű része „beolvadt” volna egy társadalom nagyobb lélekszámú népébe. Ady azonban a nagyváradi nők és férfiak között, ahol csak kereszténynek született, de hitét és a tízparancsolat erkölcsseit még részlegesen sem gyakorló személyekkel találkozott, azt gondolta, hogy a magyarság számára e beolvadás fontos lehet. E gondolatmenete a későbbiekben más írásaiban is megjelenik, míg végül 1917-ben eljut Korrobori című, csak halála után megjelenő művéig, amelyben

273 *Egy szerzetes könyve*. Nagyváradi Napló, 1902. november 9. AEÖPM 3. 221.

274 Mindenesetre furcsa szerzet lehetett páter Czirbusz, aki saját bevallása szerint nem sokat tudott a szabadkőművességről. Igaz, nem ismerhette azokat a dokumentumokat, amelyeket a mai kutató a levéltárban elolvashat, viszont már akkor is hatalmas nemzetközi szakirodalom foglalkozott a kérdéssel, nem beszélve a több római pápa szabadkőművesség elleni enciklikáiról.

e témát dűlőre viszi önmagában. A Korroboriban a magyar és zsidó nép összeolvadásáról, s egy új nép létrehozataláról vizionál.

Czirbusz Géza sok megjelent könyve közül Ady minden bizonnyal a *Magyarország a 20. század elején föld- és néprajzi, nemzetgazdasági és társadalom-tudományi szempontból* című, Temesváron 1902-ben kiadott könyvét ismertette,²⁷⁵ amelyből a nagyváradi félművelt cikkíró bizonyára sok hasznos megállapítást idézhetett volna újdonsült magyar állampolgárságú olvasóinak. Ady azonban ennyit tartott fontosnak a sok információból: „Nem valami nagy hízelgés van az alábbi mondásában: Sehol Európában, a Keletet és a Balkán félsziget országait sem véve ki, nincs akkora alázatoskodó szervilizmus és basáskodó hatalmaskodás, mint nálunk. Szolgabírák, mindenféle rendű és rangú fő- és aligazgatók, al- és főispánok, miniszterek és püspökök... kevés kivétellel mind valami égből pottyant potentátnak képzele magát. [...] A szocietás, a társaság nálunk = a mágnesvilág, melynek szalonjaiban csak kivételes alkalmakkor hivatalos egy-két reprezentáló plebejus, amint a mágneseket utánzó gazdag izraeliták termeiben is mindig figurál egynéhány jobb hangzású keresztény celebritás [előkelőség]. [...] Az is jellemző, hogy nálunk a társadalmi ambíciónak netovábbja a nemesi kir. kamarasság, lovagi szerénys[é]gben pislogó mécszeknek a kir. tanácsosi cím elnyerése, hogy a tudományos akadémia igazgató-tanácsába polit[ikai] celebritásokat és arisztokratákat választ; hogy egyetemi tanárok, orvosok nem tudományos sikereikkel, hanem méteres címeikkel brilliروزnak; hogy a katonai, hivatali előléptetéseknél a címeres névjegy nevezetes momentum. *Iparunk, kereskedelmünk izraeliták és németek s örmények nélkül végképp lehanyaglanék.* Megyei írnok nagyságoltatja magát és asszonyt, leányt nem is lehet nálunk másként, mint legalábbis nagysádnak szólítani. Nyugoti Európának előkelősége, az beéri a madame, monsieur, don, donna, miss, mister stb. egyszerű címezésével. E kultúrnépnek demokrata felfogása a munka fanatikus sürgetésében – érthetetlen misztérium Magyarországon. Színleg és szóval mindenki demokrata nálunk, de tetteiben, viselkedésében gőgösebb arisztokrata a magyar az üres zsebű hidalgónál.”²⁷⁶

Tipikus Ady-fölfogás: azért tartja elfogadható, sőt majdnem radikális munkának a katolikus szerzetes könyvét, mert megírja jó néhány, ténylegesen meglévő negatívumát a magyar társadalomnak. Ahhoz persze

275 Ady a könyvismertető cikkében nem említi a könyv címét!

276 Uo. *Hidalgo*: elszegényedett spanyol köznemes.

nem kellett szabadkőművesnek lennie valakinek, hogy szerzetesi tiszta szívvel meglássa e visszasságokat, s meg is bírálja őket. Biztosan komoly építő munkát végzett a lelkekben páter Czirbusz az ország több (tizenegy) piarista gimnáziumában. Ady társadalmat kritizáló nézeteiben sok helytálló elem található: a különbség közte, valamint Czirbusz Géza között az, hogy míg a paptanár a zsidóság jó tulajdonságait a magyarság erősítésére kívánta fölhasználni, addig Ady az egész ország társadalmi rendjét próbálta radikális módon fölborítani, azaz a keresztény magyar államot akarta meggyöngíteni, ezáltal megsemmisíteni. Döntő, stratégiai különbség.

Adyt sok irodalomtörténész *nemzeti* irányú költőnek nevezi, aki azonban progresszív ember volt, ezért sokszor vette észre az ország, a politika, a társadalom, a kultúra hibáit, s kizárólag e hibák megszüntetéséért küzdött. Tény, hogy sok hibát meglátott, azonban ezeket kizárólag a radikális és sokszor idegen, nem is a magyarsághoz tartozó szabadkőművesek által rátett szemüvegen át látta. Ezért van az, hogy a szokásosnál és elfogadhatónál sokkal durvább módon támadta a saját hazáját.

A Nagyváradai Napló 1902. augusztus 20-i, Szent István napi cikkéből sok mindent megtudhatunk hazájára vonatkozó nézeteiről. Ezt írja, biztosan nem ünneprontásképpen: „István királynak a napja van ma. Hivatalos ünnep, munkaszünetes nap. [...] Arról nem beszélünk, hogy a francia sajtónak állandó témája *egy nagy birodalom fölosztása*, mely – *nézetünk szerint* – mihamar bekövetkezik, mikor e nagy birodalom agg uralkodója behunyja szemeit. Ez kalandos kis história, s ne essék róla szó. De az már szélteben tudott dolog, hogy jelentős, gondolkozni alaposan tudó emberek maguk között elborultan, desperáltan [elkeseredetten] beszélgetnek fenyegető nagy veszedelmekről.”²⁷⁷ Kár, hogy Ady nem nézett utána, mely francia hírlapok írtak az Osztrák–Magyar Birodalom fölbomlásáról. Érdemes lenne utánakeresni a korabeli francia sajtóban, ugyanis elképzelhető, hogy valamelyik nagypáholy vagy páholy által fönntartott hírlapban jelentek meg ezek a cikkek. Franciaországban ugyanis a radikális szabadkőművesség a legteljesebb mértékben támogatta a korabeli szabadkőműves francia kormányokat nemzetközi céljaik elérésében. A cikk szerzője, Ady pedig egyetért e francia vélekedésekkel. Nyilvánvalóan nem gondolta végig, hogy egy európai nagyhatalom csak óriási nemzetközi összeütközés során bomolhat föl – s hogy ez milyen hatással lenne

277 *István király országa*. Nagyváradai Napló, 1902. augusztus 20. AEÖPM 3. 94.

az ő országára, Magyarországra. A „gondolkozni alaposan tudó emberek” írásában a nagyváradi barátai, szellemi keresztapái, akiknek gondolatait így adja vissza: „István király országa, mely majdnem gyarmata egy más-
sik, züllő országnak, s mely csenevész, beteg testével egy futásra akart
benyargalni a kultúr országok közé – bizony beteg ország. Koldus, mert
szipolyozták s szipolyozzák. Magában nem bízó, mert másoktól függ.
Ereje nincs, mert részei divergálnak [széttartanak]. Hódításra képtelen
a nemzetiségekkel szemben, s ereje nincs, hogy leszámoljon a megbék-
lyező feudalizmus maradványaival. Társadalmá kialakulni természetesen
nem tud. Itt még felekezeti harcok folynak. Itt még társadalmilag az ős-
korban élünk. Amit kultúrára áldozhatnánk, elnyeli Ausztria és a had-
sereg.”²⁷⁸ Ady itt szereplő összes állítása olvasható a nagyváradi László
király páholy levéltári irataiban.

Tovább folytatja a kritizálást, benne kedvenc témájával, amely nagy-
váradi olvasóit igencsak érdekelhette: „Mindezek fölött pedig az ország
sorsát kaszinóban intézik. A magyar politika pár év óta teljesen bele-
merült a reakcióba, s egészen a kiváltságosak osztályát szolgálja. A nép
vándorol ki. Az adózás alatt nyög az egész ország. *Az antiszemitizmus
szításával majdnem egymillió hasznos magyar embert iparkodnak elide-
geníteni a magyar fajtától*, míg a nemzetiségi politikánk gyávább, mint
valaha. Közigazgatásunk, az állami életnek ez az esszenciája, mindene:
példátlanul rossz. Szinte kevés reá az ázsiai jelző. Iskoláink nem tud-
nak embereket faragni, csak félembereket.”²⁷⁹ Ady itt is a nagyváradi
szabadkőművesek nézeteit visszhangozza, akár a (kissé viccesen megfo-
galmazott) magyarok magyar fajtától való elidegenítéséről van szó, akár
a hazai iskolarendszer durva és teljességgel igazságtalan, a tényeknek
ellentmondó kritizálásáról.

Cikke végén aztán előkerül a szinte mindegyik írásában meglévő ka-
tolikusellenesség, amely itt kimondottan vallás elleni támadás: „István
király napján, jubiláló napján a magyar nációnak s ez országnak, árva,
sivár, csúnya, őszi kép kietlenkedik előttünk. [...] István király országa
szálljon magába, ha lehet s ha van még ereje, készítse [magát] a köze-
ledő veszedelmek ellen. A *processziók*, a *zsolozsmák*, a *fentmaradt jobb
kéz*, sőt *Mária* sem, kinek ezt az országot anno dacumál [hajdanában]
fölajánlották, nem tudnak bennünket megmenteni. Ide új hit, új erő és

278 Uo.

279 Uo.

új munka kell!...”²⁸⁰ Amennyire meg tudjuk ítélni például az 1903-ban hivatalba lépő, református vallású miniszterelnök, gróf Tisza István nemzetépítő politikáját, valószínűleg ő nem a Szent Jobbtól („fentmaradt jobb kéz”) várta az ország felvirágzását, hanem, krisztusi hittel fölvértelve, az evilági törvényhozói és gazdasági munkától. Ady gúnyolódik a római katolikusokon – amit feltehetőleg jó néven vettek a Nagyváradi Napló megrendelői –, de ez nem polgárpukkasztás, mindössze a László király páholy egyértelmű befolyását jelzi.

Ars liberorum muratorum

Ady 1903-ban a Nagyváradi Naplóba írt cikkeit zömmel három témakör határozza meg: a klerikalizmus elleni küzdelem; a radikális szabadkőművesek céljainak (a katolikus egyház gyöngítése, lejáratása, vezetőik pocskondiázása, hiteltelenné tétele; ateista iskolák szükségessége, a hittanoktatás megszüntetése; antimilitarizmus, a „hülye” nacionalizmus elleni küzdelem, stb.) népszerűsítése, megmagyarázása; valamint az általa vélt zsidó érdekek védelmezése a „magyarországi üldözésben”. Gondolkodása egyre radikálisabbá válik, s még a barátait is kritizálja néha, ha ők nem a számára megfelelő fokozatú radikalizmust képviselik.

Lapja 1903. január 1-jén megjelent számában is ezt teszi. II. Rákóczi Ferenc fejedelem vagyonának 1711 utáni szétarabolása kapcsán ír a nagybirtokról és az egyházakról: „Micsoda domínium volt a Rákóczi-domínium! Akkor való értékben is sok milliárdot érő. És micsoda nehéz fátuma lett ennek az országnak ez a nagy vagyon! Tellett ebből minden! Fidei komisszumok a Károlyiaknak, Schönbornoknak stb. stb. Oláh püspökség, rutén püspökség. [...] És a Rákóczi vagyon megfojtója lett az országnak. Bartha Miklós járt a kazárföldön. Megmondhatja. A rutén megfagyhat, fához nem juthat, nehogy csak ezer holddal is kevesebb legyen a Schönbornok erdős vadászterülete. Ami *egyházi célra* fordult a nagy vagyonból, az természetszerűen a *bigottságot*, *süketséget* és harcot szolgáltatta, a *gazdasági károkról* nem is szólva. Hát a többi idegen feudális úr, aki Rákóczi örökébe került? Hát a többi áruló és lakáj? Hát a Károlyiak és a többiek kormányozhatják-e másként a nemzeti kaszinóból és a kör-

nyékéről ezt az országot?”²⁸¹ Ady helyesen írja, hogy a független magyar állam uralkodójának, Rákóczi Ferenc fejedelemnek mintegy hárommillió katasztrális holdnyi vagyonát idegen földesurak között osztották szét, valamint a nemzetiségek egyházait erősítették vele. Teljes joggal bírálja a Habsburg politikát, ám ismét a katolikus egyházat támadja: ez szerinte bigottságot, süketiséget és gazdasági romlást hozott. Az Adyról szóló, több tízezer oldalnyi szakirodalomban nem találtunk arra nézve megállapításokat, hogy ő valaha foglalkozott volna gazdaságtörténettel, különös tekintettel az egyházi tulajdonú nagybirtok gazdaságrontó tevékenységére nézve. Cikke végén azt írja, hogy e vagyon elvételét, a szekularizációt mielőbb végre kellene hajtani. Tipikus szabadkőműves célok: az arisztokrácia és az egyházak lejáratása gyakran szerepelt akkoriban a László király páholy napirendjén.

Ady sok írásában elkövette azt a gondolati és taktikai hibát, miszerint úgy védte a zsidóságot, hogy közben a keresztényeken gúnyolódott. Ezt tette 1903 márciusában írt cikkében is, amelyet annak kapcsán jelentetett meg, hogy a szegedi törvényszéki elnök keresztet rakatott a tárgyalóterembe. Ez igen fölháborította Adyt: „Bartha Miklós mester és bizonyos Hamza Géza, törvényszék elnök Szegeden találkoztak tegnap. A kereszt jelében. Ha két ilyen kiváló férfiú az ország két zugában egyszerre rukkol elő a feszülettel, akkor vagy a feszület van nagy bajban, vagy a józan ész. De bajban lehet mind a kettő. [...] A nyakunkat adjuk rá, hogy a *szegedi zsidókat* nem fogja megütni a guta a feszülettől. Abba sem pusztultak volt bele, mikor Hamza Géza keresztény jurista bált akart volt a múlt télen rendezni keresztlevelekkel, keresztény valcerekkel, tipegőkkel és bosztonokkal. Bartha Miklós sem tud már olyan hitványságot cselekedni, amivel szenzációt csináljon. [...] Egyébként nem féltjük sem a zsidókat, sem a kálvinistákat. A kereszt nem fog az egészségüknek ártani. A keresztnek azonban igen-igen árthat ez a kis ügy, mert a keresztkecc hamzagézái és barthamiklósai elég rosszak ahhoz, hogy ezt a szent szimbólumot furkósboltnak használják, ami közhelynek látszik ámbár, de ekként van. A feszületet joga van a tárgyalóterembe behozni a törvényszéki elnöknek. De akkor joga van más vallási szimbólumot is. És kissé furcsa lesz, ha a debreceni törvényszék kálvinista elnöke rézkakast tesz az asztalra, s valamely filoszemita elnök (mert zsidót még mindig nem neveztek ki) szent tekercset. Mindez megtör-

281 *Egy nagy vagyon átka*. Nagyvárad Napló, 1903. január 1. AEÖPM 4. 1.

ténhetik, ha a hamzagézák és barthamiklósok nyugodtan heccelődhetnek a kereszttel.”²⁸²

E cikkből kitűnik, hogy a fiatal szerkesztő keveset tudott a római katolikus egyház 1895 utáni indított erőteljesebb védekezéséről, amelyet az ateista liberalizmus és szabadkőműves tevékenység ellen folytattak. Ezáltal ugyan kiélesedtek, megnövekedtek a katolikus és református egyházak közötti ellentétek is, de ez semmiképpen sem jelenthette azt, hogy a katolikus egyháznak némán tűnie kellett volna célzatos meggyöngyítését. Ady írásaiából kiderül, hogy ő az egyházat támadók mellé áll, de nem tisztán református, hanem elsősorban szabadkőműves és szociáldemokrata szempontok és érdekek képviselőjéből. Valószínűleg hallott nagyváradi szabadkőműves barátaitól a Biblia levételéről a szabadkőműves páholyok főmesteri asztaláról, s az ezzel kapcsolatos nemzetközi botrányról.

Beleszól a felsőoktatásba is: „Kissé komolyabb az az ügy, hogy Bartha Miklósék keresztény jogbölcsheti tanszéket akarnak, mert amilyen fene liberális ez a mi kormányunk, még teljesíteni fogja ezt a *hülyeséget*. Oh, mert Molnár János lám hetvenezer forint jövedelmű kanonokságot kapott, s a jogbölcshetet, az igazit, törölték a vizsgatárgyak közül. És íme ebben van a kereszt legnagyobb meggyalázása. Bartha Miklósék úgy állítják oda a keresztet, mint tilalomfát a kutató és haladó tudomány elé. Be kár ezért a szent szimbólumért!”²⁸³ Ady láthatóan összeköti a keresztet és a komoly tudomány tagadását, ami rosszindulata mellett mindössze annyit jelent, hogy felületes tudású hírlapíróként nincs arról tudomása, hogy komoly szaktudományt műveltek már akkor is olyan tudósok, akiknek szobája falán ott lógott a kereszt, s ráadásul még csak szabadkőművesek vagy szocialisták sem voltak. Ráadásul Ady nem volt a felsőoktatás szakértője: tipikusan liberális álláspontra helyezkedik, amikor csak az általa helyesnek tartott világi jogbölcseletet fogadja el, a másfajta megközelítést nemes egyszerűséggel „hülyeségnek” nevezve. Persze mindezt demagóg módon: református-szabadkőművesbarátként még arra is képes, hogy az általa egyébként lenézett s kigúnyolt keresztet „szent szimbólumnak” nevezi.

Öt nappal később a Nagyváradi Naplóban újra a szabadkőműves elvnek, az antiklerikalizmusnak szolgál. Széll Kálmán miniszterelnöki tevékenysége kapcsán a „reakciós banda” agresszivitásáról beszél következő

282 A kereszt. Nagyváradi Napló, 1903. március 20. AEÖPM 4. 32.

283 Uo.

írásában: „A Széll-éra megérlelte a reakciót, s most az pompázik bátran. [...] A reakció belopta magát mindenhova. [...] A reakció ellen csak egymaga a szociáldemokrácia küzd. Folyhat a népbutítás, a sajtó terrorizálása, a jezsuiták aknamunkája, csuhások, apácák beözönlése, protestánsüldözés, zsidóverés. Meglapul a régi szabadelvű, meglapul az új, *hallgat a szabadkőműves*, borong a protestáns, *tűr a zsidó*. Nincs gátja a reakciónak. Megszédülnek a józan koponyák, s a magyar glóbus idestova egy nagy *zárdá-akol* lesz.”²⁸⁴

Igen tanulságos írás. Ady a szabadelvű párti, liberális Széll-kormányt hibáztatja, mivel az nem elég határozott a reakcióval szemben: hagyta a megerősödését. Tipikus liberális álláspont: a liberális kormányt azért hibáztatja, mert az – a szabadságjogok érvényre engedése következtében – megengedi, hogy működjenek az egyházak (ez Adynál, akárcsak a szabadkőműveseknél, „népbutítást” jelent); megengedi a Franciaországból a szabadkőműves kormány által kizavart szerzetesek („csuhások”) és apácák magyarországi letelepedését, valamint Széll kormányfő (Ady szerint) megengedi a protestánsüldözést és zsidóverést. Mondatai végén pedig a Magyar Királyságból „zárdá-akol” lesz.

Ady főnti mondatai közül azonban témánk szempontjából azok a fontosabbak, amelyekben a lapuló liberálisokról és hallgató szabadkőművesekről ír. A Nagyváradai Napló olvasóközönsége akkoriban nem tudhatott arról, hogy a liberális és radikálisabb szabadkőművesek között 1903-ban már késhegyig menő harc zajlott az államrend udvariasabb kritizálása vagy durvább megtámadása kérdésében. A nagyváradai radikális szabadkőművesek (mind a reformátusok, mind az izraeliták) az állam rendjét határozottabban akarták kritizálni, s Ady ez utóbbiak mellé állt. E cikkében még csak mintegy mellékesen jegyzi meg, hogy olyan erős a klerikális reakció támadása, hogy még a szabadkőművesek is hallgatnak – egy későbbi cikkében ennél már tovább megy.

Ady e márciusi írásában a hangsúlyt még a reakció elleni szociáldemokrata küzdelemre teszi, mintegy példát adva a kormányellenes erők számára. Kedvencének, Bokányi Dezsőnek szavaival zárja cikkét: „Tudjuk azt, hogy a *papok sötét tervének* a proletár-gyerekek esnek áldozatul, mert az a szegény elhagyott gyermek nekik kész zsákmány, *ezekbe verik bele a sötétséget*, hogy annál nehezebben menjen előre a szabadság eszméje. Most tehát a küzdelmet egy új ellenséggel kell felvennünk: a

284 Bartha úr dühöng. Nagyváradai Napló, 1903. március 25. AEÖPM 4. 35.

felvilágosultság letiprói ellen. És ha a papok nemzeti különbség nélkül zászlójukra írták a fekete nemzetköziséget, akkor mi zászlónkra írjuk a *piros világszabadító* függetlenséget. Ezek a szociáldemokráciának nagy feladatai, és, munkás elvtársak, vigyázzatok gyermekeitekre. [...] Minden proletárnak kötelessége, hogy most síkra szálljon, és a *klerikálisok meg-buktatásával* vigye diadalra mindenütt a nemzetközi forradalmi szociáldemokráciát.”²⁸⁵ Ady egyetért a vörös nemzetköziséggel, a nemzetközi szocialista forradalommal, amelynek persze akkor a Magyar Királyságban semmi realitása nem volt (1912. május 23-án, a „vérvörös csütörtökön” sem lesz), de látható, hogy meddig jutott Adyban a forradalom gondolata.

Ady a szabadkőművesség helyzetéről, belső ügyeiről kapott információit jó félévvel később, 1903. október első hetében írta meg, *Ars liberorum muratorum* (A szabadkőművesség művészete) címmel. Életében nem jelent meg, de ez az egyik legfontosabb cikke a szabadkőműves szervezetről, amely egyértelműen bizonyítja közeli kapcsolatait a nagyváradi László király páholy radikális tagjaival.

Bevezetője a korábbi, a Nagyváradi Naplóban 1903. szeptember közepén megjelent publikációja; e fölvezető cikk bemutatásával kezdjük, amely az *Egy kis séta* című gyalázkodó írása után kényszerűen letöltött háromnapos elzárását követően jelent meg. Ady úgy érzi, Nagyvárad az ő minden harca ellenére „fekete”, azaz klerikális reakciós város maradt. Nagyon enyhén, alig érzékelhetően a helyi szabadkőműveseket is megrója: „A mártírság buta. A piszok rettenetes. Ez az egész ország nem mulatságos. Bizonyos grádusán az értelemnek, még az is megalázó, ha fenegyereknek hiszik az embert. A nagyváradi kanonokok semmivel sem neme-sebbek, a plebs sem világosodott meg, a burzsoá sem bátrabb semmivel. Ellenben én három napig dutyiban ültem, ami csakugyan kellemetlen volt.”²⁸⁶ Mi az ördögnek? Miért? A világot nem állítja meg Árpád országa. És muszáj Nagyváradnak világosnak lennie? Hát muszáj? Nekem itt

285 Uo.

286 Ady ún. államfogoly volt, ami rendkívül könnyű büntetésnek számított, ráadásul a börtönszabályzat lehetővé tette, hogy a rab önmagát élelmezze. Adynak erre sem volt szüksége, ugyanis ismeretlen helyekről (rossz nyelvek, memoárok szerint) sok ebéd és vacsora érkezett számára.

nincs tőkém, nekem itt nincs sok célom. Mikor itt megunom a sok piszkot, kivándorolok. Na de *ha szabadkőműves páholy volnék, mégsem törődném könnyen bele e dolgokba*. Semmi különös antiklerikális düh nincs bennem. De mégiscsak ostoba dolog elgondolni, hogy én itt egy dzsungelben élek. Bottal, törrel, csellel, golyóval, megváltott vasúti jeggyel kell védekeznem. Az ellenségeimből tudniillik hiányzik valami, ami a homót sapienssé teszi. Nem is Darwint, nem is Spencert, hanem Brehmet kell forgatnom, ha meg akarom ismerni őket. Ma Nagyváradon pennával kell harcolni olyan tábor ellen, mely az animális állapotból a kinyilatkoztatásokig tudott elérni, s az értelem megvetéséig. Én az orca-gladiátornak [delfinvadásznak] hiába magyarázom, hogy a bálnának a szalonnját is meg lehet enni. Szóval én nem vitázhatom Bozóky úrral, Persz úrral,²⁸⁷ Sipos úrral, Hoványi úrral. Az Alkotmánnyal, a Tiszántúllal és a többivel. Az ifjú vádakról nem is szólok. Csak igen-igen sajnálom magam a sorsoméért, mely elég büszke és érzékeny lelkű embert állított a pocsolya partjára...”²⁸⁸

Ady önsajnálató cikkében ellenségeit, a kanonokokat s a Katolikus Néppárt budapesti és nagyváradai lapjának hírlapíróit (is) gyakorlatilag állatnak nevezi. Témánk szempontjából a dőlt betűvel kiemelt mondat a fontos: Ady kissé zokon veszi, hogy a László király páholy nem segített rajta. (Pedig akart, lásd később!) Ennek az lehet az oka, hogy rájött: őt mint keresztény hírlapírót fölhasználták olyan mondanivalók kimondására, amelyre a szellemi keresztapáinak nem volt bátorsága – s amikor bajba (bíróságra) került, cserben hagyták.

Nézzük, hogyan folytatja cikkét: „Ezután még kevés mondanivalóm van. A lelki szegényeknek, jezsuitáknak, feketéknek a vadsága már tűrhetetlen Nagyváradon. Kétségbe ejthet ez valamivel hívőbb embert, mint én. Ez a város úgynevezett híres liberális város. Sok benne az elég szabadon gondolkodó fő. Van itt egy *hatalmas szabadkőműves páholy*,

287 Ki volt Persz Adolf, akit Ady állatnak, sapiens nélküli homónak nevezett? Persz Adolf (1842–1906) jogakadémiai tanár. 1863-ban jogot végzett. 1873-ban megalapította a hetente kétszer kiadott Győri Figyelő c. lapot, 1874-ben a Székesfehérvári Figyelő alapító főszerkesztője. 1877-ben egyetemi magántanárrá képesítette a bp.-i tudományegyetem. 1881-től rendes jogakadémiai tanár, a Hermanstadter Zeitung c. napilap felelős szerkesztője. 1888-tól haláláig a nagyváradai kir. katolikus jogakadémián a magyar alkotmány- és jogtörténet, az egyházjog, az európai jogtörténet és az államszámvitel tanára. 1889. XII. 29. – 1890. III. 30. a Nagyvárad Hírlap, 1894. XII. 25. – 1895. XII. 31.: a Tiszántúl c. napilapok alapító szerkesztője, majd főszerkesztője. (MKL)

288 *Nekik igazuk van. A fekete Nagyvárad*. Nagyvárad Napló, 1903. szeptember 19. AEÖPM 4. 96.

mely hír szerint harcias és akciókra kapható. Még a felekezeti tagság is szerencsés itt. Aztán sok az értelmes, derék katolikus ember. *Miért kellett eltűnni, hogy ez a város elfeketedjék?* Néhány esztendő óta minden nagyobb nagyváradi faktumban klerikális kezek operálnak. A feketeség beszívódott a várostest minden kis érébe. Ma már egy kis szabad kritikáért három dorongos dzsungel-lény támad arra, akinek a kezében csak penna van, s ki gondolkozni, érteni jobban tud, mint verekedni. Mi lesz ennek a vége? Persz úr volt már szabadkőműves, keresztényszocialista, sújtásos magyar és bakszász.²⁸⁹ Ezek a Perszek ma már szívesen gyűjtánák alá a máglyákat, de még korán van. A Bozókya, a Perszek, Siposok, Hoványiak már nyíltan bujtogatják az éretlen fiatalokat a gondolkodás és haladás ellen. *Segítség pedig a gondolkodás és világosság számára nem jó semerről.* Hát nem fáj ez senkinek. Nekem nem. Nem okvetlenül. Az egész fekete tábort akként nézem, mint a természetet vizsgáló ember a darázsfészket például. Sőt, úgy vagyok velük, mint a darazsakkal. Egyformáknak látom őket. Lehet, hogy van különbség köztük, de hát én nem vagyok bogarász. Ám csak mégis *illenék végre tenni valamit.* Megfűstölni egy kissé a darázsodút. Mert így igazuk van. Nekik igazuk van.”²⁹⁰ Kétségtelenül elkeseredett mondatok, hiszen azt írja, hogy tenni kellene már valamit az „elfeketedő”, azaz klerikális reakcióssá váló város ellen. De ki tegyen ez ellen? A harcias és akciókra képes szabadkőműves páholy? Adyban persze, mire cikke végére ér, előbújik a forradalmi hevület, a darázsfészkek megfűstölésének szándéka.

Mondataiban az a fontos számunkra, hogy akcióképesnek nevezi a László király páholyt. Ennek pedig (több más mellett) az a konkrét kiváltó oka, hogy tudomása van a László király páholy nagy tervéről, a vándor-gyűlésnek nevezett országos szabadkőműves találkozó alig egy hónap múlva sorra kerülő megrendezéséről. E cikke tehát az államfogház utáni elkeseredés okozta fölhívás arra, hogy – bár őt nem érdekli, úgysis kívándorol, már meg van váltva a vonatjegye²⁹¹ – tegyen végre valamit az a szervezet, amelyben egyedül bízni lehet. Vagy mégsem?

Erről szól a fönt idézett, latin című nagy írása, az *Ars liberorum muratorum*. Ebben sejtelmesen tudósít egy „valahol” megrendezendő sza-

289 *Bakszász*: az erdélyi szászok régi gúnyneve.

290 Uo.

291 Ami a vonatjegyet illeti: Ady hazudik az olvasóinak, ugyanis újságíróként szabadjegyet kapott a MÁV-tól. (Ez teszi majd lehetővé számára, hogy 1903 októberétől hetente többször is meglátogassa Diósinét Budapesten.)

hadkőműves találkozóról, s ami a lényege: kritikai hangnemben beszél az általa eddig nagyra tartott szervezetről. Helyesebben a szabadkőműves-ség egyik részét becsüli, a másikat nem.

Olvassuk Adyt: „A most jövő napokban *magyar kongresszus* lesz valahol. Az újságok nem fognak harangozni hozzá. Ez a magyar kongresszus fölöttébb lármátlanul készül. Még mi sem áruljuk el, hogy hol lesz. Szinte jólesik, s akarjuk, hogy ez a titokzatosság tegyen nyugtalanná egy hatalmas táborn, melynek pedig ma legkevesebb oka van e nyugtalan kis országban nyugtalanodnia.²⁹² No de lengessük meg a nem is nagyon vörös kendőt: a *magyar szabadkőművesek tartanak kongresszust* a napokban. Valamelyik vidéki városban. Kutassák ki, hol azok, akik igen kíváncsiak. A királyi művészet embereire nem is lehet túlságosan haragudni, hogy páholyaikba beássák magukat. *Ez a titokzatosság valami nagyon szükségeset pótol. Az erőt.* Baj volna, nagy baj volna, ha az *ars liberorum muratorum* néma páholyai legendákat nem keltenének, szűkölő, nyugtalan, riasztó érzéseket némely helyen. Miért tudják meg az ellenséges emberek, hogy a magyar szabadkőműveseknek van titkolnivalójuk, de nem az, amire ők gondolnak? Más, egészen más. A kisded csökönyösségek, formák, jelek, szimbólumok nem félnek immár a világosságtól. De amit a profán világ sárkányvérnek lát, az csak ingyentej. A nagy építőmester pihenteti a szerszámaint.”²⁹³

Cikke első részében alapvetően beharangozza a „magyar szabadkőművesek” kongresszusnak mondott rendezvényét egy vidéki városban. Dőlt betűvel kiemelt mondatai azonban arra is rávilágítanak, hogy miért írta meg cikkét: *valami bajt, hiányt lát a szabadkőművességnél*. Erre utal a sárkányvér–ingyentej összevetés: ez úgy értendő, hogy a szabadkőművesség már nem az, aminek lennie kellene.

A tények: a nagyváradi László király páholy az 1890-es évek végétől egyre erősebb, egyre nagyobb belső vitákat kiváltó küzdelmet kezdett a Magyarországi Symbolikus Nagypáholyon belül annak érdekében, hogy a hazai szabadkőművesség áttérjen a társadalom átalakításának radikálisabb (akkoriban így is mondták: progresszív) útjára. A páholy főmestere 1899 és 1900 eleje között éppen Ady egyik szellemi keresztapjává

292 Ady a „népbutító”, a „gyerekeket elrabló”, az „országot tönkretévő” „fekete sereg”, azaz a klerikális reakcióra céloz.

293 Ady Endre: *Ars liberorum muratorum*. Ady e munkája életében nem, csak 1947-ben jelent meg nyomtatásban: TOLNAI Gábor: *Ady Endre kiadatlan cikke a hazai szabadkőművességről*. Nagyvilág, 1947/6. szám. Napjainkban: AEÖPM 4. 103.

váló Várady Zsigmond református, tekintélyes ügyvéd, aki *Társadalmi programm* címmel még 1899-ben kis füzetet ad ki (pontosabban a páholy adatja ki az egyik helyi szabadkőműves nyomdatulajdonossal).²⁹⁴ E füzet az egyik első szabadkőművesi kezdeményezés a magyar társadalom szerkezetének teljes körű átalakítására.²⁹⁵ A dokumentumot elküldték a nagymesternek és valamennyi páholynak megvitatás céljából. Ezzel indult az a folyamat, amely a hazai szabadkőművesség megosztásához vezetett, s a nagyváradiak elveit és céljait elfogadó páholyok a László király páholy kezdeményezésére és szervezésében rendezték meg az általuk szabadkőműves vándorgyűlésnek nevezett összejövetelt 1903. október 24–25-én, összesen tizenkilenc megjelent páholyküldöttség jelenlétében.²⁹⁶ Ady erről az összejövetelről tájékoztat, de cikke jóval több a tudósításnál.

Cikke következő részében ugyanis a rendelkezésére álló (egyébként nagyjából helytálló) információk szerint elemzi a szabadkőművesség akkori *belső* helyzetét: „Az emberi társadalmak nagy forrongása meglehetősen erősen hatolt be a vakoló csarnokokba. Felturbálta [fölkeverte] őket. No és különösen felturbálta itt nálunk, hol olyan fájdalmasan, szinte kórosan több és egyre több a különösség. A magyar szabadkőműveseket ma már csak az olcsó szamaritánusság lobogójával lehet együtt tartani. És sok [katolikus] csuha alatt gyönyörűséggel vernének a szívek, ha tudnák, hogy milyen komolyan nem békétlenkednek, nem izgatnak és legfőbbképpen nem építenek az építők, és hogy e mégiscsak sok intellektussal rendelkező sereg mennyire gyermeke a kis magyar társadalomnak! Hogy vigyáznak egy-egy páholyban, hogy véletlenül *nagyon nagy ne legyen a zsidók numerusa!* Úgynevezett kényes ügyekben pedig a *legrendezettebben keresztény testvérnek, a róm[ai] katolikusnak* kell okvetlenül kirukkolnia. És a domináló jelszó is olyan kegyes: ne keressük az ellentéteket! Egy-egy rakoncátlan, nyugtalan páholyra ráfekszik öt-hat nagy szabadkőműves tekintély. *Nem szabad forradalmaskodni*, mert baj lesz. Ma a magyar szabadkőműves páholyok jó része alig végez mást, mint az a néhány jámbor Szent János rendű páholy, melyeket XVIII-ik századbeli őseiknek vallanak a mai páholyok. Úgy tetszik nekünk, hogy *az ars liberorum muratorum* *institúciója* [megalapozottsága, beágyazódása] ki-

294 *Társadalmi programm. A László király páholy felirata a Magyarországi Symbolikus Nagypáholynak.* Nagyvárad, 1900. 21 számozott oldal. Aláírói: dr. Várady Zsigmond főmester és dr. Adorján Ármin titkár.

295 Várady füzetének bemutatása és elemzése: RAFFAY: *Harcoló...* i. m. 101–120.

296 Uo. 165.

korhadt a mai társadalomból. Mintha nem tudná már magát szükségessé tenni. Mintha meglátszanék rajta Magyarországon különösen az, hogy az Eszterházyak, Károlyiak, Komáromy Gyurkák²⁹⁷ támasztották volt fel, akik valóban aligha akarták, hogy a magyar szabadkőművesség fölforgassa azt a szép rendet, ami legépebben e szép kis országban áll még.”²⁹⁸

Íme, Ady nézetei a magyarországi szabadkőművesség társadalomban elfoglalt, szerinte nem kielégítő helyzetéről; a páholyok semmittevéséről. Azt is kifogásolja, hogy megkötik egyes páholyokban a zsidó nemzetiségűek fölvételi arányait, s hogy „kényes” kérdésekben római katolikus „testvérnek” kell kezdeményezést tennie. E mögött Adynak az az információja áll, hogy akkoriban sok helyen az izraelitákat „rendezetlen válásfelekezetűnek” tartották, s valóban célszerűbb volt, ha a durvább (politikai jellegű) szabadkőművesi kezdeményezéseket nem zsidók teszik meg, abból a célból, hogy ne lehessen az ügyet antiszemita szempontok alapján elutasítani. Valószínűleg nem lehet véletlen, hogy a nagyváradi páholy *Társadalmi program* című füzetét a református, azaz magyar és történelmi egyházhoz tartozó főmester jegyezte. Ady ezt a helyzetet semmiképpen sem tudhatta saját tapasztalatból; kizárólag szabadkőműves keresztapától kaphatta a tájékoztatást. Ráadásul a dolog *lényege nem felel meg a valóságnak*: éppen az 1890-es évektől kezdődik, s Ady nagyváradi éveitől gyorsul föl a magyarországi szabadkőműves szervezet személyi állományának zsidó etnikai többségűvé válása. Sőt, maga a Nagypáholy is szorgalmazta egyes följegyzések szerint zsidók fölvételét. Szemmel látható, hogy Ady az összes információját a nagyváradi szabadkőműves ismerőseitől kapta, s ezek alapján ítelt.

Ami a zsidók egyes páholyokon belüli arányának alakulását illeti, célszerű figyelembe venni egy volt országgyűlési képviselő és szabadkőműves 1911-ben kiadott füzetét. Az ebben olvasható információk egyáltalán nem felelnek meg az Ady által tudott helyzetnek, *őt tehát egyszerűen félretájékoztatták*. A maga személynevét nyilvánosságra nem hozó volt képviselő ezeket írja: „A külső világ tudomást szerzett a magyar szabadkőművesség elzsidósodásáról és a keresztyén elemből mind kevesebben

297 Komáromy György (1817–1872) politikus, a reformkorban kétszer is Bihar vármegye követe az alsóházban. A forradalom idején a gróf Károlyi huszárezred századosa. A forradalom után Párizsban él, itt lesz szabadkőműves. A Klapka-légió egyik szervezője, azaz hazáját fegyverrel a kézben akarja föl szabadítani a Habsburg-abszolutizmus alól. 1861-től országgyűlési képviselő.

298 AEÖPM 4. 103.

szánták rá magukat a belépésre, sőt meglévő páholyok is megszüntették működésüket. [...] Azok a zsidó testvérek, kik régtől fogva tagja voltak a szabadkőművességnek, a legtöbb esetben helytelennek tartották a kérések ilyen kielésítését, s iparkodtak oda hatni, hogy a magyar szabadkőművesség elzsidósodása megszűnjék. A korán elhunyt Neuschloss Marcell helyettes nagymester előttem is gyakran fejtette ki ezt a nézetét.²⁹⁹ A fiatalabb zsidó testvérek jó része ez iránt a felfogás iránt érzéketlen maradt. Mindinkább kezdett kialakulni köztük az a tudat, hogy érdekükben áll uralkodni a magyar szabadkőművesség s ennek útján a magyar társadalom felett.³⁰⁰ Nos, Adynak már akkor sem volt érzéke a magyarság és a magyar államiság legalapvetőbb érdekeinek fölismerése iránt, ezért aztán e szempontokat cikkében nem érinti. Ez persze nem véletlen, 1903-ban Nagyváradon már rálépett arra az útra, amely őt bizonyos szellemi-etnikai körök fogságába vitte, s megakadályozta döntő fontosságú kérdések fölismerésében. Arról nem is beszélve, hogy éppen a nagyváradi páholyban, például Berkovits Ferenc zsidó nemzetiségű szabadkőműves a rendszeres botrányokig elmenően kifejtette álláspontjait, például az óporosz nagypáholyok vagy a svéd nagypáholy zsidósághoz való hozzáállásáról.

Egyvalamiben azonban nem téved Ady: valóban több olyan szabadkőműves páholy működött, amelyek a társadalom átalakításának magasatos ügyében mérsékelt álláspontot képviseltek, noha számuk a szervezet fölgyorsulóan zsidó többségűvé válásával fokozatosan csökkent. A radikális Ady nem tudta elfogadni véleményüket; mint általában a radikális liberálisok előtt, előtte sem volt szent a törvény, jelen esetben a szabadkőművesekre 1886 januárja óta érvényes politizálási tilalom. Láthatóan a szervezet társadalmi-állami viszonyok, társadalmi rend elleni tevékeny-

299 *Szabadkőműves emlékeim.* Írta egy volt országgyűlési képviselő. Bp., 1911, Stephaneum Nyomda. E füzet szerzője elmond egy megesett történetet, amely jól példázza a hazai szabadkőműves szervezetben (a külvilág számára rejtetten) végbement etnikai változásokat: „Tudok egy páholyról a vidéken, melynek tagjai kivétel nélkül keresztyének voltak s mely lelkesen működött a szabadkőműves célok érdekében. A nagypáholy helytelennek tartotta ez állapotot, s ráírt a páholyra, hogy vegyen fel tagjai közé zsidót. Hiába írtak fel, hogy szívesen tennének eleget, de ott a környékben nincsen olyan, akit társaságukba valónak tartanak. A nagypáholy megmaradt követelése mellett, s végre is kikutattak egyet, kit felvehettek. Értesítették határozatukról a nagypáholyt. Az nem elégedett meg a megoldással, hanem most már kívánta, hogy a tagok meghatározott százaléka legyen zsidó. A felelet a páholy működésének beszüntetése volt, s tagjaiból a legerősebb antiszemiták lettek.” Uo. 10.

300 Uo.

ségét érezte volna magáénak, s 1903-ban – mivel még nem látta e tevékenység eredményeit – kijelenti, hogy a szabadkőművesség kikorhadt a társadalomból. Éppen azért lesz majd 1912-ben páholytag, hogy tegyen a „kikorhadás” ellen.

Ám nincs még minden veszve – Ady szerint –, vannak még tényezők, amelyek képesek lehetnek megváltoztatni a – szerinte – elavult társadalmi rendet: „még mindig elég szabad az a fránya *sajtó*. Legvégül pedig jöttek a rossz modorú *szocialisták*. Ezek nem használnak vakoló lapátot, kis kalapácsot és körzöt. Ezek csákányokkal dolgoznak, s éppen nem kímélik a cirkulusokat.”³⁰¹ Látható, hogy Ady a liberális sajtószabadság hatásaiban, valamint a szocialista munkásmozgalomban bíz. Ez akkoriban mindegyik radikális liberálisra jellemző volt, ugyanis a sajtószabadságban a saját hírlapjaik társadalmi hatásaira gondoltak, a liberális politikai elveket pedig elavultnak, gyöngének tartva a szociáldemokrácia erejére számítottak. Ady pedig, liberális fölfogásának megfelelően, nem azt nézte, hogy a hazai sajtó lehetőleg magyar kézben legyen.

A szabadkőművesség esetében is van még remény: „Az első keresztények a katakombákból dómokba költöztek. Az új *társadalmi forradalom* sem operálhat zárt csarnokokban, pislogó fény mellett. *Ezt hirdeti is már néhány magyar szabadkőműves páholy*. Hiában hirdeti. A nagy páholy fegyelmet tart, s a nagy páholyban kiváló társadalmi állású férfiak ülnek. Mindez pedig előttünk, profánok előtt is ismeretes dolog. Tudunk nagy leszereltetésekről. De tudunk még mindig makacs reform-tervekről is, hogy szabaduljon fel a rituálék sziklájáról a magyar szabadkőművesség, hogy álljon a társadalmi mozgalmak élére, hogy a természettudományi, a szabad gondolkodás pazarabb magvetőjévé legyen végre, hogy szakítsa meg azokkal a külföldi páholyokkal az érintkezést, melyek vallás, faj vagy szín szerint különböztetnek meg embereket, hogy nyílt harc induljon a klerikalizmus ellen stb.” Ady, mint itt már látható, a leendő társadalmi forradalom vezető erejének a radikális reformokat kitűző néhány szabadkőműves páholyt tartja. Pontosabban csak szeretné, mivel a Nagypáholy ezt óvatoskodva meggátolja, merthogy vezetői kiváló társadalmi állású személyek. Az idézet végén található, amit a radikális szabadkőműves páholyoknak követelnie kellene. Nos, a nagyváradi László király páholy megmaradt levéltári iratai között véletlenül éppen ezeket a követeléseket találjuk. Nevezetesen az óporosz (berlini) nagypáholyokkal és a svéd

nagypáhollyal meg kell szüntetni a kapcsolatot, mivel ezek nem vesznek föl zsidókat, valamint – s ez volt az egyik leghangsúlyozottabb nagyváradai szabadkőműves cél – az antiklerikális küzdelem országossá szélesítése, ami gyakorlatilag a római katolikus egyház tönkretételét célozta.³⁰² A László király páholy és a Nagypáholy között zajló vitát valaki ismertette a nagyváradai radikálisabb szabadkőművesek közül Adyval, *más módon nem férhetett hozzá* ezekhez az információkhoz.

A radikális nagyváradai páholy tevékenységét védve, ismertetve, népszerűsítve írja, hogy mégiscsak fontos lehet ez a szervezet: „E beteg, őrrülten kavargó kis országban, hol semmiben sem lehet bízni, de a szalmaszálon is kapaszkodni kell, mégis csak figyelni kell az *ars liberorum muratorum*-ra. Históriai erjedés folyik itt most, s a hanyatló cezarizmus mintha itt készülne kitombolni magát. A szabadkőműveseknek mégiscsak azoknak illenék lenniük, kik munkásan és fanatikusan hisznek az emberben, a haladásban, a fejlődésben, a célban. A magyar szabadkőművesek a napokban olyan páholyban kongresszusosznak, mely *harciasnak keresztelt páholy*, s a kongresszus kénytelen lesz a többek között egy rég remegett tárggyal is foglalkozni: a *klerikalizmus ellen szükséges harccal*. Lehet, hogy a kongresszus csak annyiban fog különbözni a többi magyar kongresszustól, hogy sem a jelenvoltakról, sem a tósztokról nem fog beszámolni a könyvatos. De talán-talán a királyi művészet ezúttal királyi lesz csakugyan. Ha nem lesz, fölbomolhat máris. Úgyis bomlik már itt minden, minden...”³⁰³ Ady azzal fejezi be cikkét, hogy a nagyváradai páholy által képviselt irány a helyes szabadkőműves működés, s ebből következően biztosan megbeszéljük az antiklerikális küzdelem helyzetét.

Valószínűleg taktikai megfontolásból nem a Nagyváradai Naplóban, hanem az általa akkor már személyesen ismert Bródy Sándor Jövendő című budapesti lapjában akarta publikálni Ady a fent bemutatott cikket. Ezért az 1903. október 4–7. közötti (pontosan meg nem határozható) napon elküldi kézzel írt cikkét Bródynak, rövid levél kíséretében: „Édes Jó Sándor bá’, hirtelen csaptam össze ezt a kis írást. Az érdekességéért első sorban. »Megírni« nem is akartam voltaképen. *Valami jelet tessék aláírni*. Itt lesz Nagyváradon ez a kongresszus. *A forrást tartsa titokban* édes Sándor bá. Pár napig maradok csak Nagyváradon. Addig küldök esetleg még érdeke-

302 E nagyváradai szabadkőműves célrendszert bemutatjuk itt: RAFFAY: *Harcoló...* i. m.

303 AEÖPM 4. 103.

sebb dolgot. Meleg szeretettel üdvözli legtisztelőbb híve...”³⁰⁴ Amint a dőlt betűvel kiemelt két mondat mutatja, Ady titokban akarta tartani a szerzőségét. Feltehetőleg azért, mert ha a nevével jelenik meg írása, a Nagypáholynál azonnal tudták volna, hogy a fiatal váradi újságírónak a László király páholy radikálisai szivárogtatták ki a szabadkőműves vándorgyűlés egyébként titkos hírét. Ady tehát így akarta védeni informátorait.

Az „édes Sándor bá” azonban nem közölte lapjában az írást. Ady váradi napjait talán a legpontosabban ismerő, egykori ottani hírlapíró, Hegedűs Nándor ezt írja erről: „A nagyváradi László király szabadkőműves páholy 1903. október 23-ra³⁰⁵ számos páholyt vándorgyűlésre hívott össze.”³⁰⁶ A nagyváradi páholy ugyanis nem volt megelégedve a Magyarországi Szimbolikus [helyesen: Symbolikus] Nagypáholy, tehát a központ lanyha magatartásával a kor nagy problémái iránt, és ezért akarta a többi páholyokkal karöltve a nagypáholyt erélyesebb tettekre serkenteni. Ady Endre erről a kongresszusról³⁰⁷ írt Bródy Sándor »Jövendő« című lapjának cikket. Mivel a cikkben némi bírálattal foglaltatik és Ady a nagyváradi szabadkőművesekkel jó viszonyban állott, nem akart a saját nevével belepszólni ebbe a kényes ügybe. De *Bródy Sándor sem akarta szabadkőműves olvasóit maga ellen hangolni*, és így Ady írását nem közölte le.”³⁰⁸ Ady különféle ismerőseinek panaszkodott is emiatt. Először Léda „asszony” húgának, Brüll Bertának írt ez ügyben 1903. október 19-én,³⁰⁹ majd barátjának, Biró Lajosnak említi az ügyet, végül, jóval később Párizsból ír magának Bródynak: „Kedves jó Sándor bácsi, nagyon fájdalmas nekem az, s hónapok után is, bár közben utálatos nyomorúságok, betegség, szűkölködés stb. üldöznek állandóan – nem tudom elfelejteni, hogy máról holnapra vesztettem el Sándor bácsi minden szimpátiáját és érdeklődését. [...]

304 Ady Endre – Bródy Sándornak. Nagyvárad, 1903. október 4–7. AEL 1. 77.

305 Helyesen: október 24–25-re.

306 A vándorgyűlés elnökévé választott nagyváradi főmester, Grósz Menyhért 1903. október 24-én, a vándorgyűlést megnyitó beszédében elmondta, hogy a Magyarországon összesen működő 56 páholy közül 24 fogadta el a vándorgyűlés eszméjét, végül is 18 páholy vett részt az összejövetelen. A vándorgyűlés két társelnöke Gelléri (Glück) Mór és Vértess (Weber) Adolf lett. Lásd: RAFFAY: *Harcoló...* i. m. 165–166.

307 Úgy látszik, Hegedűs nem tudta, hogy a gyűlés nem lehetett szabadkőműves kongresszus, mert a szabadkőművesség egyik alaptörvénye (alkotmánya) szerint évente egyszer, Budapesten, a nagypáholyházban lehetett csak kongresszust tartani. A nagyváradiak épp emiatt találták ki a *vándorgyűlés* elnevezést.

308 HEGEDŰS i. m. 408.

309 Ady Endre – Brüll Bertának. Érmindszent, 1903. október 19. AEL 1. 84.

Lenyűgözőbb, leverőbb és bántóbb ez rám minden fizikai nyomorúság-nál, s több heti tusakodás után íme rászántam magam s megkérdem Sándor bácsit: micsoda súllyesztett engem a zérusnál is kevesebbre Sándor bácsi előtt, váratlanul, hirtelen?³¹⁰ Bródy nem is válaszolt Adynak, kapcsolatuk lehűlt. Ady azt hitte, hogy a Jövendő szerkesztője, Heltai (Herzl) Jenő akadályozta meg szabadkőműves cikkének megjelentetését.³¹¹ Mindezenesetre e történet azt mutatja, hogy a korabeli szabadkőművességnek arra is volt (közvetett módon) befolyása, hogy a baloldalon nagyra tartott Bródy Sándor ne találja szerencsésnek egy ismeretlen, vidéki hírlapíró cikkének kiadását. Ez a cenzúra legrosszabb fajtájának megnyilvánulása.

Az *Ars liberorum muratorum* tehát nem jelenhetett meg, de Ady fölfo-gását a szabadkőművességről, a radikális páholyokról mégis megismer-hettük belőle. S azt is, hogy őt a nagyváradai szabadkőművesek hogyan, milyen módon használták föl küzdelmükben.

A reakció áldozata

Ady 1901. április 22-én³¹² nem saját lapjában, a Szabadságban, ha-nem a Halász Lajos által felelős szerkesztett Nagyvárad Friss Újság című bulvársajtótermékben tette közzé a nagyváradai káptalan tagjait durva módon, igazságtalanul és megalapozatlanul sértegető rövid cikkét, amely azonnal ismertté tette nevét a nagyváradai szabadkőműves körökben.

Íme, az írás: „Vasárnap délután munkaszünet van, tessék egy kis sétát tenni. Megmondjuk azt is, hogy merre. Amerre mi ma jártunk. Közeledik a május. Zöldellő és virágos fák csalják úgyis az embert. Tessék sétálni a Schlauch-park,³¹³ no meg az úgynevezett kanonok-sor³¹⁴ felé. A kétféjű

310 Ady Endre – Bródy Sándornak. Párizs, 1904. június 11. AEL 1. 151.

311 Ady csak akkor enyhül meg, amikor 1905. július 5-én Bródy öngyilkosságot kísérel meg, ekkor meleg hangon ír róla. Lásd: AEL 1. 151. levél jegyzete, írta Vitályos László.

312 E nap Lenin elvtárs 31. születésnapja. Vlagyimir Iljics, ha elolvasta volna, örült volna Ady írásának, ám akkor éppen Svájcban tartózkodott (s Adyhoz illő orfeumtáncos-nóktól szedte össze vérbaját). (R. E.)

313 Schlauch Lőrinc (1824–1902) nagyváradai megyéspüspökről elnevezett park. Schlauch 1893-ban (a nagyváradai püspökök közül elsőként) lett bíboros. Szent László király halálának 700. évfordulóján ő ajándékozta meg az egyházat a király szobrával. Sokáig az országgyűlés tagja. „Szívén viselte a bukovinai csángók sorsát” – írja róla a *Magyar katolikus lexikon*.

314 *Kanonok-sor*: a nagyváradai káptalan tagjai a kanonokok, innen a név.

sas a püspöki székesegyházon ne botránkoztasson meg nagyon senkit. Ezt a nyomorult kényszerűséget már úgy látszik, hogy düh nélkül kell túrnunk. De nézzék meg a kanonok-sort, s gondolkozzanak [...] Az előkelő, feszengő jómódról valló paloták redőnyei le vannak bocsátva. Lakosai a *legmihasznább, legingyenelőbb* emberek. Aki dolgozik közülük, az nincs is itt. Wolafka³¹⁵ például dolgozik. De hogy? Felekezeti harcot, forradalmat szít a kálvinista Rómában. Az a nagyvárad hajú, kövér pap, aki csupa erő és vér és fanatizmus, többet árt a magyar társadalomnak s a magyarságnak, mint kilencven szocialista agitátor s ezer kétféjű sas. A többi is egytől egyig, mert *hasztalanul vonják el ezer és ezer éhezőtől a kenyeret*. Röviden: ez a kanonok-sor. Sétáljanak aztán el bármely külvárosi részbe. De erősítsék meg a szívüket. Mert nyomort, bűnt és piszkot látnak. Meglátják, hogy mennyi nyomort lehetne enyhíteni, s mennyi könnyet letörülni a kanonok pénzével. Ha ezt meglátják és átgondolják: eredményes volt a vasárnapi séta...”³¹⁶

Ady cikke azért tartható megalapozottan mesterkéltnek és otrombának, mert hasznos életű és tevékenységű főpapokra aggatja a „legmihasznább”, „legingyenelőbb” jelzőket. Írása igazságtalan, mivel ha megnézzük a kanonokok névsorát, egyértelművé válik, hogy számottevő tudósok, iskolateremtő személyek vannak közöttük. Erről később.

Ady cikkében furcsa módon tesz összehasonlítást: úgy csinál, mintha szabadidejében a szegények lakta külvárosokban járt volna. Már régen kiderítették, hogy egy éjszakai dorbézolás utáni hajnali, hazafelé vezető útján csak a kanonoksonon járt, ahol – a szakirodalom és a memoárok tucatjai által egybehangzóan – jellemtelen barátja, Szűts Dezső hívta föl a figyelmét a hájas, kizsákmányoló, gonosz papokra.³¹⁷

315 Wolafka Nándor (1852–1906) választott püspök. 1889-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban tanácsos, 1890-ben elnyerte a várad káptalan irodalmi stallumát, 1892 elején makáriai választott püspök, a várad káptalan kispépostjaként debreceni városplébános. Nagy része volt a debreceni piarista gimnázium felvirágzásában. A Svetits Intézetbe Wolafka telepítette le a Miasszonyunkról nevezett iskolanővéreket. Gondoskodása kiterjedt a város szociális helyzetének megjavítására, tanúsága ennek a róla elnevezett Wolafka-telep létesítése. (MKL) A „Svetits” a debreceni katolikus generációk máig híres tanintézete.

316 *Egy kis séta*. Nagyvárad Friss Újság, 1901. április 22. AEÖPM I. 397.

317 Hegedűs Nándor írja: „Nagy Andor *Tavaszi Váradon* című regényes elbeszélése szerint Ady Szűts Dezsővel sétált a nagyvárad Kanonoksonon, ahol tizennégy egyforma, fehérre meszelt emeltes ház sorakozik árkádosan egymás mellett, utcára nyíló kapukkal, és a költő ennek a sétának a hatása alatt írta meg híres cikkét. Ebben az elbeszélésben sok a valószínűség, ezt a nagyvárad újságírói életben fennmaradt

Látszik, hogy elsősorban Wolafka választott püspökre haragszik, aki „felekezeti harcot, forradalmat szít a kálvinista Rómában.” Ady persze nem tudhatta, hogy a debreceni református püspök, de még a református papképezde (teológia) rektor-professzora is szabadkőművesek! Ezért aztán megállapítja, hogy Wolafka több kárt okoz, mint kilencven szocialista agitátor és ezer kétféjű sas. Mivel itt össze nem hasonlítható tényezőkről van szó, egyértelmű, hogy Ady lejárató szándékkal kiemelt egyet a kanonokok közül, hogy személyének negatív bemutatásával lejárássa az egész káptalant. Ady e mondatai azt is bizonyítják, hogy az ateista szocialistákat többre becsüli, mint a keresztény, katolikus papokat. Ez már értékítélet, világnézeti tényező. Ady ekkor már az ateista baloldal híve, ezért is írta e rágalmozó cikkét.

Föltehető az a kérdés, hogy amikor a nyomorról ír, miért nem annak tényleges okozóit, a nagyváradai kapitalistákat nevezi meg. Hiszen nem a kanonokok csinálták Nagyváradon a gyárakat, nem ők zsákmányolták ki a zsidó, magyar, román munkásokat. Ady fölfogása a helyzetről, okokról és okozatokról félresiklott, nem lényeglátó: kenyéradói keresztényellenes fölfogása szerint írta ezt a cikkét is.

Az írás megjelenésének azonban következményei lettek. A nagyváradai katolikus napilap, a Tiszántúl már másnap így válaszolt: „Komoly jellegű volna – ha kissé magasabb helyről jönne – egy másik ostoba támadás, mely hazug rágalmakkal Nagyvárad egyik legtiszteltebb testületét, a latin szertartású káptalant merészkedik megtámadni. Olvasóink és a magunk ízlésére való tekintettel erre feleslegesnek tartunk minden megjegyzést. Aki olvasta, annak megvan a maga véleménye e merényletről, a lapocskát pedig bűnvádi úton fogják tisztességre és igazmondásra tanítani. A cikkre nézve Halász Lajos kijelentette, hogy neki – mint aki fegyvergyakorlatra vonult be – annak megírásáról tudomása nem volt; a lapocska különben jelenleg Boross Jenő felelős szerkesztésében jelenik meg.”³¹⁸ A hadgyakorlat miatt távol lévő Halász Adyt kérte fel lapja napi szerkesztésére. Hegedűs Nándor írja: „A Szabadság és a Friss Újság nyomdája és szerkesztősége egymással szemben volt a Kossuth Lajos ut-

szájhagyomány is így tartotta fenn.” HEGEDŰS i. m. 133. Hegedűs Nándor maga is nagyváradai újságíró volt, információi megbízhatóak.

318 *Konkolyhitegetők*. In: Tiszántúl, 1901. április 23. Közli: HEGEDŰS i. m. 133. Valóban, Halász Lajos hadgyakorlatra vonult be a hadseregbe, s a lapot a nyomdász Boross Jenő vitte.

cán,³¹⁹ és így Ady Endrének csak át kellett szaladnia a kocsiúton, hogy rövid idő alatt összeüsse a Friss Újságot, amely naponként felváltva négy és két oldalon jelent meg.”³²⁰ Mindez azért fontos, mert bizonyítja, hogy Ady számára a mérsékeltebb kormánypárti lap, a szabadkőműves kézben lévő Szabadság már kevésnek bizonyult radikális nézetei kifejtésére, s az első alkalommal egyszerűen visszaél barátja, Halász Lajos bizalmával, lapjában közöl olyan cikket, amelyről tudni lehetett, hogy retorziókat vonhat maga után. Így is lett, a Tiszántúl már másnap hozza a feljelentésről szóló hírt. Sőt, a Tiszántúl tovább is lépett.

„Közönség köre” című rovatában ugyanazon a napon (1901. április 23.) olvasói levél jelent meg, amely érdekes tényekre hívta föl a bűnüldöző szervek figyelmét: „Séta közben ám elfeledte azon sorok írója betekinteni azon műintézetbe, melyben a »Nagyvárad Friss Újság«-ot készítik. Az e lap előállításával foglalkozók tudják ám csak méltányolni az »Egy kis séta« állításait! Mert hiszen, mint a barmok dolgoznak ők vasárnap reggeltől szombat estig, különbeni elcsapatás terhe alatt. S mit tegyenek szegény páriák? Dolgoznak szó nélkül, mert nem szeretnék, hogy majdan egy újabb séta alkalmával őket is észrevenné valami szemfüles riporter: nyomorúságuk tetőpontján [...] Jó lenne talán, mielőtt a tisztelt riporter más háza előtt seperne – előbb a magáét nézné körül. Csodálkozom, hogy rendőrségünk tétlenül nézi az ilyen visszás állapotot, megengedvén, hogy gyermekek és felnőttek egyaránt a vasárnapi munkaszünet áldásaitól [...] elvonassanak.”³²¹

Az ottani helyzet ismerője, Hegedűs Nándor hozzáteszi: „A nyilatkozatban sok volt az igazság, ebben a nyomdában tipikus munkás-kiuzsorázás folyt, de erről Ady Endre nem tehetett és nem is volt hozzá semmi köze.”³²² Valóban, nem Ady tulajdona volt a nyomda, de ha ő észrevette még azt is, ami nem létezett (tudniillik nem a káptalan zsákmányolta ki a külvárosi embereket), akkor jogos elvárás lehetne a „haladás apostolával” és a „kizsákmányoltak védelmezőjével” szemben, hogy a közvetlen környezetében tapasztalható kiuzsorázást is felismerje.

319 A nagyvárad Kossuth Lajos utcát a román megszállás alatt, napjainkban Independentei utcának nevezik. Az utca eredeti magyar nevének kiírását nem engedélyezik.

320 Uo.

321 Idézi: PETER I. ZOLTÁN – IOMI IANOS: *Egy kis séta. Ady Endre sajtópere és börtönnapjai*. Bp., 2012, Noran Libro. 28–29.

322 Uo. 134.

Ady nem hitte, hogy cikkéért följelentik, de megtörtént. A Nagyváradai Napló, ahová Ady időközben átigazolt, 1901. július végén tényközlő cikket közölt, amit – névaláírás nélkül – Ady írt. Tudatja: „A cikk írója nagy általánosságban, mérséklettel írta meg egy impresszióját. Megengedett formában véleményt mondott, amiről véleményt mondanía joga volt.”³²³ Kétségtelenül megengedett a forma, csak a tartalom rágalmozó. A más emberek becsületébe gázolást Ady megengedhetőnek tartja. Személye itt már a liberális ember típusa: ha őt rágalmozzák vagy csak kritizálják, fölhaborodik, neki viszont szabad vádaskodnia, ha kell, hamis állításokat leírnia.

Anonim cikkében leírja még, hogy a káptalan nevében Frankó Endre ügyvéd beadta a följelentést, amit mindegyik kanonok személyesen aláírt. Utolsó mondata fontos: „Ady Endre védőügyvédjéül dr. Dési Gézá³²⁴ kérte föl.” Könyvünk témája szempontjából lényeges, hogy Dési ügyvéd úr a kifogásolt cikkhez kapcsolódó első (de nem utolsó) szabadkőműves. Dési (Deutsch) Géza friss páholytag: 1900-ban, alig egy éve vette föl a László király páholy. Úgy tűnik, bizonyítani szeretné, hogy radikálisan antiklerikális embereket szívesen védenek a szabadkőművesek. Persze a kívüllág nem tudhatta, hogy a neves ügyvéd páholytag, Ady viszont tudta, későbbi visszaemlékezései bizonyítják.

Ady fönti anonim írása után a másnapi lapszámban elemzi a kialakult helyzetet: „A váradi káptalan mégis pört indított ellenem. [...] A nagy nyilvánosság azonban, mely előtt kanonoki vanításokról [hiúságokról] és stallumokról [javadalmakról] szóltam, méltán elvárhatja, hogy szóljak most. Bolond-gombákkal traktáltam-e őt? Éretlen módon szitkozódtam-e? A vak gyűlölet szólt-e általam? Lázítottam-e a fennálló bizonyos rend ellen? [...] Szívemre teszem a kezem, s az emberi józanságra s intelligenciára, mint az én isteneimre esküszöm: nem tettem, nem tehettem egyiket sem. Öt-hat év előtt szabadabb szellők fújdogálták át a magyar társadalmat. Akkor még az én inkriminált cikkem észrevett kis sóhajítás sem lett volna. Ma Pécssett egy újságíró becsukatással fenyegetnek, mert arról szólt, hogy a papok között sok a haszontalan és erkölcsstelen, jómagam[at] pedig egész sereg jól táplált méltóságos és nagyságos reverendás pöröl, pedig én még csak annyit sem mondtam róluk, mint a pécsi újságíró. *Nyakig vagyunk a középkorban, terrorizál a*

323 Idézi: HEGEDŰS i. m. 144–145.

324 Uo. 145.

sötétség: ez az én esetem igazsága. A bíróság előtt sokat-sokat fogok erről és más dolgokról szólni.”³²⁵ Ady a maga esetét az általa országosnak tartott helyzetbe helyezi: azért jelentették föl, mivel Magyarországon a „középkori sötétség terrorizál”. Itt érhetjük tetten a kezdetét Ady azon látásmódjának, hogy a vele történő rosszakat rávetíti a hazájára. Például miután megtudja, hogy gyógyíthatatlan betegséget kapott, ezután következő verseiben visszatérően jelenik meg *saját maga és az ország* elpusztulásának megjósolása. E cikkében azt állítja, hogy őt félemlítik meg, pedig ő terrorizált másokat. A nagy nyilvánosság előtti „terrorizálásért” jelentették föl, nem azért, mintha Magyarországon nem lett volna sajtó- és szólásszabadság.

Gondolatmenetéből logikusan következik a jövőre vonatkozó jóslása, amit nevezhetünk fenyegetésnek is: „Hirdetem és hiszem, hogy ez a mostani, ránk szakadni készülő reakció örök törvényéből fakad az emberi sors igazságának. Az új világ gyászos, szomorú előjátéka lesz csak, hogy aztán a tömjénfüstből kikeljen ragyogva, szabadon az ember. Akinek adott a hit igazsága s az igazság hite: a jövő katonája. Én kicsinységem a jövőért harcolt mindig. S ebben a jövőben nemcsak a kanonok-sor s a külváros rikító kontrasztjának kibékítése van, hanem benne van az intelligencia teljes fölszabadulása, a munka diadala s a *klerikalizmus kíméletlen összetiprása*. Ezért a jövőért küzdeni szép, s meg nem akadályozhat benne néhány kövér kanonok vénasszonyos pörpatvarkodása.”³²⁶ A „klerikalizmus jövőbeli összetaposása” Ady forradalmi vágyait mutatja, az „intelligencia fölszabadulása” és a „munka diadala” pedig az akkori balos szóhasználatot idézi, utalás a radikális-liberális és szociáldemokrata értelmiségre, illetve a proletariátusra. Látható, hogy a perrel kapcsolatos cikkében is tovább építkezik a *baloldali Ady*, úgy is mint a helyi szabadkőművesek védelme.

Cikke végén a fenyegetésnek egy másik, sajátos formáját is választja: „A másik mondanivalóm ez. Katolikus szellemben nevelt kálvinista voltam.”³²⁷ Névben ez vagyok most is. *Levettem magam erejéből a benevelt szellemnek s a velem született vallásnak is a bilincseit*. De a tanulságok megmaradtak. Ezekkel a tanulságokkal még koponyákat fogok törni,

325 *Reflexiók egy följelentéshez*. Nagyvárad Napló, 1901. július 21. AEÖPM 2. 58.

326 Uo.

327 Ady kisdíák korában református és katolikus iskolákba járt. A gimnáziumot a híres (akkoriban erősen liberális) zilahi Wesselényi Kollégiumban végezte. Mint írtuk, az intézmény több tanára szabadkőműves volt.

ha szabad kritika mondásomban hasonló bornírt megakasztásokra akadok!”³²⁸

Íme, Ady ateistavallomása. *Ateistavallomás*: ezzel a magyar nyelv új kifejezését alkotjuk meg, annak kinyilvánítását jelenti, ha valaki írásban vagy szóban bevallja, hogy már nem istenhívő, hanem istentelen. Ady válasza ez a káptalan följelentésére: önök följelentenek, én pedig kijelentem, hogy nem vagyok vallásos ember, hanem ezennel csatlakozom az ateista szabadkőműves ellenségeikhez. Szabad fordításban körülbelül ezt jelenti Ady néhány mondata. Lényeges, hogy nem az egyházakat, hanem *magát a vallást* utasítja el. Jó tíz évvel később azonban, amikor úgy érzi, hogy számára bealkonyodott az élet, rálép arra az útra, amely Istenhez vezet. Akkortól írja majd világszép istenes verseit, melyekben keresi a Megváltót és a megváltást magát. Most még nem tartunk ott.

Mivel vádolta a káptalan összes kanonoka Adyt? Frankó dr., a káptalan ügyvédje a kanonokok nevében így fogalmazott: „Ez a cikk, mely a fentebb ismertetett részleteket tartalmazza [legmihasznább, legingyenélőbb emberek; Wolafka tevékenysége Debrecenben; kártékonyabbak, mint a szocialisták és a kétféjű sas, valamint elvonják az éhezőkötől a kenyert], olyan meggyalázó kifejezéseket használ mindnyájunk ellen alólírottak ellen – akik a nagyváradi kanonokok vagyunk, amelyek a büntető törvénykönyv 261. §-ának rendelkezése alá esnek.”³²⁹ Az ügyvéd kitér még arra, hogy a följelentéssel alkalmat akarnak adni az ügyészségnek arra, hogy „tisztességes emberek becsülete ellen intézett alaptalan, piszkos támadások” kellő megtorlást kapjanak.³³⁰

A följelentést tizenhat kanonok írta alá, az élen Vinkler József nagyprépost, választott püspök, a káptalan vezetője; Radnai (Rillhammer) Farkas³³¹ fölszentelt püspök, Schlauch bíboros segédpüspöke. Közéjük tartozott Fraknói (Frankl) Vilmos³³² választott püspök, akadémikus, a középkor jeles történésze, aki kutatóintézetet is alapított. Wolafka Nándor mellett aláírta a följelentést Belopotoczky Kálmán tábori püspök, Palotay

328 Uo. Ady a cikket teljes nevével írta alá.

329 PÉTER-TÓTH i. m. 32.

330 Uo. 33.

331 Radnai Farkas (1848–1935) kanonok 1906-tól beszercebányai megyéspüspök lesz; 1919-ben a csehszlovák hatóságok elűldözik.

332 Fraknói Vilmos (1843–1924) választott püspök, történétíró. 1870-től akadémikus.

László³³³ (későbbi) nagyprepost, aki részt vett az 1848–49-es forradalomban, és „saját költségén fölépíttette a nagyvárad Szent László-menház kápolnáját, a gyopárhalmi, szenttornyai templomot, és megvette a berettyóújfalui plébánia és iskola telkét.” Közöttük volt Bunyitay Vince³³⁴ választott püspök, a középkor jeles történésze.

A följelentés 1901. július 14-én érkezett az ügyészségre, dr. Nagy Géza királyi ügyész *azonnal* elvállalta a vád képviselőségét, s az ügyet nyomozás céljából már 1901. július 17-én áttette a rendőrségre.³³⁵ Mi lehet ennek a sietségnek az oka? Nagy Géza ügyész szintén szabadkőműves, éppen akkoriban adta be jelentkezési lapját a László király páholyba, a páholyiratok tanúsága szerint 1901. december 6-án vették föl.³³⁶ A sietség annak tudható be, hogy a szabadkőműves-jelölt mintegy vizsgafeladatként gyorsan elvállalta a vádhatóság feladatainak lebonyolítását. Ne feledjük, Dési Géza dr., Ady védőügyvédje és Nagy Géza dr. ügyész, szabadkőműves-jelölt rendszeresen találkozhattak. Az ügyvédnek és az ügyésznek közös érdeke volt, hogy a szabadkőművesnek már kinézett célszemélyt közös erővel megvédjék.³³⁷

Az események menetét követve: Adyt 1901. augusztus 3-án maga Gerő Ármin nagyvárad rendőrfőkapitány hallgatta ki. A korábban idézett Tikvah nevű zsidó honlap Gerő személyét említi a nagyvárad jeles zsidó személyiségek között. A belügyminiszteri (1920. évi) szabadkőműves listában ugyan sok Gerő személynév szerepel, de maga a kapitány nem volt páholytag. A tanúkihallgatási jegyzőkönyv³³⁸ kapcsán Hegedűs Nándor (teljes joggal) ezt írja: „Gerő Ármin, az újonnan kinevezett főkapitány sietve beidézte Ady Endrét. Szokatlan volt, hogy sajtóperben a cikk szerzőjét maga a főkapitány hallgassa ki. De itt a káptalan volt a feljelentő, és

333 Palotay László (1830–1908) monostori apát, nagyprepost.

334 Bunyitay Vince (1837–1915) választott püspök, történétíró. 1884-től akadémikus.

335 A hivatalos iratok útját leírja: PÉTER-TÓTH i. m. 37–38.

336 OL P 1083 90. doboz XXV. A László király páholy iratai 1902. 5. főlíó, hátoldal. Páholy-anyakönyvi száma: 178.

337 Az ilyen összebeszélés akkoriban már oly gyakorivá válhatott, hogy Polónyi Géza egykori igazságügyi miniszter a Képviselőház 1911. évi egyik áprilisi ülésén azt követelte az akkori minisztertől, hogy gyűjtsék össze az ügyészi-ügyvédi-bírói karban található szabadkőműveseket, mivel esetleges szabadkőművesi összejárásuk tönkreteheti az igazságszolgáltatás pártatlanságát.

338 Közlé: PÉTER-TÓTH i. m. 42–43. E közlés tekinthető hitelesnek, mivel szerzők Ady sajtóperének anyagából közlik, amely a Nagyvárad Ady Endre Emlékmúzeumban található, a 2502. 5. p. számon. Lásd: uo. 23. számú végjegyzet.

így a főkapitány – aki Schlauch Lőrinc bíboros püspök kegyének is köszönhette egyébként megérdemelt magas állását – maga akarta az ügyet a kezébe venni.”³³⁹ E mondatok azt bizonyítják, hogy a „klerikális reakció” legmagasabb beosztású személyei – ha az illető szakmailag megérdemelte – akkor is támogatták valakinek a kinevezését, ha éppenséggel az (Ady szerint üldözött) zsidó nemzeti kisebbségből került ki.

Ady a tanúkihallgatásán elismerte, hogy Halász Lajos távollétében nemcsak ő írta, hanem ő is tette be a lapba a cikket. Közben a Nagyváradi Napló 1901. augusztus 17-i számában megjelent a hír, hogy a lap felelős szerkesztője, Dési Géza dr. „négyheti fegyvergyakorlatra vonul be.”³⁴⁰ Így tehát nyilvánossá vált, ha esetleg valaki nem tudta volna, hogy e lapnál Ady főnöke, aki egyben védőügyvédje is, egy hónapig távol lesz, az ügy tehát húzódik.

A kihallgatás után, 1901. augusztus 6-án a szorgalmas (s szabadkőműves-jelölt) királyi ügyész azt javasolta a bíróságnak, hogy rendelje el a nyomozást Ady ellen becsületsértés vádjával, „mert a nyomozás adatai, nevezetesen a beszerzett kézirat és Ady Endre beismerése alapos gyanúkat szolgáltatnak ahhoz, hogy az indítvány rendelkező részében megjelölt meggyalázó kifejezések közzététele által elkövetett becsületsértés vétségéért mint szerző ő felelős.”³⁴¹

A bíróság részéről Adyt 1901. augusztus 16-án Ember Géza királyi törvényszéki bíró hallgatta ki, s helyezte vizsgálat alá.³⁴² A vizsgálóbíró három nappal később, augusztus 19-én vádemelési javaslattal tette át az ügyet az ügyészséghez, ennek megfelelően Nagy Géza ügyész 1901. augusztus 29-én vád alá helyezte Adyt.³⁴³

A Nagyváradi Napló szeptember 24-i számában leírják a főbb tényeket, s megállapítja a szerkesztőség: „hamarosán sorra kerülhet a szenzációsnak ígérkező sajtópör tárgyalása.”³⁴⁴ A Nagyváradi Napló az ügy minden részletéről beszámolt. Az 1901. október 13-i lapszámban például ezt írták: „A főtárgyalást az érdekes bűnügyben f. hó október 21-én délelőtt

339 HEGEDŰS i. m. 148.

340 Idézi: uo.

341 Nagy Géza iratát közli: PÉTER-TÓTH i. m. 47–48.

342 A vizsgálat jegyzőkönyve: uo. 48–50.

343 E ténykedések jegyzőkönyvei: uo. 51–52.

344 Idézet: uo. 52.

9 órára tűzte ki a törvényszék. A tárgyalás elnöke Fassie Pál lesz.”³⁴⁵ Tele az élet merő véletlenekkel: Fassie Pál, aki a döntő szót mondja majd ki a tárgyaláson, szintén szabadkőműves-jelölt, már folyamatban van a fölvétele a László király páholyba. Az 1902. évi páholylistában ez olvasható: „Fassie Pál kir. törvényszéki bíró, fölvéve 1902. április 19.”³⁴⁶

Lassan levonható a megalapozott következtetés: mivel Ady védőügyvédje, vád alá helyező ügyésze és a bíróság kijelölt elnöke szabadkőműves vagy szabadkőműves kereső (jelölt), Ady, a fiatal hírlapíró köré – aki vagy százszor bebizonyította, hogy nemcsak a barátai között majdnem mindenki szabadkőműves, hanem újságcikkeiben is az ő nézeteiket hangoztatja – a nagyváradi László király páholy védőhálót font, nehogy egy rossz ítélettel elvegyék a kedvét a radikális újságírói viselkedéstől, azaz a páholy elveszítsen egy lehetséges szabadkőműves harcost. Olyan harcost, aki keresztény, szellemileg mégis közéjük illik.

Ám közben valamilyen oknál fogva mégsem Fassie, hanem a nem szabadkőműves Nagy Ferenc királyi törvényszéki elnök lett Ady perének főbírája. Ady azonnal beteget jelentett, a tárgyalást elnapolták decemberre. Miután nyilvánosságra került a per elhalasztása, a Tiszántúl című katolikus hírlapban Ady betegségét kommentáló írás jelent meg: „Ady Endrének pedig – aki az ellene indított rágalmozási perbe belebetegedett – elég legyen annyi, hogy írása tanúság rá, hogy *csakugyan beteg ő, nemcsak testileg, hanem szellemileg is*.”³⁴⁷ A Tiszántúl megállapítása sajnos telitalálat, csak annyit kell hozzátennünk, hogy Ady a maga radikális-liberalizmusa és a radikális szabadkőművesekkel való barátsága következtében *először szellemileg lett beteg*; a súlyos testi nyavalyák csak ezután következnek. Ezt bizonyítja Ady 1901. november 19-i válasza a Tiszántúlnak: „A Tiszántúlnak e cikkírója furfangos módon meggyanúsít, hogy engem beteggét tett a kanonokok pöre... Szegény fejem, ha nem okozna neki egyéb fájdalmat semmi, a kanonok urak pörénél: de nem koccannék össze soha a Tiszántúl-ékkal. A cikkíró jól tudhatja, hogy a kanonok urak »becsület-sértési« pörében minden lépésem az ügy bírói tárgyalásának sürgetését célozta. Mit akarnak hát a betegséggemmel? Tudtommal eddig a betegség nem volt állandó klerikális töke, legfeljebb mikor a keresztes háborúk

345 Az idézet: uo. 53.

346 OL P 1083 90. doboz XXV. A László király páholy iratai 1903. 4. fólió, hátoldal. Páholy-anyakönyvi száma: 188.

347 Idézi: PÉTER-TÓTH i. m. 56–57.

idejében becipeltek egyik másik fajából néhányat! [...] Hát a betegség kevés ahhoz, hogy az ellenséget kíméljük, s többet akarunk? [...] A szellemi betegségekre tett bárgyú viccre pedig nekem ismét csak a vatikáni index³⁴⁸ a tanúm. Akik arra kerültek, mind betegek voltak az Önök szemében. Végül pedig – az Önök közül a legharciasabbnak szól – én csak megkímélem egy darabig a reverendát, de tán viselőinek kötelessége volna ez?”³⁴⁹ Ady válaszában komoly tartalom nincs, csak gúnyolódás.

Miután az 1901. december 9-re kitűzött tárgyalást Ady kérvénnyel még egyszer halasztotta, végül 1901. december 18-án a bíróság le tudta tárgyalni az ügyet. Tekintettel a személyi összefüggésekre mindenki, Ady is fölmentést várt.

Nem ez történt. Ady, aki a klerikális reakció „összetöréséről” írt nagyhangú cikkeket, a bíróság elnökének kérdésére, elismerve, hogy ő a publikáció szerzője, ezt válaszolta: „egy séta alkalmával szerzett impressziók hatása alatt írtam meg a cikket, *sérteni azonban szándékom nem volt*. Egyéb mondanivalóm nincs.”³⁵⁰ Úgy tűnik, a radikális-liberális bátorság eltűnik, ha saját érdekről van szó. Mint ahogy korábban azt írta a Nagyvárad Naplóban, hogy majd sokat fog beszélni a klerikális reakció szörnyűségeiről a bíróság előtt. Itt azonban „egyéb mondanivalója” nem volt. A szakirodalom szerint talán Dési Géza, az ügyvédje beszélte le a meggondolatlan vádaskodásról, erre nincs írásos adat.

Nagy Géza királyi ügyész ezeket mondta a bíróságon: „Tekintve, hogy a most említett kifejezések [legmihasznaabb, legingyenelőbb emberek] meggyalázók, s a sértő szándékot magukba foglalják, indítványozza, hogy vádlott [...] nyomtatvány útján elkövetett becsületsértés vétségében bűnösnek mondassék ki, s annak megfelelőleg büntetessék, a büntetés kiszabásánál súlyosbító körülmény gyanánt kéri betudni, hogy vádlott többek ellen követte el ezen sértő kijelentéseket, s hogy oly lapban tette közzé, amely a tárgyi ismeretek hiányában leledző, gyengébb intelligenciájú, s könnyen elvakítható emberek között olvasott leginkább; kéri egyúttal [...] az ítéletnek a hírlapi közzétételét, s azt, hogy esetleg kártérítésben való marasztalása esetén az a lap cautiójából [óvadékából] levonathassék.”³⁵¹ A szabadkőműves-jelölt ügyész szavaiból az derül ki,

348 *Index librorum prohibitorum*: a tiltott könyvek jegyzéke.

349 *Válasz a Tiszántúl nak*. Nagyvárad Napló, 1901. november 19. AEÖPM 2. 129.

350 Közli: PÉTER-TÓTH I. m. 62.

351 Uo. 63.

hogy csekélyebb pénzbüntetésre számít, amit az bizonyít, hogy ezt sem a vádlottal, hanem a lappal akarja megfizettetni. Ez meglepő védelem Ady számára, annak ellenére, hogy a becsületsértést elismeri. Ez tagadhatatlan, tehát muszáj megtennie.

Az ügyész után a szabadkőműves Dési vérbeli szabadkőművesi, páholy munkára illő védőbeszédet tartott (dőlt betűvel kiemeljük az alább következő idézethől azokat a részeket, amelyekkel szinte teljesen azonos szövegek olvashatóak a László király páholy akkori bizalmas irataiban):

„Mindenekelőtt visszautasítja a vádhatóság részéről az incriminált [kifogásolt] cikket tartalmazó lap ellen tett nyilatkozatát. Így nem lehet osztályozni a lapokat, mert azt nem kiváltságos osztályok számára, nem az előkelő világnak, a felső tízezernek, nem az ügyészeknek csinálják: a lap mindenek felett áll, a nyomtatott papír az egész haladó világé, s nem nagy urak, kiváltságos lények életével, passióival foglalkozik, hanem *felvilágosítással, nemesítéssel, s az előítéletek lerombolásával*. A vádlott cikke egy több évezredes harcnak gyenge visszhangja. Ez a harc az emberi nyomorúságnak a harca a dölyfös, tunya jólét ellen. Ezt a harcot el nem dönti a törvényszék, sem a világ összes bírósága, de *el fogja, s el kell döntenie a jövődönnek, amikor vádlók lesznek a vádlottakból, s a vádlókból vádlottak*. Vádlott szíve megnyílt az emberi nyomorúság előtt, s megírta, amit a szíve diktált, nem akart ő egyáltalán becsületet rombolni, hisz a »mihaszna«, »ingyenélő« nem becsületet sértő, hisz ezek a boldogság prototypusai, mert örök vágy, célja az embereknek a jólét; az *ingyenélés és mihasznaság pedig a világon a legnagyobb urak előjoga*. Vádlott sem egyénenként, sem a rendet nem sértette, egy embert sértett, az az egy nem mert eljönni, Wolafka püspök ez, Debrecen zavargó plébánosa, kivel szemben igenis elhoztuk volna ide minden bizonyítékainkat, de ő nem jött ide, hanem eljött a rend, holott az sértve nem lett; kéri ezért, hogy védenca a vád és következmények terhe alól felmentessék, arra a nem várt esetre pedig, ha bűnössége megállapíthatnák, a *legenyhébb ítéletet kéri*.³⁵²

A legenyhébb ítéletre még visszatérünk. Szemmel látható, hogy Dési a helyi (és országos) radikális szabadkőművesség elveit adja elő kissé finomított formában, a páholyban ennél sokkal-sokkal durvábban szokták e társadalmi rendet bíráló, sőt a társadalmat fölforgató beszédeiket megfogalmazni. Természetesen a társadalmi rendet akkor is lehetett bírálattal illetni, de a vádlók és vádlottak kategóriájának megfordítása Dési

352 A főtárgyalás jegyzőkönyvét idezi: uo., Dési dr. védőbeszéde: uo. 64–65.

lott megbüntetését.”³⁵⁶ Látható, hogy az ügyész mindenképpen büntetést akar, ezért bizonyítja a vádlott bűnösségét komoly érvekkel. A közfelfogásra hivatkozik, ami nem kimondottan szabadkőműves gondolkodásra utal, ugyanis ők a közfelfogást befolyásolni, tulajdonképpen manipulálni akarták, nem pedig elfogadni.

Az ügyész meglepően hosszú beszédére Dési védőügyvédnek is van lehetősége válaszolni. Szavai váratlanok: „A védelem is elismeri Fraknói, Winkler, a néhai Nogáll³⁵⁷ püspökök nemes munkás életét és jótehetségét, nem is az ilyen kanonokok ellen írt a vádlott, de a dúslakodó és szálnalmat kérő agg kanonokokkal szemben ott vannak a *szennyben, piszokban sínylődő szintén agg munkások, s a negyvennyolcas napok félistenei, kik közül sokan csak napról napra tengődnek*. Ez az ellentét adta vádlottnak az impressziót, s ennek hatása alatt írta ő meg cikkét. Kéri védence felmentését.”³⁵⁸ Dési doktor nem mond igazat: az öreg és szegény munkások a helyi kapitalisták s nem az öreg kanonokok miatt tengődtek. Csakúgy, mint az egykori szabadságharc „félistenei”, akik bizony öregkorukra nem találták helyüket a vadkapitalistává lett Magyarországon. Ezt azonban nem a káptalan tagjai, hanem azok okozták, akik megvalósították a legkegyetlenebb, legkizsákmányolóbb hazai kapitalizmust. A vádlott miért nem a nagyváradi gazdag zsidók palotái és gyárai kapcsán írta meg cikkét? Esetleg: miért nem írt ezekről is egy másik cikket?

Már csak az volt a kérdés, mi lesz a büntetés, s hogy arányos lesz-e a sértésekkel. A bíróság (az elnök és két beosztott bírő) „majdnem egy óra hosszat tanácskozott az ítélet meghozatala előtt.”³⁵⁹ A vita oka az volt, hogy az egyik bírő egynap, a másik háromnap fogházbüntetést akart kiszabni. Végül a bíróság elnöke döntött. Adyt háromnap államfogházbüntetéssel (mint főbüntetéssel), valamint 10 korona bírsággal (mint mellékbüntetéssel) sújtották. A vádlott fellebbezett.

Hegedűs Nándor a perhez ezt fűzi hozzá: „A főtárgyalás érdekessége az volt, hogy Nagy Géza királyi ügyész [...] feltűnően rövid beszédet tartott. Helyesebb lett volna, ha ennek nyomán dr. Dési Géza is elhallgatta

356 Uo. 66–67.

357 Nogáll János (1820–1899) nagyváradi hitszónok, pedagógus. 1892-től váradi nagyprépost. Nogáll alapította a Szent Vince Intézetet, melynek kápolnájában a Szent Vince ünnepén tartott szentmise közepén halt meg, a kápolnában temették el. (MKL.)

358 Idézi: PÉTER-TÓTH i. m. 67.

359 Uo. 68. Az ítélet: uo. 69–72.

volna előre elkészített szép védőbeszédét és hosszú fejtegetésével nem kényszeríti Nagy Gézát arra, hogy indulatosabban replikáljon. Nagy Géza tudta jól, hogy felsőbb helyen figyelik a tárgyalást és súlyt helyeznek annak kimenetelére, amit bizonyít az, hogy a lényegében jelentéktelen ügyet maga a törvényszék elnöke tárgyalta le.³⁶⁰ Mi lehet emögött? Hegedűs nem írja, ám csak az lehet, hogy Dési mindenképpen el akarta mondani szabadkőműves propagandával felérő beszédét, hiszen tudta, hogy az összes hírlap tudósít a főtárgyalásról. Erre pedig Nagy ügyész kénytelen volt részletes (és helytálló) indoklással válaszolni.

Hegedűs Nándor így zárja értékelését: „Az ítélet azonban így is *igen enyhe* volt, ami szintén sok magyarázatra adott okot.”³⁶¹ Az enyhe aligbüntetés ellen azonban Ady (annak ellenére, hogy kijelentette, nem akart sérteni) föllebbezést nyújtott be a legmagasabb bírói fórumokhoz.

A végső föllebbezést a Királyi Kúria 1903. március 5-én tárgyalta, s az ítéletet jóváhagyta. Azért idézzük a Kúria indoklásának legfontosabb mondatait, hogy láthatóvá váljék Ady ítéletének a minimális volta: „Az ítélet ellen benyújtott semmisségi panasz alaptalan, [...] mert a büntetésül kiszabott három napi fogház és 10 korona pénzbüntetés a vádba helyezett cselekményre [...] a büntetési tétel (három hónapig terjedhető fogház és 500 frt-ig terjedhető pénzbüntetés) keretében maradván, a törvény büntetési tétele megsértve nincs...”³⁶² A hozzátvetőleg kilencven naphól három nap, valamint az 500 forintból (ami 1000 korona) 10 korona pénzbüntetés a lehető legkisebb tétel. Megállapítható, hogy Ady a bűncselekménye miatt alig kapott büntetést.

Összehasonlításképpen írjuk, hogy amikor Halász Lajos megrágalmazta Bartha Miklóst, a kolozsvári törvényszék nyolc hónapra ítélte Halászt.³⁶³ A másik bizonyíték: Ady írt egy cikket a börtönben töltött három napról,³⁶⁴ amely írását a Győri Napló (egykori nagyváradi) szerkesztője 1903. június 11-én leközzölte, majd az augusztus 1-jei lapszámban külön cikket írt *Újságíró a börtönben* címmel. Ezen kívül Adynak táviratot küldött: „A te mártíromságod buzdít minket gondolataink bátor leírására. Légy ezerszer üdvözölve, amikor átléped börtönöd küszöbét, ahova a re-

360 HEGEDŰS i. m. 163–164. (Valószínűleg ezért vették el Ady ügyét Fassie Pál bírótól.)

361 Uo. 164.

362 Uo. 167. Még azt is írja a Kúria, hogy elítélt többek ellen követte el a sérelmet.

363 Halász elítéléséről: PÉTER-TÓTH i. m. 97.

364 *A börtön filozófiája*. Nagyváradi Napló, 1903. június 9. AEÖPM 4. 60.

akció szelleme zár téged. [...] Győri Napló szerkesztősége.”³⁶⁵ Karácsonyi Aladárt cikkéért és távirata tartalma miatt a győri királyi törvényszék 14 napi fogházra ítélte. Ady hozzájuk képest alig kapott büntetést.

Ennek ellenére még egy évtizeden át rendszeresen írt a témáról, arról, hogy áldozata a reakciónak. Arról egy szót sem írt, hogy szabad-e igazságtalanul megrágalmazni embereket. Későbbi írásai közül most csak egyet idézünk, mert ez jól mutatja, hogy Ady részben áldozatnak érezte magát, részben pedig kiderül az írásból, hogy a jelentéktelen nagyváradi ítélet milyen rossz hatást gyakorolt rá abban az értelemben, hogy elmélyítette radikalizmusát, amelyet a magyar állam minden intézménye ellen fölhasznált.

1911 januárjában a Pesti Futár című lapban egy hasonló ügy kapcsán visszaemlékezett a régi időkre: „Nagyváradon voltam fiatal lapszerkesztő, lelkes, apostoloskodó, harcias. Írtam egyszer egy kis cikket, egy vasárnap sétám tanulságát írtam meg a nyomorult, külváros-részben s a pompás, palotás káptalansoron. És ingyenélőknek mertem mondani keserű, összehasonlító impresszióim, könnyek súlya alatt a százezer és még több ezer koronás jövedelmű kanonokokat. Akkoriban néhány bátor, antiklerikális, szabad tollú újságíró került össze Nagyváradon, kik egyéb tekintélyeknek is meg tudták cibálni az üstökét. Nos, elhatároztatott, hogy az első, alkalmas, újabb kellemetlenkedésnél fölönfognak egyet a veszedelmes emberek közül, s ennek a bőréen vett példával fogják megfélemlíteni valamennyit. Tizenhat vagy tizenhét kanonok külön-külön adott felhatalmazást a káptalan ügyészének, hogy indítson pert ellenem nyilvános rágalmazásért és becsületsértésért. Öt címzetes püspök volt közöttük, a tábori püspök úr is például, néhai Wolafka, s a manó tudja, kik még. A nagyváradi püspökség és káptalan rettenetes nagy vagyona majdnem hihetetlen távolságokból fűz magához embereket. De politikai ok is volt arra, hogy a nagyváradi főpapokat ne bántsák, mert a választásoknál hatalmas urak ők. Azután az a bizonyos »hagyományos harmónia, jó viszony, türelem, a városnak és a köznek az érdeke« stb. Elütötték előlem az esküdtszéket, tanúkat, szakértőket meghívattatni nem engedtek: készen volt minden. Volt egy-két ügyvéd barátom, kik már napokkal a tárgyalás előtt tudták, hogy ezúttal elhúzzák a skriblerhad nótáját. Megdöbbsentett a végtárgyalási tanács összeállítására is, nem a rendes tanácselnök [a szabadkőműves Fassie] elnökölt, egy Lengyel Imre-féle régi nyakas, liberális, kálvinista

365 PÉTER-TÓTH I. m. 114.

bíró. De maga a törvényszék áhítatos róm. katolikus elnöke, és segédkezett neki két ismert klerikális lelki bíró. Az ügyész szabadkőműves volt, de ő nem gondolt komoly bajra, s neki is tartania kellett ilyen hatalmas uraktól. Kemény beszédet mondott, de szeretettel s bátorítva nézett néha reám, s látszott az is, hogy élvezzi védőügyvédem, dr. Dési Géza kárba vesztett nagy elokvenciáját [ékesszólását]. És az ügyész valósággal elsápadt, amikor kihirdették az ítéletet. Fogház is, főpénzbüntetés, mellékpénzbüntetés is. Ő, az ügyész, rekedt, reszkető hangon megnyugodott, s én pedig hiába föllebbezttem, példát kellett statuálni.”³⁶⁶

Az idő megszépíti az emlékeket. Ady áldozatnak állítja be magát, s összeesküvés-elméletet gyárt az ügy lebonyolódásával kapcsolatban. Szerinte a nagyváradi radikális hírlapírókon az ő személye kapcsán álltak bosszút, úgy, hogy még a bírói tanács személyi állományát is átalakították, s „áhítatos katolikus” elnöke mellé „klerikális bírókat” tettek. Ha így lett volna, a bírói tanács egyik tagja nem javasolt volna egynapos elzárást. Azt a tényt, hogy az ügyész is és a védőügyvéd is szabadkőműves, illetve jelölt volt, nem tartja tendenciózusnak, mint ahogy nem tesz összehasonlítást az ő kicsiny, s a mások nagyobb büntetése között.³⁶⁷

Az *Egy kis séta* című írása nagy visszhangot váltott ki Nagyváradon. A helyi szabadkőművesek megmozdultak, hogy ha lehet, mentsék a hozzájuk szító, szerkesztőként jól fölhasználható hírlapírót. E történet könyvünk témája szempontjából azért fontos, mert bizonyítható vele részben a szabadkőművesség befolyásoló módszere, valamint az is, hogyan kötöttek magukhoz tehetségesnek tartott, fölhasználható embereket.³⁶⁸

A „keresztanyák”

Az Ady Endre életét földolgozó, több tízezer oldalt kitevő életrajz és tudományos monográfia átolvasása után úgy tűnik, hogy Ady kizárólag rossz erkölcsű nőkkel találkozott. Ez a kisebbik baj lett volna, létezett

366 *Ez nem rehabilitáció.* Pesti Futár, 1911. január 2. (Ady a cikket Érmindszenten írta 1910. december 27-én.) AEÖPM 10. 49.

367 Arról nem is beszélve, hogy Ady e cikket egy Habár Mihály nevű újságíró elítélése kapcsán írta: e hírlapíró korrupcióval vádolt több kormánytagot, amiért hat hónapra ítélték. Lásd: HEGEDŰS I. m. 174.

368 Azt csiripelik a verebek, hogy a szabadkőművesek manapság is alkalmazzák e módszereket. (R. E.)

nagyobb is: Czeizel Endre professzor adatgazdag munkája szerint Ady háromszor is kapott vérbajos fertőzést.³⁶⁹ Ez okozta számtalan lelki baját (például a halálfélelmet a gyógyíthatatlan betegségtől), emellett a lelkiekből következett alkoholizmusa (napi 3-5 liter bor), az állítólagos kábítószerezése (morfium) és a napi 4-6 doboz cigaretta elszívása.

Mi tesszük hozzá: a történelemben s az egyéni ember esetében is minden a lélek. Ha lelkileg rendben vagyok, elhordom a Kárpátokat a helyéről, ám ha lelkileg rossz állapotban vagyok, mindent rossznak érzek, gyöngé és sajnálatra méltó vagyok. Nos, Ady esetében is erről van szó: betegségei lelkileg tönkretették, ezáltal alkoholista, narkomán és szexfüggő szerencsétlen, sajnálatra méltó ember lett. S ahogy az ilyen esetben lenni szokott: minél jobban belemerült bármelyik rosszba, annál inkább fokozódtak szükségletei, tehát bajai a többi rossz területén. Nevezhetjük ezt hatványozottan, hatványozódóan leépítőnek, tönkretevőnek, kikészítőnek, megalázónak, elkésztetőnek, megőrjítőnek.

Ady nőügyei nemigen tartoznak egy eszmetörténeti monográfiába, azonban nem tagadható, hogy bármely célszemély *lelki* állapota döntően meghatározhatja szellemi alakulását is. Ezért, bár kényszeredetten (hiszen nem tartjuk illendőnek egy úr nőügyeinek szemrevételezését), muszáj rávilágítanunk bizonyos meghatározó összefüggésekre. Ady *lelki* két keressük a következő oldalakon.

A halál rokona: legfontosabb betegségei

Kezdjük a kisebb bajaival: „Ady Endre gyötrelmes álmatlanságát nyugtatókkal-altatókkal próbálta kezelni, és ezért olyan mértékben szokott hozzá a számára már kábítószer-jellegű Veronához és a többi erős altatóhoz, hogy egy idő után nélkülük nem is tudott létezni. E gyógyszerek önmagukban is pusztították szervezetét, emellett azonban az ébredés után olyan kábulatot okoztak, amelyet viszont kávéval, nikotinnal, alkohollal kellett »orvosolnia«. Mindezek pedig ördögi örvényt jelentettek egészsége számára, amelyből nemigen volt menekvés. A szélsőséges kedély mániás fázisában kiszípolozott, alkohollal és gyógyszerekkel manipulált agya törvényszerűen kimerült, ezért az alkotás lázas ihletettségét

369 CZEIZEL Endre, dr.: *A magyar költőgénuszok sorsa*. Bp., 2012, Galenus. Az Adyról szóló rész a 180–223. oldalakon.

telváltották a hosszas letörések, művészetében az ún. alkotói válságok, ami már a depresszió részjelensége volt.”³⁷⁰ Ady kedélyállapotáról is ír Czeizel professzor: „Rá is a szélsőséges kedély mániás-depressziós formája volt jellemző. [...] Ez az agyi izgalom csak fokozta a kreativitása miatti túlérzékenységet és ingerlékenységet, feldobottságát és zsenituda-tát. Éjszakai mulatozásai és nőhabzsolásai is kapcsolódtak e túlzott ide-gi aktivitással járó állapothoz, mivel ezt alkohollal és szexszel próbálta csillapítani. [...] Ideges gyomorbetegségének és részben étvágytalanságának az oka is itt kereshető.”³⁷¹ Ady 1905 körül és után eljut az öngyilkosság gon-dolatáig, illetve a megőrüléstől való félelemig.

Idegei tönkretételének vannak más okai is: „Ady Endre idegrendszeri bajának okát keresve önpusztító életmódja, vérbaja, gőgös és szertelen személyisége, a költői génusz lázas tenni akarása, az ország sorsának alakulása és a családi hajlam említhető meg.”³⁷²

Ami az ország sorsát illeti, Adyt félrevezették: már nagyváradi éveiben úgy tudta, hogy Magyarország vezetői gazemberek, akik a vesztébe viszik az országot. Emiatt lett a forradalom híve: azt gondolta, hogy majd szabadkőműves barátai a demokráciaöntettel és a hagyományos vezető rétegek kiiktatásával megmenthetik Magyarországot. Ami a családját il-leti: „1909-ben, a kortörténet kitöltésekor anyai nagyanyjának testvérét elmebetegként és anyai nagyatyját alkoholistaként adja meg.”³⁷³ Czeizel Endre szerint Ady családjával, a szüleivel is súlyos gondok voltak: Ady Lőrinc, „A nyakas kálvinista férj zsarnoki természete nem engedett sok beleszólást feleségének a család életébe, sőt felette is uraskodott. A fele-ség libidóproblémája is bizonyára szerepet játszhatott kapcsolatuk alakú-lásában. Éppen emiatt az erősen dohányzó családfő a bornál és ételeknél csak a nőket szerette jobban.” Csak három gyermekük született: „ezt a frigidnek mondott Pásztor Mária [Ady édesanyja] szívesen fogadhatta, ugyanakkor részben megmagyarázhatja Ady Lőrinc gyakori házon kívüli nőügyeit.”³⁷⁴

370 Uo. 210. Idézi Ady levelét Hatvany Lajoshoz: „Van olyan hét, hogy nem alszom öt órát...” Uo. 209.

371 Uo. 209.

372 Uo. 212.

373 Uo. 213.

374 Uo. 186.

S jött 1902 nyara, az akkor gyógyíthatatlan vérbaj.³⁷⁵ „Ady Endre vallomása perdöntőnek tűnik, és szerinte ő ezt a nemi betegséget Nagyváradon, 1902 nyarán Novák (művészi nevén: Rienzi) Mária orfeum énekesnőtől kapta. [...] Rienzi Mária 1902 júliusában kezdte meg váradi fellépéseit, de Ady Endrével már a vonaton, Pestről jövet, megismerkedett. [...] Az Adynál idősebb énekesnő vad érzékiségével és mértéktelen italozásával egy időre magához láncolta a fiatal újságíró. [...] Az énekesnő októbertől Pestre szerződött, de bizonyítékok vannak későbbi alkalmi találkozásairól is. Rienzi Mária 1928-ban »megőrült«, és 1932-ben a Lipótmezei Elmegyógyintézetben halt meg.”³⁷⁶ A vérbaj első tünetei Adynál „1902 augusztusában jelentkeztek, ezért dr. Edelmann Menyhértet³⁷⁷ kereste fel, aki felismerte a betegség eredetét. Ady Endre ekkor – nagyváradi rossz szelleme, Szűts Dezső szerint – *hisztériás görcsöket kapott*.”³⁷⁸ Hisztériás görcsei érthetőek, ugyanis a gyermekorvos továbbküldi egy nemibeteg-szakorvoshoz, aki ellátja Adyt azzal a gyógy-móddal, ami nem sokat használt. Betegségének tünetei első párizsi útja idején, 1904 tavaszán ismét jelentkeztek: Bölöni György vitte el Adyt az osztrák–magyar követség³⁷⁹ orvosához, dr. Kraushoz, „aki ekkor másodlagos vérbaját kórismézte. [...] Második párizsi tartózkodása során, 1906 nyarán azonban újra hasonló bőrtünetek és a torokmandulákon látható gyulladásos foltok jelentkeztek nála, amihez ekkor megnagyobbodott és beszűrődött ágyéki, valamint térdhajlathi nyirokcsomók is társultak. [...] Ady Endre életrajzírói nem sokat tudtak a vérbajról, ezért a Párizsban 1904-ben, majd 1906-ban észlelt tüneteket a nagyváradi fertőzés kései tüneteinek tartották, mivel ezt állította Ady Endre is. Szerinte, ahogy ezt Bölöni idézte: *még Magyarországon csattant el az a végzetes csók, amely a vörös pestist hozta*. Ez bizonyosan nem volt igaz. A másodlagos vérbaj

375 A vérbaj (szifilisz, lues, bujakor, franc) egy szexuális úton terjedő, idült lefolyású, fertőző nemi betegség. A 20. század közepére a penicillin elterjedésével visszaszorult.

376 Uo. 214.

377 Edelmann Menyhért szabadkőműves: 1895. december 21-én vették föl a László király páholyba. Anyakönyvi száma 99. OL P 1083. 90. doboz, XXV. A László király páholy 1903. évi iratai. 3. főlíó, hátoldal.

378 CZEIZEL i. m. 214.

379 *Követség*: az akkori nagyhatalmak egymás fővárosaiban nagykövetséget, a kisebb országok egymás és a nagyhatalmak fővárosaiban követséget működtettek. Az Osztrák–Magyar Birodalomnak a Francia Köztársaság fővárosában tehát nem követsége, hanem nagykövetsége volt nagykövettel. Ma már nem lényeges ez a különbségtétel, akkor azonban az volt.

Parizsban észlelt bőrtünetei a nagyváradi fertőzés időpontjától számított két, illetve négy évvel később jelentkeztek nála. A másodlagos vérhaj tünetei azonban a fertőzéstől számított 2-6 hónapban fordulnak elő, ezért igen nagy valószínűséggel Ady Endre *második és harmadik új vérhajos fertőzéséről* volt szó Párizsban. A vérhajt ugyanis többször meg lehet kapni. Ady szeretett kóborolni a párizsi éjszakában, és ott is voltak futó kalandjai. Ezt azonban – az amúgy is féltékeny Léda előtt – titkolta, ezért újabb vérhajos megbetegedéseit a korábbi bajával leplezte, sikerrel.”³⁸⁰ Léda rendkívül féltékeny volt; többen leírták, hogy a későbbi években *rendszeresen verte Adyt*. Ady sokszor összekarmolt, összevert arccal jelent meg barátai társaságában.

Czeizel Endre leírja, hogy Ady 1903-ban, kapcsolatuk elején még megfertőzhette Brüll Adélt, mivel a vérhaj a második év végéig fertőz tovább. Ady nem kapott Salvarsan-kezelést,³⁸¹ s „ezért jelentkeztek a harmadlagos vérhaj következményei, és ezek végül halálát okozták. A harmadlagos vérhajra a súlyos idegrendszeri, ér- és bőrszövődmények a jellemzőek. Ady Endrében a főverőér (aorta) ártalma jelentkezett.”³⁸²

Czeizel kitér – s szempontjaink szerint ez a lényeges – Ady vérhajfertőzéseinek a lelkére, kedélyállapotára gyakorolt hatásaira is: „A költőben a vérhaj *súlyos lelki reakciókat* váltott ki, ettől kezdve a *Halál rokonának* tartotta magát, halálvárása pedig komoly hatást gyakorolt életére és költészetére. Olykor az önáltatásba menekült, azt állítván, hogy a vérhaj révén jobban megismerhette az élet teljességét [...] Legfeljebb a betegség kiváltotta halálfélelme és élete várható rövidege [...] okozhatott olyan lelkiállapotot nála, amely szokatlan, eredeti alkotásokra ihlette. [...] A fertőzést követő 2. évtől kezdve azonban a vérhaj kórokozója csendben, kiszámíthatatlan sorrendben és időben károsítja a főverőeret, a bőrtakarót és a központi idegrendszert. Az utóbbinak, a paralízis progresszívának tehát a súlyosbodó idegi bénulásnak jellegzetes tünetei vannak, amelyek első-sorban szellemi leépülésben nyilvánulnak meg [...] A késői-harmadlagos vérhaj idegrendszeri hatása, sokunk véleménye szerint, Ady Endre élete folyamán nem mutatkozott meg. Mások szerint az 1918-ban történt hűdés ennek következménye lehetett [...] Tényként fogadhatjuk azonban el, hogy

380 Uo. 215. Bölöni György szavait Czeizel írta dőlt betűvel.

381 *Salvarsan*: Paul Erlich német orvos és Szahacsiro Hata japán bakteriológus fedezték föl a vérhaj első eredményes gyógyszerét 1909-ben.

382 Uo. Czeizel álláspontja szerint Léda halálának tünetei (súlyos bőrbetegség) alapján Ady megfertőzte szeretőjét.

a késői vérhaj közvetlen idegrendszeri elváltozást okozó hatása, vagyis az elbutulás még a halála előtt alkotott műveiben sem érzékelhető.”³⁸³

Czeizel Endre Ady életének legutolsó hónapjairól ezt írja: „az 1918-as októberi »őszirózsás« forradalom első napjaiban bénulást okozó kisebb agyvérzést (»húdést«) kapott, pedig ettől rettegett leginkább [...] Szív- és érrendszere, beleértve az agyi ereket is, a mértéktelen italozás és dohányzás, valamint stresszdús élete miatt akkor már igen rossz állapotban lehetett, és az évek óta várt forradalom bekövetkezése okozta óriási izgalom válthatta ki az agyiér-katasztrófát, amelyet előidézhetett nagyobb érgörcs vagy kisebb agyvérzés. A következmény az arcizomzat kisebb fokú bénulása (ún. faciális parézis) és az ezzel kapcsolatos beszédzavar (dadogás), valamint mozgásszabályozásának megbomlása (ettől kezdve kézírása kusza, nehezen olvasható, és járása nehézkes) lett.”³⁸⁴ Később, 1918–1919 fordulóján, a világméretű járvány idején megkapta a spanyolnáthát, „amely nála gócos tüdőgyulladást okozott, magas lázzal, valamint kellemetlen vizelet- és székletviszatartási képtelenséggel.”³⁸⁵ Kis javulás után a tüdőgyulladás kiújult, úgyhogy 1919. január 11-én beszállították a Liget Szanatóriumba, ahol január 27-én meghalt. Czeizel: „A kórboncolás szerint a főverőér (aorta) megrepedése okozta halálát. Végül is tehát Ady Endrénél a harmadlagos vérhaj előidézte érszövődmény legjellemzőbb megnyilvánulása, a főverőér idült gyulladásá vált végzetessé. Az elhegesedő érfal kialakuló tágulatát a nagyér megrepedése követte.”³⁸⁶

Az orvosprofesszornak ez a végső értékelése: „42 éves volt, de utolsó fényképein ennél sokkal öregebbnek látszik. Ady Endre életét megrontotta iszákossága és csókhajhászása. Ő azonban gyakorta úgy érezte, hogy mindezekre a mámorokra, sőt talán még a vérhaj okozta állandó halálfélelemre is, művészetének szüksége volt, mivel így csíholhatta ki magából kivételes adottságait és formálhatta ezeket különleges, korszak-

383 Uo. 217–218. Czeizel mások értékelését is összefoglalja ezzel kapcsolatban: „Sok más értelmezésre is okot adott Ady Endre vérbaja. Zsohár István szerint Ady Endrében éppen a bűnös megtisztulását értékelhetjük, mint ahogy a megtérést Pál apostolban és a bűnbánatot Szent Ágostonban. A jobboldali fajvédők véleményét Bartha József fejtette ki az *A Célban*: egy vérbajos költő nem lehet »nagy«, csupán degenerált, ezért szertelenkedő beteg. Végül Szirmayné Pulszky Henriette nemes egyszerűséggel vérbajos elmebetegnek nyilvánította Ady Endrét.” Uo. 218.

384 Uo.

385 Uo. 219.

386 Uo. 221.

alkotó költeményekké. Vátesztudata és önámítása – különösen meglévő szélsőséges kedélyállapotának függvényében – gyakorta sugallta neki, a Halál rokonának a már »úgyis mindegy« érzését, amiből következően hitte: *mindenhez joga és korlátlan szabadsága van...*³⁸⁷

Nos, Czeizel Endre mindig csak Ady költeményeiről ír, ám sokkötetnyi, több ezer prózai írása is született. Való igaz, a korlátlan szabadságnak a tudata a hírlapi cikkeinek ezreire is vonatkozik, a vátesztudat, az önámítás és a szélsőséges kedélyállapot pedig részben megmagyarázhatja prózai írásainak durván kritizáló, a legerősebben, legszabadosabban értelmezett liberalizmusának sokszor megdöbbentő tartalmait és stílusát. Főleg a stílusát, ugyanis ne feledjük, hogy Adynak számos „barátja” („hideg szemű barátok”) és barátnője volt, akik hatása biztosan fölerősítette a betegségei által okozottakat. Vátesztudata meglepő mértékű, ön-hitt nagyképűséggel párosult, amit egyes irodalmárok félreértenek: azt mondják, hogy Ady teljesen tudatában volt világirodalmi nagyságának. S vajon ennek azt kell eredményeznie, hogy idióta, rossz gazembernek tartsa az akkori magyar világ legnagyobb személyiségeit, csak azért, mert ők nem vele értenek egyet?

Ez a kérdés már az élet más területeire vezet bennünket. Ady a világháborúnak majdnem a végéig követni tudta az eseményeket, értékítéleteket alkotott a helyzetről és a szereplőkről.

A tudata, mely szerint neki „mindenhez joga és korlátlan szabadsága” van, már fiatal nagyváradi hírlapíró korában kialakult, s magánéletében, pontosabban a nőkhöz való viszonyában (mint a fönti orvosi elemzésben láttuk) sorozatos, állandóan ismétlődő tragédiákhoz vezetett.

Rienzi, a „vörös pestis”

Közhelyszámba megy, hogy Ady a női nem nagy barátja volt. A személyéről, magánéletéről szóló szakirodalom számára „hálás” téma, hogy kik voltak az „ideáljai”. Ady a férfiak azon nagy családjába tartozott, akik egyszerűen nem tudták megállni a legkülönbözőbb korú, hajszínű, végzettségű, műveltségű nők utáni „érdeklődést”. Itt csupán egyes „úrhölgyek” kapcsán teszünk megjegyzéseket, akik számottevően befolyásolták a költő-hírlapíró életét, pontosabban szellemi állapotát.

387 Uo.

Előre kell bocsátanunk, hogy Ady életében különleges szerepe van nemcsak izraelita barátainak és keresztapáinak, hanem – saját bevallása szerint – zsidó nemzetiségű nőknek is. Amikor a Léda-korszak után személyesen is megismeri későbbi feleségét, megdöbbenő levelet ír Hatvany Lajosnak, elmondja, hogy a tömérdek zsidó hölgy után egy keresztény lányt ismert meg, s Hatvany tanácsát kéri: mit tegyen. A cukorbáró rokonszenves, bölcs tanácsot ad a sokat próbált költőnek.³⁸⁸

Ady nőügyei kapcsán először egy – a témakörben jártas – szakértőt idézünk, Benedek Istvánt, ő számos nőről írt, akiknek a hírlapíró-költő udvarolt. Aki Adyt először megfertőzte a vérbajjal: „Egészen más [nem steril] kapcsolata volt a varieté-énekes Rienzi Máriával, ugyancsak 1902 második felében. Az ország különböző, de mindig alacsonyrendű pódiumain lépett föl, rendkívül közönséges és ízléstelen énekszámokkal, melyeknek nem a szellemessége, hanem az obszcenitása hozta a sikert. Valaha szép lehetett, de az italozástól, fölfokozott éjszakai élettől és az előrehaladott vérbajtól korán öregedett, erotikája mindazonáltal fiatalos maradt. Az a pár hónap vagy talán fél év, amit Adyval együtt töltött, a szexuális eksztázis korszaka volt. Noha Rienzi jó pár évvel idősebb volt a költőnél, erotomániájával minden energiát kifacsart belőle. Ady pár hónapig élvezte ezt a Vénusz-barlangszerű orgiás életmódot, és szemmel láthatólag elveszítette józan ítélőképességét: idealizálta a már lecsúszófélben lévő, megkopott és hangját veszített, rekedt és közönséges énekesnőt. *Nem vette észre sem az erkölcsi, sem a művészi érték hiányát.*”³⁸⁹ Az utolsó mondat a lényeges: Adynak eszerint már akkor sem volt semmi érzéke az erkölcsi minimumhoz. Ami a művészi érték hiányát illeti, akkoriban több cikket írt mindkét hírlapjában a népszínmű – mint szerinte elavult műfaj – ellen, s az operett, valamint a magyar nyelvű „brettli” mellett.³⁹⁰ Hegedűs Nándor is így látja: Ady egyes (1901-ben kiadott) bökversei „azt mutatják, hogy Ady a rákövetkező évben már nem volt a brettlinek és az orfeumnak ellensége. Hogy pedig 1902-ben mennyire hódolt a léha színpadnak, bizonyítja a Rienzi-regény.”³⁹¹ Mindenesetre ide vezethető vissza

388 E leveleiket más helyen mutatjuk be.

389 BENEDEK István: *Ady Endre szerelmei és házassága*. Bp., 1991, Szenci Molnár Társaság, 101–102.

390 Terjedelmi okok miatt nem írunk e cikkeiről, bár érdemes lenne földeríteni vonzódásának minden okát a giccsműfajokhoz. *Brettli*: ocsmány, trágár, primitív és giccses dalszámokat játszó színház.

391 HEGEDŰS i. m. 54.

életének az a későbbi szakasza, amikor pár évvel később bökverseket és kabarébetétverseket ír Nagy Endre híres budapesti kabaréjába.

Benedek István azt írja, Ady elveszítette a józan ítélőképességét, s ezt bizonyítja is: „A helyzet akkor vált botrányossá, amikor a váradi színházban előadásra került Ady egyetlen színdarabja, s ő a bemutatón a szerzői páholyban a »brettli-énekesnővel« jelent meg. A polgári közönség, amely a kabaréban sokat szórakozott Rienzi ordenáréságán, ezt a polgárhökikentő »arcátlanságot« nem bocsátotta meg. Hozzájárult ehhez, hogy a Nagyvárad Napló ugyanekkor közölte – vezércikk helyett – Adynak azt a versét, amely később *Az én menyasszonyom* címmel vált közismertté:

Mit bánom én, ha utcasarkok rongya,
De elkísérjen egész a síromba.
Álljon előmbe izzó, forró nyárban:
»Téged szeretlek, Te vagy, akit vártam.«
Legyek kirugdalt, kitagadott, céda,
Csak a szívébe láthassak be néha.
Ha vad viharban átkozódva állunk:
Együtt roskadjon, törjön össze lábunk. [...]

Az a különös, hogy a *Fantom* nem a Rienzi-korszakban íródott, és korábban már legalább négyszer vagy ötször megjelent, nem keltve semmi föltűnést. Most azonban mindenki – tán maga Ady is – Rienzire vonatkoztatva, és egész legendakör alakult ki az Ady–Rienzi »botrány« körül. Legelterjedtebb, bár egyáltalán nem bizonyítható verzió szerint az újság sorozatban kapta a tiltakozó leveleket, sőt többen lemondták az előfizetést.³⁹²

Való igaz, Ady e versét mindig az éppen soron következő úrhölgy megléte idején publikálta, talán mint a hódítás eszközét.³⁹³ Ami a költemény tartalmát illeti: úgy tűnik, Ady itt egy akkoriban általa megfigyelhetett (nemcsak nagyvárad) jelenség elleni lázadásként írhatta versét: egyes ottani „tisztességes asszonyok”, akik titokban a legzüllottebb szajhák voltak, a külvilág előtt megjátszották a becsületes úrinőt. Ha így nézzük alkotását, valóban jogos polgárpukkasztás volt az akkori sajátos nagyvára-

392 BENEDEK i. m. 102.

393 Hegedűs Nándor, a pontos kutató szerint e vers megjelent: Színházi Újság, 1900. dec. 31. és 1901. nov. 27.; valamint: Nagyvárad Napló, 1901. dec. 25. Nem minden célzatoság nélkül jegyezzük meg, december 25-e a keresztényeknél karácsony első napja.

di erkölcsi viszonyok között. (Gondoljunk csak például Ady főnöke, Fehér Dezső feleségére, aki a külvilág felé tisztességes nagyságos asszony volt, titokban pedig Halász Lajos szeretője, akinek gyermeket is szült. Ady minden nap Fehéréknél ebédelt, ismerhette a „családi” helyzetet. Ebből a látószögből érthető Ady verse.)

Benedek István egy tényezőt azonban nem vesz figyelembe. Így zárja le fönti gondolatmenetét: „Fehér Dezsőt, a Nagyváradi Napló tulajdonosát ez nem zavarta: azon kevesek közé tartozott, akik Adyban már fölismerték a költő-zsenit, akinek mindent szabad.”³⁹⁴ Megítélésünk szerint nem erről volt szó, hanem arról, hogy akkoriban zajlott a keresztény nemzet-állam céltudatos erkölcsi föllazítása a szexuális szabadosság, züllöttség propagálásával, fontos nemzeti ügyek és vezető személyiségek nevetéssé tételével. Hiszen ha meggyöngül a régi, jó erkölcs, könnyebb átvenni a fontos pozíciókat az élet minden területén. Adynak tehát valóban mindent megengedtek – ám céltudatosan! 1902-ben ugyanis még senki nem tudhatta, ki lesz belőle egy évtized múlva.

1902 őszén Rienzi Mária a fővárosba szerződött, ahol férjhez ment egy artistához. Amikor a későbbiekben Ady találkozott vele, már egy jeles artista felesége állt vele szemben. Utóéletéről csak egy apróság. Ady első váradi lapjában, a Szabadságban 1911-ben furcsa tudósítás jelent meg. A történethez tartozik, hogy akkoriban e hölgy és társulata már lecsúszott, a főváros helyett elsősorban falvakban terjesztette a „kultúrát”. „Rienzi Mária kóklerekből és csepűragókból álló kis banda igazgatója lett. Két héttel ezelőtt Nagyváradon is járt, a környékbeli városokban tartott előadást. Torontál megyei szereplése kapcsán súlyos kellemetlenség érte. Nagyteremián Knapp Károly jómódú gazdát halva találták február 4-én. A nála levő 7000 korona eltűnt a zsebéből. A csendőrség megállapította, hogy Rienzi Mária daltársulata a télen Nagyteremián járt, és Fazekas Ármin bűvészmutatványához papírpénzre volt szüksége. Knapp, aki elől ült, kivette a barna noteszt, melyben az ezres bankókat tartotta, és ezekből egyet átadott Fazekasnak. A mutatvány után visszakarta az ezrest, el is utaztak. A rablógyilkosság négy hét múlva történt, de a csendőrség mégis rájuk gyanakodott. Távirat alapján a pesti rendőrség letartóztatta Rienzit és Fazekast, de 24 óra után szabadon bocsájtotta, minthogy alibit igazoltak.”³⁹⁵

394 Uo.

395 E történetet idézi: HEGEDŰS i. m. 223.

Az mindenesetre biztos, hogy Rienzi brettlihölgytől Ady megkapta a vérbajt, amely betegség akkor erősen elterjedt, ráadásul gyógyíthatatlan volt. Ezért mondhatjuk e hölgyet Ady egyik első, sajátos „keresztanyjának”, egész életét és halálát meghatározó személynek. A többi hölgyet, a jó erkölcsű nagyváradi színésznőket, az akkor elkészült Szigligeti színház sztárjait s másokat borítsa a feledés pora.

Ady eltávozási szándéka Nagyváradról

Ady már 1902-ben többször is megírta, hogy előbb-utóbb távozni akar Nagyváradról. Hegedűs Nándor egyenesen így fogalmaz: „Ady Endre szerette Nagyváradot, de egyrészt *költői tehetségének kibontakozása útjában látott itt valami akadályt*, ezenkívül folytonos anyagi gondokkal küzdött, és ezért erősödött meg benne a gondolat, hogy elhagyja a várost. De erre csak egy év múlva került sor, amikor Léda Nagyváradra érkezett.”³⁹⁶ Sok mindenben egyetértünk Hegedűs álláspontjaival, itt azonban egy ügydöntő jelentőségű tényezőt kell hozzátennünk. Akkor jön ki Adyból a vérbeli költő; akkor válik képessé új (sokak szerint kor szakhatárt jelentő) versei megírására, miután otthagyja Váradot, ahol a napi újságírói robot, valamint *a rátelepedő szellemi „keresztapái” ideológiai-intellektuális szorításából, kalodájából kiszabadul*. Megítélésünk szerint viszont nem mindegy, milyen körülmények és személyek szabadították ki a nagyváradi szellemi befolyásolás alól.³⁹⁷ Épp ez a lényeg, s ez Léda jelentősége Adyra nézve. Úgy alakult a sorsa, hogy a sok primitív szajha után találkozott egy jólöltözött, elegáns szajhával (ő Léda), akibe gyakorlatilag néhány nap alatt beleszeretett, s rohant utána a világ végére. Azaz Párizsba. Ady írásai, főleg levelezése mutatják, hogy leginkább három főváros valamelyikébe szeretett volna eljutni: Szentpétervár, Róma, Párizs. A Szófiában letelepedett bűnöző házaspár, Diósi Ödön és felesége, Brüll Adél, miután a letartóztatás elől Belgrádba, majd

396 Uo. 232.

397 Talán viccesen hangzik, de semmiképpen sem gúnyosan írjuk: ad absurdum például Prohászka püspök elvihette volna katolikus szerzetesnek, s Ady olyan szép, sőt nagy verseket írhatott volna, mint például Sík Sándor *Az andocsi Máriához* című költeménye. Ady iskolás korában egyszer elhatározta, hogy szerzetes lesz. (R. E.) (Sík Sándor szülei különben izraeliták voltak, leendő gyermekeik születése előtt tértek át a római katolikus vallásra. Sík Sándor keresztelte 1943-ban Radnóti Miklóst katolikussá.)

Athénba menekültek, jobbnak látták még a Balkán félszigetet is elhagyni, s Párizsba költöztek.

Lássuk Ady egyik 1902-ben írt újságcikkét, amelyben egyértelműen utal tervezett eltávozására a városból: „Ahol a *konzervativizmus szervi baj* s az öntelt vadmagyarság fékezhetetlen indulat, onnan én nem kaphatok sem kultúrára, sem magyarságra semmit. És mert Zoltai Lajos Váradról is ír, hát röviden konstatalem, hogy Váradban igenis a legimponálóbb jelekben jósolja meg magát a jövőendő.³⁹⁸ Nálam ez nem lehet lokálpatrióta rajongás, mert én nem vagyok ősváradi, amint Zoltai ősedebreceni, sőt *nem is kötöttem s nem is szándéksom kötni Nagyváradhoz az életem sorát*. De szeretem, becsülöm és sokra tartom e várost, mert magyar, merész, munkás és modern. E város lelkében tehát benne van az én credóm.”³⁹⁹

E cikkben (melyet liberális irodalmárok nagyon kedvelnek) több tévedés is leledzik. Az első s legfontosabb az, hogy a konzervativizmust szervi bajnak nevezi. Ez azt jelenti, hogy az egyébként képzetlen hírlapíró összetéveszti például gróf Széchenyi István országot építő „reform-konzervativizmusát” a valóban elmaradott, múltba néző, s a múltból az elavultságokhoz ragaszkodó maradisággal. Látszik, hogy Nagyváradon, de még korábban, a zilahi liberális Wesselényi kollégiumban sem volt senki, aki ezt elmagyarázta volna neki. E szellemi-eszmetörténeti hiányossága miatt válhatott Ady oly könnyen és gyorsan a radikális, liberális szabadkőművesek szellemi áldozatává.

A másik, erősen leegyszerűsítő állítása ez: „az öntelt vadmagyarság fékezhetetlen indulat”. Ady itt is – ismerethiánya, neveltetése és szellemi környezete hatására – összetéveszti a korabeli magyar államiságot magyar érdekérvényesítéssel építő szándékokat (lásd például Wekerle Sándor, gróf Tisza István, gróf Apponyi Albert, Széll Kálmán tevékenységét) a valóban agresszív és idegenellenes primitív sovinizmussal. Volt ez is meg az is – de Ady nem volt képes arra szellemileg, hogy megkülönböztesse őket.

A fenti rövid idézetben Ady harmadik tévedése az, hogy Nagyváradról, a nagyváradi belvárosról, az ottani rablókapitalizmus félelmetes és embertelen kialakulásáról, ennek minden szellemi következményéről

398 Ady ekkoriban sajtóvitába keveredik egykori debreceni újságíró kollégájával, aki kritizálja a nagyváradi szellemi életet. E cikk Ady egyik válasza Zoltai Lajosnak. Zoltai/Zoltay debreceni hírlapíró, történész és muzeológus. Lásd: *HEGENDŰS* i. m. 231.

399 *Várad és Debrecen. Válasz egy apológiára*. Nagyvárad: Napló, 1902. augusztus 13. AEÖPM 3. 92.

nemes egyszerűséggel ezt írja: „magyar, merész, munkás és modern”. Nos, ha az erősen kizsákmányoló kapitalizmust el lehet e szóval intézni, hogy „munkás”, akkor a váradi belváros 80-90 százalékos zsidó etnikai többségét is el lehet intézni azzal a jelzővel, hogy „magyar”. Itt (is) látható Ady talán legnagyobb tévedése: ő tényleg azt hitte, hogy a nagyváradi nagytőke Magyarországot és a magyar kultúrát építi, mint ahogy azt is meggyőződésből vallotta, hogy a radikális, liberális nagyváradi szabadkőművesek *magyar* kultúrát, *magyar* „progressziót” csinálnak. (Ady és a zsidóság kapcsolatainak részletes földolgozása a következő könyvünkben lesz olvasható, itt csak megemlítettük e kérdéskört.)

Ady tehát bejelenti, hogy valamikor elhagyja Nagyváradot. Maradjunk még néhány sor erejéig Ady e cikkénél, mivel olyan jellegű önmeghatározást ad, amely személyét tekintve bizonyos szellemi folyamat végét, s egy új szellemi folyamat elejét jelenti. Fentiek mellett ugyanis még ezeket is papírra veti: „Valamikor sovinszta voltam kurucszágból, ma talán az egyszerű-egy erejénél fogva, kényszerűségből tudnék sovinszta lenni. Sovinszta kuruc koromban a legnaivabb lelkesedéssel habzoltam a debreceni magyar levegőt s a legrövidebben és legbiztosabban megcsömörültem. Azóta is alig tudok helyrejönni. Debrecenben – szép magyarsággal írván

kiszeret a magyarságból az ember. Máshol kell aztán, valósággal kirajzolt terv szerint, lelkében a faji érzést restaurálni. Én például a kozmopolitának kiáltott *Nagyváradon kezdem hinni, hogy minden kis népnek sovinsztának kell lennie s egyetlen lehető magyar politika a kultúrállam kiépítése ugyan, de a magyar fajta teljes diadalra juttatásával*. Ez persze nem azonos sem a klerikális hajlandóságú magyarok nacionalizmusával, sem a debreceni szittyák vadmagyarságával. Inkább valami összepárosítása Bánffy Dezsőnek, az erdélyi kálvinistának s Vázsonyi Vilmosnak, a nagyon rettegett terézvárosinak.”⁴⁰⁰

Még a sokat próbált kutatót is meglepő mondatok. Hiszen azt írja, hogy a színmagyar Debrecenben sovinszta volt, de Debrecenben kiszeretett a sovinszta „kuruckodó” ember a magyarságából. Csakhogy Ady nem Debrecenben, hanem Nagyváradon szeretett ki a magyarságából. Abban a városban, amelyet kozmopolitának mondtak akkoriban. Ady összekeveri a folyamatokat. Vagy mégse? Könyvünk elején idéztük a nagyváradi hírlapíróskodása ötödik napján levélben írt mondatát, amely szerint e városban mindenki vagy zsidó, vagy pojáca. Lehetséges, hogy már

Debrecenben kiábrándult a magyarságnak az ott meglévő fajtájából, s Nagyváradon csak fölismerte, hogy a magyarságot igazából a zsidók képviselik a „modernségükkel” és a demokráciaöntetükkel? Ez csak egyetlen esetben a lehetséges megoldás: ha Ady a nagyvárad zsidókat magyar-nak tekintette, radikális liberalizmusukkal, keresztényellenességükkel, szabadkőműves páholyukkal együtt. Így lehet, másképpen nem írna a klerikális magyarok nacionalizmusáról (eszerint aki vallásos keresztény, az csak nacionalista lehet); valamint a „debreceni szittyák” vadmagyarságáról, amit teljes körűen meg sem magyaráz, csak elutasít.

Ha híres mondatát („minden kis népnek sovínisztának kell lennie s egyetlen lehető magyar politika a kultúrállam kiépítése ugyan, de a magyar fajta teljes diadalra juttatásával”) ebben a szövegkörnyezetben olvasuk és értelmezzük, azt találjuk, hogy Ady szerint a magyar kultúrállam a bevándoroltakkal és félig magyarrá váltakkal, az ő demokrácia-fölfogásukkal és (sokuknál) a szabadkőműves célrendszerükkel építhető ki. Milyen Magyarország lett volna ez, ha például Károlyi gróf szabadkőműves kormánya teszi „magyarrá” az országot? Valószínű, hogy Tisza István gróf, Rákosi Jenő laptulajdonos vagy akár Mikszáth Kálmán és Herczeg Ferenc magyar írók és még sokan mások e fölfogása miatt utasították el Adyt.

S van itt, e cikkében még valami, amivel eltépi magát a magyar történelem gyökereitől, úgy tűnik, tudatosan. Ezt is írja (a Debrecen múltjáról megjelent könyv kapcsán): „Amiket pergamentekről, sárgult papírokról szedett össze Zoltai Lajos, azokhoz nem óhajtok én nyúlni. A historiáról, a múlt kultuszáról olyan a hitem, amelyet okvetlenül legalábbis szecessziósnak [elkülönülőnek] kell hogy nevezzen a jámbor, polgári alaposság és vaskalaposság. *A szociológia fanatikusa vagyok. A meglevő faktorokkal szeretek számolni* s a jelen érdekel, de még inkább a jövő.”⁴⁰¹ Arra hivatkozva utasítja el a múlttal való foglalkozást, hogy a jelen tényezői érdeklik. Úgy tűnik, a zilahi történelemórákon nem mondták a *historia est magistra vitae* ismert latin mondást, esetleg Ady éppen nem volt ott. A jelenbeli, azaz a meglévő faktorokat ugyanis csak akkor lehet megérteni, ha ismerjük a múltat. Persze az akkori híres hazai szociológusok között még véletlenül sem volt magyar, keresztény ember, aki az ősei miatt, vagyis természetes módon érdeklődött volna a múltból létrejövő „meglevő faktorok” után. Pikler Gyula, Jászi Oszkár vagy a híres, akkor éppen nagyvárad, később kolozsvári Somló Bódog – azon túlmenően, hogy egy időben mindhár-

401 Uo.

man szabadkőművesek voltak – nem túlságosan érdeklődtek a magyar múlt iránt, hiszen az ő őseik múltja más földrajzi helyen létezett. Amikor pedig, majd 1911 elején, Jászi Oszkár, aki akkor lesz az általa is alapított Martinovics páholy vezetője, főmesteri székfoglaló beszédében kifejezi érdeklődését a magyar történelem iránt, akkor azt mondja, hogy újra kell írni Magyarország történetét, s nem kell hozzá, csak tíz szociológus.⁴⁰² Ady egy és negyed évvel később, Jászi hívására lépett ebbe a páholyba. 1902 nyara és 1912 tavasza között majdnem évtized az időkülönbség: Adyt már 1902-ben leírt álláspontja közelítette a szabadkőműves szervezethez, 1912-ben csak összeforrt, ami összetartozott.

A Nyugat a „leghíresebb bordélyház”

Diósi Ödönné Brüll Adél 1910. december 5-én, viharos kapcsolatuk vége előtt másfél évvel hosszú levelet ír Párizsból Adynak a szabadkőművesek *Nyugat* című kétheti folyóiratának címére.⁴⁰³ E levélből (amely különböző női neveket is tartalmaz, akikre Adél féltékeny volt) idézünk, betűhíven. Diósiné mondatai jól példázzák kapcsolatuk leglényegesebb (s 1910-ben már túlnyomóvá vált) jellemzőit: „Én annak idején Pesten most utoljára, azonkívül három év ota, amennyire magának meg lehet mondani valamit, mindent megmondtam s ha akart volna megérthetett volna engemet. Ellenben én mindezekre felelet gyanánt kaptam a már tulismert dolgokat. Vészi Margit, Lesznay Anna, Eszti, Steffi,⁴⁰⁴ az ideji szökési próba⁴⁰⁵ és most legujabban a familiája nagy ellenvetéseit és rosszaságait.”⁴⁰⁶

402 Jászi ezzel kapcsolatos nézeteinek bemutatása: RAFFAY: *Politizáló...* i. m. 222–289.

403 Adynak a Csinszkával való házasságáig soha nem volt lakása. Néha albérletben, néha szanatóriumban, máskor pedig valamelyik hölgysmerősenél (például szeretőjénél, Brüll Bertánál, Léda húgánál) lakott. Mindig ideiglenesen, átmenetileg.

404 Vészi Margit Vészi Józsefnek, a Budapesti Napló főszerkesztőjének idősebb lánya; később rövid időre Molnár Ferenc felesége lett. Lesznai Anna Jászi Oszkár első felesége. Eszti: Kalocsi Eszter, akiről a pontos és nagyon sok adatot közlő Vitályos László ezt írja: „Kalocsi Eszter, később Návay Aladárné. Divatszalonja volt Párizsban. [...] Diósiné dühödt féltékenységgel emlegeti, azzal gyanúsítva Adyt, hogy viszonya van vele.” AEL 2 749. levél jegyzete. Steffi: ismeretlen nő.

405 *Szökési próba*: Ady 1910 nyarán, amikor Léda „asszony” Budapesten betegen fekszik, elutazik a Tátrába.

406 Diósi Ödönné – Ady Endrénék. Párizs, 1910. december 5. AEL 3. 1242. (163. oldal)

Az a kisebbik baj, hogy Brüll Adélnak (aki három idegen nyelven jól beszél) rossz a helyesírása. A nagyobb baj az elviselhetetlen, ám jogos féltékenység, amivel hosszú éveken át gyilkolta Adyt. (Ez különben kölcsönös volt.) A megalapozottságról még lesz szó, először azonban lássuk, hogyan folytatódik Léda „asszony” levele (ismét betűhíven): „Eletéről, dolgairól nem ír, de a Nyugat-ból látom hogy föl fog olvasni Pesten és talán már ott is lesz. Ez a *leg híresebb bordélyház* úgy látszik már új tagokat szerződtetett talán ép a maga szorakoztatására és fölvidítésára.”⁴⁰⁷ Brüll Adél tudhatott valamit, hiszen a Nyugatot a leg híresebb bordélyháznak nevezi. Azt a folyóiratot, amely (majdnem) minden esetben közölte Ady írásait. Nehéz lehetett ez a helyzet – kölcsönösen. (Brüll Adél leveleit a továbbiakban – természetesen csak helyesírási szempontból – magyarázva közöljük.)

Ady Endre édesanyja nagyobbik fia szörnyű halála után négy és fél évvel egyik rokonukkal, Ady Mariskával találkozott Érmindszenten, aki így írta le a beszélgetést: Ady Lőrincné „Elfojtja feltörni akaró zokogását, s tovább panaszol: »Azt mondják, boldog lehetek... büszke... Miért? Volt valaha igazán az enyém? Először az iskola, azután az álmai, a vágyai... Párizs... *az asszonyok rabolták el tőlem*. Ide csak a csalódásait, a fájdalmait hozta nekem [...] én még a halálos ágyához se mehettem, hogy felfogjam utolsó sóhaját, ellessem utolsó kívánságát... Pedig várt... emlegetett... Idegenek vették körül...”⁴⁰⁸

A fiúgyermekeket általában nők szokták „elrabolni” az édesanyjuktól, Ady esetében ez sokszor s mindig tragikusan történt. Korántsem csak azért, mert Ady kimerítette a *moral insanity* fogalmának minden jellemző vonását, s nem is pusztán azért, mert Ady züllött fráter volt, hanem azért is, mivel majdnem mindig hasonló züllöttségű nőkkel hozta össze a sorsa. *Similis simili gaudet*. Ady azonban például Lédának csak nagyon rövid ideig tudott örülni, hamar nyűgnek érezte.

Ettől eltekintve – vagy ezzel együtt – Brüll Adél több szempontból is fontos hatást gyakorolt Adyra. Mindenekelőtt „kirobbantotta” a fiatal Adyt Nagyváradról. Ezzel elvileg jót cselekedett, hiszen Párizs messze van ahhoz, hogy Ady továbbra is a nagyvárad keresztpák hatása alatt maradhasson. Az elzáró tényező akkor lehetett volna teljes, ha Ady – ere-

407 Uo. 163–164.

408 Ady Mariska: *Ady édesanyja*. In: KOVALOVSKY Miklós (gyűjtötte, sajtó alá rendezte és magyarázatokkal kiegészítette): *Emlékezések Ady Endréről*. I. köt. Bp., 1961. Akadémiai Kiadó – Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete. 129.

deti szándéka szerint – évekig a francia fővárosban marad. Ezért keresett párizsi tudósítói helyeket magának mind Vészi József baloldali Budapesti Naplójánál, mind Rákosi Jenő közép-jobb, magyarérdekű Budapesti Hírlapjánál. Ehhez kellett volna Brüll Adél maradéktalan és folyamatos vonzereje Adyra, hogy magánemberként, férfiként is értelmét lássa a hosszú külföldi tartózkodásnak.

Egyik eset sem következett be: amikor Adynak elege lesz az örökös pénzhajhászásból, valamint Léda „asszonnyal” megindulnak a rendszer és idegileg kiborító *kölcsönös* feltélenykedések (ismételjük: amelyek mindkettejük esetében megalapozottak voltak); Ady furcsa írományokat kezd hazaküldeni. Például egy 1904. július második felében barátjának, Biró Lajosnak írt levelében említi, mely lapoknak írt addig, s honnan mennyi koronát kapott, majd így folytatja: „Az »Uj Idők«-et, jobban mondván Herceget [sic] meg fogom próbálni. Tábori ott nagy ellenségem nekem. Ő tudja miért. Hazamenjek. A Bud. Naplóhoz mehetek – nyomorogni. Érdeemes?”⁴⁰⁹ Megemlítjük, hogy Birót szinte felelősségre vonja bizonyos dolgokért: „Kedves Lajoskám, Tudod-e, hogy a leveled jobban megzavart és megbúsított, mint az első. Csodálatos, különös hatással volt rám, aminek akkori lelkiállapotom volt az oka. Te *beletörődöttél* Váradba, *szabadkőműves*, hivatalos szerkesztő lettél, bútort vásároltál s Halászt per „Lajos” emlegeted! [...] Mindez most már szükségesnek, természetesnek tetszik s csak annyira szomorúnak, mint amennyi szomorúságot ránk kényszerít az élet.”⁴¹⁰ Érdekes módon 1904 nyarán Ady a szabadkőművessé válást még beletörődésnek, adott kényszerhelyzet elfogadásának tartja. Azért is fontos ez a levele, mert nyolc év múlva ő maga is egy akkorra kialakult kényszerhelyzet következtében lesz a Martinovics páholy szabadkőművese.

1904. november 17-én ezt írja öccsének Párizsból: „Édes Lajoskám, még Nizzában ért a pénz. Hálás köszönet érte. Két nap óta Párisban vagyok. Óh rettenetes itt! Nizzában s a Rivierán 21 fok meleg van, ragyogó, csupa-virágos május. Itt pedig köd és hideg, akár Londonban. *Budapestre erősen hívnak két helyre is. Vészihez megyek.* Ma írom meg neki, hogy küldjön előleget.”⁴¹¹ Vészi a Budapesti Naplót jelenti; a másik hírlap valószínűleg a Pesti Napló lehetett.⁴¹² Ennek az ügynek rejtett politikai össz-

409 Ady Endre – Biró Lajosnak. Párizs, 1904. július. AEL 1. 154.

410 Uo.

411 Ady Endre – Ady Lajosnak. Párizs, 1904. november 17. AEL 1. 171.

412 Uo. Vitályos jegyzete.

szefüggései is lehettek: gróf Tisza István első kormánya ellen akkor már megindult az a nagy bel- és külföldi támadás, amely majd 1905. június 18-án a darabontkormány megalakulásához vezet. Nyilván össze kellett gyűjteni azokat a kipróbált baloldali-liberális, szabadkőműves-barát hírlapírókat (főleg ha keresztények, hogy valami fedése és látszata is legyen a dolognak!), akik adott esetben harcba küldhetőek a „demokráciáért”. Erről később írunk, amikor Ady már darabonttá leend.

Léda, a tekintélyes múltú úrhölgy

Visszatérve Brüll Adél személyére és hatásaira: ezek megértéséhez kissé vissza kell tekintenünk a nagyváradi Brüll, Stern és Nussbaum családok történetére. Előjáróban elmondható, hogy e famíliák rendes, szorgalmas izraelita családok voltak, akik a Magyar Királyságba kerülve, a liberális politikai rendszer előnyeit kihasználva a kiegyezés utáni évtizedekben (főleg kereskedésből) meggazdagodtak.

Hogyan is írta Benedek István 1991-ben róluk: „A Brüll család annak idején úgy hozzátartozott Várad vagyonos polgárságához, mint a Kereskedelmi Csarnok, amelynek Brüll Lipót [Adél nagyapja] volt az elnöke, vagy mint a tőzsde, amelyen Brüll Sámuel [Adél apja] elúsztotta az apjától örökölt tömérdek vagyont. Hogy a tömérdek vagyon eredetileg hogyan keletkezett, pontosan már nem tudható; a kiegyezés utáni korszak volt az az idő, amikor az okos magyar zsidók pénzt varázsoltak elő mindenből, amihez hozzányúltak, a *buta magyar keresztények* és zsidók pedig elherdálták az örökségüket.”⁴¹³ Benedek Istvántól, a régi szabadkőműves családból származó úrtól nem tartjuk túl erős megfogalmazásnak a „buta magyar keresztények” megfogalmazást, hiszen nem rosszindulatból, hanem inkább (igaz, sajátos) tényleírásként mondja ezt. Ráadásul igaza is van: 1867 után a magyarság sokat nyert (politikai függetlenség), de sokat is veszített (a zsidóság meggazdagodott, a magyarok nagy része elveszítette vagyonát, sőt a kulturális és sajtóbeli pozícióit is).

Benedek folytatja a családok összefonódásának történetét: „Az okos magyar zsidók nemcsak azt tudták, hogy pénz pénzt szül, hanem azt is, hogy pénz pénzzel házasodik. Még nem szórta el a millióit Brüll Samu, amikor feleségül kiszemelték Stern József biharderecskei földbirtokos

413 BENEDEK I. M. 111.

és peceszőlősi sörgyáros Cecília nevű leányát, akire nem kisebb vagyon várt, mint a vőlegényére.”⁴¹⁴ Cecília azonban egyik rokonába szeretett, de mivel nem adták hozzá, ezért „megkeseredve férjhez ment a hájas, kedélyes és felelőtlen Brüll Samuhoz, hozzáadva a szeszgyárhoz a maga tekintélyes hozományát. [...] Ceciliának sem lehetett oka panaszra: olyan családba került, amely előkelőnek számított Váradon. Apósa, Brüll Lipót, önerejéből és okos házassága révén lett közéleti tekintély, kitűnő üzlet-ember, földbirtokos, a Bihar megyei kaszinó tagja, hitközségi elnök stb. [...] Érdemes megjegyezni, hogy a[z izraelita] hitközségi elnök e leszármazottai sorra mind kikeresztelkedtek, akárcsak Léda és férje, teljesen beleolvadtak a magyarságba, megőrizve zsidó tehetségüket, elhagyva azonban a hitélet formáit.”⁴¹⁵

Vegyük ki e hosszabb idézetből a lényeges elemeket. Látható, hogy némelyek számára az élet kulcskifejezései: vagyon, pénz, vagyon adta tekintély, okos házasság, hozomány és hasonló. Ezt nem érdemes értékelni, ám el kell fogadni, hogy így van. E tényből azonban sok minden következik, amiket már értékelni *kell*. Például: azokban az évtizedekben kezdtek zsidó gazdagok, akik kereskedők, „pénzemberek”, nagyiparosok magyar nemesuraktól földbirtokokat és e földeken álló kastélyokat megvásárolni. Megindult a magyar, keresztény középosztály kiszorulása, illetve kiszorítása – előbb a vagyonból. Utána a politikai hatalom következett volna, ám közbeszólt – na, nem a magyar kormány, hanem – a világháború, az összeomlás, az 1919. évi vérgőzös-szamuelys kommunista diktatúra, majd az életben maradt kommunisták által fehérterrornak csúfolt történelmi igazságszolgáltatás.⁴¹⁶ Így jár az a nemzet, amely kiengedi a saját kezéből a vagyont és a gazdasági és kulturális pozíciókat. De most, az 1880-1900-as években még csak a fölvezető időszakban vagyunk, vissza is térünk a Brüllökre és társaikra.

414 Uo.

415 Uo. 112.

416 A Magyar Tudományos Akadémián működő történészek közül többek könyveiben olvasható a „fehérterror” és az utána születő Horthy-korszak elítélése. Ehhez csak annyi a megjegyzésünk, hogy vegyük figyelembe az események *időrendjét* (ez általános iskolai szint, nem akadémiai). Először volt a vörösterro, ezt követte a fehérterror. Tehát: ne tessék vörösterro csinálni, s akkor nem lesz fehérterror sem. Ha pedig vörösterro csinálnak, ne tessék csodálkozni, hogy erre hasonló válasz érkezik. Ezt különben már Prohászka Ottokár püspök is megírta a naplójában: a fehérterror a magyar nép lelkének visszaesapása a vörösök terrorjára. Tanulságos mondat. (R. E.)

A másik szempont, amit Benedek csak leír, de egyáltalán nem elemez, a Brüll leszármazottak kikeresztelkedése. Valóban többen római katolikusok lettek (Léda és férje Szófiában), azonban a hitélet „formaságait” tényleg nem gyakorolták. A nagyobb baj az, hogy magát a hitet sem gyakorolták, Léda és a férje valószínűleg még a kereszténység tízparancsolát sem olvasták, fogalmuk sem volt arról, hogy éppen *mit nem* gyakorolnak. Ehhez persze nem kell zsidónak lenni, Ady volt olyan züllött, mint bármelyik egykori vagy tényleges izraelita barátja, illetve barátnője. Ezek után nem pontosan érthető, mit ért Benedek a magyarságba olvadás fogalmán, tartalmán. A nemzet érdekeit szinte soha sehol sem képviselték; többen közülük mindent megtettek a keresztény nemzetállam lerombolásáért (e szó: „lerombolás” Ady egyik kedvenc kifejezése); magától értetődően lettek a politikai baloldal (szociáldemokrácia, liberalizmus) vezető képviselői – mit jelenthet hát a „magyarságba oladásuk”? Azért idézzük Benedek István nagyszerű stílusban megírt könyvét, hogy szembenézhessünk e fogalmakkal.

Brüll Samunak három lánya született, a legidősebb Adél, 1872. szeptember 1-jén, tehát Adynál majdnem öt és negyed évvel idősebb volt. Meg sem próbáljuk a könyvtárnyi Léda-irodalomnak csak a kivonatát is összefoglalni, csupán néhány hiteles tényt írunk. Elemi iskoláit magánúton végezte Nagyváradon. Majdnem tízévesen egy jó hírű bécsi nevelőintézetbe vitték, ahonnan tizennégy éves fiatal hölgyként tért vissza Váradra. Franciául, németül és (a Monarchiában akkoriban kevesek által ismert) angol nyelven beszélt. Botrányos magyar helyesírását valószínűleg az idegen környezetnek köszönheti. Egyetemre szeretett volna menni, ami az 1880-as években nem volt elfogadott egy dúsgazdag család leányától.

Ady szempontjából az a két tényező a fontos, hogy Adél milyen *szellemi* s milyen *női* tulajdonságokkal rendelkezett. Brüll kisasszony szellemi tevékenységére nézve nem tudunk sok jót mondani, életére nem a szellemi működés a jellemző. Adynak Párizsban mégis sokat segített azzal, hogy fölolvasta előtte a francia újságokat. Nem a katolikus, hanem a baloldali (szocialista és liberális) sajtót. Ez legalább – anélkül, hogy udvarias túlzásokba esnénk – valamiféle szellemi tevékenység látszatát kelti.

Brüll Adállal, a nővel kapcsolatban sokkal könnyebb a dolga a kutatónak, mert a személyéről szóló szakirodalom és a visszaemlékezések az információk (sokszor nem ellenőrzött) tömegét örökölték-örököltik meg. Annyi bizonyos, hogy a Nagyváradon állomásozó császári és kirá-

lyi, valamint honvéd huszárezred⁴¹⁷ fiatalabb tisztjei pontosan tudták, ki az ifjú hölgy. Benedek Istváné a legpontosabb megfogalmazás: „Ahogyan várható is volt, Adél hamarosan találkozott egy huszártiszttel, akinek az udvarlását szívesen fogadta, és hovatovább bensőséges barátság fejlődött ki köztük, hat vagy hét évig tartott. A tiszt neve Ordódy Pál...”⁴¹⁸ A Birodalom időszakában úri körökben a katonatiszt-úrinő kapcsolat bevett szokás volt, és ha nem is mindig vezetett házassághoz, de sokszor igen. Ez a működő helyzet az ifjú, általában gazdagabb (azaz a kötelező tiszti kauciót kifizetni képes) fiatal hölgyek számára a férjhez jutás bevált útját s lehetőségét jelentette, a cs. és kir., valamint honvédtisztek számára pedig a kissé (vagy erősen) megkopott nemesi címer kifényesítését.

Benedek Dénes Zsófia földértése alapján mondja el Ordódy történetét: „Ordódy Pál és húga, herceg Radziwiłł Sándorné Ordódy Vilma, a württembergi királyi herceg és egyik udvarhölgye titkos házasságából származnak, magyar nevüket egy Nyitra megyei földbirtokostól nyerték.”⁴¹⁹ Úgy tűnik, akkoriban sok idegen jutott magyar névhez. Mindenesetre Ordódy körülbelül 1897-ben más garnizonba helyeztette magát (esetleg elhelyezték?), ezzel véget ért kapcsolata a legidősebb Brüll lánnyal.⁴²⁰

Úgy látszik, Adélt az ekkor ért csalódás vitte „rossz utakra”. Benedek: „A házasságra komolyan számított. Kelengyéje is elkészült, bécsi, párizsi szalonokban, brüsszeli különleges kelmékből, selymekből, csipkékből. Öt-hat éven át oly nyíltan jártak együtt mindenhol, őrizet nélkül, ahogyan a jegyesek között is csak a merészebbeknél volt szokás. [...] Nehéz elhinni, hogy a már tizenöt éves korában túlfellett, érzéki nő húsz és huszonöt éves kora közt egy hozzáillő, csinos katonatiszttel önmegtartózt

417 Katonai igazgatási, illetve parancsnoki szubordinációs rendszer szerint a nagyváradi katonaság a cs. és kir. (közös) 7. (Temesvár székhelyű) Militarterritorialkommando (gyakorlatilag a temesvári 7. hadtest) alárendeltségébe tartozott. Nagyváradon egy ún. *Ergänzungsbezirkskommando*, azaz hadkiegészítő parancsnokság működött. E parancsnokságok alá természetesen csak a közös hadsereg csapatai tartoztak, a m. kir. Honvédség a honvédelmi minisztérium, illetve a honvéd vezérkar alá tartozott. Egysszóval voltak lehetőségek a házasodni vágyó kisasszonyok előtt. 1914 után ez a lehetőség nagyrészt megszűnt, mivel a 7. hadtest is elvonult a frontra, s a tisztek jó része elesett császáráért és királyért, *Istenért és hazáért*. (Utóbbi kifejezések megértéséhez már akkoriban is többeknek az értelmező szótárhoz kellett [volna] fordulniuk. R. E.)

418 BENEDEK i. m. 114.

419 Uo.

420 Ordódy, őfelsége tisztje 1913-ban nyugdíjaztatta magát, a háború után Gmunden városban élt s festegetett 1929-ben bekövetkezett haláláig. Nincs rá adat, hogy Adél értesült volna a haláláról.

tató életet él. [...] Tetézte ezt még egy rövidebb, de eléggé nyilvános flört Várad egyik közismert arszlánjával, [gavallérjával] Gallovich Jenővel. Ez is hagyott némi szeplőt a múltján, s mint akinek már minden mindegy, tagja lett a váradi aranyifjak »lezser-klubjának«, amivel *végképp hírbe hozta magát.*⁴²¹

Diósi Ödön már ezt a „hírbe hozott” és „sokat próbált” Brüll Adélt ismerte meg. Kik voltak a Diósiak, azaz Nussbaumok? Nos, Diósi Ferenc úr címfestő iparos volt Nagyváradon. Három gyermeke közül az egyik fiú déligyümölcsüzletet vezetett, egy leány féltestvérük a nagyváradi székesegyház karnagyának lett a felesége, míg a legkisebb fiú, Ödön (a későbbi Dodó) állítólag Bécsben végezte a kereskedelmi akadémiát, őt nyelvet megtanult, majd a Bulgária (1908-tól Bolgár Cárság) fővárosába, Szófiába költözött. Éppen 1897-ben, abban az évben látogatott haza, amikor Ordódy főhadnagyot elvezényelték egy távoli garnizonba. Diósi Ödön úr – akiről Czeizel doktor azt írja, hogy homoszexuális hajlamokkal is rendelkezett –, miután meglátta Brüll Adélt, s tájékozódott a helyzetről, elhatározta, hogy a nála két hónappal idősebb, majdnem 27 éves vénleányt feleségül veszi. Benedek István szerint „üzleti érdekből: azt remélte – joggal –, hogy ilyen mutatós feleséggel be tud törni a szófiai nagykereskedők társadalmi rétegébe – a többi már az ő dolga.”⁴²² A házasságot 1898. november végén tető alá hozták, kezdődött a szófiai élet.

Följegyzések, memoárok (Brüll Berta) szerint eleinte rossz volt az anyagi helyzetük, később gyors javulás következett. Adél „asszony” Párizsból kezdte hozatni a ruháit és egyéb kellékeket, belekerültek a szófiai társaságba, tábornokok, főpapok, bankárok és üzletemberek tartoztak ide. Ekkoriban mindketten kikeresztelkednek a szófiai római katolikus érsek javaslatára. Állítólag maga a fejedelem is fogadta őket – egyszóval úgy látszott, hogy meggazdagodnak. Ez az ő köreikben mindennél fontosabb volt. Maga Diósiné hírhedett nagyváradi barátnőjének, Ady későbbi laptulajdonos főnöke feleségének, Fehér Dezsőnének így mondta el: „hónapokig tartott, amíg beleszoktam a balkáni életbe. De azután egyszerre úgy láttam, hogy mindent elértem, amire csak vágytam. Meghívtak az udvari bálra, a király [fejedelem] és a felesége, Pármai-Bourbon Lujza kitüntettek megszólításukkal, hosszan beszélgettek velem.”⁴²³

421 Uo. 115–116.

422 Uo. 117.

423 A témakör szakirodalma egyáltalán meg sem említi a következő összefüggést.

I. Ferdinánd (akkor még fejedelem címmel, 1908-tól cárként) fiatal korában magyar huszártiszt volt (magyarországi birtokai jogán), így feltehetőleg a magyarországi vonatkozások miatt is kedvelhette a Brüll-Diósi házaspárt. A főnti emlékirat így folytatódik: „Erre a bálra Párizsból hozattam ruhát. [...] Bevallom, egy ideig úgy éreztem, most elértem álmaimat. [...] Soha eszembe nem jutott, hogy a nagy összegekben folyó szerencsejáték valami meg nem engedett dolgot jelenthet.”⁴²⁴

Nem is ettől robban a bomba. „Nem az engedély nélküli rulettbarlang, nem a hamiskártyázás törte ki Diósi nyakát, hanem olyan pénzügyi manőver, amit leginkább *sikkasztásnak* vagy *hitelezési csalásnak* lehet nevezni. Monte-Carlo-szerű játékkaszinót akart létrehozni valahol a Krímben (ez is bizonytalan adat, »így mondják«), tekintélyes összegeket vett föl bankoktól és magánszemélyektől. A vállalkozás nem sikerült, a pénz elúszott.”⁴²⁵ Érdekes összefüggés: egyes emberek, akik e térségben jövevények, minduntalan játékkaszinókat akarnak létrehozni. Az nem számít, hogy milyen erkölcsi hátrányt okoz a fölébresztett játékszenvedély, lényeg a saját haszon. Látható, Diósi (és talán a felesége is: ezt ki kellene kutatni a bolgár rendőrség és nyomozó szervek esetleg fennmaradt iratanyagában) közönséges bűnözővé vált.

Persze minél nagyobb bűnöző valaki, annál nehezebb elfogni és megbüntetni: „Egy befolyásos magas rangú tiszt figyelmeztette, hogy haladéktalanul tűnjön el, mert elfogatóparancsot adtak ki ellene. 1900 kora tavaszán egy szál ruhában, bujkálva, éjszaka menekült a házaspár Szófiából előbb Belgrádba, majd onnan Athénbe. Néhány hónap alatt ott is forró lett lábuk alatt a talaj, mert körözést adtak ki Diósi ellen; Adél hazautazott Váradra, férje kiszökött Párizsba, ott próbált új egzisztenciát teremteni.”⁴²⁶

A budapesti sajtó azonban, amely bizonyos okok miatt hajlamos lett a bulvárosodásra, elkezdte a házaspárt. A Pesti Hírlap 1900. március végén

Bulgária – akkor még – fejedeleme I. Ferdinánd (1861–1948) volt, aki Agost Szász-Coburg-Gothai herceg és Klementina, Lajos Fülöp francia király leányának legifjabb fia, a család katolikus vallású Coburg-Koháry ágából, melynek Magyarországon is nagy birtokai voltak. Először a közös hadseregben, majd 1886 óta *a m. kir. Honvédségben szolgált mint huszártiszt*. 1908. október 5-én Bulgáriát független királysággá nyilvánította, s felvette a cári címet. (*Révai nagy lexikona*. VII. köt. Bp., 1913, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. 406–407.)

424 Fehérnét idézi: BENEDEK I. III. 121.

425 Uo. 122.

426 Uo.

cikket publikált *Ferdinánd fejedelem házi zsidaja* címmel, amely szerint Diósi Szófiából kétszázezer frank adósságot hátrahagyva szökött el. Azt is írja a lap, hogy a felesége nagy költekezései okozták a hiányt. A Brüll család 48 ezer koronát fizetett ki a tartozás fejében a Délorosz Iparbank szófiái fiókja számára. Benedek Istvánt idézzük, aki súlyos megállapítást kockáztat meg: „Lehetséges, hogy nem csak a becsületéről volt szó, hanem arról is, hogy mint *bűnrészes* börtönbe ne kerüljön. A hitelezők kielégítése megtörtént...”⁴²⁷ Bizony, Párizsban már akkor sem volt olcsó a ruhanemű. Arról nem is beszélve, hogy becsületbeli ügyek miatt, amelyek mögött nincsenek eltűnt százazrek, nem szoktak körözést kiadni.

Adél becsületére legyen mondvá, hogy kitartott férje mellett, s egy idő után a „kosztpénzből” összerakta a vasúti jegy árát, s Diósihoz utazott Párizsba. A fölfelé törekvés kezdődött előlről. Adél munkát vállalt, hogy ki tudják fizetni az albérletet: könyvelő lett egy képeslap-kereskedelemmel foglalkozó cégnél. Diósi betársult a vállalkozáshoz, majd önállósította magát. Egy idő után nagy bérlakásba költöznek, törlesztik adósságukat Adél húgai számára. Adél 1902-ben hazajön Váradra, haldokló édesapjához, majd legközelebb 1903 nyarán – jólöltözötten, legújabb divatú párizsi ilatokkal és kalapokkal – újra hazatér.

Benedek István finoman ezt írja: Léda Nagyváradon „Még udvarlót is szerzett magának, történetesen a Marienbadban nyaraló Fehér Dezsóné szeretőjét, Ady mulató-cimboráját, Halász Lajost.”⁴²⁸ Az „udvarló” tevékenysége nem pusztán virágcsokrok küldözgetésében merült ki.

Az Ady-Brüll kapcsolatnak, megismerkedésüknek is könyvtárnyi, legendaszerű irodalma van. Ez bennünket nem érdekel, csak annyit rögzítünk, hogy Diósiné nem azért jött Nagyváradra, hogy Adyt kiragadja onnan s elvigye Párizsba. Ady volt, aki gyors érzelmekkel beleszeretett Diósinéba, ő ment utána Párizsba.⁴²⁹ Annak ellenére, hogy 1903 szeptemberében Budapesten szállodai szobájában rajtakapta Halász Lajossal. Egy másik följegyzés szerint nem Halász lett volna Adéllal, hanem Radó (Rosenfeld) Ignác nagyváradai ügyvéd, úgyszintén „arszlán”.⁴³⁰ Radó

427 Uo. 123.

428 Uo. 124.

429 HEGEDŰS i. m. 341.

430 Ady Andre – Diósi Ödönnének. Nagyvárad, 1903. szeptember 29. AEL I. 72. Vitályos jegyzete e levélhez említi Radót.

doktor ráadásul 1895 óta a László király páholy szabadkőművese.⁴³¹ Egy harmadik vélemény⁴³² szerint Bognár Sándorról van szó, aki milliomos, zsidó nemzetiségű bornagykereskedő volt. „Természetesen” szabadkőműves: úgy látszik, a nagyváradi szabadkőművesek egy része kedvelte a gyöngye erkölcsű hölgyeket.⁴³³ Ez a következő években egyre súlyosbodó, botrányos veszekedéseket, verekedéseket váltott ki közöttük. Két rossz erkölcsű, viszont érzékeny lelkű ember kapcsolata törvényszerűen halálra ítelt volt. Amikor Diósiné megtudta (márpedig többnyire megtudta), hogy Ady párizsi prostituáltakkal, cselédekkel „ismerkedik”, (Ady szavával mondván:) „bosszú-hímmel” fizetett. Ez a típusú kölcsönösség nyilván nem vezethet bizalmon és szereteten alapuló, tartós románcba. Az egész cifra ügy lezárásaként megemlíthetjük, hogy Halász Lajosnak nemcsak Brüll Adél és Fehér Dezsőné volt a „barátnője”, hanem egy harmadik asszony is: Radó Ignácné, akit 1909-ben, Radó halála után, több asszony őszinte bosszúságára, feleségül is vett.⁴³⁴

Valószínű, hogy a szabadosság miatt nem volt benne biztos Ady, melyik európai fővárosba költözzön. Már Érmindszenten van a szüleinél, de még küld írásokat a Nagyváradi Naplóba, amikor Brüll Adél csalfasága miatt 1903. október 24-én furcsa cikk jelenik meg tőle: „De már [1904] január közepe táján vagy végén talán Szentpétervárott, talán Párisban, talán Berlinben, de mindenesetre messze a magyar határtól olvashatom esetleg majd, hogy kik állnak itthon a torlásokon.”⁴³⁵ Ez annak bizonyítéka, hogy vívódott, nem döntött még Párizs mellett, hiszen az Adél válását is jelentette. Végül győzött benne a föllobbanó szerelem.

Ady első párizsi útja (Ady Lajos szerint) 1904. január végétől 1905. január közepéig tartott. Az öcs ezt írja: „Január derekán végre az összes szükséges előkészületek megtörténtek, s e hó egyik utolsó napján (úgy

431 OL P 1083 90. doboz XXV. A László király páholy 1902. évi iratai, 4. főlíó, hátoldal. E páholynévsor szerint Radó 1895. december 21-én lett a szabadkőműves páholy tagja. Anyakönyvi száma: 100.

432 HEGEDŰS i. m. 442.

433 OL P 1083 90. doboz XXV. A László király páholy 1902. évi iratai, 4. főlíó, hátoldal. E páholynévsor szerint Bognár 1896. március 18-án lett a szabadkőműves páholy tagja. Anyakönyvi száma: 107.

434 HEGEDŰS i. m. 437. A történet egyik szála tragédiával végződik: Halász Lajos Fehér Dezsőnéől származó leánya, Erzsébet, később Stern Andorné a háború alatti zsidóüldözés áldozatává lett, annak ellenére, hogy a keresztény Halász, korrekt módon, abból a célból, hogy megmentse, nevére íratta a hölgyet. Uo. 436.

435 *Falusi levél*. Nagyváradi Napló, 1903. október 24. AEÖPM 4. 105.

gondolom: 27-én) az édes anyánkkal együtt bekísértük Nagykárolyba, ahol vonatra ült, amely vitte őt, egy átszállással egyenesen Párisba. Nagyon világosan emlékezem reá, hogy amikor kocsink Nagykárolyba, a piactérre érkezett be, egy hatalmas társzekér kocogott velünk szemben, megrakva koporsóval. Az édes anyánk, aki anélkül is megindult lelki állapotban volt, könnyekre fakadt a koporsók láttára. Bandi megértette, hogy mire gondolhatott, s vigasztalóan mondotta: »Ne sírjon, Édes. De-hogy is halok én meg Párisban! Sok elintézni valóm van még itthon!« Csakugyan volt; s e naptól számítva pontosan 15 esztendő-t élt még.⁴³⁶

Ady tehát elhagyta Nagyváradot. Ezután keletkezett leveleiben (amelyeket most nem idézünk) tömérdek rosszat ír a város társadalmáról, kicsinyes pletykáiról, s több levélben kifejezi afölötti örömét, hogy végre megszabadult onnan.

Nagyvárad, avagy a magyar szupremácia veszedelme

Ez a fejezet kis kitérő: megvizsgáljuk, hogyan látta Ady egyik legfontosabb kortársa a hírlapíró-költő életében Nagyvárad szerepét. Az elemzés tanulságos – utána visszatérünk az időrendhez, s érkeztetjük Adyt a Gare de l'Est-re, a párizsi Keleti pályaudvarra.

Annak kapcsán, hogy Ady elbúcsúzott Váradtól, idézzük későbbi barátjának és mecénásának, báró Hatvany Lajosnak⁴³⁷ egy későbbi, 1948-

436 Ady Lajos i. m. 96.

437 Hatvanyról ezt írja a *Magyar életrajzi lexikon*: „Hatvany Lajos, báró (1880–1961) író, kritikus, irodalomtörténész, Kossuth-díjas (1959), az MTA levelező tagja (1960). Hatvany Ferenc festő bátyja. Gazdag gyáros családból származott. A budapesti egyetemen tanult, 1905-ben bölcsészdoktori diplomát szerzett. 1908-ban Ignotusz-szal és Fenyő Miksával részt vett a Nyugat alapításában. Baráti kapcsolatba került Ady Endrével, akinek művészetét – mint a költő egyik első méltatója – számos írásában propagálta. Adyt és a Nyugatot anyagilag is támogatta. 1911-ben – Osvát Ernővel a lap szerkesztésével kapcsolatban támadt nézeteltérése miatt – megvált a Nyugat kiadásától, ezt követően hosszabb ideig Berlinben élt. 1917–19-ben a Pesti Napló, 1918–19-ben az Esztendő c. folyóirat szerkesztője, lapjait a polgári radikális törekvések szolgálatába állította. Az 1918-i polgári demokratikus forradalom idején a Nemzeti Tanács tagja, a Vörösmarty Akadémia egyik alapítója. 1919 nyarán Bécsbe emigrált. 1919–27 között Ausztriában, majd Németországban élt. Az emigráns és a külföldi sajtó hasábjain éles hangú cikkekben támadta a Horthy-rendszert. 1927-ben hazatért. Az emigrációban kifejtett tevékenysége miatt bíróság elé állították, és

ban leírt véleményét. Tanulságos álláspont; Hatvany-nak sok figyelembe veendő értékelése keletkezett, már Ady életében is. Ady halálát követően pedig – főleg a „felszabadulás” után, amikor már nem volt cukorbáró

baloldali irodalomtörténésszé változott, az Ady-kutatás meghatározó személyisége lett. „Ady, mint ismeretes, a váradi *nyugtalan intellektuelek* között lelt magára. [...] *Itt eszmél először a magyar szupremácia* [fennhatóság, vezető szerep] *tanának veszedelmére*, s itt tanulja meg tisztelni a nemzetiségeknek életjogát, itt esküszik örök haragot a klerikalizmusnak és a feudalizmusnak. »Széttörni a hűbéri bilincset, letörni a klerikalizmust« – fecskend szét temperamentumos újságírói tolla alól a két jelszó, melyeknek ezentúl szolgálatába szegődötteti a költészetét.”⁴³⁸ Igazi Hatvany-szöveg. A lényeget nem mondja el, csak egy részét. A nagyváradi nyugtalan értelmiségiek az ottani szabadkőművesek. Ennek hátterében Hatvany részéről az állhat, hogy 1945 tavasza óta (egészen 1950 nyár elejéig) ismét működnek a páholyok, helyenként följelentői összeköttetésben az Államvédelmi Hatósággal.⁴³⁹ A Horthy-korszak elmúltával a szabadkőművesek visszafizetik „szenvedéseik” árát sokaknak; lehet, hogy Hatvany, a bátor baloldali személyiség emiatt nem akarta megnevezni őket. Ady kettős jelszavát jól adja vissza, aki, mint láttuk, valóban föllépett a magyar „félfeudális” állam és a katolikus egyház ellen. A magyar fennhatóságot, uralmat illetőleg mind Ady, mind Hatvany történelmi jelentőségű tévedésben van. Ady különben soha nem támadta a Magyarországon belüli magyar uralmat, csak annak arisztokrata és militarista formáját. Sőt, mint a fönti oldalakon bemutattuk, az országban a „kultúrállam” kiépítésével azt akarta megvalósítani, hogy a magyarság minél szélesebb

másfél évi börtönre ítélték, majd – a külföldi közvélemény nyomására – a büntetést kegyelmi úton elengedték. Írásait ezután a polgári radikális és a szociáldemokrata sajtóban tette közzé. 1938-ban a fasizmus elől Párizsba, innen Oxfordba emigrált. 1947-ben tért vissza Magyarországra feleségével, a mártírhaltalt halt szocialista politikusnak, Somogyi Bélának leányával, Somogyi Jolánnal együtt. Idehaza bekapcsolódott az új Magyarország szellemi életébe.” A *Magyar zsidó lexikon* szerint Hatvany Németországban Vészi Józseffel együtt szerkesztette a *Jung Ungarn* című irodalmi lapot. Hazatérés utáni börtönbüntetéséről a lexikon írja: „1927 végén visszatért Magyarországra, hogy önként álljon a bíróság elé, amely bécsi magyar emigráns lapokban közzétett cikkeiért nemzetgyalázás miatt 7, majd másodfokon 4 évi fegyházbüntetésre ítélte. A Kúria másfél évre szállította le a büntetést.”

438 HATVANY Lajos: *Ady. Cikkek, emlékezések, levelek*. Bp., 1974, Szépirodalmi. 781. Hatvany írásos értékelése eredetileg a Szociáldemokrata Párt értelmiségi akadémiáján 1948. február 9-én tartott előadásának szövege. Uo. 840., jegyzetek.

439 Ez a Gerő-Palatinus-ügy. (Egyszer megírjuk a történetét. R. E.)

körben terjedjen. Tény azonban, hogy a fennálló politikai rendszert kulturálatlan módon, durván rágalmazta, ide értve a vezető politikusokat. Nagyváradai évei alatt főleg Széll Kálmánnal nem volt kibékülve, túlzottan kompromisszumos embernek tartotta. A magyar grófokat szinte megmagyarázhatatlan, izzó gyűlölettel emlegette; kivéve, ha valamelyiktől (Tisza és Apponyi grófok) kért valamit. Akkor valahogyan sikerült minimálisan udvarias hangot megütnie.

Hatvanynak igaza van abban, hogy Ady Nagyváradon tanulta meg tisztelni a nemzetiségek életjogát, de ez soha nem jelentette azt, hogy ne támadja – helyenként gúnyosan és harciasan – például az „oláh, tót és rác” nemzetiségű magyarellenessé személyeket. Érdekes, zsidó nemzetiségűek esetében erről megfellebbezett. Vagyis: a saját érdekei szerint különbséget tett a kisebbségek között. Hatvany a szociáldemokrata párt 1948-as álláspontja szerint, de méginkább a kommunistáknak tetsző módon beszél. Tulajdonképpen azért is idézünk ebből az előadásából, hogy látható legyen: 1948-tól megindul Ady kisajátítása az emberiség történelmének félreértelmező, félremagyarázó, mindent leegyszerűsítő, mindent osztályharcnak alárendelő kommunista politika részéről. Ady nem annyira a szociáldemokráciával, hanem inkább általában a munkássággal kapcsolatos prózája és versei miatt „jól feküdt” a kommunista ideológusoknál. Szomorú, de Hatvany (talán önvédelemből) támogatta őket tudásával. Adyt rendszerbe építő munkáját majd Révai (Lederer) József, a magyarországi kommunista párt (MKP, majd MDP) ideológusa folytatja.⁴⁴⁰

Hatvany Lajos ezt is írja, mintegy összefoglalva Ady nagyváradai éveinek leglényegesebb eredményeit: „Az Ady-műben ugyanis, mely az Ady-hitnek legpontosabb kifejezője, e legkülönbözőbb, legellentéteesebb: jobb- és baloldali, békés és harcos, nemzeti és nemzetközi, úri, polgári és munkási és paraszti, sőt, mi több, egy lélegzet alatt materialista és idealista, istenes, jámbor és szabadgondolkodó, ateista, antiszemita és filoszemita hitelemek olvadnak össze, vagyis inkább feleselnek egymással és lázadoznak egymás ellen. [...] Egyetlen biztosat tudott, az is negatívum. Ez az, amit nagyváradai zszurnaliszta korában a költő hivatásáról írt [...]: »Viselő a mi korunk – írta –, a Keresztelő Jánosok telekiabálták a világ fejét, hogy valaminek jönni kell. [...] Azt látjuk, tudjuk, hogy az élet

440 RÉVAI József: *Ady*. Bp., 1965, Kossuth. (E könyv korábban is és többször is megjelent. Révai Ady-értékeléséről következő Ady-kötetünkben írunk, itt csak egyetlen idézet, kedvcsináló szándékkal: „Ady forradalmi költő és nem mítoszt alkotó dekadens próféta. A költészet fejezze ki a nép életét és segítse alakítani...” Uo. 178.)

nem ad semmi kárpótlást azért, hogy akaratunk nélkül e világra jöttünk és gondolkodni tudunk. Az is hazug vagy ostoba, aki tagadni meri, hogy ott más orvosság nincs, mint ütni. Bálványt rombolni. Ha aztán összevertünk mindent, újból kell megcsinálni mindent. Az új pedig a mostaninál csak jobb lehet, rosszabb nem. És áldassék mindenki, aki e hittal rombol...»⁴⁴¹

Hatvany Ady nagyváradi életéről beszél, de egybemosza ezt a négy esztendő az egész életművel. Hiszen Ady nagyváradi szellemi kialakulásának éveire még nem jellemző jobboldaliság, nem jellemző antiszemitizmus, egyáltalán nem jellemző bárminek a békés megközelítése. 1900–1904 között, szellemi élete első komoly szakaszában ő csak baloldali (radikális-liberális), munkásbarát, filoszemita és erősen harcias. Az éppen Hatvanytól idézett nagyváradi hírlapi cikkében is csak az ütésről és rombolásról van szó. Nem tévedünk sokat, ha ezen írásaira az enyhe fokú anarchizmust találjuk jellemzőnek. Ami pedig Ady antiszemitizmusát illeti, egészen más a helyzet: élete végéig zsidóbarát volt, néha azonban, amikor valamilyen oknál fogva mintha megvilágosodott volna a fölfogása és életlátása, antiszemita (legalábbis Hatvanyék szerint) verset írt, vagy zsidóellenes kávéházi (tényleges) fölordításokra ragadtatta magát. Ezek nem mások, mint komoly, leírt *kitörési kísérletek* az „egyiptomi fogásból”. Hatvany persze más alapállásból nézi Adynak ezeket az – eredménytelen, ám legalább megpróbált – kitörési kísérleteit: ő a megbántott zsidó ember (tulajdonképpen jogos) látószögéből szemléli ezekben az esetekben Adyt. Az Ady-szakirodalom ezeket a megnyilvánulásait nem a tényleges helyükön értékeli (hogy tudniillik ki akart törni az őt fogva tartó szellemi-erkölcsi kalodából), hanem mint pillanatnyi zavarokat kezelik, amelyek után ismét összebékült barátaival, s folytatta ugyanazt az önpusztító életet s szellemi egyoldalúságot.

Az is igaz, hogy Ady jámborsága és istenessége majd csak a Léda-kapcsolat utáni években válik erős vonulattá, főleg verseiben, amikor rájön (átmenetileg!), hogy illő helye szerint a „fajtája” mellett a helye (*Óh, fajtám vére*). Hatvany megérezhetett ebből valamit, de egészen másképpen magyarázta. Úgy gondolta, hogy Ady a legbelsejében magyar nemes úr maradt, s eleinte csak magára aggatta a radikális társadalom-átalakító megtanult viselkedési formáit. Később ugyan beléivódtak a radikális tartalmak is – mégis, mindvégig megőrizte nemesi „gőgjét”. Olvassuk csak az – 1948-ban alkalmasint épp ideológiai válságban leledző – volt cukorbárót:

441 Idézi: HATVANY I. m. 776.

„Mármost tekintsünk vissza a látszólag oly megelégedett, a háború [1914] előtti évekre, amikor Ady ezzel a programmal fellépett, s vessük újra magunk elé a nehéz sorskérdéseket, melyek [...] a mi Keresztelő Jánosainknak szívét-lelkét – éppen nem önző okokból – marcangolták, és tintás kezüket ennek a *rombolással kezdett, de voltaképpen építő* munkának megindítására bírták. Adva volt Nagy-Magyarország,⁴⁴² mely a kiegyezés évében – mint annak idején mondták – fátyolt borított a múltra, s kibékült királyával. Adva volt a felelős kormány s az országgyűlés két háza, melyek, mint nem is oly rég tanították, Magyarország ősi szabadságaival a magyar népnek minden érdekét védik és biztosítják. Adva volt, mint minden jó magyar ember rendületlenül vallotta: az oszthatatlan, egységes magyar nemzet, melynek kapcsolata a Monarchia többi tartományaival, egynémely közös ügyeken s legfőképpen az uralkodóház közösségén alapul. Azt a *maszlagot* is beadták nekünk, hogy a mi kis hazánk, ennek a függetlenségét biztosító kapcsolatnak nagyhatalmi súlyt és tekintélyt köszönhet.”⁴⁴³ Hatvany jól tudta, hogy ha új épületet akarnak fölépíteni, el kell bontani a régit. Ez a kőműveseknél valóban így van, azonban a Magyar Királyság esetében e hasonlat fölvetése nemcsak elnagyolt megközelítés, hanem árulkodó is. Az is csodálatos, hogy a Deutsch és Társa cég tulajdonosa a Monarchia haszonélvezőjeként annak összeomlása után a neki beadott maszlagról beszél. Mindez azonban csak a kisebbik baj. A nagyobbik az, hogy az Osztrák–Magyar Birodalom nevű, Európa második legnagyobb területű, a benne élő tizenkét nemzet és nemzetiség számára kelet és nyugat felé egyaránt érdekeiket védő államisága *ellen* Ady is verset írt. Éppen keresztapái hatására látta torz módon az egész európai helyzetet; nem véletlen, hogy az óriási szabadkőműves fertőzöttségű Franciaország lett a példaképe. Az az ország, amely az 1890-es évek első fele óta konkrét katonai ellenfele-ellensége volt hazájának. Ez a bizonyos Hatvany-féle maszlag erősen ráragadt Adyra; az egykori cukorgyáros negatív hatásait az sem csökkenti, hogy nemcsak ő egyedül dolgozott a magyar „nemes úr” agyának átalakításán.

Nézzük, mit ír Hatvany a nemes úrról: „Ady, a radikális Ady, alapjában mindig az apja fia, deposszedált [megfosztott] földesúr maradt, ki, ha nemesi domíniumát elveszítette is, a föld kiváltságos urának nemesi ön-

442 A „Nagy-Magyarország” kifejezést majd Trianon után kezdik használni: Hatvany itt azért használja, hogy az 1948-as politikai hangulatban lejárassa egy „horthysta” elnevezéssel a régi Magyar Királyságot.

443 Uo. 777.

tudatát, a magyar úrnak a leszármazására és a fajtájára való büszkeséget megőrizte mindvégig. Ezt az ősi, hazuról hozott érzést *kívülről reáaggatott és betanult radikális programokkal* kiirtani nem lehet. S ha ugyan Ady, amit előbb csak kívülről kapott, [...] utóbb bévülről is legőszintebben magáévá tette, úri magát mégsem tagadhatta meg. Valahányszor a kiegyezés utáni üzérkedő világban az ősi, parancsoló gögje fölberzenkedett, a költő azért költő, hogy mellét a publikum előtt döngesse.”⁴⁴⁴

Hatvany fontos gondolatai a fentiek: kimondja, amivel igencsak egyet kell értenünk: Adyt Nagyváradon (s majd 1905 elejétől Budapesten is) el-látták kívülről reáaggatott és betanult radikális programokkal. Íme, Ady nagyváradi éveinek, rövid élete tekintélyes korszakának lényege. Hogy kik, erről írtunk a fenti fejezetekben. Ady pedig jó tanuló volt: prózája zsúfolásig telve a váradi szabadkőművesek radikális, társadalombontó („le kell rombolni...”) céljaival. Hatvany a továbbiakban azt is helyesen írja, hogy Ady később beépítette a ráaggatott radikális célokat a gondolatvilágába, ezért képes majd 1912 tavaszán belépni a legradikálisabb páholyba, a Martinovicsba. Hatvany nem idézi Ady elhíresült egyik kitörését: „ősmagyar volnék, s nem handlézsidó!”⁴⁴⁵ E gúnyos mondata pedig éppen azt bizonyítja, amit Hatvany meglátott, hogy Ady valóban megőrizte nemesi „gőgjét”, s ha már elviselhetetlenül nyomasztották új barátai, egy-egy hasonló kitörés erejéig fölfordított, majd lecsillapodott (lecsillapították) – s ment tovább az úton, amelyre Nagyváradon rálépett.

Hatvany halad tovább Ady szellemének kialakulása elemzésében, szintén nagyváradi utalásokkal. Azt mondja, hogy a magyar politikai elit azért „magyarkodott” a magyar vezényszóval s a postahivatal ajtaja fölé kitett magyar címerrel, hogy ezzel elterelje a figyelmet a társadalom szociális bajairól; az iskolákban pedig a „jelvényes magyarkodást” tanították: „Ady, mint iskolából kikerült debreceni újságíró, aligha jutott tovább ennek az úgynevezett közjogi ellenzéknek fakult frázisainál. S még utóbb Váradon, a *szociológusok fölvilágosult körének hatása* alatt is, mint tépett zászlók rongyai lobognak kezdő költészetében s különösen az újságírásában e jelvényes magyarkodásának örök sallangjai...”⁴⁴⁶ Hatvany a közjogi ellenzéknek lebecsülően nyilatkozik, ám e mondata mégis őt jellemzi. A „közjogi” szó ugyanis azt jelenti, hogy a korabeli ellenzéki pártok a

444 Uo. 778.

445 *Handlé*: ószeres, használtcikk kereskedő.

446 Uo. 779.

magyarság birodalmon belüli további, nagyobb fokú önállóságát akarták elérni. Például a hadseregben a magyar vezényszó igen lényeges célkitűzés volt, több szempontból is. Ezt itt nem fejtjük ki, csak megállapítjuk, hogy báró Hatvany számára valamely (megérthető) ok miatt nem voltak fontosak ezek a magyar követelések. Szintén rá jellemző a nagyvárad szociológusokról alkotott álláspont. S ha e két tényezőt együtt értékeljük, kiderül, hogy Hatvany magyar báró, miközben arisztokrata címével beilleszkedni látszott (pénztárcája szerint persze) a magyar társadalom szerkezetébe, szívben s lélekben a magyar állam ellenségeivel rokon-szenvezett. Mit is mondhatnánk még Hatvanyról, arról a személyről, aki rablókapitalistaként az (általa is) kizsákmányolt és alávetett munkások és parasztok érdekeiről szavalt, majd amikor kitört a háború, s e munkások és parasztok csukaszürke egyenruhában harcoltak a cári haderővel, Hatvany azért nem lehetett Ady esküvői tanúja 1915 tavaszán, mivel (Benedek Istvántól vett mondattal) „a katonaság elől bujkált.”⁴⁴⁷

Egyébként Hatvany, a várad és a budapesti „szociológusok” azt mondják (azóta is, csak más fedőnéven), hogy a magyarok azért követelik az érdekeiket, hogy ezzel elvonják a figyelmet a szociális ellentétekről, hiányosságokról. Abból a célból hangsúlyozzák ezt, hogy a magyar érdekek képviseletét, illetve képviselőit maradiságnak, illetve maradiaknak állítsák be és lejárassák. E céltudatos tevékenység során mesterien alkalmaznak két jól ismert eszközt: a demokráciaöntetet és az antiszemitizmus vádját. Megjegyezzük, hogy közülük többen és többször barátjukat, Adyt is antiszemitának nevezték.⁴⁴⁸

Végül nézzünk szembe Hatvany egy másik, Adyval kapcsolatos, s a nagyvárad éveire vonatkozó megállapításával: Ady a „polgári szabadság nevében üzen hadat a magyar rendiséggel együtt a honvéd egyenruhában is gotterhaltés,⁴⁴⁹ osztrák szellemű militarizmusnak. [...] Mi sem

447 BENEDEK i. m. 223. Adyék két tanúja végül a két budapesti szabadkőműves lett: Vészai József és Veigelsberg Hugó (Ignotus). (E szabadkőműves esküvő történetét, ahol Csinszkát leszámítva mindenki páholytag volt, következő Ady-könyvemben foglalom össze. R. E.)

448 E kérdéskört Adyról szóló könyvünk második kötetében mutatjuk be részletesen. A Hatvany által „szociológusoknak” nevezett értelmiségi csapat eszmeiségének továbbvivője az 1980-as évek közepétől működő (később az SZDSZ nevet fölvevő) csoportosulás, majd politikai párt lesz. (R. E.)

449 *Gott erhalte*: a Habsburg ház himnusza. Első két sora: *Gott erhalte, Gott beschütze unsern Kaiser, unser Land! Isten tartsa, Isten óvja császárunk és a hazánk!* (Létezett hivatalos magyar fordítása is.)

természetesebb, mint hogy a polgári rend és a kapitalizmus, melyeket a Nyugat intellektüeljei már meghaladtak, a váradi szociológusoknak, a Tiszák megyéjében és országában, még elérendő és kívánatos célja volt. Ennek tulajdonítható, hogy a közibük elegyült Ady a maga polgárivá lett világnézetének vélt megfelelni, amikor a tőzsde védelmére kelt, s a fajpolitikánál, dzsentrimentségnél fontosabb nemzeti tevékenységnek hirdette az ipari vállalkozást.⁴⁵⁰

A nagyváradi szabadkőművesek céljáról, a militarizmus elleni küzdelemről fentebb már írtunk. Ennél sokkal fontosabb, amit ez után mond Hatvany. Szerinte Ady a nyugat-európai típusú polgári demokrácia hazai elérése céljából vetette el a „fajpolitikát” és a többi, s támogatta írásában a tőzsdét. Hatvany – mondhatni tipikusan – ellentétbe állít olyan tényezőket, amelyeket nem lehet ellentétpárban megfogalmazni. A magyar etnikumú középnemesség anyagi támogatására megszervezett korabeli kormányprogram ugyanis alapvetően fontos volt a magyar érdekek szempontjából, ám szintén nagyon lényeges volt az iparosítás is. A kettő együtt. A baj a magyar érdekek szempontjából az volt, hogy az iparosítást, valamint az ipari szektor létrehozására és működtetésére pénztermelő bankszervezetet és kereskedelmet nem magyarok, hanem idegenek működtették. Leszögezzük, hogy amikor Hatvany fölmenői (Benedek István fentebb idézett szavaival), az „okos zsidók” megteremtették és működtették a hatvani cukorgyárat, azzal nemcsak a saját vagyontukat növelték, hanem a magyar ipart – valamint a földolgozott cukorrépa megtermeltetése kapcsán a mezőgazdaságot – is támogatták. Ady elhitte azt a propagandaszerű közhelyet, hogy a tehetséges zsidó alkot és termel, azaz gazdagodik, a magyar dzsentri pedig ostoba, tehetségtelen, s főleg képtelen alkotni és termelni. Ez hatalmas történelmi manipuláció, s ki kell mondani, hogy a korabeli magyaroknak nem az volt a gondjuk, hogy nem volt tehetségük a három gazdasági ág működtetéséhez, hanem az, hogy mind az ipart, mind a bankszektort s a kereskedelmet is nem magyarok vették kézbe. Ennek a módja vagy a (már régóta) a zsidóság által működtetett kereskedelmi tőke fölhalmozása s ipari-banki befektetése volt, vagy a magyar állam (a végrehajtói és törvényhozói hatalma) által létrehozott iparpártolási megoldások (törvények, koncessziók stb.). Korántsem volt mindegy, ki részesül az illetékes minisztériumtól a költségvetési pénzekből. Nyilván azok kapták, akik már valamennyire

benne voltak a folyamatban, legalább a kis- és nagykereskedelem területén.⁴⁵¹

A Deutsch és Társa cég gazdag ura hiába gúnyolódik a „fajpolitikán”: az ő és a hozzá hasonlók tevékenysége volt a legnagyobb okozója a magyar keresztény középosztály elsorvadásának. S akkor még nem is beszéltünk a hazai zsidó körök, például egyes szabadkőműves páholyok és teljes családi-személyi-baráti összefonódott holdudvaruk azon tevékenységéről, amelynek során új magyarországi középosztályt akartak létrehozni. Természetesen jómódú zsidó emberekből. Az egyszerű nép előtt milyen jó propaganda is volt, hogy jobb egy gazdag birtokos vagy iparos a középosztály tagjának, mint a kétef-ipszilonos, züllött – ahogyan Ady is, Hatvany is írják – „úri”, keresztény személyek.

Hatvany, gondolva az 1948-ban megindult magyarországi folyamatokra, e gondolatmenetét azzal zárja, hogy mindez „nem azt jelenti, hogy Ady a demokratikus Terézvárosé volt vagy a pesti radikalizmusnak vidéki expozitúrájáé, a század eleji Váradé.”⁴⁵² Hatvany azért írja ezt, hogy utat nyisson Ady számára a szociáldemokrácia fel: hadd tekintsék ők is forradalmár elődjüknek a költőt.

451 Történelmi analógiaként említhetjük a rendszerváltozásnak nevezett folyamatnak azt a részét, amelynek során kialakult a magánvagyon. Az 1867 utáni évtizedekhez hasonlóan 1989–1990 körül szintén csak egy szűk csoport fért az állami vagyonhoz, amely megfelelő technikák és az országgyűléssel meghozatott törvények segítségével magához ragadta az állami vagyon túlnyomó többségét.

452 Uo. 783.

PÁRIZS, A SZABADKÖMŰVESSÉG FŐVÁROSA

Vita van arról a szakirodalomban, hogy Ady mikor érkezett Párizsba. Egyesek szerint 1904. január utolsó, mások szerint február legelső napjában. Teljesen mindegy a dátum: első párizsi levele 1904. február 4-i, első párizsi tudósítása 1904. február 24-i keltezésű.

Érkezéséről két visszaemlékezést idézünk. Az első Révész Béláé: „Február első napjainak egyik éjszakáján tizenkét óra tájban, a Gare de l'Est-en megérkezett Párizsba Ady Endre. Léda és férje, Dodó várják a pályaudvaron, Ady Endre kibukkant a kocsiból, kemény kalap volt a fején, amilyent egyébként sohasem hordott, megpillantotta Lédát, fürgélkedve eléje sietett, Dodó üdvözlő szeretettel fogadta vendégét, ölelkeztek, és elindultak hazafelé a párizsi konflison...”⁴⁵³ Brüll Adél később így írta le az érkezést: „1904 telén jött először Párizsba január végén vagy február elején, kivettünk neki szobát a házban, ahol mi laktunk a negyedik vagy ötödik emeleten, de nálunk étkezett mindig, és egész nap ott volt nálunk, ott írt, ott dolgozott. Sokat olvastam és fordítottam neki ekkor. Az első fordítás volt Jehan Rictus versei. Később Baudelaire, Verlaine. Az újságokat én olvastam fel neki. Úgy szerette, ha a francia szöveget mindjárt magyarul olvastam. Eleinte persze nekem ez nehezen ment, de később olyan folyékonyan tudtam csinálni, mintha csak magyar újságot olvastam volna föl. Sok örömem volt ebben. Beteg lett ekkor, szobájából lehozattuk, és nővérem, ki még ott volt, átadta neki szobáját, és ő a szalonba ment hálni.”⁴⁵⁴

Léda szövegéből már azt is megtudjuk, hogy Ady, aki eleinte alig beszélte a francia nyelvet, milyen módon ismerkedett (szinte kizárólag a napilapokból) a franciaországi helyzettel, a politikai és kulturális esemé-

453 Révészt idézi: AEL. I. 136. levél jegyzete.

454 VITÁLYOS László: *Ady-Léda Csinszka. Visszaemlékezések és levelek a költő életrajzához.* Bp., 1977, MTA. 21.

nyekkel. Ezt Diósinének köszönheti, s azt is, hogy a vérbaj kitörése idején lakásukban gondozta a Diósi házaspár.⁴⁵⁵

Ady, mint írtuk, elutazása előtt fölkereste különféle újságok szerkesztőit, s beajánlotta magát párizsi levelezőnek. Első párizsi tartózkodása idején, amely csaknem egy évig tartott, összesen 85 cikket publikált, s – a naplójegyzetei mellett – megjelent még 123 rövidebb írás, amelyet a szakirodalom neki tulajdonít.

Elolvasva összes párizsi írását, megállapítható, hogy ugyan Ady a Nagyváradon „ráaggatott” témakörökkel is foglalkozott, tehát az ott megtanult, beleivódott fölfogás megmaradt, de csak nagy vonalaiban. Sok olyan cikke van, amelyekben a franciaországi eseményeket, művészeti, színházi és politikai folyamatokat értékeli, s amelyekben nem mereven és kizárólagosan alkalmazza a nagyváradi szabadkőműves nézeteket, hanem érző és gondolkodó fiatalemberként nyúl témájához.

Budapestről haraggal távozik, Párizsi írásait viszont lírai, szép vallo-mással kezdi a Szilágy című zilahi újságban.

Ami a haragot illeti, említettük, hogy többnyire eredményes pénzügyítő körutat tett különféle hírlapok szerkesztőinél, sőt Tisza István grófnál is, abból a célból, hogy párizsi megélhetése végig biztosítható legyen. Kiutazása előtt, 1904. január 11-én Biró Lajos barátját tájékoztatja az akció eredményeiről, s ennek kapcsán három fontos ügyet említ, amelyek személyes kapcsolataira és pénzügyi helyzetére is fényt vetnek. Az egyik Vészi József hírlapjára, a Budapesti Naplóra vonatkozik, ami szinte meghatározza párizsi (majdnem) egy évét: „A »B. N.« haragszik rám. Mindenképen meg akartak fogni. Vészi avval kecsgettetett, hogy egy év múlva én leszek egyik legismertebb publicista. Nem lelkesít. Azután avval biztatott, kötelezi magát, hogy egy év múlva teljes fizetéssel kiküld Párisba.”⁴⁵⁶ Valóban, később kitérünk erre az ügyre részletesebben is; Vészi fölismerte Ady tehetségét, politikai álláspontjait már (jó szabadkőművesként) régebb óta tudta, s már 1904 elején véglegesen lapjához akarta kötni, elsősorban mint cikkíró publicistát. Adynak ez azért nem tetszett, mert ő költő akart lenni.

455 Azt is megtudjuk, hogy Léda „asszony” elpirulni is tudott, ha hazudott. Diósiné írja: „Beteg lett ismét, én vittem a doktorhoz, és nekem kellett a doktorral beszélni, mert ő nem tudott, nem akart. Mint a bátyámat mutattam be, hogy gene [kényelmetlenség] nélkül beszélhessek az orvossal. Az orvos mondta, mint később is többen, mennyire hasonlítunk egymásra. Ezen sokat nevettünk, de én a *hazugság miatt mindég nagyon elpirultam*.” Uo. 22.

456 Ady Endre – Biró Lajosnak. Érmindszent, 1904. január 11. AEL 1. 130.

A másik fontos információ e levélből Biróval közös példaképükkel, Bródy Sándorral kapcsolatos: „Bródy ellenben, a »mi« nagy barátunk, mikor elolvastattam vele a tárcád, kritizált és leszólt. Mostanában velem szemben is ezt teszi. Isten ügyse, nem ez bánt. De az, hogy látom, hogy ez a Bródy szörnyen zsidó. Büdös, olyan zsidó. [...] Most megyek újra Rákosihoz.”⁴⁵⁷ Ady szabadszájú ember volt, s megengedte magának, hogy a korábban Blau nevet viselő Biró előtt „zsidózzon”. S mondataiból látszik a kényszerhelyzet is: kénytelen újra Rákosi Jenőhöz menni, akivel ekkor még tűrhető a kapcsolata.

Harmadik megállapítása szintén lényeges: „De van egy nagyobb dolog. Lehet, hogy a Pesti Hírlap szerződöttem levelezője leszek, hacsak Heltai intrikái meg nem akadályozzák.”⁴⁵⁸ Heltai Jenőről, a cionizmus legnagyobb alakjának, Herzl Tivadarnak az unokaöccséről van szó.

Ady e levelében tanácsokat kér leendő párizsi életére nézve:⁴⁵⁹ „Te Lajos, ne légy olyan pocsek rest. Egy pár párisi princípiumot írhatnál nekem. Velős ítéletet és szabályt a te tapasztalataid után, főképen arra tekintettel, hogy nekem is igen kevés lesz künn a pénzem. Ül le azonnal s írj. Írj nagyvárad pletykákat is.” Utolsó mondata azt mutatja, hogy – bár a korábbi hetekben erősen kritizálta a borzalmas várad híreszteléseket – még el sem utazott, máris hiányzik neki Nagyvárad.

Ami a Párizshoz intézett lírai vallomását illeti, első onnan küldött írásából idézzük: „Barangolok utcáidon, csodálatos, nagy és szent város, kit csókos vágyakkal akarok néhány mámoros hét óta megközelíteni. Barangolok és azt akarom, hogy az enyém légy. Nem tud szeretni, nem érthet, nem érezhet a te nagyszerűségedben senki más, csak én. Én, én, aki ma is csak három kis rézpénz árán, a döcögő omnibuszon, fönt az imperiálon, durva mesterlegények között szerelmes, izzó verset gyöngyöztem ki a lelkemből Hozzád, akit nagy vágyakozások után nemrégiben láthattalak meg. Ott fönt az imperiálon úgy éreztem, hogy tőled messze meghalnék immár. Arcodat, a büszkét, kacérát és ígézőt látnom kell most már mindig. Amíg csak nagyon el nem fáradok. Amíg csak egészen el nem fáradok. Óh Párizs, Te vagy az én lelkemnek szerelmes nyugtalansága és én benned érzem az életet, a bolondot, a haszontalant, a szomorút, a szépet. És miért élnék, ha más volna én körülöttem a min-

457 Uo.

458 Uo.

459 Uo. Biró Lajos egészen fiatal korában hosszabb ideig Párizsban élt.

den? Te kellesz, csak te, óh bolond, óh szép, óh fájdalmas!”⁴⁶⁰ A lírai valóság mutatja, hogy írójában nagy várakozások élnek a francia főváros értékei iránt.

Az „ócska hazafiasság” fitogtatása

Amikor Ady Párizsba érkezik, ott éppen baloldali, szocialista kormány van hatalmon. 1904 nyarán pedig helyhatósági választások lesznek, amelyen vegyes eredmény születik. Ady érthető módon érdeklődéssel figyeli a szocialista végrehajtó hatalom mindenféle tevékenységét, hiszen ezt példaként tekintheti egy majdani magyarországi átalakuláshoz. A francia kormány munkájával általában egyetért (például az egyházak elleni lépésekkel), néha azonban kritikai hangvételt üt meg. Mindig akkor, ha a kormány intézkedései vagy politikai fölfogása ellenkezik a nézeteivel.

A cikkeiben hangsúlyozottan megjelenő témakörök közül az egyik legfontosabb a nacionalizmus, sovinizmus, nemzeti érzés kontra demokrácia, fejlődés témaköre. Ady Párizsban a legélesebben találkozott a francia társadalmat akkoriban megmozgató elzász-lotaringiai kérdéssel. A németek által 1871-ben elvett tartományok sorsa komoly tényezője a belpolitikai vitáknak, s nem csoda, hogy a hatalmon lévő francia szocialisták is elmondják álláspontjukat. Adyt ekkor éri kedvenc Párizsában az első meglepetés. A francia szocialisták ugyanis hasonlókat mondanak az elveszített (egyébként német többségű) tartományok kapcsán, mint amiket a jobboldali franciák: nem szabad túrni a németesítést, s ha lehet, változtatni kell a helyzeten.

Ady maga így értékeli: „Vajon micsoda elváltozások következnek ezek után már az agyakban? Meglássa akárki, hogy a francia szocialisták programjukba veszik a revánsot, s Bebel⁴⁶¹ gárdája fölcsap a fölséges császár leghűségesebb ellenzékének, hogy reszkessen ez a rongyos világ az

460 *Levél Párizsból.* Szilágyi, 1904. március 3. AEÖPM 5. 1. Vitályos írja: „Szilágyi (1883–1910): zilahi politikai és társadalmi hetilap, folytatása 1911–1944-ig a Szilágyság. A Szilágyi szerény, inkább csak jelképes honoráriumai alkalmanként 5–10 koronát jelentettek. Ady első párizsi útjáról öt tárcát és egy verset küldött a lapnak.” AEL 1. 140. levél jegyzete.

461 Bebel, August (1840–1913) németországi szociáldemokrata, parlamenti képviselő.

egyetlen és harcra mindig kész Germániától.⁴⁶² Adyt valósággal meglepi, hogy az ottani szocialistáknak létezik nemzeti érzése.

A helyzetet szerinte a német szociáldemokraták rontották el: „A német szocialisták egy része – itt fordul meg a dolog – újabb időkből afféle ócska hazafiasságot fitogtat, mely alkalmak adtán a legpufogóbb frázistól sem riad vissza. Ez nem nagy baj. Az még kisebb baj, hogy a német szocialisták szónoka elismerte 1870-et történelmi szükségnek. Hát jó, az embert még a szocialista németnél sem nagyon lepi meg a *teuton düh*. De a német elvtársak nagyon rossz időben honfiaskodnak. A francia reakcionáriusok most igen-igen éberek. Az egymás között különben is meghasonlott francia szocialisták ellen sietve játszották ki a német elvtársakat.”⁴⁶³ Ady számára a hazafiasság csak ócska lehet; ha pedig németek esnek ebbe a hibába, az egyenesen teuton düh. Ady a németekkel szemben kimondottan rasszista álláspontot képviselt, s ez megmarad élete végéig. Azt is mondja, hogy német szociáldemokraták *hatására* a francia baloldal megosztott lett, a többség rálépett a sovinizmus útjára, olyannyira – s ezt Ady a nagyváradi szabadkőművesektől tanulta –, hogy még a francia hadsereg létszámát sem akarja csökkenteni. Adynak fogalma sem volt a francia hadsereg létszámának, hadrafoghatóságának tényleges helyzetéről: a francia népszaporulat ugyanis akkora mértékben csökkent, hogy a hároméves katonaidőt le kellett szállítani két évre, ez pedig kiképzésbeli minőségromlást okozott. Tehát mindegy, milyen párt adta a francia kormányt, a haderő létszámát semmiképpen sem lehetett csökkenteni a fenyegető német fegyverkezés miatt. Ady csak azt tudta s szajkózta írásaiban, hogy a militarizmus bizony csúnya dolog. Csak épp a lényeges tényeknek nem nézett utána.

Ady: „Amint a német szocialista teuton marad, akként él titkon a gloire [dicsőség] mámoros vágya a leglefegyverzőbb francia szocialistában is. A játék sikerült. A francia szocialisták jó része beugrott, s ma már némelyik francia szocialista nemcsak azt vitatja, hogy ő »honfiba« francia bárkinél, de szidja azokat az elvtársakat, akik a hadsereget gyöngíteni akarják. Egyik publicistájuk a francia szocialistáknak szentimentális hangon bizonyítgatja, hogy a hazaszeretet a legmagasabb rendű emberi érzés... A bölcső, a dajkadal, a szülőföld, az anyanyelv, a közös mesék és szokások stb. A nacionalista írók nemsokára eljárhatnak iskolába a szo-

462 *Sas és kakas a vörös lobogókon*. Pesti Napló, 1904. március 15. AEÖPM 5. 7.

463 Uo.

cialista írástudókhoz.⁴⁶⁴ Mondataiból egyértelművé válik: úgy képzei, ha valaki szocialista lesz, elveszíti nemzetiségét. Ezt a „német szocialista teutonnak marad” mondatellemmel bizonyítja, s éppen azt hiányolja, illetve kritizálja a francia szocialistáknál, hogy ők meg franciák maradnak. Adynak ez a fölfogása az akkori Európában a baloldali értelmiség esetében általános volt, egészen addig, amíg hatalomra nem kerültek, esetleg országukat külső veszélyek nem fenyegették – ebben a pillanatban ugyanis azonnal rájöttek, hogy *nemzeti érdekek igenis léteznek*. Úgy tűnik – s e cikke a bizonyíték –, hogy Ady, a nagyváradi nevelés következtében is, nem volt képes e nagy kérdéskört átgondolni. *Foglya volt bizonyos baloldali gondolati sztereotípiáknak*.

Cikkét viccesen fejezi be, de épp ez mutatja, hogy reménytelennek látja a szocialisták, a szocializmus jövőjét: „A szocialisták évtizedeket csúsznak visszafelé, s ha Bebel nem is álmodik tán arról, hogy birodalmi kancellár legyen, de már Jaures⁴⁶⁵ alighanem látta magát párszor álmában hermelines császári palástban...”⁴⁶⁶

E cikkét március 15-én jelentették meg, úgy, hogy Adynak eszébe sem jutott a magyar szabadságharcról egy fél mondatot sem írnia. Következő cikkét 1904. április 7-én jegyzi, húsvétkor, persze egy szót sem ír a föltámadásról, a párizsi húsvétról, helyette a klerikális reakciót és a szocialisták nacionalizmusát ostromozza: „Még folyik a harc az egyházzal, szociális, és katonai reformok lármája zúg. Mind a haladás nevében. De már nő a rendőri hatalom, mely beleskelődik immár a polgártársak ablakán is. Az igazságszolgáltatásban a Magnaud-féle »szabadosság« ellen tiltakozik a komoly taláros világ. Brunetiere még elbukott egy választáson, de a szabadgondolkodók ligája is bomlik, s a nemzeti szempontok kezdenek szinte olyan sallangosan kísértetni tudományos és minden téren, mint akár Magyarországon. Hogyne, mikor már a szocialisták egy része is a hazafiságával dicsekszik legszívesebben.”⁴⁶⁷ Brunetiere római katolikus személyiség, akinek beválasztását egy tudományos testületbe meggátolta a kormánypárti baloldal, amit Ady jónak ítélt, viszont a szabadgondolko-

464 Uo. Az Ady stílusát kutató irodalomtörténészek figyelmébe ajánljuk a „honfibb” szóalkotást: ezek szerint van honfi, honfibb, leghonfibb. Úgy tűnik, ha valakiben az elfogult gyűlölet működik, mint Adyban, képessé válik a nyelvünk ilyen típusú „megújítására”. (R. E.)

465 Jaures, Jean (1859–1914) francia szocialista politikus.

466 Uo.

467 *Magdolna templománál*. Budapesti Napló, 1904. április 7. AEÖPM 5. 14.

dókat sajnálja. S a mélypont: amikor a nemzeti érdekek érvényesüléséről és a szocialisták hazafiasságáról ír. Feltű a „demokratikus” Francia Köztársaságot, ezért így végzi cikkét: „Szörnyűség volna, ha Franciaország, melyre talán nagyobb szüksége sohasem volt a világnak, mint most, elveszítené önmagát, mert – nem mer önmaga lenni...”⁴⁶⁸ Látható e cikkéből is, hogy odahaza, a „visszataszító magyar ugaron” kialakított magában egy ideális képet Franciaországról, s kiderült, hogy az ottani helyzet mást mutat.

Ady főnti írásaiból az derül ki, hogy kicsit csalódott a szocialista kormányzásban. Ez viszont a hatás-ellenhatás elve alapján megerősítette gondolkodásában a baloldali fölfogást.

A német-francia viszony egész első párizsi tartózkodása idején érdekli. Ady jól látja: Európa sorsát alapvetően a francia-német politikai, nemzeti és katonai kapcsolatok döntenek el. E valóban fontos európai kérdéskör elemzése új színfolt Ady publicisztikájában.

1904. július végén hosszabb cikket ír a témáról, érdekes módon Rákosi Jenő újságjába, a Budapesti Hírlapba. Itt már szélesebb, mélyebb elemzést ad, s kicsivel túllép az „ócska hazafiasság” körén: „A három utolsó decennium [évtized] olyan kegyetlen leckéket adott a francia népnek, amelyet alig kapott még valaha egy nép. Az emberi elmék irányításának az érdemét ma Angolország vindikálja magának. Óriássá s a francia irodalommal saját földjén birkózóvá nőtte ki magát az orosz irodalom. A testvér latinfajta, az olasz, kultúrája újabban csodálatos lendülést mutat. De mindez nem volna szomorúságos a francia lelkeknek. Talán veszedelmes sem. De elkeserít és kétségbe ejt minden gondolkozó franciát *a német világhódító szellemnek az az örület határai körül való csapongása*, melyet még akkor sem lehetne egyszerűen kimeríteni, ha e határokat túl is lépné, mert e csapongást egy hatvanmilliós nép, egy szédületesen fejlődő világ-impérium túlárado ereje magyarázza. Néhány esztendő óta a francia kultúra embereinek formálisan, valóságosan s elkeseredetten kell védekeznie a teuton düh ellen, mely mindent föl akar falni, s Ádám-tól – vagy gusztus szerint: az ősgorillától – máig minden emberi kiválóságot személyben és cselekedetben a germán géniusznak reklamál.”⁴⁶⁹ Azt hagyjuk, hogy szerinte a németek az ősgorillát is teutonnak tartják. Azt viszont Ady jól látja meg, hogy az angol, az olasz s (irodalmi téren)

468 Uo.

469 *A teuton düh és a franciák*. Budapesti Hírlap, 1904. július 26. AEÖPM 5. 40.

az orosz nép nagyot fejlődött. Írhatta volna azt is, hogy a franciák a szaporodásban és a kapitalista fejlődésben is erősen lemaradtak, és az első világháború előtt Franciaország befolyása e területeken kicsit csökkent, a Német Császárságé viszont nagyot nőtt. A párizsi sajtóból Léda „asszony” fölolvashatta Adynak az Alldeutscher Verband sokszor világba kiáltott, a franciákra nézve félelmet keltő mondatát: Helyet a nap alatt! E mögött ott állt a világ leggyorsabban fejlődő nehéz- és vegyipara,⁴⁷⁰ vagy például ott állt a demográfiai helyzet: a franciák a népesség szaporodásában ugyanúgy lemaradtak, mint a gazdasági és katonai fejlesztések területén. Ady tehát valóban helyesen ítéli meg a francia félelmek kialakulását.

Ő persze nem ismerte a hadipari-gazdasági részleteket, ezért a kultúrákat vetette össze: „Mindennél fájóbb azonban a franciáknak az a vakmerőség, mellyel a teuton düh a francia kultúra termőkéességét tagadja. Egy-két komoly német lap kivételével az egész német sajtó a legféltetlenebb módon gúnyol ki, kicsinyel le vagy hallgat agyon mindent, ami francia. Egy előkelő német folyóirat szerint a francia lélek két fő karakterisztikonja [jellemzője] a kéjvágy és a bigottság. Egy előkelő német író szerint egy német ember mindig megveti egy kicsit a franciát azért, mert a francia szeret tetszeni a nőknek. Egy másik német folyóirat szerint a francia szellem olyan dekadenciát mutat, hogy pornográfiába fúl már minden francia irodalmi tendencia, s egy nagy bécsi lap szerint a francia szellem legkülönb produkciója a vaudeville [bohózat]. A német tudósok bizánci példákkal bizonyítják, hogy Franciaország a pusztulás útján van. És a franciák tudomást szereznek ezekről az inzultusokról. Szinte betegesen kutatnak az őket bántó német könyvek, brosrök s újságok után.”⁴⁷¹

Ady egy akkori cikkében korrekt módon azt is megírja, hogy csak nagy nehezen sikerült Párizsban bemutatni egy ott nem túl nagyra becsült régi angol szerzőnek, bizonyos William Shakespeare-nek a *Lear király* című drámáját. Főnti cikke, amelyben a kultúráról ír, jól mutatja, hogy a népek, országok közötti szembenállás nemcsak a gazdaságban és katonai kérdésekben, hanem a kultúrában is jelentkezik; kár, hogy csak a német kritikákat írta meg, a franciák németellenességét nem. Az

470 Csak egyetlen gazdaságtörténeti példa: a 19. század végétől mindkét országban kialakult a vegyipar, ám míg Franciaországban főleg az – egyébként meglehetősen piacképes – női szépségápolási cikkeket gyártották, Németország a legnagyobb fejlesztést a hadi vegyiparban hajtotta végre (robbanóeszközök, mérges gázok stb.).

471 Uo.

biztos, hogy Ady, ha elfogultan is, jól látja a lélelmetes francia-német ellentéteket.

Ezen túlmenően azt is megfogalmazza, hogy a francia polgári sajtó miben látja a német támadások okát: „A francia közvéleményben pedig különös reakció támad a teuton düh inzultusaira. Liberális, sőt radikális lapokban olvasom, hogy azért nő a német arcátlanság, mert *a mai francia kormányzat rúdja az internacionalizmus*, s a teuton dühöt bátorítja az a hadseregellenes irányzat, melyet éppen a hivatalos Franciaország biztat és támogat.”⁴⁷² A francia lapok bizony jól látták a helyzetet: a kormányon lévő szocialisták meghirdették a militarizmus elleni küzdelem keretén belül a haderőcsökkentést; egymást érték a hadsereggel kapcsolatos sajtótobtrányok, ami nem használ a haderő harcképességének. A potenciális ellenséget pedig valóban fölbátorítja, ha a lehetséges ellenség hadseregét a *saját* kormánya gyöngíti.

Ady cikke végén nagyon helyesen így látja: „Franciaország mai forradalmi állapotában, küszöbén egy páratlanul veszedelmes kultúrharcnak, mikor a türelmetlen szocialisták hol itt, hol ott fiókrevolúciókat támasztanak,”⁴⁷³ a politikai pártok mindenre készek a hatalomért, a francia gondolkozók még mindig kapnak időt, hogy a teuton düh szimptómáira rámutassanak. Úgy látszik, hogy e szimptómákat mindennél nagyobb veszedelemnek érzi a francia lélek. A francia tudományos, irodalmi és művészeti revükbe kell csak betekinteni. Mindegyikben állandó téma a teuton düh, a pángermán éhség. A napisajtó szárnyra veszi a vészkiáltásokat s a jelszavakat. A francia közvéleményben pedig nemsokára izzóbb lesz a németgyűlölet, mint volt Párizs ostroma alatt...”⁴⁷⁴ Tökéletesen helyes meglátás: a francia társadalomban a ténylegesen meglévő német veszély ellenében (amit persze a francia sajtó nagy része mesterségesen fölnagyított) nagyfokú németellenesség alakult ki. A háború előtti másfél évtized a francia sovinizmus virágkora – Ady nem jutott el e tény (legalább udvarias) megfogalmazásáig. Ő, csakúgy, mint otthoni frankomán barátai, kizárólag a németeket okolták minden európai feszültség kialakulása miatt.

Az elmondottak felvetnek egy sajátos nézőpontot is. A Magyar Királyság (az Osztrák-Magyar Monarchia részeként) 1879 vége óta Németor-

472 Uo.

473 *Fiókrevolúciók*: Ady több cikkében is tárgyalja a nyári önkormányzati választások utáni vidéki helyzetet, az egyikben például kritizálja Brest városának szocialistáit.

474 Uo.

szág katonai szövetségese volt. Ady tudta ezt, s azt is, hogy Franciaország pedig Oroszország katonai szövetségese (itt nem elemzett cikkeiben írt róla). Azt is tudta, hogy éppen ott-tartózkodása évében kötötték meg a francia-angol együttműködést (erről is írt). Tehát pontosan tisztában volt azzal, hogy amikor németellenes cikkeit megírja, akkor hazája potenciális katonai ellenségeit támogatja. Számára ez nem volt szempont. Bizony ez is a nagyváradi és budapesti radikális szabadkőművesek által ráragasztott, s általa elfogadott viselkedés.

Istenek alkonya: az egyházellenes Ady

Egyházellenesség szempontjából Ady „szerencsés” körülmények közé került Párizsban. Franciaország szocialista és szabadkőműves kormányai fölvelték a harcot a római katolikus egyház háttérbe szorításáért. Ezekben az években már óriási a liberális-radikális-szabadkőműves sajtófölény, és Diósiné a lapok főbb cikkeit fölolvasta előtte. Ady figyelemmel kísérte a folyamat szinte minden eseményét, s a fontosabbakat meg is írta hazai hírlapjába, a Budapesti Naplóba.

Istenek alkonya című gúnyos írásában Ady úgy látja, hogy Franciaországban befellegzett a katolicizmusnak. Nincs rá igény. Így fogalmaz: „A lourdes-i Mária összeszedte minden csodatévő erejét. Újra istenek alkonya van. Költözőben van már a legjámborabbak hite is. A lourdes-i Mária még egy *utolsó vergődéssel* akar a szívekre hatni. [...] A lourdes-i forrás csodákat mível. Elvisznek egy haló leányt, egy árnyat, aki kerek esztendő óta járni sem tud már. A lesorvadt teremtest bemerítik néhányszor a forrásba. És a leány jár, eszik, sőt énekel. A *mankószüret* sohasem volt még olyan nagy Lourdes-ban, mint az idén. Így krónikázzák ezt a francia istenes lapok. Úgy látszik, hogy közel van a vég. Tavaly csak híre kelt Lourdes bezáratásának. Jövőre már csaknem bizonyos lehet az elmúlás. Csodák kellenek. Csodák. Jobban, mint valaha...”⁴⁷⁵ Szűz Mária „utolsó vergődéséről” – a levéltári források szerint – legfeljebb a radikálisabb szabadkőműves páholyok tagjai beszéltek. A „mankószüret”, Ady újabb nyelvújító kifejezése a majdani budapesti, Nagy Endre-féle kabaréba illik, ahol semmi sem szent, bármin szabad kajánul röhögni. Annyi mindenesetre kiderül, Ady úgy látja, hogy meggyöngült a katolikus egyház. Ezt papjainak

475 *Istenek alkonya*. Budapesti Napló, 1904. szeptember 21. AEÖPM 5. 56.

hitetlenségével magyarázza, amikor megállapítja, hogy a francia abbék mindennel foglalkoznak, csak a hittel nem: „Vichy, a gyógyító fürdőhelyek, a tengerpartok telve vannak abbékkal, szerzetesekkel és ex-szerzetesekkel. A francia papok általában nem túl egészséges lények. Nem tudom, miért. Vezető percenttel [százalékkal] köszvényesek, tuberkulotikusak, vesebajosok, vérbetegek stb. És különös! A lourdes-i csodák krónikásai sohasem beszélnek arról, hogy papokon teljesedtek volna be csodák. Úgy látszik, a lourdes-i Mária nem szereti a pap-pácienseket. Vajon miért? Hát annak mi oka lehet, hogy a beteg francia papok meg sem kísérlék a lourdes-i gyógyulást? Ha módosak, professzorokkal konzultálnak. Ha kevésbé módosak, kistaksájú doktorokkal. Fürdőkhöz, üdülőhelyekre, szanatóriumokba járnak. Minden mai tudományok között az orvostudomány áll a legtermészettanibb alapon, s a francia papok csaknem egytől-egyig e természetstani alapot támogatják. Lourdes-ba csak a hívőket küldik. Ők hát valószínűleg nem hisznek. Óh, lourdes-i Szűz Mária, milyen szerencsések voltak Pán és istentársai. Ők nem éltek túl papjaik hitét...”⁴⁷⁶

Míg Ady a vérbeteg papokról ír, közben éppen gyógyítani próbálja őt a betegségéből... Írását abban a budapesti lapban jelentette meg, amelynek olvasói szabadságukat sokszor a francia Riviéra üdülőhelyein töltötték. Igaz, ők nem katolikus papok voltak. Cikke végén Ady tanulságos történetet mond el, kérdésfeltevése azonban helytelen: „mindennél többet mond az az infernalis jelenet, mely itt az én lakásomhoz közel, a kerületi rendőrségen történt. Az utcáról behoztak egy tébolyodott leányt. Félóra múlva került egy másik is. Nem volt hely. Össze kellett őket zárni. Egy félóra múlva alig tudták szétválasztani őket. Az egyiknek az volt a mániája, hogy ő Jeanne d’Arc. A másik azt kiabálta, hogy ő X. Pius kedvese. Jeanne d’Arc igen felbőszült ezen a blaszfémiaán. »Te hazudsz. A pápa én belém szerelmes, Jeanne d’Arcba.« Mi lehet a lelkek mélyén, ha a meghibbant lelkek őszinte folyókáin ilyen vad, mérges érzelmi nedvek szivárognak ki?»⁴⁷⁷

Adynak a tébolyodottakról is a keresztény egyház végső megromlása jut eszébe. Nem kizárt, hogy a két említett nő éppenséggel vérbaj okozta hűdéses elmebajban szenvedett – ezt pedig nem a katolikus egyház terjesztette. Természetesen nem bizonyítható a dolog, de az egyház romlottsága még kevésbé bizonyítható két tébolyodott fantáziálásával.

476 Uo.

477 Uo.

Másik cikkében egy konkrét bírósági történetet ismertetve arról tudósítja magyarországi olvasóit, hogy a francia kormány a bíróságokon levetette a falról a keresztet.⁴⁷⁸ Ez talán figyelemfölvívás volt az otthoni hasonló gondolkozású barátai számára.

Ady ennél nyersebb hangnemet is megüt. Egy hosszabb írásában megállapítja, hogy a franciáknak elégük lett a katolikus egyházból, s ez komoly fejleményekhez vezet a közeljövőben: megtörténik a leszámolás az egyházzal. »A bas la calotte!« Az új enciklopédisták⁴⁷⁹ rövidebben beszélnek, mint a régiek beszéltek. »Le a papi süveggel!« Ez a harci kiáltás, ez a haditerv, ez a taktika, ez a program, ez a cél. A kongregációk⁴⁸⁰ ügye bagatell. [...] Januárban akár megindul a nagy válópör Egyház és Állam között, akár nem indul. Az opportunus szocialisták és a nem alkuvó radikálisok beverhetik egymás fejét vagy pusztíthatnak. Ami a francia lelkekben manapság lázong, az ellen nem tehet sem Combes, sem Nisard, sem Jaures, sem Clemenceau semmit. »A bas la calotte!« Most már akár *treuga dei*-t [Isten békéjét] köthetne az Egyház az ő legidősebb és legrakoncátlanabb leányával. Készülhetne törvény, mely az iskolát visszaadja a papoknak. Jöhetne már a *legfeketébb* kormány. A fölidézett szellemek nem értik a tréfát. Ami manapság a francia lelkekben lázong, csak egy rövid kiáltásban tör olykor ki: »A bas la calotte!« De ez a lázongás iszonyú bizonyossággal készül valamire, amire ma még Combes, Jaures és Clemenceau sem mernek gondolni. A *leszámolás*, a nagy leszámolás komolyabb és végzetesebb lesz, mint ma a legpaprasmorgóbb franciák hiszik. Nemcsak a pápa fog itt majd csatát veszteni, akit különben a mindenkihez szeretetreméltó Rochefort ismét *lemarházott* a múlt héten. Nemcsak az egyház, nemcsak a papság; az új enciklopédisták kevés könyvet írnak. Rövid a programjuk. De ők leszámolnak minden dogmatikus religióval.⁴⁸¹

Ady szerint a francia emberek lelkében egyházellenes lázongás van, amely nemsokára, bármit is csinálnak a megalkuvó szocialisták és az engesztelhetetlen radikálisok (ezek a szabadkőművesek), kirobban s elsöpri az egyházat. Sőt (s ez Adytól már a vágyak birodalmába tartozik),

478 *Párizsi törvényszéki komédiák*. Pesti Napló, 1904. június 14. AEÖPM 5. 27. A cikk aláírása: (a.)

479 *Enciklopédisták*: a 18. századi „felvilágosodás” vezetői, a nagy francia szabadkőműves forradalom eszmei-szellemi megalapozói.

480 *Kongregáció*: katolikus hitbuzgalmi egyesület.

481 *A bas la calotte*. Budapesti Napló, 1904. június 19. AEÖPM 5. 28.

ha a legfeketébb, azaz „csuhasokból” álló kormány alakul, akkor sem lesz másként, mivel maga a francia társadalom már eldöntötte e vitát. Ráadásul Ady elengedhetetlennek tartja, hogy a Budapesti Napló olvasóközönsége megtudja, hogy a Budapesten bizonyára mindenki által jól ismert, Ady szerint nyilván szeretetreméltó Rochefort minek nevezte a római pápát.

Végül Ady azt a „jó hírt” hozza budapesti olvasói tudomására, hogy a közismerten bigott Bretagne-ban „hiába lázítanak, fanatizálnak immár a harciasabbak. Ólmos botokkal hiába gyűl össze ezer vad bretagne-i suhanc. Ma már Bretagne-ban sem a hívők a fanatikusak, hanem a hitetlenek. Ők lázongnak, ők támadnak ma már.” S hogy a jó és szép híreket folytassa, ezeket is elárulja: „A francia *szabadgondolkodók egyesülete* csak néhány hónap óta sok-sok ezer új tagot kapott. A vidékről egyre-másra jönnek a hírek, hogy a szabadgondolkodók ájtatos gyülekezeteiket, processziókat *vernek szét*. Népgyűléseken lassanként már közhely lesz, hogy »mi elsősorban a klerikalizmus és a katolikus egyház ellen küzdünk, de küzdünk egyszersmind minden vallásos babona ellen...« A múltkor egy népgyűlésen olyan *istenkáromló verseket szavaltak*, hogy mellettük Voltaire műveit be lehetne sorozni az egyházi atyák írásai közé. Jelen voltam egyik párizsi kerület »republicánus, szocialista és antiklerikális ifjúságá«-nak egy összejövetelén. A legkomolyabban tárgyalták, hogy majd annak idején melyik párizsi templomot milyen közcélú helyiséggé kell átalakítani. Azt azonban már most kívánják, hogy a Sacré Coeur-zárdát és templomot a »nép házána« rendezék be. És az magyaráz és sejtet legtöbbit, hogy a fiatal francia generáció csaknem egészen az enciklopédisták táborában van. »A bas la calotte!«⁴⁸²

Tanulságos mondatok. Kiderül, Ady nem kulturális intézményekbe, hanem elsősorban baloldali-radikális népgyűlésekre jár.⁴⁸³ Mindenki oda megy, ahová az érdeklődése vonzza.⁴⁸⁴ Az említett szabadgondolkodók szabadkőművesek: úgy látszik, Franciaországban az álcázott szabadkőművesek és az általuk „meggyőzött” (elbolondított) emberek fizikailag is megtámadtak vallásos rendezvényeket, s szétverték azokat. Ady szemé-

482 Uo.

483 Több memoár is leírja, hogy Adyt nem lehetett bevinni egyetlen múzeumba sem.

484 Ebből a szempontból is érdemes elolvasni az Ady révén *Itoka* néven elhíresült román nemzetiségű Otilia Marchişiu – egyes fűjegyzések szerint nem túl erkölcsös hölgy (Bölöny György későbbi felesége) visszaemlékezését Ady párizsi időtöltéseiről: Itóka: *Ady Párizsban*. A bevezető tanulmányt írta, válogatta és jegyzetekkel ellátta: ROBOTOS Imre. Bukarest, 1977, Kriterion. 26–30

lyesen vett részt azon a gyűlésen, ahol alpárian istenkáromló verseket szavaltak.⁴⁸⁵ *Similis simili gaudet*.

Furcsa ember Ady Endre. Egy évtizeddel az után, hogy papírra veti ezeket a nyilvánvalóan radikális, istentagadó és gorombáskodó cikkeit, megírja a magyar költészet leggyönyörűbb istenes verseit. E költeményeinek családi-társadalmi hátterét, eredőit később mutatjuk be.

Ady egyik legutolsó párizsi cikkében a katolikusság, a szabadgondolkodók és a szocialisták kapcsolatrendszerével foglalkozik egy akkoriban nemzetközi hírvű tudós, irodalmár tanár személye kapcsán. Kiderül írásból: abból a célból, hogy a szabadkőműves szabadgondolkodókat dicsérje, még a katolikus Ferdinand Brunetiere-t⁴⁸⁶ is hajlandó megvédeni a szocialisták ellen.

Ezt írja: „A Brunetiere esete, melyről a Budapesti Hírlap már megemlékezett, nagyon nevezetes, nagyon jellemző, nagyon beszédes eset. Brunetiere, a tudós és művész esztétikus, a jeles irodalomtörténet-író, ki tekintély az akadémikusok között is, még csak maître de conférence (megbízott tanár) sem lehet a párizsi Sorbonne-on, hol annyi a jelentéktelen ember. Néhány hónappal ezelőtt a College de France professzorságától üttötte el a kormány. Már éppen csak az hiányzik, hogy hatóságilag tiltsák meg neki a beszédnek és írásnak a merészségét. A Jaures szép szeméért. Mert úgy áll ám a dolog, hogy nem jókedvűből üldözi a kormány a Brunetiere-eket. Nem is a katolikusság a Brunetiere legnagyobb bűne. Még politikát is olyat csinálhatna esetleg, amelyet csak akarna Brunetiere Ferdinand. Mindezeknél nagyobb az ő bűne a kormánypárti szocialisták szemében. Olyan igaz, mint amilyen furcsán hangzik: *a francia szocialisták a szabadgondolkozót gyűlölik Brunetiere-ben*.”⁴⁸⁷

Ady e cikkében – s ez mutatja természetes tehetségét – fölismeri a szocialista kormány s általában a szocializmus doktriner sematizmusát és elfogultságát: csak az kerülhet komoly tanári pozícióba, aki úgy gondolkodik, mint ők. Ezért Ady így folytatja írását: „A szocialisták csináltak egy *sémát* a szabadgondolkozásra. Aki szidja a vallást, üti a papot, csúfolja a históriát – az szabadgondolkozó. Ez elég kényelmes is. Még csak

485 Pusztán azért, hogy érzékeltesük a stílust, Petri György SZDSZ-es költő 1990-es években írt verséből idézünk két sort: „Zakolat a szentcsalád / Isten tömi Máriát...” Felemelő. Ez az úr az MSZP–SZDSZ-kormánytól Kossuth-díjat kapott. (R. E.)

486 Brunetiere, Ferdinand (1849–1906) katolikus tudós, irodalomtörténész, az École Normal Supérieur tanára.

487 *Brunetiere esete*. Budapesti Hírlap, 1904. december 23. AEÖPM 5. 82.

gondolkozni sem kell hozzá. Valójában a szocialista fanatikuskok mivel sem különbek, mint a középkori inkvizítorok. Aki nem tapsol mindenben az ő kis játékaiknak, az máglyára való. Aki másképpen mer gondolkozni, mint őszerintük szabad, az nem szabadgondolkozó, s annak nem szabad gondolkozni. Brunetiere-ben a szocialisták az intellektuális kultúrát gyűlölik. Ijedve fedezik fel most ezt azok is, kik eddig szimpátiájukkal a szocialistákhoz álltak közel. A szocialisták ügyesebbjei olyanformán fejezik ezt ki, hogy ők a mai műveltség ellen is küzdenek, a mai gondolkodás-formák ellen is, nekik nem kell a régi klasszikus műveltség, mert ez voltaképpen középkori. [...] Ők az emberi gondolkodás nagyságát egy *munkásügyi reform* kigondolásában szabnák meg, ami szép dolog, de talán nem minden. És szabad szabadon gondolkodni a szocialista séma szerint.”⁴⁸⁸

Miközben elismerjük Ady véleményének a szocialistákról alkotott részét, hozzá kell tennünk, hogy az a mondata, amit ő a szocialistákról mond, tökéletesen illik a radikális szabadkőművesekre is: „Aki szidja a vallást, üti a papot, csúfolja a históriát – az szabadgondolkozó.” Hiszen Nagyváradon ő maga is éppen ezt tette. Sőt, ottani szabadkőműves barátai, később a Martinovics páholy tagjai és szellemi holdudvaruk személyei is éppen ezt fogják cselekedni.

Ady ír a francia kivándorlásról is, ami a demográfiai szempontból nehéz helyzetben lévő Franciaországban súlyos üggyé vált. Ezt Ady is látja, de összeköti az antiklerikális harccal: „Franciaország súlyos aktuális problémái megszorodtak eggyel. A bretonok⁴⁸⁹ kivándorlása hirtelen ijesztő módon megnövekedett, s a sokgyarmatú Franciaországra ez a kivándorlás éppen olyan veszteség, mint Olaszországra vagy Magyarországra, mert a bretonok éppen nem a francia gyarmatok felé pályáznak, hanem Amerikába s elsősorban Kanadába. A szegénységen kívül *vallásos fanatizmusuk* indítja kivándorlásra a bretonokat. Nem tudnak beletörődni abba, hogy gyermekeiket az új törvény értelmében ne szerzetesek és szerzetesnők tanítsák. A Bretagne-ból *kiűzött szerzetesek* egy jó része Kanadába vándorolt. Velük s utánuk mennek a bretonok ezrei. A kormány most a bretagne-i maire-ekhez [községekhez] sürgős fölhívást

488 Uo.

489 *Bretonok*: kelta eredetű, saját nyelvvel rendelkező etnikai kisebbség Bretagne-ban. Adatok szerint az első világháború előtti években még mintegy egymillió ember beszélte a breton nyelvet, a 21. század elején már csak néhány százezer. Ennek oka a közismerten sovíniszta francia nemzetiségi politika.

intézett. Jelentést s adatokat kér a kivándorlásról, valamint véleményt annak okairól, s hogy miképpen lehetne e kivándorlás ellen védekezni. Egyben fölhívja a kormány leirata a maire-eket, hassanak oda, hogy a kivándorlás a francia kolóniák, főképpen Algéria felé tereltessék.⁴⁹⁰ Az ateista francia kormányok több hullámban akarták ellehetetleníteni a római katolikus egyházat. Erre utal Ady, amikor a szerzetesek számára megtiltott oktatásról ír. Történt azonban más is: a radikális nagypáholyok követelésére nemes egyszerűséggel kitiltották a szerzeteseket az országból. Közülük Magyarországra is jöttek: a nagyváradi és budapesti radikális, ateista, keresztényellenes, általában zsidó etnikai többségű páholyok riadót fújtak, megkísérelték meggátolni a francia szerzetesek – ahogy ők mondták: – beözönlését. Ady írása szerint a mélyen vallásos bretonok inkább elhagyták azt az országot, ahol a nagy francia szabadkőműves forradalom óta fizikailag és lelkileg egyfolytában irtották őket. Ady erre valamiért nem tér ki, csak – az elnyomott, kizsákmányolt és tönkretett etnikai kisebbségen gúnyolódva – vallásos fanatizmusról beszél. Ady persze nem tartozott etnikai kisebbséghez, ezért nem is tudhatta, hogy vannak a történelemben olyan helyzetek, amikor a kilátástalanságban csak az Istenben bízhatnak az emberek. Arról nem is beszélve, hogy a francia *szocialista* kormány gyarmatosítást erősíteni akaró politikáját cikkében észre sem veszi. Noha elvileg tudhatta volna, hogy a kanadai és algériai helyzet között óriási a különbség. A vallásos bretonok pedig Algériában nemcsak a gyarmatosítók által a bennszülött araboktól sokszor elszenvedett fizikai támadásokat kellett volna elviselni, hanem fölöttük továbbra is a szabadkőműves francia kormány elnyomó hatalma érvényesült volna. *Emiatt* mentek Kanadába.

Végül Ady párizsi egyházellenes írásai közül megemlítjük azt a cikket, amelyben egy – a francia fővárosban akkoriban elterjedt – jóslatot elemez. Bizonyos Watren úr Neuilly-ből kijelentette, hogy a bűnös főváros tizenegy kerületét tűzeső fogja elhamvasztani a sok ürtelem miatt. Ady így magyarázza az esetet: „Drumont, Desmoulins és társai urak azt mondják, nem is volna csoda, ha Watren úr próféciája beteljesülne. Már a vízözön kevés volna. Tűzeső kell ide, mely elpusztítsa a republikánus szektáriusokat, radikálisokat, szabad gondolkozókat és szabadkőműveseket. Íme, most már a feszületeket, képeket s a többi kegyes és vallásos szereket sem tűrik e sátán fajzatjai. Az igazságszolgáltatás termeiből, a

490 *Kivándorlás Franciaországból*. Budapesti Hirlap, 1904. július 14. AEÖPM 5. 133.

hivatalos bürokból kiszorják a feszületeket. Legalább mint szimbólum, az emberi megváltás, önfeláldozás és igazság szimbóluma ihlessen meg benneteket a kereszt!” Jól látja Ady: amikor a kereszt megalázásáról, megtámadásáról van szó, a felsorolt kategóriák személyei egy csapatba kerülnek. Ők pedig a (szimbólummal kapcsolatban) fölített kérdésre így felelnének (Ady szerint): „És mit válaszolnak a megátalkodott gonoszok? – A kereszt felséges szimbólum, de nem szuverénje a szimbólumoknak. Hát a Szókratész méregpohara? Hát a Giordano Bruno, Husz lános, Jeanne d'Arc és annyi sok más máglyája? Az emberi haladásnak nemcsak egy mártíra volt. A keresztnek nincs privilégiuma...”⁴⁹¹ A katolikus egyház legnagyobb szimbólumát egy sorba állítja a máglyákkal és a méregpohárral. Sajátos fölfogás, ugyanis egyedül azt a kérdést nem teszi föl, amely egy komoly hírlapírótól elvárható volna: vajon miért hirdette a jóslást Watren úr? Valószínűleg figyelte a párizsi életet, mint Ady, csak nem ugyanazt látta benne.

„Zsidószabadkőműves” és „radikális liberális” írások

Ady, amellet, hogy publicisztikája Párizsban témaköreit nézve gazdagodott, sokrétűbb – ha nem volna igaztalan, azt mondhatnánk: szélesebb látókörű – lett, egyik legkedvesebb témáját tekintve a Nagyváradon elkezdett „vonalat” követte. Jó pár cikket írt hazai lapokba a franciaországi *szabadkőművességről*, a *zsidóságról* s a *liberális-radikális* fölfogású emberek tevékenységéről. Őket nem mi hozzuk össze (esetleges manipulatív szándékkal) egy szellemi csoportba, maga Ady kezeli összetartozó egy ségként a szabadkőműveseket, zsidókat és radikális-liberálisokat.

1904. május elején például ezeket a részben új tényeket írja, természetesen önmagáról: „Néha hazaáruláson kapom magamat. Fojtogatja a lelkem a keserűség, s nem bírok egy szentenciával, mely újra és újra föltámad bennem, s azt mondja, hogy semmi sincs jól odahaza minálunk. Érdekes dolog, hogy ilyenkor nem szidom a zsidót. Lehet, csak azért, mert azután szégyellném magam. Meg hát eszembe jut: az ördögbe is, vagy három esztendeig *radikális-liberális* és *zsidószabadkőműves* lapot

szerkesztettünk odahaza, csak nem cáfoljuk egészen meg magunkat! No és más oka is van ennek. *Kezdek Marxszal gondolkozni a zsidókérdésről.* A zsidók jó részével még meg lehetne egy társaságban, igazságban, haladásban és kultúrában élni, de az a nagyobb baj, hogy *a keresztyének legnagyobb része elzsidósodott...* Valahogy félve és borzongva gondolkod arra, hogy végre is csak otthon kell élnem és dolgoznom majd egyszer. Mi lesz akkor? Sok megalázást már nem igen fogok kibírni.⁴⁹² Ady, nyilván öniróniával, hazaárulónak mondja magát, mivel úgy érzi, hogy Magyarországon semmi sincs jól. Eldicsekszik azzal, hogy amikor hazaáruló, nem szidja a zsidót. Mondatai arra a mesterségesen elterjesztett szellemi propaganda fogására vezethetők vissza, hogy mivel az antiszemita minden rosszért a zsidókat okolják, bármilyen negatívumért zsidót vagy zsidókat bírálni antiszemitizmus. Ez a gondolatmenet az idők során félelmetesnek látszó felhangokat kapott, s akit antiszemitának kiáltanak ki, gyakorlatilag ország-világ előtt lejáratódik, és nemcsak megkaphat, hanem meg is *kell* kapjon minden rosszat.

Megjegyzése, miszerint egyre inkább Marx nézeteit fogadja el a zsidókérdésről, részben jellemző, részben vicces, mivel egyetlen leírt utalása sincs arra, hogy valaha Marxot olvasott volna.

Ír ennél meglepőbb dolgokat is. 1904 júliusában a pesti zsidóradikális lapban egyenesen arra vetemedik, hogy *az egész reformációt a zsidóüldözés következményének nevezze.* Merész, viszont megalapozatlan állítás. Cikkét egy korabeli párizsi esettel kezdi, amit egy öreg francia publicista, bizonyos Rochefort írt meg Affér című lapjában: „A francia publicisztika vén enfant terrible-je, [fecsegője] ha kell, megesküszik rá, hogy mit halott egy este véletlenül az Operában. A Rotschildok⁴⁹³ doyenje diskurált néhány szemita színű úri barátjával, s hirtelen, hangosan elszólta magát a vigyázatlan Rotschild: – Egyet mondhatok önöknek, uraim: a Combes-

492 *Párizsi szomorúságok.* Szilágyi, 1904. május 5. AEÖPM 5. 20.

493 A Rotschild család egyes tagjainak az Ady-korabeli Magyarország gazdasági életében sokmilliárdos részesedése volt mind a gyáriparban, mind a gazdag nyersanyaglelőhelyek kiaknázásában. Ezt a helyzetet a 20. század elején a Katolikus Néppárt egyes képviselői többször is előhozták, rámutatva arra az egészségtelen és igazságtalan helyzetre, hogy egy külföldi család birtokolja a magyar gazdaság tekintélyes részét. A Rothschild érdekeltségbe tartozó termelőüzemek és bányák részletes felsorolása a Képviselőházi Napló korabeli köteteiben olvasható. Ady természetesen nem olvasta e fontos iratokat: ő a Rotschildokat mint „ügyes” gazdagokat nézte. Jellemző módon az ő szociális érzéke inkább csak a tíz-húszezer katasztrális holdas hazai nagybirtokos arisztokrácia kapcsán nyilvánult meg; azt hihette, hogy a gazdag polgári családokkal szemben ugyanez antiszemitizmus lenne. Torz fölfogás.

kormány addig nem bukik meg, míg a dolgát egészen el nem végzi. *Nem hiába adtuk ki a milliókat. Dreyfus Alfrédnek teljes rehabilitálás kell.*"⁴⁹⁴ A francia publicista azzal merészeli megvádolni a párizsi Rotschildokat, hogy készpénzzel való megvesztegetéssel akarják kiszabadítani a hazáruulással vádolt francia (zsidó nemzetiségű) tisztet.

Ady cikkében válaszként egy akkoriban megjelent kiadványt ismertet: „Ez a brosür megkereste a törtélemben a Dreyfus-ügy egyik párját, XVI-ik századbeli ükét. A XVI-ik század hajnalán Németország volt egy híres, nagy affér színpada. Szép kis epocsa [korszak] volt ez. *Vad, fanatikus* dominikánus barátok szaglászta mindenütt, mint *vérebe*k. Ezerszer jaj volt annak, kinek egy kis ügye akadt a kölni szent inkvizícióval. Hochstraten⁴⁹⁵ atya, a szent inkvizíció feje volt Németország kegyetlen nagyura. Nagyobb a pápánál, nagyobb Miksa császárnál. Az inkvizíció unatkozott. Valami nagy föladatra áhítozott. Valami monstre hajszára ad maiorem gloriam Dei [Isten nagyobb dicsőségére]. Hochstratennek a gyűlölt zsidókra vássott a foga. Hogy lehetne ezeket összefogni, s hogy lehetne végezni velük? A tudománytól sem borzad vissza néha a sötétség. Hochstraten egy tudóst keresett, aki héberül ért, s aki a talmudot lefordítja – inkvizicionális használatra. Azaz egy hazug talmud-fordításra volt szüksége Hochstratennek. Bizonyosságára a vérvádnak s a többi vádnak, amivel a *tömegeket még ma is rá-ráuszítják itt és amott a zsidókra*. Az inkvizíció nem keresett e célra akárkit. Neki Reuchlin János⁴⁹⁶ kellett, ez a nagy, ez a nemes tudós. Tudta az inkvizíció, hogy mit csinál. A legjobb firmát kereste ki. Reuchlin fölháborodva utasította vissza az inkvizíció kérését, s erre iszonyú hajszára indult Reuchlin ellen. Okvetlenül máglyára kerül Reuchlin, ha mellé nem áll az egész német tanulóifjúság. Ez volt a reuchlinisták és obskurusok híres küzdelme. Gigászi harc volt. Fejedelmek, feudális nagy urak, polgárok és pórok küzdöttek együtt és egymás ellen. Közben meg-meglobbant a máglya. Jajgató hangok, nyögések, szitkok lopóztak ki a kínzókamrák zárt ajtain. A bajor Kunigunda királyné, egy hisztériás, vallásos őrjöngésben leledző asszony, biztatta a dominikánusokat egy klastromból. Miksa császártól történhetett akármi. Öt untatta az ügy. A dominikánusoktól a

494 *Párizsi levél*. Budapesti Napló, 1904. július 20. AEÖPM 5. 38.

495 Hoogstraaten (Hochstraten, Hoogstratten), Jacob van (1460–1527) pápai inkvizítor. 1504-ben a Kölni Egyetemen szerzett teológiai doktorátust. Nem sokára a kölni, mainzi és trieri érsekség inkvizitora lett.

496 Reuchlin, Johannes (1455–1522) német humanista, a görög- és héberkutatás, illetve -oktatás nagy alakja.

püspökök is remegtek. Az inkvizíció iszonyú rettegésben tartotta egész Németországot. No és az csak természetes, hogy jaj volt annak a zsidónak, aki még imádkozni is mert hangosan.”⁴⁹⁷

Íme, megtudhatjuk egyik részét annak a ténynek, amire Ady ön-maga előtt is hivatkozik, hogy tudniillik miért gyűlöli a katolikus egyházat. Történetét így fejezi be: „És mikor legörjögőbb a dominikánusok dühe, mikor az egész világot provokálni akarja már – az örjögők észre sem veszik, hogy új világ jön a régi helyébe. Még égnek a máglyák, de már új tűz ég a szívekben. Luther igéi diadalmasan csengenek és szállnak szerte. A XVI. század nagy „Affér”-ja rémülten csitul el. *Világforgató, szédületes, hatalmas, sok milliószor nagyobb »Affér« lép a helyébe: a reformáció.*”⁴⁹⁸ Ady azért (is) büszke a református vallásra, mert ezt a szabadságküzdelmek egyik végrehajtójának tartja. Az inkvizíció, a reformáció és a zsidókérdés ilyenén tárgyalása kétségtelenül hozzájárult Ady zsidóságról való fölfogásának tartalmához.⁴⁹⁹

Párizsi írásainak legkülönbözőbb tematikájú cikkeiben beszél még a zsidóságról. Kérkezése után rendszeresen ír haza színházi kritikákat. 1904. április elején például így: „A legérdekesebb az a jelenség, hogy minduntalan politikai és társadalmi kérdések csatátartere a francia színpad. Az árja és zsidó fajták *összebékíthetőségének lehetőségét vagy lehetetlenségét* ez idő szerint majdnem fél tucat darab vitatja a francia színpadokon. Más szociális, vallási és politikai problémákat tárgyal ismét egy fél tucat színmű. Mindez Franciaország mai nagy forrongását jelzi. A francia írók és színházi emberek, kiknek nagy része nemrégiben sötét jóslásokat adott a színpad jövőjéről, most arról tanakodnak, helyes-e a manak, az aktualitásnak ez a térfoglalása a színpadon s hogy szabad-e a színpadot kiszolgáltatni *politikai és társadalmi agitációnak*? Legnagyobb részük úgy vélekedik, hogy igenis szabad.”⁵⁰⁰ Ady nem mondja ki, legfőkébb érzékelteti, hogy a francia színházművészetet sokan és sokszor, sok színházban a zsidóságnak a keresztény társadalomba való beilleszkedése lehetőségének bizonyítására használják. Párizs ebből a szempontból erősen hasonlított Budapestre: Heltai Jenőtől Molnár Ferencig éppen ezek-

497 AEÖPM 5. 38.

498 Uo.

499 Ady, a reformátusság és a szabadkőművesség témakörét e könyvem nem sokára megjelenő 2. kötetében mutatom be. (R. E.)

500 *A francia színpad*. Budapesti Napló, 1904. április 9. AEÖPM 5. 96.

ben az években zajlott a zsidó nemzetiségű, általában már magyar nevet viselő, de sajnos nemzetidegen témaköröket propagáló szerzők „hatalom-átvétele” a kultúrában. Amikor 1905 elején Ady Budapestre kerül, ez a folyamat már nagyjából le is zajlott. Az a különbség megvolt Budapest és Párizs között, hogy a francia fővárosban legalább vitatták e folyamat helyességét.

Ady zsidó-szabadkőművességgel foglalkozó írásaiiban többször viszsza-
szatér egy szabad országban (például a Magyar Királyságban) elfogadha-
tatlan s nem is létező, azonban Franciaországban élő, működő jelenségre:
a *cenzúra* tevékenységére. 1904 júliusában (nem először, nem is utoljára)
foglalkozik e számára meglepő tevékenységgel: „A francia cenzúra, mely
az utóbbi években pihentetni kezdte a ceruzáját, mostanában újra mű-
ködik. Változtat, töröl, betilt. Legutóbb is két szerzőt fosztott meg attól
a reménységtől, hogy darabja a lámpák elé kerüljön. Az egyik darabot
Haraucourt Edmond írta, a jó nevű novellista, aki néhány hónap óta elő-
kelő állami színekúrát kapott, a Cluny-múzeum őre lett.⁵⁰¹ [...] A darab
Elzász-Lotaringia leigázásával foglalkozik, s a francia lelkeknek a be nem
hegedt sebtét bizonyosan föltépegette volna, mert Haraucourt tehetsége
különösen az izgalmas és izgató jelenetek föltárásában erős. A cenzúra
betiltotta a darab előadását, s Haraucourt az állami hivatalnok fegyelem
érzésével törődött bele darabja sorsába. »Én nem értek – így szólt – a
napi politikához. Delcassé külügyminiszter jobban tudja, hogy csöndes-e
vagy zivataros-e az európai politika levegője. Ha ő olyannak látja, hogy
egy színdarab képes volna nemzetközi bonyodalmat csinálni, akkor én
elsősorban jó francia vagyok, nem akarom, hogy akármi kicsi kompliká-
ciónak előidézője legyek.« Az Oberlé⁵⁰² betiltása miatt nem lehetett tehát
a cenzúrát támadni, mikor az elsősorban érdekelt, az író maga meghajolt
a döntés előtt.”⁵⁰³

Fenti idézetből két fontos dolog is kiderül. Az egyik: az Ady által
szabadnak gondolt Franciaországban ténylegesen létezik és működik a
cenzúra. A másik: maga a megcenzúrázott író mondja, hogy elsősorban
jó francia, s csak utána drámaíró. Nos, Magyarországon ilyen bejelentés
soha, egyetlenegyszer sem hangzott el a Molnár Ferenc-es, Heltai Jenő-s,
Bródy Sándor-os színházi világban: ott néhány nagy író (például Her-

501 Haraucourt, Edmond (1856–1941) költő, drámaíró, muzeológus.

502 *Oberlé*: Haraucourt szóban forgó darabjának címe.

503 *A francia cenzúra*. Budapesti Hírlap, 1904. július 22. AEÖPM 5. 137.

czeg Ferenc, Mikszáth Kálmán) leszámítva állandóan csak gyalázták a magyar kormányokat, amiben élen járt az eleinte senki által sem ismert nagyváradi hírlapíró, Ady Endre is. E személyek a végletekig önző egoizmusukkal figyelmen kívül hagyták a magyar érdeknek még a létezését is. S ha valamiféle politikai fenyegetést éreztek, elköltöztek Berlinbe, és vasárnapról hétfő reggelre német íróvá váltak.

Ady így folytatja cikkét a cenzúráról, máris témaköre közepébe jutva: „Ám annál nagyobb a lárma egy másik színdarab, Monriot⁵⁰⁴ Boussole (Delejtű) című darabjának a betiltása miatt. Ez a darab a szabadkőművesekkel foglalkozik, és keményen, kíméletlenül ostromozza a francia szabadkőműveseket. A cenzúra tömérdek változtatást követel a darab írójától. E változtatásokkal értelmetlen zagyvasággá válnék a darab, mert a cenzúra mindenütt kihagyatni akarja például a *zsidó*, a *szabadkőműves*, a *páholy* szavakat, s ezenkívül minden erősebb kifejezést. Ezekbe a változtatásokba a darab írója beleegyezni nem akar. A kultuszminisztert már három képviselő értesítette, hogy interpellálni fog a betiltott darabok miatt. A[z] Haraucourt darabja miatt is. Méltányoljuk a francia daraboknak politikai és társadalmi okokból való cenzúráját. Csak arra vagyunk kíváncsiak, mikor fog ez a cenzúra kiterjeszkedni az erkölcsi momentumokra is.”⁵⁰⁵

Íme, a nagy szabadkőműves fertőzöttségű Franciaország „szabad” kulturális élete: az állami cenzúra nem engedi, hogy színdarabban kritizálják a szabadkőműveseket. Ha nem volna komoly, amit Ady leír (ti. három kulcsszó használatának letiltása), tulajdonképpen nevetséges volna a francia kulturális élet. A korabeli Magyarországon hasonló tevékenység elképzelhetetlen volt akkoriban, a „nyugatosok” mégis ezt a francia kultúrát bálványozták. Ráadásul Ady „méltányolja” a politikai okból használt cenzúrát. Érdekes, példaképe, Petőfi nem méltányolta.

Szabadkőművesek és a francia hadsereg

Adynak van még egy jelentős cikke 1904. november végéről, amelyben a francia szabadkőművesekkel is foglalkozik. Akkoriban ugyanis furcsa folyamat zajlott a francia hadseregben: szabadkőművesek és ra-

504 Monriot, Albert (1862–1938) író, újságíró, esszéista.

505 Uo.

dikális-liberális emberek, köztük katonatisztek följelentési hullámot indítottak a hadseregben megbúvó köztársaságellenes tiszttársaik ellen. A francia sajtóban az a hír kapott szárnyra, hogy az új védelmi miniszter, bizonyos Berteaux⁵⁰⁶ védelmébe veszi a feljelentőket: „Híre járt a minap, hogy Berteaux, az új francia hadügyminiszter gárdát alakít. Ez a gárda csinos gárda volna. Azok a tiszturak formálnák, akik a híres árulkodást művelték, s akiket most kiűz ezredeikből bajtársaik megvetése. Részükre most új ezredet kreálna Berteaux. Valamennyi előlépne rangban. Szóval császári gárda helyett támadna egy bloc-gárda. Egy új vezérkar – spiclikből. Hogy a nevezetes és még mindig tartó leleplezések micsoda kavarodást keltettek a francia tisztikarban, az mutatja, hogy elhitte ezt a bolondos hírt majdnem mindenki. Soha ilyen fölfordulást! És a lapok egyre szállítják még az anyagot. A kis vidéki társadalmak forrongnak. Itt ügyvéd volt az árulkodó, ott bíró, emitt katona, amott tanár. Testületek, társaságok, garnizonok, községtanácsok forrnak, nyilatkoznak, bojkottálnak, civódnak. A kaszárnnyákban pedig az utolsó kutyamosó is gyilkos gyönyörűséget szerezhet magának egy sou-ért [fillérért]. Újságban olvashatja, hogy például a hatalmas ezredes úrról milyen véleményt küldtek a még hatalmasabb hadügyminiszter úrhoz. Ezt a kémkedési históriát jobban meg fogja sínyleni a francia hadsereg, mint egy veszített háborút. Csak azt kell elképzelni, mit érezhet néhány ezer katonatiszt, kiket most a piszkos jelentések publikálásával meghurcolnak, még ha azt el is tudnák felejtetni, hogy ők árulkodók jóvoltából nem jutottak emelkedéshez. A minap egy katonatiszt özvegye valóságos átkot szórt egy hírlapi levélben arra, aki férje ellen árulkodott s azt írta, hogy férjét a mellőzés vitte a sírba, melyben része volt ez árulkodás által, s melynek okát nem is sejtette.”⁵⁰⁷ Ady jól látja: a hadsereg élő szervezet, az átszervezéseket különös gonddal kell végezni. A kérdés, hogy Berteaux és munkatársai kik által, milyen indokokkal vitték végbe e gyöngítő folyamatot?

Ady e kérdésekre is választ ad: „Egyik-másik titkos jelentés valósággal förtelmes. Íme, például egy parancsnokló tisztről ezt jelenti árulkodója: »katonai képessége nulla. Reakcionárius. Megmagyarázhatatlan tévedésből a becsületrend tisztí jelvényét kapta. Soha, még tartalékban

506 Berteaux, Henri Maurice (1852–1911) francia védelmi miniszter 1904. november 14-től 1905. november 12-ig, majd 1911 tavaszán, amikor május 21-én meggyilkolták. Szabadkőműves.

507 *A francia garnizonokból.* Budapesti Hírlap, 1904. november 30. AEÖPM 5. 72.

sem szabad előleptetni. Rosszindulatú, álnok, hazug, egoista, gőgös, neveletlen«. Százával akad ilyen hangú jelentés. Most már mit tegyen az a tiszt, kiről mindezt ország-világ olvashatja? Legnagyobb bűn a *templomba járás*. Ez szinte nagyobb bűn az *antirepublikánus* gondolkozásnál. De a vallásosság a protestáns tiszteknél is bűn. Egy Laporte nevű ezredesről így szól a *szabadkőműves-jelentés*: »Szeretne republikánus-számba vevődni a réven, hogy protestáns. De ez az ember megátalkodott reakcionárius, akinek meg kell maradnia ezredesnek. A világért sem szabad előlépnie!« Pons parancsnok is protestáns s a *szabadkőműves feladó* így számol vele: »II. Pilátus... Klerikális, noha protestáns. Antirepublikánus.« Egy másik protestáns ezredesnek az a bűne, hogy ezredét protestáns tisztekkel rakta tele, s nem rokonszenvezik a zsidókkal.⁵⁰⁸

Megdöbrentő. Ady szerint (s ez tény!) a hadseregen belüli leszámolást szabadkőműves följelentők csinálták, az indokok: a katolikus vagy protestáns *vallásosság* (templomba járás) és *köztársaságellenesség*. Mi lehet az egész folyamat mögött? A következtetés még Ady udvarias megfogalmazásaiból is egyértelmű: *ateista-szabadkőműves hatalomátvitel* az egész haderőben, úgy, hogy közben a más fölfogású, világnézetű tiszteket eltávolítsák. Nos, Berteaux hadügyminiszter is szabadkőműves volt, a Grand Orient de France nagypáholy egyik páholyának, a Saint-Germain-en-Laye-i páholyak volt a tagja.⁵⁰⁹ A köztársaságellenességet tulajdonképp csak ürügyként hozták elő, így akarták a szabadkőműves tisztek alkotmányellenességgel vádolni, ezáltal lejáratni és elmozdítani tisztársaikat. Adynak igaza van: ez a belső küzdelem erősen meggyöngíthette a francia hadsereget, bár volt még egy évtized 1914-ig, amikor a *francia-orosz koalíció kiprovokálta* a nagy háborút.

Ady ezzel a fontos adattal fejezi be cikkét: „És a javulásban nem igen bízik senki. Öt év óta megkétszereződött a francia szabadkőművesek száma. A páholyok nem bírják befogadni az opportunus [törleszkedő] jelentkezőket. És ami a legjellemzőbb, a legszomorúbb: még kavarg minden s máris, botrányok és szép ígéretek után, csak néhány nap óta egész sereg katonatiszt siet biztosítani magát, kéri föl vételét a páholyokba.”⁵¹⁰

508 Uo.

509 Berteaux szabadkőműves mivoltáról és tevékenységéről: MAREC, Jacques: *Maurice Berteaux, Député et Ministre de la Guerre (1852-1911)*. Bulletin des Amis du vieux Saint-Germain, 2005, No 42. Marec szerint Berteaux a reformer, radikális szabadkőművesek közé tartozott.

510 Uo.

Ne gondoljuk, hogy Ady az egész szabadkőművességet bírálja: emlékezzünk, hogy amikor megírta *Ars liberorum muratorum* című cikkét, abban is a magyar szabadkőművességen belüli megalkuvókat, karrieristákat marasztalta el. A radikális szabadkőműveseket soha, egy mondat erejéig sem illette kritikával. Miután hazamegy Budapestre, néhány zaklatott év után ő maga is (nyugalmat keresve) a legradikálisabb Martinovics páholynak lesz a tagja. Annyi bizonyos, hogy a szabadkőművesség különféle irányzatainak megismerésében és megítélésében első párizsi útja sokat segített Adynak.

Föl kell azonban tennünk még egy fontos kérdést, amelyre egy másik, a francia hadsereggel foglalkozó cikke segítségével válaszolhatunk is. Vajon mi lehetett az oka a fönti írásában bemutatott erőteljes szabadkőműves behatolásnak a hadseregbe (természetesen a pozíciószerzés és karrierépítés mellett)?

1904. augusztus végén Ady bemutatja az akkor még védelmi miniszter Louis André hadseregreformját.⁵¹¹ Leírja, hogy „Ma a francia tisztek valóságos néptanítók. És még inkább azok lesznek a jövőben. A katonai s altiszti iskolák a tiszteket nemcsak katonáknak, hanem tanítóknak nevelik e szó legvalódibb értelmében. Két esztendő óta folynak a kísérletek a legszebb eredménnyel. A jövődöbeli tiszteknek, altiszteknek formálisan készülniük kell tanítói hivatásukra, mely éppen nem elégszik meg az írás, olvasás és számolás tanításával és gyakoroltatásával, hanem a lehető legteljesebb morális nevelésre törekszik. A francia kaszárnyákban most André hadügyminiszter elrendelte a conférence-ok [tanácskozások] bevezetését véglegesen. A tisztek és altisztek kidolgozott tanterv, munkaprogram szerint oktatnak, s a nagyobb városok kaszárnyáiba bevonulnak a különböző szabad líceumok is, a nép-egyetem, a francia közoktatási liga, a francia nők közművelődési szövetsége, a Franklin-egyesület stb.”⁵¹² Szép elképzelések, kár, hogy Ady nem írta le az idézet végén említett társaságok szellemi forrásvidékét: ezek nagy része ugyanis szabadkőműves profán szervezet.

Mégis érzékeltet valamit a lényegből: „Csak egyetlen feltétlen princípiumot köt ki a hadügyminiszter rendelete: a nevelés hazafias legyen, s a politikától őrizkedjék. Néhány újság szerint ebben a kérdésben titkos

511 André, Louis (1838–1913) 1900. május 20. és 1904. november 14. között francia hadügyminiszter. Szabadkőműves.

512 *Népnevelés a kaszárnyában*. Budapesti Hírlap, 1904. augusztus 24. AEÖPM 5. 52.

utasítások is mentek az ezredparancsnokokhoz. A katonai kormány nemcsak a klerikális izgatástól akarja távol tartani a hadsereget, de a szocialista agitációktól is. Csak néhány napja simult el az a botrány, mely a St. Cyr katonatisztképző iskolában történt, hogy néhány növendék a Mar-seillaise helyén az Internationale szövegét énekelte.”⁵¹³ A kulcsszavak: a kormány meg akarja akadályozni a katolikus és szocialista behatolást a hadseregbe. Ady írása végén messzemenően egyetért ezzel a francia szabadkőművesi kormányzati szándékkal.

Ha pedig az egész ügy mélyére akarunk nézni, a következők derülnek ki. A folyamat, amelyet Ady csak egyes részleteiben láthatott át, a századforduló után nem sokkal, André hadügyminisztersége idején indult. A francia és angol nyelvű szakirodalom egyöntetűen azt írja, hogy André „katolikusellenes, harcias antiklerikális és szabadkőműves” volt, továbbá ő a kiváltója az „úrlapbotránynak” (*l'affaire des fiches*): nyilvánosságra jutott, hogy szabadkőműves csoportoktól jelentéseket kért a haderőben szolgáló gyakorló katolikusokról.⁵¹⁴ A botrány kipattanása utáni intézkedések André utódját, a (szintén radikális) szabadkőműves Berteaux-t érintették.

Ady a folyamatból csak a hadsereg népnevelői feladatait ismerte, értette és támogatta. Bizony nem mindegy, hogy az alapiskolát végzett sorkatonát milyen szemléletű tisztek nevelik. Egyértelmű, hogy azért kellett a keresztény fölfogású tiszteket (sok szenvedést okozva) elüldözni a francia hadseregből, hogy a szabadkőművesség behatolhasson a haderőbe, és ami sokkal fontosabb: a sorkatonák képzésén keresztül az egész francia társadalomba. Az ügy lényege tehát nem más, mint a radikális, istentelen, antiklerikális, katolikusellenes szabadkőművesség (nem eredmény nélküli) behatolási kísérlete a francia társadalom katonaviselt férfitömegeibe.

Ráadásul a tisztikarra különösen odafigyeltek a szabadkőművesek. Ady egy 1904. szeptember végi cikkében megemlíti, hogy St. Cyr-ben a leendő tisztek számára szociológiát fognak tanítani. Írását Marchand⁵¹⁵ ezredes levelének álcázza, aki egy tábornoknak beszámol a tisztképző intézet helyzetéről: „Csak egyet merek elbeszélni. A Saint-Cyr dolgát.

513 Uo. *Saint-Cyr*: a leghíreseb francia elit tisztképző intézmény mind a mai napig.

514 A téma bővebb áttekintését lásd a világhálón a francia Wikipédia *Louis André (général)* és *Affaire des fiches* forrásjegyzékkel ellátott címszavainál. (Megnyitva: 2013. május 10. – a szerk.)

515 Marchand, Jean-Baptiste (1863–1934) akkoriban francia ezredes, 1915-től dandártábornok, az 1898. évi fashodai konfliktus hőse.

Kérem, kegyelmes uram, vigyázzon a gutára. A Saint-Cyrban, a legelső francia katonaiskolában szociológiát fognak tanítani. Kérem, csillapuljon. Ez még nem minden. A francia kormány azzal fenyegetőzik, hogy ha sokat lármáznak, egyszerűen beszünteti a katonatiszti iskolákat. Az lesz tiszt, aki nagyon jó közlegény s nagyon jó altiszt. De tiszturakat nem nevelnek többé a régi módon. »Vége lesz az egyenruha-kultusznak, a középkori kardos nyegleségnek. A tiszt modern ember legyen. Sem bigott, sem elfogult, sem uniformis-mániás ember tiszt nem lehet. Vége legyen a régi számár dogmatikus nevelésnek. Tessék a tiszturaknak véres háborúk históriái helyett természettudományokat tanulni. Tessék ismerni a modern élet problémáit. Igyekezzenek magukat hasznosakká tenni népneveléssel, munkával. Tessék munkálni a szociális haladást...« Nem, nem folytatom tovább. Innen ki kell vándorolni. Ez egy elveszett ország. A jövő Marchand ezredesei Marxot fogják magyarázni, s Herbert Spencert népszerűsíteni. Én már látom. Rettenetes...⁵¹⁶

Ady egy sokat próbált katona és nemzeti hős fölfogásán élcelődik, miközben láthatóan egyetért azzal, hogy a hadseregben Marx fölfogását tanítsák a leendő tiszteknek. Cikke további részéből aztán kiderül, hogy az egész a magyarországi helyzet leszólása céljából írta. Marchand ezredessel így folytatja képzeletbeli levelét: „Képzeld el, kegyelmes uram: az ön helyén egy szabadkőműves és szocialista fő-főhadsegéd. Bocsnat ez istenkáromlásért. Hiszen Bécsben s a *magyar provincia* fővárosában, Budapesten még az egyetemen sem tanítják rendes tantárgyként a szociológiát, s komoly miniszterek hirdetik a *valláserkölcös nevelés* elengedhetetlen fontosságát, a legelőkelőbb agyvelők *misét hallgatnak*, mielőtt például egy komoly tudományos munka írásába fognának... Ám, kegyelmes uram, tudja, hogy mindig milyen ragadósak voltak a szerencsétlen Franciaország rossz példaadásai. Minden szentekre, vigyázzanak ott Keleten. Takarózzanak be. Mindenekfölött pedig juttassanak nekem egy szerény tábornoki állást. Nekem, a fashodai hősnek.”⁵¹⁷ Kiderül, hogy Ady elmaradottnak, szörnyűségesnek tartja, ha egy magyar állami vezető misére jár, s főleg borzalmas, ha támogatja hittanoktatást.

Ekkor már (nyár óta) zajlottak Ady és Vészi József, a Budapesti Napló szerkesztője között a tárgyalások Ady hazatéréséről: lehet, hogy Ady, aki nek már elege lett a párizsi botrányokból, amit Léda „asszonnyal” sikerült

516 *Levelek Párizsból. I. Saint-Cyr.* Budapesti Hírlap, 1904. szeptember 20. AEÖPM 5. 55.

517 Uo.

művelniük, e cikkével is előkészítette hazatérését egy ateista hírlaphoz. Annyi bizonyos, eszébe sem jutott, hogy ez a francia hadsereg egykor talán hazája haderejével a harcmezőn találkozik.⁵¹⁸

„Nem új magyar s nem is báró”: a kritikus Ady

Ady Párizsból 209 cikket küldött haza. Mindössze kettő, azaz kevesebb mint egy százalékuk kritizálja azokat a tényezőket, amelyeket nagyváradi újságíró kora óta magasztal. E tény azt bizonyítja, hogy maradt benne önálló véleményalkotási képesség, amit ugyan be lehet mutatni, de aránya az életműben elenyésző. Pontosabban: ha a jó másfél évtizeden át tartó alkotói időszakához mérjük a nem sokszor jelentkező, de jelzésértékű kitérési szándékokat, akkor mégis nyernek némi fontosságot ezek az írásai.

Franciaországi tartózkodása idején néhány alkalommal elutaztak „műzsájával” Nizzába, Monte-Carlóba s még néhány szép üdülő- és szerezsejáték-központba.⁵¹⁹

Egyik nizzai útjukon, 1904. október elején, amikor Ady majdnem az összes pénzét eljátszotta, írt egy cikket kedvenc lapjába, a Szilágyba. A négy rövid részből álló cikk első részében „Gascogne nemes, bárdolatlan, bús lovagja, Cyrano” a témája.⁵²⁰ Önmagát tartja a nemes lovagnak, aki szomorú, csalódott. A lovag kapcsán furcsa megjegyzést tesz az orról mint szervről: „Mi van még ilyen bizonyos élet-jó? Pénz? Siker? Csók? Mámor? Nem, nem. Semmi sincs olyan bizonyosság, mint ez: jó, ha az embernek orra van. És a fátum az ember orrán lovagol. Az orr – az élet. Baj, ha az orr csúnya. Ha nagy. Ha magasan hordják. Ha nagyon disztíngvál az illatok között. *Ha nagyon héber...*” Nem túl ízléses mondatok, de egyértelműek: Adynak valami baja van a héberekkel. Így folytatja: „Mióta vallom, hogy az életet csak a bolyongás teszi elviselhetővé, idevágtyam mindig az azúrtenger sziklás, virágos, sugaras partjaira. Ide vágtyam, még Pá-

518 A világháborúban például majd az eperjesi gyalogezred Verdun falai alatt hadakozik.

519 Ezekről az utakról s összes pénze elveréséről a szakirodalom – Ady Lajostól kezdve végig – sokat írt.

520 *Köd-darabok Napfény-országból.* Szilágy, 1904. október 20. A megírás keletkezése: Nizza, október 7. AEÓPM 5. 63.

rizsből is. Ide, ide... Azt hittem, itt megnyugszom egy kicsit. Azt hittem, végre himnusz fakad föl szomorú felkemből. És soha sem voltak átkosabb óráim, mint itt."⁵²¹ Ezt is megmagyarázza írása második részében: „A monte-carlói kaszinó park galambháza mellett ültem. A tenger zúgott. A szél fölsüvített ide. A fejem kínosan lüktetett. Az előbb támolyogtam ki a játékszeméből. Veszítettem. Nem sokat. De nekem ez sok volt. Az idegeim össze voltak tépve. Káromkodtam és sírni szerettem volna. Hát nem sejthettem ezt előre?"⁵²² Leírja, hogy megnézte a pénztárcáját, s mindössze két arany volt benne. Ezután egy vers következik:

Uti nótá

Úgy járok az azúr parton,
Mint királyfi... Azaz pardon:
Mint új rangú magyar báró,
Pénzözönben, fényözönben
Nyakig járó.

Meg is ismer tán a tenger:
Sápadt ember, álom ember,
A vagyona néhány nótá
S ez is nyomja egy bizonyos
Idő óta.

Így van, így van... Ezt se költöm...
Odahaza, magyar földön
Kelletlen a régi fajta,
Új tábor van rangra, pénzre,
Könyvre, dalra...

Ki itt jár az azúr parton,
Azt sem tudja merre tartson,
Nem új magyar s nem is báró:
Régi magyar, ennél fogva
Világ-járó...

521 Uo. Az orr című rész.

522 Uo. A galambok című rész.

Kulcsvers, nem véletlenül nem került bele Ady egyik könyvébe sem, s a napjainkban kiadott irodalomtörténetekben is sikerült elfelejteni és elfelejtetni. A mostanában kiadott Ady összes versei kötetekben a végén, különösebb magyarázat nélkül szerepel.

Mégis fontos. Dőlt betűvel kiemeltük azokat a sorokat, amelyek a költő legfontosabb megállapításait adják. Ezek tényközlések, s szemben Ady más verseivel, azonnal megérthetőek, főleg ha tudjuk a megírás előtörténetét.

Ady szokása szerint elveszítette a pénzét a kaszinóban, és nem tudni, hányadik sikertelen próbálkozása után végiggondolta a helyzetét, mi is lehet annak az oka, hogy ő ilyen szegény, elesett, nyomorult. S rájött valamire: ő bizony nem pénzözönben járó új rangú magyar báró. Ezek ugyanis a héberek. Az ő vagyona mindössze néhány nóta, de mit sem ér vele, hiszen odahaza (meg is írta, több cikkében is: ahol minden rossz) a régi fajta, a magyar nem kell. Azért nincs rá szükség, mivel rangra, vagyonra és dalra, könyvre új tábor van, akik megszerzik maguknak a pénzt s mindent, amit pénzzel meg lehet szerezni. Ő pedig tanácstalan: nem tudja, merre tartson, mivel nem új magyar, nem is báró. Ül a parkban, a tengeri szélben – s kesereg.

Mint látható, nagyon fontos az is, ha egy hírlapíró-költő néha gondolkodik, nemcsak átvesz mesterségesen kialakított formákat és tartalmakat. Ez a verse az egyik legelső, hitbéli megingása abban a világban, amely őt bekerítette, fogságba vetette, tehetségét kihasználta s kizsákmányolta. E versének későbbi, szerves folytatása a *Zikcene, zakcene, satöbbi*, amit később mutatunk be.

Ady Párizsi majd' egy éve alatt mindössze tizenkét verset írt, ebből kettő versfordítás-szerűség. Tíz vers egy év alatt: ez a szám önmagában mutatja, hogy Adyban a költő látszólag mélyre húzódott; inkább prózát, konkrétan újságcikkeket jegyzett. Mi lesz Adyval, a költővel?

„A jövődőt kiszabni, de a múltat is átalakítani”

Fönti cikke és verse után alig egy hónappal prózát ír, amelyben Jeanne d'Arc középkori francia hős kapcsán egyformán elítéli az ultramontán gondolkodást, de a túlzó szabadgondolkodást is. Amiatt lényeges Adynak ez a cikke, mivel megkísérli pártatlanul megítélni a francia nemzeti érzés egyik fő táplálóját. Fönti versének hatása még érződik.

A lényegét így foglalja össze: „Mikor a modern Franciaország fiók-Voltaire-jai *múlt romboló, legenda faló* dűhbe borulnak, mindig a Jeanne d’Arc-legendán kezdik a dolgot, ők tudják, miért, de a kis csodálatos Jeanne-ra haragusznak legjobban. Mikor róla írnak, beszélnek, haragtól reszket a tolluk s rekedt a hangjuk. A haragos *libre penseur* [szabadgondolkodó] professzorkák már mi mindent ki nem derítettek a domrémy-i kis parasztleányról!... Hogy ostoba kis leány volt. Sohse vitézkedett. Sohse halt mártír-halált. Hogy az angoloknak a légy is többet ártott nála. Hogy a nép fantáziája szőtte az egész orléans-i szűz-legendát. És hogy az egész história a tömeg-patológiára tartozik és Jeanne d’Arc egész élete egy kis parasztleány mániájának bolondos képe, egy babonás, zavaros korszakban. Mintha több volna mániánál az a módszer, mely egy szabadgondolkodó bölcsességével akarja *nemcsak a jövőndőt kiszabni, de a múltat is átalakítani*. A természettudományos gondolkodásnak az elemistái e bősztanár urak. Igazi gondolkodó, óh, nehezen mond ítéletet. De ezek előtt a *mániákus szabadgondolkodók* előtt nincs titok, nincs nehézség. Jeanne d’Arc és Szent Lajos legendái a francia géniusz dicsőségét hirdetik. E legendákat lehet a mai gondolkodás rostjába rakni. De még így sem lehet állítani, hogy ez az igazság. Végre is e büszke századra is következhetsz öt század, s talán ez az öt század nagyobb differenciákat teremt az emberi gondolkodásban, mint az az idő, mely 1425 óta eltelt, mikor a tizenöt éves Jeanne „Isten és a szentek segédelmével” megindult az angolok ellen. De nem szabad ilyen legendáknak egyszerű, vad romboló kedvvel nekiesni.”⁵²³

Ady itt, meglepő módon, fiók-Voltaire-ekről és mániákus szabadgondolkodókról ír, akik a francia történelem deheroizálását akarják elvégezni. Ez a ténykedés (Magyarországon majd 1945 után, ám a radikális szabadkőművesek már 1914 előtt elkezdi) azt jelenti, hogy a nemzet-tudatokban legfontosabb szerepet játszó történelmi személyeket és eseményeket jelentéktelennek, nevetségesnek, hamisnak állítják be, abból a célból, hogy az adott nemzet önbizalma meggyöngyöljön, súlyosabb esetben megsemmisüljön. Ezzel aztán további célok is vannak, természetesen rejtetten: átvenni a politikai, kulturális és gazdasági hatalmat a nemzeti tudatában, önérzetében meggyöngyített, tehát védekezésre szinte képtelen nemzet fölött. Ady föl is sorolja, miket írtak a francia lányról, aki pedig az angolok ellen vezette a francia király hadseregét. Főleg pártide-

523 *Jeanne d’Arc és modern ellenségei*. Budapesti Hírlap, 1904. december 4. AEÖPM 5. 74.

ológusok és fizetett történészeik végzik azt a tevékenységet, amelyet Ady találóan „a múlt átalakításának” nevez. Hozzátehetjük, hogy egy nemzet életében azoknak az erőknek, amelyek birtokolják (értsd: megírják) a múltját, komoly lehetőségei keletkeznek, ugyanis könnyebben elvehetik a jövőjét is.

Ady – s ez is tehetségét mutatja – valamit meglátott e folyamatokból. Ezért folytatja e mondatokkal: „Legutóbb egy Thalamas nevű líceumi professzor tette ezt. Különösen rossz időben cselekedte. A francia társadalom kezd megirtózni attól a *destruáló hadjárattól*, melyet a szabadgondolkodás szent nevében folytatnak a francia *nemzeti érzés, a múlt, a tradíciók ellen*.”⁵²⁴ Ez a mondata – ha ugyan Ady írta⁵²⁵ – telitalálat: a deheroizálás célzatos tevékenységének minden oka és következménye bennefoglaltatik. Mintha csak Herczeg Ferenc fejtegetését olvasnánk a budapesti „deheroizálókrol” Tisza István gróf lapjában, a Magyar Figyelőben az 1910-es években.

Ady a továbbiakban elmondja, hogy a kormány a diáktüntetések miatt vidékre helyezte e francia tanárt, ugyanakkor a „nacionalisták” a kormányt támadták az ilyen tartalmú írások megjelenése miatt.

Hogy valószínűleg Ady írta e cikket, az utolsó néhány mondat bizonyítja, amelyekben megtámadja a pápapártiságot: „És most mozgalom indult, hogy nemzeti ünneppé tegyék az évnek egy illő napját Jeanne d’Arc tiszteletére. Két nap óta elcsöndesedtek az utcai tüntetések. Most már csak ibolyával, krizantémmal s rózsával tüntetnek a Place de Rivolin. A Thalamas-affér pedig sok-sok aktuális társával együtt újra azt hirdeti, hogy *mentsen Isten minden társadalmat mindenfajta ultramontanizmustól*. Jeanne d’Arc nincs útjában a haladásnak, mint például nincs, mondjuk, Kinizsi Pál...”⁵²⁶

Adynak ez az írása azt mutatja, hogy akkoriban még volt némi hajlandósága a hagyományok fontosságának és erejének megértéséhez. Amikor későbbi barátja, Jászi Oszkár a Martinovics páholy főmestere lesz, s azt mondja, hogy újra kell írni Magyarország történetét, Ady sem akkor, sem később nem tiltakozott e szándék ellen (ismerhette Jászi beszédét, kiadták nyomtatásban is).

524 Uo.

525 Az *Ady Endre Összes Prózaí Művei* sorozatban közölt cikke aláírás nélkül jelent meg Budapesten.

526 Uo.

Ady párizsi cikkei közül ennyit tartottunk fontosnak bemutatni: e témák voltak azok, amelyek viszonyát, fölfogását a szabadkőműveseg és annak legfontosabb célkitűzései iránt tisztáztak.

BUDAPEST, A BŰNÖS VÁROS

Ady visszatérése

Ady 1905 januárjában visszatér Magyarországra, de nem Nagyváradra, hanem Budapestre. Itt Vészi József hírlapjánál, a Budapesti Naplónál fizetési állást, alkalmazást talál.⁵²⁷ Vészi nemcsak ismert újságíró, több székesfővárosi hírlap főszerkesztője, hanem szabadkőműves is. Nem is akármilyen testvér: már az 1890-es évek legelején fölvételt nyert a Budapesti Eötvös páholyba, ezt a műhelyt azonban túl lagymatagnak érezve 1892 áprilisában fedezést kért (kilépett), majd több társával megalapította a budapesti Reform nevű szabadkőműves páholyt. Szabadkőművesi tekintélyét mutatja, hogy 1892. április végén e páholynek főmesterévé választották. Szabadkőműves pályafutása magasra törő: később a Nagypáholy legmagasabb végrehajtó-operatív szervének, a Szövetségtanácsnak lett tagja. Adyt tehát nem akárki hívta haza: egy vezető szabadkőműves, aki a már majdnem évtizede működő saját lapjának, a Budapesti Naplónak tulajdonos-főszerkesztője. Ady a nagyváradai szabadkőműves társaság és a majdnem egyévnyi – Párizsban egy „magyar” (Léda) és több francia örömlány társaságában, nizzai és monte-carlói játékbárlangokban, eset-

527 Vészi személyéről ezt írja a *Magyar életrajzi lexikon*: Vészi József (1858–1940) író, újságíró, szerkesztő. Vészi Margit apja. A budapesti egyetemen volt bölcsészhallgató, majd újságírói pályára lépett. Fiatal korában verseket és kisregényeket írt. „1877–93 között a Pester Lloyd parlamenti rovatát szerkesztette. Az egyházpolitikai harcok idején a laptól megvált. 1894-től a Pesti Napló főszerkesztője, 1896-ban megalapította a Budapesti Naplót, mely többek között Ady műveinek a Nyugat megindulásáig a legfontosabb fóruma volt. 1899-ben szabadelvű párti programmal országgyűlési képviselő. A Fejérváry-kormány megalakulásakor, 1905-ben elvállalta a miniszterelnökségi sajtóiroda vezetését. A darabontkormány bukása után Berlinben telepedett le, és megalapította a Jung Ungarn c. folyóiratot, amelyben a magyar irodalmat és művészetet népszerűsítette. 1911-ben Budapesten megindította a Budapesti Presse c. politikai napilapot, majd ugyanabban az évben visszatért a Pester Lloydhoz, amelynek 1913-tól közel három évtizeden át főszerkesztője volt. Lefordította németre Katona Bánk bányát. Hosszú időn át elnöke volt a Budapesti Újságírók Egyesületének. 1927-től a felsőház tagja.” *Magyar zsidó lexikon*: 1899–1905-ig kormánypárti országgyűlési képviselő, a Budapesti Újságírók Egyesülete elnöke. „Két nyelven egyaránt kitűnően ír.”

leg anarchisták gyűlésein, versírás nélkül eltöltött – szünet után újra szabadkőműves emberek közé kerül. Ady egyes régi ismerősei már szintén Budapesten vannak, másokkal pedig itt ismerkedik meg.

Vészi Lózssefről, akit majd 1927-ben a Magyar Királyság kormányzó államfője felsőházi tagnak nevez ki, arisztokraták, főpapok és főhivatalnokok közé, érdemes még valamit tudnunk. Erre nézve a *Magyar zsidó lexikon* ad mértékadó és hiteles tájékoztatást: „Magyarország egyik legkitűnőbb publicistája s a külföld közvéleménye csaknem kizáróan az ő higgadt, tárgyilagos és mélyszántású vezércikkeiből szerzi a magyarországi viszonyok ismeretét.”⁵²⁸ Azért idéztük ezeket a Trianon utáni évekre vonatkozó mondatokat, hogy lássuk: íme, volt már olyan budapesti zsidó ember, aki nem *nyugatról gyalázta* hazáját, hanem *itthonról védte*.⁵²⁹ Igaz, ez már Ady halála utáni történet, de az is ténykérdés, hogy egy ember életében történhetnek politikai kanyarulatok. Így volt ez Vészivel is, 1914 előtt.

Ady életében óriási változások („új csodák”) jönnek. Amire sosem gondolt volna: kormányhivatalnok lesz egy magyarellenessé kormány miniszterelnökségén; újra verseket ír, amelyekkel berobban a baloldali értelmiség tudatvilágába; a magyar-keresztény szellemiségű emberektől pedig valóban nagy támadásokat kap. Nézzük az eseményeket!

Fentebb részben idéztük már Ady Biró Lajoshoz írt levelét, amelyet még Párizsba indulása előtt nem sokkal, 1904. január 11-én írt: „A »B. N.« [Budapesti Napló] haragszik rám. Mindenképpen meg akartak fogni. Vészi avval kecsegtetett, hogy egy év múlva én leszek egyik legismertebb publicista. Nem lelkesít. Azután avval biztatott, kötelezi magát, hogy egy év múlva teljes fizetéssel kiküld Párisba. Nem bízom benne. Sokat beszélgettünk éppen tárcád megjelenése előtt Vészivel s Braunnal rólad. Ezt mondta: – Néhány év óta, mióta Szeged Mikszáth, Gárdonyi stb. után bemohosodott, már legenda lett a vidék talentum-nevelő ereje! Úgy látszik Nagyvárad csapott fel melegágynak. Két olyan erős embert nem igen kaptunk mostanában, mint Maga és Biró.”⁵³⁰ E levélből kiderül, hogy Vészi József, a Budapesti Napló tulajdonosa és főszerkesztője már akkoriban számot tartott mindkét nagyvárad fiatal tehetsége, Adyra és Biróra.

528 *Magyar zsidó lexikon* 948.

529 Ezt a szempontot ajánljuk napjaink magyar nyelven író világpolgár értelmiségjeinek figyelmébe, akik Magyarországot külföldön ócsárolva igyekeznek feltűnést kelteni. (R. E.)

530 AEL I. 130.

A következő ismert fejlemény 1904 nyarán, Párizsban játszódik. Diósiné Léda „asszony” így emlékezett vissza a történetekre: „Augusztus vagy szeptember elején én Nizzába mentem, és ő férjem kérésére, hogy ő [Ady] elkísérjen, velem jött. Ekkor nyáron volt Párizsban Vészi József a két lányával, és *Vészi rábeszélte, hogy majd jöjjön az ő lapjához Pestre*. Többször volt együtt velük, ami engemet nagyon bántott, mert nem akartam, hogy Pestre menjen. Nizzában laktunk, és mindennap átmentünk Monte-Carlóba játszani, és ha előbb nyertünk is valamit, később minden pénzünket eljátszottuk. Voltak e miatt nagy éhezések, mert én nem akartam több pénzt kérni, mint ahogy nekem ígérve lett. Sőt egyszer az azon felül küldött pénzt nagy büszkén vissza is küldtem. Itt volt nagyon sok kedves drága epizód. Sokat sétáltunk mindenütt, temetőkben voltunk sokat, és délben melegedtünk a napon a Promenade des Anglais-n, főleg ha üres volt a két fiatal gyomor. Ő mindég akart kávéházba menni, erre kellett, hogy teljen mindég, a lapok miatt. Itt sok novellát írt. A témákat majdnem mind én mondtam neki, melegedve ott a tengernél. Emlékeket, megtörtént dolgokat, kitalálásokat. [...] *Most már elhatározta, hogy Pestre megy.*”⁵³¹ 1904. nyár végén eldőlt, hogy Ady valamikor visszamegy Vészi lapjához. (Egyébként ekkoriban kezdődhetett Léda részéről a két Vészi lányra való örökös féltékenykedés, amely Ady Budapestre utazása után felerősödött. Ez is egyik kiváltó oka lesz majd az *Elbocsátó, szép üzenet* című versnek.) Látjuk, Diósiné (aki olyan büszke asszony volt, hogy amikor szeretőjével a Riviéra kaszinóiban mulatott, nem fogadott el több pénzt férjétől, mint amennyit előre kialakult tőle) nem akarta, hogy Ady visszamenjen Budapestre. Jórészt azért nem, mivel tudta: Budapest az európai züllöttség egyik fészke, melynek erkölcstelenségétől féltette Adyt. Maga Léda „asszony” többször is e városban bonyolította olyan „ügyeit”, amelyekről finanszírozója – Dodó, a férj – nem tudhatott. Adyt tekintve Diósiné félelmei a következő években hatványozottan megalapozottá váltak.

Ady Budapesti Naplóhoz és Vészihez való közelkerülésének van egy korábbi, Nagyváradhoz kapcsolódó szála is. Vezér Erzsébet⁵³² Ady-kuta-

531 Léda visszaemlékezését idézi: VITÁLYOS: *Ady-Léda-Csinszka...* i. m. 21–22. Idézi: AEL I. 136. levél jegyzete.

532 Vezér Erzsébet (1915–2003) zsidó nemzetiségű irodalomtörténész. Kommunista, majd az SZDSZ szellemi holdudvarához tartozott. Több könyvet írt Adyról, a Nyugat című szabadkőműves folyóiratról, Lesznai Anna (lászi Oszkár első felesége) életéről. A baloldali, kommunista irányzaton belüli SZDSZ-es „tudományos” vonal jellemző

tó így írja le a történetet, amely azt mutatja, hogy akárcsak 1899-ben a nagyváradi Szabadság című hírlapnak, úgy 1903-ban a Budapesti Naplónak is szüksége volt egy keresztény hírlapíróra, Adyra: „Vészi József, a Budapesti Napló nagyhatalmú főszerkesztője már 1903-ban habozás nélkül közölte lapja élén az ismeretlen nagyváradi újságíró cikkét a Somló-ügyről, nyilván elsősorban az országos szenzációra való tekintettel. Így ez az egy cikk még nem jelentett szorosabb kapcsolatot Ady és a Budapesti Napló között. Ugyanez év nyarán lent járt⁵³³ azonban Nagyváradon a Budapesti Napló egyik munkatársa, Goda Géza.⁵³⁴ Ő hívhatta fel ismételtén Vészi figyelmét Adyra, úgyszemint szeptemberben verse, novembertől kezdve pedig, ha nem is sűrűn, de rendszeresen prózája is jelenik meg a lapban. 1904 folyamán párizsi tudósításokat, novellákat és verseket küld a Budapesti Naplónak, és mikor ez év őszén Vészi Párizsba látogat lányával, Ady megállapodik vele egy *belső munkatársi* státusban.”⁵³⁵

Könyvünk témája szempontjából kulcsfigura a zsidó nemzetiségű Goda (Grünfeld) Géza. Goda ugyanis korántsem csak hírlapíró (nem is tehetségtelen), hanem szabadkőműves is, 1901 óta a Budapesten működő

személyisége. Haláláról egy Eörsi István nevű (egykor még sztálinista) SZDSZ-es adott hírt. A Litera.hu honlapon ez olvasható: „Vezér Erzsébet 1915. január 23-án született Budapesten. 1957-től a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének munkatársa, később osztályvezetője, 1963-tól a Petőfi Irodalmi Múzeum osztályvezetője volt. 1969-ben kandidátusi fokozatot szerzett. Fő kutatási témája Ady Endre volt. Nagybörzsűt Vezér Erzsébet végezte el Ady Endre publicisztikájának összegyűjtését és kritikai feldolgozását. Számos antológiát és válogatást szerkesztett, munkásságáért 1994-ben Demény Pál Emlékérmeket kapott.” E honlap szerint Vezér pályája 42 éves korában kezdődött. Korábban ugyanis az elnyomó Rákosi-éra állami pozícióiban volt biztos helye, s csak a leverett forradalom után lett kutató.

533 Lent járt: Vezér önkéntelenül használja ezt a szóösszetételt, amely akkor jött divatba, amikor az MSZMP „leküldte” irodalmár, történész és egyéb embereit a vidéki egyetemekre. Az egész mechanizmus a budapesti kommunista befolyás vidéken való biztosítása céljából alakított ki. Amikor budapesti tudósok ezt mondják: „lent járt”, „lément”, a vidéki városok intézményeinek, például egyetemeinek lebecsülését fejezik ki.

534 Személyéről ezt írja a *Magyar zsidó lexikon*: „Goda Géza, író és hírlapíró, szül. Komáromban 1874. A budapesti egyetemen folytatott jogi tanulmányainak elvégzése után 1898. a Budapesti Napló szerkesztőségének tagja lett. Parlamenti tudósításokat, novellákat és vezércikkeket írt. A Világ c. napilapban, különböző hetilapokban és társadalmi folyóiratokban harcot folytatott a polgári demokrácia célkitűzéseiért, elsősorban az általános választójogért. Erről, valamint a kivándorlás kérdéséről és a cseléd törvény javaslatáról Marforius néven jelent meg több tanulmánya. Az utóbbi években visszavonult a hírlapírástól és a közgazdasági életben tevékenykedik. A Tőzsdeklub egyik alapítója.”

535 VEZÉR Erzsébet: *Ady Endre élete és pályája*. 2. kiadás. Bp., 1977, Gondolat. 135.

dő Petőfi páholy tagja. Ebből viszont az következik, hogy Vészi, a magas beosztású szabadkőműves nem véletlenül küldhette Nagyváradra a szintén testvér Godát: kellett egy keresztény hírlapíró is a laphoz. Az sem elképzelhetetlen (egyedül erre nincs levéltári adat), hogy Goda fölkereste a nagyváradi testvéreket, akik elmondhatták neki, hogy Adyt már kiszemelték a László király páholy tagjai közé.⁵³⁶ Íme, a kettős szabadkőműves vonal, amely Adyt a Budapesti Napló belső munkatársi gárdájába vitte. E beosztás komoly és állandó munkahelyet – s ami ezzel jár: állandó havi fizetést – jelentett.

Lakása nincs, Vezér Erzsébet találó szavaival „hotelszobák lakója”. A szállodai szobában azonban szinte semmi sincs, ami az ember életét *otthonossá* teszi, így érthető, hogy Ady, aki alig töltötte be huszonhetedik évét, fokozottan vágyik a társaságra. Ebből a szempontból sem mindegy, kik voltak a szerkesztőség tagjai: „Mikor Ady a Budapesti Napló szerkesztőségébe belépett, az már a legtekintélyesebb polgári lapok közé számított.”⁵³⁷ Tekintélyét nem utolsósorban képviselő-főszerkesztőjének politikai presztízse biztosította [...] Érthető, hogy Vészi türelmetlenül várta Adyt és Birót, aki néhány héttel Ady után, február végén ugyancsak megérkezett. [...] Segítségére van a lap kiváló szerkesztője, Kabos Ede. Az év őszén már Szini Gyula is odaszerződik, aztán Csáth Géza, Hegedűs Gyula és Lengyel Géza. Tagja lesz a szerkesztőségnek a fiatalon elhunyt, nagyon tehetséges Neményi Erzsébet, 1906 közepétől pedig Kosztolányi Dezső. És ez idő tájt kerül a laphoz újságíró gyakornoknak a fiatal Kun Béla is.”⁵³⁸

Vizsgáljuk meg a szerkesztőség tagjait! Kabos (Rothman) Ede akkoriban ismert, zsidó nemzetiségű hírlapíró, aki 1881 óta szabadkőműves, a fővárosi Könyves Kálmán páholy tagja. 1900-ban kilépett, ám szellemiségét megőrizte. A magyar mellett németül és franciául is beszél.⁵³⁹ A *Magyar zsidó lexikon* szerint Kabos otthagyt a bölcsészkart, s „az

536 A kiszemeléséről 1923-ban Ady Lajos ír már idézett életrajzi könyvében.

537 A Budapesti Napló történetéről az alapítástól kezdve lásd ezt az adatgazdag tanulmányt: RETH István: *A Budapesti Napló és a „hírelő” rovat*. Magyar Könyvszemle, 1963/1–2. szám. Fenti idézet nem ebből, hanem Vezér könyvéből származik.

538 VEZÉR i. m. 140–142.

539 Kabos Ede (1864–1923) Nagykárolyban született, félig-meddig Ady földije volt. Az 1918. évi Károlyi-féle eseményeket támogatja, később emigrál, s 1923-ban éppen abbáziai gyógykezelésén éri a halál. Megítélésünk szerint Kabos írta Ady édesanyjáról az egyik legszebb, leglíraibb emlékezőt: *Ady Endre édesanyja*. Közli: SAS i. m. 343–350.

Egyetértésnek, majd a Pesti Naplónak, Mikszáth Kálmán Országos Hírlapjának és a Budapesti Naplónak volt egyéni stílusú, éles elméjű vezércikk- és tárcaírója. Később a Budapesti Napló szerkesztője volt, és különösen az új, modern magyar irodalom érdekében folytatott nagy sikerű harcot. [...] Élete végén Bécsben élt.⁵⁴⁰ Szini Gyula református vallású író-hírlapíró, apja református kántortanító. A majd 1908-ban megalakuló Martinovics páholynak lesz a szabadkőművese.⁵⁴¹ Csáth Géza (Brenner József) szabadkai magyar ember, Kosztolányi Dezső unokatestvére. Morfinista, orvos. Később a Martinovics páholy szabadkőművese.⁵⁴² Hegedűs Gyula jogász, keresztény ember. Fiatalon, 1906-ban (19 évesen) kerül a Budapesti Naplóhoz, de egy év múlva átmegy a Pesti Naplóhoz, 1914-től pedig Rákosi Jenő lapjának, a Budapesti Hírlapnak lesz a munkatársa.⁵⁴³ Lengyel Géza zsidó nemzetiségű hírlapíró 1902-től Nagyváradon Ady kollégája, a Szabadság munkatársa, 1905-től szerkesztője. 1906-tól dolgozik a Budapesti Naplónál. Furcsa ember: a Huszadik Században és az Új Időkben is jelennek meg írásai.⁵⁴⁴ Neményi Erzsébet valóban fiatalon halt meg: 1908-ban, mindössze 26 évesen. A Budapesti Napló mellett még az A Hét és a Pester Lloyd munkatársa. Írt Thomas Mann-ról, s írt feminista cikkeket is.⁵⁴⁵ Kosztolányi Dezső 1906-ban érkezik Vészi lapjához. Ő majd 1916-ben lesz szabadkőműves, itteni szereplése után a szabadkőműves napilap, a jórészt a budapesti Eötvös páholy által alapított s finanszírozott Világ belső munkatársa lesz. Kun Béláról szintén érdemes a *Magyar zsidó lexikon*t idézni: „a proletárdiktatúra külügyi népbiztosa, született Szilágycsehn 1885. Kereskedelmi iskolát végzett s először Budapesten, majd Kolozsvárott újságíróskodott, később a kolozsvári Munkásbiztosító Pénztár tisztviselője, majd igazgatója lett. Innen

540 *Magyar zsidó lexikon* 444.

541 Szini Gyula (1876–1932) jogász, 1900-ig bíró. A Pesti Napló, Budapesti Napló, A Hét, majd kezdetől a Nyugat munkatársa.

542 Csáth Géza (1887–1919) gyermekkorában festőművész akart lenni – író lett. Orvosként dolgozott. 1919-ben öngyilkos lett.

543 Hegedűs Gyula (1887–1953) 1920-ban a Magyarság című lap egyik alapítója. 1938-ban Pethő Sándorral megalapítják a Magyar Nemzetet, itt működik 1942-ig, majd 1945–1950 között. (MÉL)

544 Lengyel Géza (1881–1967) civilben a Gyáriparosok Országos Szövetsége titkára, a Magyar Vámpolitikai Központ igazgatója. 1945 után könyveket ír egykori barátairól, Adyról, Biró Lajosról. A *Magyar zsidó lexikon* szerint a Nyugatnak is munkatársa.

545 Neményi Erzsébet (1882–1908) az egyik első feminista író. Tüdővészben halt meg.

azonban szabálytalanság miatt elbocsátották.”⁵⁴⁶ Ady végzős zilahi gimnazista korában Kun Béla korrepetitora volt, még a „múlt évszázadból” ismerték egymást.

A fősoroltak alapján Ady ezúttal is elmondhatta volna, amit egyik párizsi cikkéből főntebb idéztünk, hogy e lapja is „zsidó-szabadkőművesek és radikális liberálisok” újságja.

Azaz... Vészi József politikai szempontból kétarcú ember. A kormánypárt (szabadelvű párt) tagja, országgyűlési képviselője, s igaz, hogy kétszer is kilép e pártból, nézetei nagyjából megmaradnak. De például a nemzetiségek egyes személyeiről, akik erőteljesebben léptek föl a magyar állam ellen, igen erős kritikákat fogalmazott meg. Elismerően írt Prohászka püspökről, akiről Ady még Nagyváradon durva jelzőket engedett meg magának. Lehetséges, hogy Vészi mindenütt olyan arcot (is) mutatott, amilyenre éppen szükség volt, lapjához azonban odahívta a leg-radikálisabb hírlapírókat is, mint például Ady Endrét.

A Budapesti Naplóról írt tanulmány szerzője ezt így foglalja össze: „ha az egész lapot vizsgáljuk, akkor szellemét valóban radikálisnak találjuk, különösen a társadalmi és kulturális kérdésekben kifejtett álláspontjában. Ha viszont belpolitikai állásfoglalásait, elsősorban a főszerkesztő Vészi József szignált írásait tekintjük, akkor kitűnik, hogy konkrét állásfoglalásaiban a kormányzó szabadelvű párt merkantilista irányzatához vonzódik.”⁵⁴⁷ Ez azt jelenti, hogy Vészi lapszerkesztési elve szerint a kultúra és társadalom-politika területén a hírlapírók azt írták, amit akartak. Ady ezt már Váradon, a Nagyváradai Naplónál megszokta: ez a helyzet kedvező volt számára. A nemzetiségi kérdés megítélésében azonban lehettek közöttük különbségek. Például Vészi (igaz, 1896-ban) ezt írta: „A mi tisztünk, a jelennek és jövőnek kötelessége, a kiépített magyar állam nemzetivé tétele... Nyelvében él a magyar nemzet, s ebbe az életbe kell belévezetnünk a szeretet hatalmával, ha lehet, s a hatalom szeretetével, ha kell, hazánk idegenajkú nemzetiségeit”⁵⁴⁸ E mondatok teljes mértékben megfelelnek az akkori kormánypárt álláspontjának. Vé-

546 *Magyar zsidó lexikon* 516. Kun úr/eltárs „szabálytalanságát” nem írja le konkrétan e lexikon, címszava alapján csak föltételezésekkel élhetünk: vagy beletett a kasszába, vagy elvett belőle. Szép történeti feladat lenne kideríteni az eset pontos tényeit a kolozsvári levéltári adatok alapján.

547 REITŐ i. m. 63.

548 Idézi: REITŐ uo. Vészi e cikke a Budapesti Napló 1896. augusztus 20-i lapszámban jelent meg.

szi később szembekerült Tisza gróffal, s politikai értelemben szabadon felhasználhatóvá vált hírlapjának befolyásoló ereje. Ez már a darabont-kormány időszaka.

Magyarország fordulóponton: 1904–1906

Mi volt a helyzet a magyar belpolitikában, amikor Ady hazatért? Nagy összezsapások történtek, amelyek az ő életét is – legalábbis átmenetileg – megváltoztatták.

Széll Kálmán miniszterelnöksége 1903. június 7-én véget ért. A király e napon kinevezte utódját, gróf Khuen-Héderváry Károlyt, aki november 3-ig töltötte be posztját. Ferencz József ezután az erőskezű embernek tartott Tisza István grófot tette miniszterelnökké. Tisza 1905. június 18-ig tudta csak megtartani a miniszterelnökséget, mivel 1904 őszétől kísérletet tett az elviselhetetlenné vált – az állam rendes működését szinte lehetetlenné tévő – obstrukció letörésére, amelyet az ellenzék a képviselőházban alkalmazott.

Tisza gróf az obstrukciót már az 1890-es évek elejétől meg akarta szüntetni, mivel látta, hogy a nemzet és ország érdekei sérülnek, ha a soron lévő nagy ügyeket az országgyűlés nem tudja letárgyalni, megoldani. Az akkoriban érvényben lévő házszabály, amelynek alapján a Képviselőház működött, lehetővé tette, hogy gyakorlatilag húsz képviselő megakadályozza a normális törvényhozói munkát; erre jött még rá a obstrukció, amelynek mind a „beszélő” (örökös hozzászólások), mind a „technikai” része (trombitálás, cintányérozás, kereplőzés stb.) teljességgel meg tudta bénítani a törvényhozást.

Tisza gróf egy éve sem volt miniszterelnök, amikor 1904. október 4-i dátummal (a hírlapokban október 8-án megjelenő) nyílt levelet intézett képviselői kerületének választópolgáraihoz. Ez az *ugrai levél*: Tisza a Bihar megyei ugrai kerületben került az alsóházba. Ebben az iratban, amely valóságos politikai bombaként robban ellenzéki körökben, Tisza gróf felsorolja azokat a nagy feladatokat (például haderőreform és a külfölddel lejáró, nemzetközi gazdasági egyezmények), amelyeket meg kellene oldania a Képviselőháznak. Ez azonban vagy nem lehetséges az obstrukció miatt, vagy állandó veszélyben van a normális működés.

Az ugrai levél a fontos ügyek felsorolása után így folytatódik: „az alkotmányos rend ez idő szerint helyreállott. De a közelmúlt minden tanulsága arról győz meg: minő ingatag alapon áll egész parlamenti életünk.

Damokles kardja függ a nemzet feje felett. Ötletszerűen összeverődő bármily kicsiny csoport megállíthatja a képviselőház egész gépezetét, gáncsot vethet a magyar nemzetnek előre törekvő útjába, ránc zúdíthatja a közelmúlt összes veszélyeit és megaláztatásait. *Semmit el nem érünk, míg e szegyénteljes állapotot nem orvosoltuk.* Bűnös könnyelműség és kötelességeinkről való gyáva megfélekedezés volna, ha fel nem használnók a helyreállott rend első nyugodt időszakát arra, hogy megszerezzük a magyar alkotmányos élet állandó biztosítékait. A szólásszabadságot a parlamenti viták útján küzdelmet parancsoló végszükség nélkül nem szabad korlátoznunk. De *a magyar parlament nem lehet játékszer jelentéktelen töredékek kezében, a magyar nemzet sorsát nem szolgáltatathatjuk ki ezek szeszélyeinek.* Nem pártkérdés ez. Nagyon szomorú volna, ha pártkérdést csinálnának belőle. A magyar parlament méltósága, becsülete, munkaképessége egyenlően drága kincse kell hogy legyen mindnyájunknak. A nemzeti akarat érvényesülésének biztosítása kell hogy egyaránt szívén feküdjék minden valóban alkotmányosan gondolkodó magyar embernek, és e nagy feladat megoldásában a valódi hazafiságtól vezetett és felelősségérzettel bíró komolyabb elemeknek pártkülönbség nélkül kezet kell fogniok. Nem kicsinylem e feladat nehézségeit. Meglehet, hogy az önfenntartási ösztön egész szilajságával fogják utunkat állani azok az elemek, melyek csak a botrányok és a parlamenti anarchia napjaiban remélhetik érvényesülésüket s akiket saját jelentéktelen voltuk leszállít az őket megillető színvonalra, amint a képviselőház azzá válik ismét, ami volt a múltban s aminek lennie és maradnia kell a jövőben: az elvek és érvek csataterévé, melyen tudás és szellemi képesség fegyvereinek kell megküzdeniük. De hiszen éppen ezen elemek garázdálkodása süllyesztette le a képviselőház színvonalát, az diszkreditálja, az járhatja le a magyar alkotmányos életet, az vitt az örvény szélére bennünket. E jelenségekkel szemben kell a parlament méltóságát és rendjét megvédenünk, ha a nemzet jövőjét biztosabb alapokra kívánjuk fektetni. Csak így állíthatjuk meg a züllés, a korhadás folyamatát. És ebben a küzdelemben bizonyára a parlamenti rend és méltóság védelmezői mögött lesz a nemzet túlnyomó nagy többsége.”⁵⁴⁹

Tisza gróf ezzel rálép arra az útra, amelynek végén vagy meg tudja változtatni tervei szerint a házszabályt, vagy le kell mondania a miniszterelnökségről. 1904. november 15-én Dániel Gábor képviselő beadja a

549 Budapesti Hírlap, 1904. október 8

hárszabály megváltoztatását tartalmazó javaslatot, amelyben a technikai obstrukció megszüntetésének, valamint a költségvetés és az újoncmegajánlás ügyeinek tervezete rejlik. A képviselőházban azonnal megindul az obstrukció, mire Tisza egy előre megírt forgatókönyv szerint – az ellenzék elnevezésével élve: – parlamenti puccsot hajt végre. 1904. november 18-án, a képviselőházi ülés elején Apponyi Albert gróf bejelenti, hogy az ellenzék nem ismeri el törvényesnek az ülést. Erre több óras, közbekiáltásokkal tarkított, az elnököt legazemberező, közönséges hangvételű obstrukció indult. A végén Tisza gróf miniszterelnök kért szót, s beszédében kulturáltan, ám erősen megróttá az ellenzéket: „Ha lett volna még kétségem az iránt, az utolsó napok tapasztalatai meggyőztek volna róla, hogy a magyar nemzet sorsa kritikus fordulópontra jutott. [...] Most válik meg *(nagy zaj és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Oszlassa fel a házat! Halljuk, halljuk! jobbfelől)*, hogy van-e elég erő, van-e elég kötelességérzet, van-e elég áldozatkész hazafiság a magyar nemzet józanabb nagy többségében arra, hogy ezektől a veszedelmektől, ettől a mételytől megmentsük ezt a hazát.”⁵⁵⁰ Óriási hangzavar és bekiabálások után Tisza gróf így zárja le a vitát: „A tárgyalások lehetősége megszűnik, tovább várni hiábavaló dolog, önök technikázhatnak éveken át. Itt egy marad hátra: vagy sorsára bízni az országot, vagy véget vetni az egész komédiának.”⁵⁵¹ Ezután, hatalmas zaj közepette, a kormánypárti képviselők szavazást követeltek. A levezető elnök ezt mondta: „Az ezen oldalról *(a jobboldalra mutat)* kérést ezennel teljesítem és felteszem a kérdést: elfogadjá-e a t. ház a Daniel Gábor-féle határozati javaslatot, igen vagy nem? [...] *(Megtörténik.)* A többség. A határozati javaslatot tehát elfogadottnak jelentem ki. *(Nagy zaj.)*”⁵⁵²

Perczel Dezső levezető elnök ezután fölolvasta a királyi kéziratot, amely Tisza miniszterelnöknél volt: „Mi, első Ferencz József, Isten kegyelméből Ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya. Hú Magyarországunk és társországai Zászlósainak, egyházi és világi Főrendeinek és Képviselőinek, kik az Általunk 1901. évi október hó 24-ére Budapest fő- és székvárosunkba összehívott országgyűlésen egybegyűlvék, királyi üdvözetünket! Kedvelt Híveink! Magyar

550 Képviselőházi Napló XXX. kötet, 520. ülés. 1904. november 18-i ülésnap. 273.

551 Uo.

552 Uo. 274. A házelnök a füljegyzések szerint a zsebkendőjével jelzett a képviselőknek, mikor kell szavazni.

miniszteriumunk előterjesztésére az Altalunk 1901. október 28-án egybehívott országgyűlés harmadik ülésszakát ezennel berekesztjük. [...] Ferencz József s. k. Gróf Tisza István s. k."⁵⁵³ Ez csak a harmadik ülésszak bezárása s nem az országgyűlés föloszlatása volt.

Este háromnegyed tízkor a tisztelt ház ellenzéki tagjai verekedést kezdeményeztek. Ezekkel az eseményekkel indult az a politikai folyamat, amely a Képviselőház berendezésének 1904. december 13-i darabokra törése után 1905. január 3-án az országgyűlés föloszlatásához, s új választások kiírásához vezetett. Közben, még november 19-én új politikai szövetség alakult, az *ellenzéki koalíció*. Ebben a Függetlenségi Párt és különféle csoportjai, a Katolikus Néppárt, Apponyi gróf és Bánffy báró, valamint Justh Gyula, Ugron Gábor és Vázsonyi Vilmos csoportjai, illetve pártjai mind összefogtak, szövetséget ígértek egymásnak Tisza gróf ellen, majd vezérő bizottságot választottak, amely a választásokra való fölkészülést intézte. Legerősebb politikai erő a több kisebb-nagyobb külvált csoportból és kilépettekből alakult pártfrakció visszalépésével a Függetlenségi Párt lett.

Éppen az Ady hazaérkezése körüli időben, 1905. január utolsó napjaiban voltak az országgyűlési választások. A Tisza gróf vezette Szabadelvű Párt (vagyis a kormánypárt) mindössze 159 helyet szerzett, a koalíció pártjai 235, az egész ellenzék 254 mandátumhoz jutott, ebből egyedül a Függetlenségi Pártnak 166 képviselője jutott a Képviselőházba. A Katolikus Néppárt 25, a „disszidensek” 27, Bánffy Dezső Új Párt nevű alakulata 13, Vázsonyi Demokrata Pártja 2 mandátumot szerzett. Rajtuk kívül 10 nemzetiségi és 9 független képviselő volt, valamint két szocialista programú személy (Mezőfi Vilmos, Áchim L. András) is bejutott.

Tisza gróf a szokásjog értelmében lemondott, a király először Andrássy Gyula gróftól bízta meg kormányalakítással, azzal a javaslattal, hogy katonai követelések nem szerepelhetnek a leendő kormányprogramban. Andrássyval 1905 február-márciusában többször voltak tárgyalások, ő ragaszkodott a katonai követelések legalább részleges teljesítéséhez. Az új országgyűlést a király 1905. februárban összehívta, de a győztes, a koalíció többségben lévő képviselőiből álló Képviselőház (amellett, hogy érvénytelenítette a november 18-án elfogadott új házszabályt) fenntartotta korábbi katonai követeléseit. Májusban zajlott a felirati vita: ebben a képviselőházi többség fenntartotta ad-

digi igényeit, s hozzátette az önálló vámterület bevezetésének kérését is. *Parlamenti és kormányzási válság alakult ki*, ugyanis egyik fél sem akart engedni a javaslataiból, ráadásul Tisza miniszterelnök kormánya kisebbségben volt.

Végül a király 1905. június 18-án egy m. kir. honvéd tábornokot, báró Fejérváry Gézát (aki két évtizeden át honvédelmi miniszter volt, s miután e tisztsége lejárt, a király a darabont testőrség parancsnokának nevezte ki) bízta meg kormányalakítással. A képviselőházban a sajtó által elnevezett *darabontkormány*nak három nappal később báró Bánffy Dezső indítványára bizalmatlanságot szavaztak, annak ellenére, hogy királyi kézirattal e napon elhalasztották az országgyűlés összehívását szeptember közepére. Ezzel folytatódott a válság: a király ugyanis nem a legtöbb mandátumot szerzett párt vezetőjét, hanem – példátlan módon, az európai parlamenti szokásjoggal gyökeres ellentétben – egyik tábornokát nevezte ki miniszterelnökké.

A kormánynak, kisebbségben manőverezve, olyan politikát kellett folytatnia, amellyel nagyobb választói tömegeket tud maga mögé állítani; ebben az esetben ugyanis az országgyűlés újabb fölосzlatásával, újabb választásokkal képviselőházi többséget tudna szerezni, így biztosítva a normális, többségi kormányzást.

Kiútkeresésként az 1905. augusztus 22-i koronatanácson Fejérváry „miniszterelnök” a megoldás három lehetőségét javasolta a királynak: engedmények árán megegyezni a koalícióval; az *általános választójog* bevezetésével megváltoztatni a képviselőházi erőviszonyokat; vagy: a hadseregre támaszkodva bevezetni a nyílt diktatúrát. Döntés nem született, csak az, hogy az első két lehetőséget megkísérlik. Az „általános választójog” szerkezetet azért emeltük ki, mivel ez lesz majd az a tényező, amely sok szabadkőművest a darabontkormány oldalára vonz. Ady főnökét és munkaadóját, Vészi Józsefet is.

1905 közepén Kristóffy József belügyminiszter tárgyalta Garami Ernővel, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt egyik vezetőjével, engedményeket adva a munkásmozgalom számára. Közben a kormány sajtóján keresztül bedobta az általános választójog бүvösnek gondolt bevezetési tervét a köztudatba.⁵⁵⁴

554 Ez a Magyarországra nézve életveszélyes elképzelés éppen akkor volt napirenden a Birodalom osztrák felében: 1905-ben megszavazták 1907. évi bevezetési dátummal az általános választójogot. Az első képviselőválasztás után, amit ezzel bonyolítottak le, Ausztria belpolitikai élete katasztrofálisan zavarossá vált.

A király nyomást akart gyakorolni a képviselőházban többségben lévő koalícióra, e célból 1905. szeptember 23-án audiencián fogadta a koalíció vezető politikusait. Az uralkodó papírról fölolvastott egy ötpontos ultimátumot (benne a katonai követelések azonnali visszavonását), amit viszont a koalíció később a nemzet arculcsapásának nevezett. Országos tiltakozó akciókat szerveztek nemzeti ellenállás néven a darabontkormány ellen.

A Fejérváry-kormány, látva a patthelyzetet, lemondott, azonban az uralkodó, még egy kísérletet téve, 1905. október 16-án újra kinevezte a darabontkormányt. A kormány belügyminisztere, Kristóffy József Haladó Párt néven akart új, őket támogató politikai szervezetet megalakítani, amelyben Tisza gróf politikai híveire, képviselőire számított. Tisza ekkor úgy döntött, hogy a koalíció mellé áll. Ezzel gyakorlatilag igen sajátos helyzet alakult ki: az (Ady által is támogatott) darabontkormány ellen az országgyűlés szinte összes pártja és ezek összes választópolgárai fősorakoztak.

Az egyesült ellenzék megindította országos akcióit a kormány ellen. Megtagadták az adófizetést (1905 végére az állami egyenes adók kétharmadára nőtt az adóhiány), a főispánok lemondtak, s amikor a darabontkormány újakat próbált kinevezni, ezeket elűzték, nem fogadták, Debrecenben például megverték. E városba ki kellett vezényelni a hadsereget a rend biztosítása céljából.

Amikor Ady hazaérkezett Párizsból, már zajlottak az események. Vajon a Budapesti Napló hírlapírója hova áll: a törvénytelen darabontkormány vagy a törvényes, többségi képviselőházat alkotó koalíció mellé?

„Szerencsétlenül, árván a pocsék Budapesten”

Ady 1905. január 10-én foglalta el íróasztalát a Budapesti Naplónál, a belvárosi Honvéd utca 10. szám alatt.⁵⁵⁵ Az Adria Szállóban lakott, tökéletesen egyedül volt. Barátja, Biró Lajos még egy decemberi levelében azt ígérte ugyan, hogy január 15-re ő is Budapesten lesz Vészi lapjánál, de mivel akkoriban a nagyváradi Szabadság felelős szerkesztője volt, valószínűleg emiatt nem tudta időben átvenni helyét a Budapesti Naplónál, s csak 1905. február legelején költözhetett a fővárosba. Ady egyedüllétét jól

555 KOVALOVSKY III. i. m. 687.

mutatják levelei, amelyeket Diósinéhez írt Párizsba (választ egy hónapig nem is kapott), valamint Brüll Bertához, Nagyváradra.

Levelei Párizs és Léda „asszony” otthagynya miatti kétségbeesését mutatják. Talán 1905. január 13-án ezt írja Lédának: „Édes Jóm, Minde- nem, ugye nem felejt el, ugye megtart engem? Alig tudom egyensúlyban tartani a lelkem. Magára gondolok, Magával vagyok mindig. [...] Csak jönne az a rossz Bíró. Mégis csak lenne valakim. És maga? Ugye nem a szabadságot érzi az által, hogy én nem vagyok ott? Óh tartson meg en- gem. Ezer csókkal csókolja gondolatban *szerencsétlenül, árván híve*.”⁵⁵⁶ Hasonló stílusban ír Diósiné húgához, Bertához: „Édes Bertuskám, ne légy meglepve s ne ítélj el. Bizony én Budapestről írom ezt a levelet. Meg kellett lenni s jobb így. Keresek összeköttetéseket s talán már nemsokára úgy lehetek szegény, édes Adél mellett, hogy nem bántanak piszkos ke- nyérgondok. A Budapesti Naplónál vagyok. Sírtam, zokogtam, mikor vo- natra ültem, undor, düh és keserűség lepott el, mikor megérkeztem ebbe a *pocsék, lehetetlen városba*. Ha nem lenne most annyi dolog e csúnya, választási időben, már lent teremnék nálatok. Úgy vágyom erre. Talán három hét múlva ott leszek. Mert *rettenetes itt*, s enyhülne a keserűségem, ha legalább titeket láthatnálak.”⁵⁵⁷ A két levélben dőltén kiemelt szavak mutatják, hogy nem szeretett Budapesten lenni, elkeseredett, árva és ma- gányos volt. A „választási idő” 1905. január 26 és február 4. közé esett: ekkorra írta ki a király az országgyűlésiképviselő-választást. Valóban, Adynak több cikket is meg kellett írnia ennek kapcsán, hiszen főnöke, Vészi József kormánypárti országgyűlési képviselő volt.

Az első hónapban Budapesten szinte senkit nem ismert, s amikor vég- re Párizsból megjött a várt levél, azt nem Léda, hanem a férje írta. Ady azonnal távozni akar a fővárosból, ezt írja Brüll Bertának Nagyváradra: „Egy levél Párisból, mióta eljöttem. Egy levél. Nem baj. Én most már iga- zán leszámoltam. Nem hangulat. Evvel is, mással is, mindennel. [...] Ma már fölött Bíró. Egyébként semmi újság. Dolgozom, kínlódom s minden nap megfogadom, hogy elmegyek haza Mindszentre. De végleg. Megválík mi lesz.”⁵⁵⁸

Nehéz lelki helyzetben lehetett az akkor alig huszonnyolcadik évében lévő Ady, súlyos betegen és teljesen egyedül. (Egykori váradi barátait egy

556 Ady Endre – Diósi Ödönnének. Budapest, 1905. január 13. AEL 1. 180.

557 Ady Endre – Brüll Bertának. Budapest, 1905. január 11. AEL 1. 178.

558 Ady Endre – Brüll Bertának. Budapest, 1905. február 5. AEL 1. 184.

éve nem látta, nagyváradi noismerősei – nevezzük őket úrhölgyeknek – szintén távol voltak; Léda Párizsban, ő pedig még nem barátkozott össze a budapesti új emberekkel.) Február 10–11-én már egyenesen ezt írja Léda húgának: „nagyon beteg vagyok. Tíz nap óta egy éjjel sem aludtam két óránál többet. A teljes idegrendszer-bomlás útján vagyok. Már az *altató por sem használ*. Párisból, Dodótól, kaptam végre egy levelet. Haza talán vasárnap utazom. Sem lakásom, sem kedvem, sem tervem. Nem tudom, mi lesz. (Folytatom, de másnap. Beteg voltam.) Jött Adéltól egy levél. Olyan erőltetett, üres. Csak éppen, hogy írjon. Leszámolok mindennel. Most reggel utazom haza, az anyámmal beszélek, kimegyek Szentpétervárra. De nem untatlak a magam ügyeivel. Lehet, hogy beszámíthatatlan vagyok.”⁵⁵⁹

Leveléből kiderül, hogy már altatószert használ. Léda és az együtt töltött hónapok emlékei (főleg a Nizzában és Monte-Carlóban eltöltött időre emlékezik szívesen) valóban sokat rontottak lelkiállapotán, az alábbi, Lédának írt levélrészlet mutatja, hogy a gyógyszer- és altatószedéshez, valamint alkoholfogyasztásához biztosan hozzájárult ez a nehéz magánéleti helyzet: „Én Mindenem, Életem, Szomorúságom, maga írt nekem, hogy írjon éppen. Akkor, mikor úgy vártam egy szót, ami a szívéből jön. Beteg, őrült vagyok. Sokszor négy-öt napig nem alszom. Idegrohamaim vannak. És – Maga ír egy udvarias levelet. Rosszul mondom: egy csinált levelet. Ne haragudjék. Talán bolond vagyok. Meg nincs is semmi jogom. Ha még volna egy kis erőm, meg kellene feszítenem, hogy megtartsam az én Adéloom alakját s pusztuljak el evvel a képpel. A régi, nagy, óh nagy illúziók rongyaival. Hiszen mondta is maga: Csak nem leszek bolond, hogyha maga elmegy [...]”⁵⁶⁰ De nincs erőm. És Magával van az én szerencsétlen, beteg lelkem mindig. Miért?... Nem bánom. Lesz valahogy. Hisz tudhattam volna is. Kibírom, nem bírom ki: mindegy. [...] Ha össze nem roszakodok, megpróbálok egy új idegen helyre menni. Maga pedig csak temessen. Lehet, hogy már régen is túl van a temetésemen. Csacsiság, hiába írom, és mégis ideírom újra: talán nem tudtam magának semmi sem lenni, de minden akartam. Soha olyan abnormis, lehetetlen, őrült ragaszkodással nem volt még valaki nőhöz, mint én magához. Lehet, nagyon hamar az egész életem punktuma fogja ezt magának bebizonyítani. A Végzetem akarta, hogy magánál ne tudjak pozitív érzéseket ébresztetni.

559 Ady Endre – Brüll Bertának. Budapest, 1905. február 10–11. AEL 1. 186.

560 Kihúzott rész a levélben.

Legyen, ahogy a Végzet akarja. Életem, Mám, Holnapom, Mindenem ezer csókkal csókolja a legdrágábbat, az én régi Adéloat, az ő szegény semmije.”⁵⁶¹ Befejezzük a lelki-fizikai rossz állapotának bemutatását, amely leveleiben tükröződik. Bizonyos, hogy budapesti helyét kényszeredetten fogadta el, s válságos élethelyzetbe került.

Levelei és később ismertetendő újságcikkei megírása után végre hazament a szüleihez – másfél napra. Jellemző az otthoni történet: „otthon voltam alig másfél napig. Úgy örültek nekem, hogy majdnem a szívem szakadt bele. De meg is döbbsen a *lesóványodásomon és kétségbeesítő, nyugtalanító neuraszténiámon*. A szentpétervári tervvel előálltam, de olyan sírás tört ki, hogy megijedtem s egyelőre ígéretet tettem: maradok. Lesz, ahogy lesz. Ha sorsom Schwartzert, úgy sem kerülhetem el. Mindenesetre sokszor vagyok beszámíthatatlan és szegény.”⁵⁶² Ami édesanyja sírását illeti: a tizenhárom hónapja nem látott gyermeke bizony a fizikai és lelki szétesés határán volt hazatértekor. S ekkor bejelenti, hogy a forradalmi helyzetben tobzódó Oroszországba, Szentpétervárra akar utazni. Ez az érzés benne maradhatott az „Idesben”,⁵⁶³ mert majd nagyobbik fia halála után nem sokkal, 1919 márciusában, Ady Lajosnak, kisebbik fiának így írt egy szomorú levelében: „Ha kimentek a temetőbe,⁵⁶⁴ vigyetek egy pár szál virágot én helyettem.”⁵⁶⁵ Tegyétek a sírjára. Mienk volt csak ő igazán. *Csak a mi szívünk fáj-sajog érte.*”⁵⁶⁶ Édesanyja már 1905-ben érezhette, hogy fia életvitelének, kapcsolatainak rossz vége lesz. Ezt bizonyítja egy 1922. július 7-én Ady Lajosnak és feleségének írt másik levele is: „Bizony engem annyira izgat éjjel és nappal, még csak most siratom lelkem jó Bandimat, hogy *micsoda banda között élt. Istenem!*”⁵⁶⁷

Lassan azért enged e nagy feszültség. Február elején megérkezik a várva-várt Biró Lajos, akivel közös albérletet vesznek ki, közel a szer-

561 Ady Endre – Diósi Ödönnének. Budapest, 1905. február 11. AEL 1. 187.

562 Ady Endre – Brüll Bertának. Budapest, 1905. február 15. AEL 1. 188. *Schwartzert*: ideggyógyintézet Budán. (Ez utóbbi Vitályos László jegyzete.)

563 Ady az édesanyját nevezte Idesnek.

564 Adynak a Károlyi-kormány és a főváros dízsírhelyet adott a Fiumei úti Kerepesi temetőben. Sírja most is ott van.

565 Ady édesanyja a román megszállás miatt nem lehetett ott fia temetésén.

566 Ady Lajosné: *Az ismeretlen Ady. Akiről az érmezsenti levelesláda beszél.* Bp., é. n. [1942–1943], Béta Irodalmi Rt. 380.

567 Uo. 386.

kesztőséghez, az akkori Vaci körút, ma Bajcsy Zsilinszky út 74-ben.⁵⁶⁸ Mindketten olyan vidékiek, akik Budapestet alig, ám Párizst (ahogyan akkoriban mondták, nem sok alappal: a fény fővárosát) már megjárták. Ez azért is lényeges, mert a magyar fővárost nem Nagyváradhoz, hanem mindig Párizshoz hasonlították, és ebből az összehasonlításból kivétel nélkül a francia főváros került ki győztesen.⁵⁶⁹

Az első komoly társasági esemény azonban, amely nem Budapesthez fűzi, Szegeden játszódik. 1905. február 26-án a szegedi Dugonics Társaság estjén mondta el egyik versét. Itt ismertették össze Tömörkény Istvánnal, akit egy neki tulajdonított, állítólagos antiszemita cikk miatt Ady, az üldözött zsidók védelmezője még nagyváradi újságíró korában otrombán megtámadott. Tömörkény az emlékezések szerint nem pofonvágt a rágalmazót, hanem udvariasan a kezét nyújtotta.⁵⁷⁰ Ady csak ennyit ír Brüll Bertának: „minden vágyakozásom mellett sem mehetek vasárnap Nagyváradra. Szegeden kell felolvasnom. Képzelted, milyen kedvemre lehet ez. De speciális okokból illik, sőt muszáj.”⁵⁷¹ Ebből a leveléből tudható, hogy Biróval sokat vannak együtt: „Ezek az ön-galvanizálás percei. Talán mégis kiadok egy kötet verset.”⁵⁷²

Többször elutazik Nagyváradra, ahol folytatja régi ügyeit. 1905. március elején ezt írja Brüll Bertának: „Édes Bertuska, három órákor visszautaztam s e rövid idő alatt még *Rienzi Mariskával* is találkoznom kellett.

568 KOVALOVSKY III. i. m. 688.

569 Párizs sok mindenben összevethető Budapesttel: például Párizs (ha lehetséges) még Budapestnél is züllőtebb, erkölcstelenebb nagyváros volt. Vagy: 1896-ban Budapesten több fürdőszoba létezett, mint Párizsban; igaz, a francia illatszeripar sokkal fejlettebb volt, mint a magyar. A dolgok nemcsak összefüggenek, hanem ki is egészítik egymást. E sort folytathatnánk.

570 AEL 1. 189. levél jegyzetéből idézzük: „A szegedi sajtóban ugyanis még 1903-ban megjelent egy antiszemita jellegű cikk, amely miatt Ady *Jeruzsálem előrenyomulása* című nagyváradi cikkében erősen megtámadta Tömörkényt, azt hívén, hogy annak a cikknek a megjelenésében neki valami része volt. Jól emlékszem az esetre, mert mi, Tömörkény szerkesztőségi kollégái, a teljesen alaptalan megtámadásért mindenképpen elégtételt akartunk szerezni Tömörkénynek. De ő még azt sem engedte meg, hogy mi nyilatkozzunk, nemhogy ő maga védte volna magát. Szerény és csendes ember volt, bölcs mérsékletű, az volt a véleménye, hogy semmi köze sem lévén az egész ügyhöz, mindennemű nyilatkozat felesleges. Nos: a személyes találkozásnál Tömörkény úri előzékenységgel nyújtotta a kezét, és Ady meglepetten ismerte fel benne a minden kicsinyességen felülmúló szellemet, akinek onnantól kezdve egyik legbátrabb tisztelője lett élete fogytáig.”

571 Ady Endre – Brüll Bertának. Budapest, 1905. február 23. AEL 1. 189.

572 Uo. Verseit majd éppen egy év múlva adja csak ki.

(Ennek is volt része abban, hogy nem maradtam reggelig.) Halászt láttam, igen röviden üdvözöltük egymást..."⁵⁷³ Szegény Ady: elment Nagyváradra Biró Lajossal, valószínűleg a Laszky Ármin szabadkőműves laptulajdonos által szervezett, a Budapestre költöző Birót búcsúztató vacsorára, s ott mindjárt azzal az úrhölgygel találkozik, akitől elkapta gyógyíthatatlan betegségét, utána azzal a Halással, akit rajtakapott Diósinéval a budapesti hotelben. Ráadásul Diósiné húga megírta az egész történetet Párizsba, ami után Ady azonnal levelet kapott „rettenetes sorokkal” Léda „asszonytól”. Emiatt nem utazott el március 19-én Nagyváradra, a Szigligeti Társaságban megrendezett versfölolvasásra – Dutka Ákost küldte maga helyett.⁵⁷⁴

Adynak minden irányban védekeznie kell, ugyanis ez a váradi útja több hetes írásbeli veszekedést vált ki. Ez az életmódjának köszönhető, s így marad élete végéig. Ennek bemutatására álljon itt két levélrészlet. Mindkettőt Ady írta. Az egyiket egy Diósi előtt titkos párizsi posta címére, amely az egyik szálloda épületében működött. Ezt ott Léda „asszony” átvette, s csak ő láthatta. A másik levél a hivatalos párizsi lakáscímükre ment, azt Diósi és Diósiné együtt olvasták.

Íme a Lédának írt Ady-levél: „Édes, Egyetlen, Jó és nagyon-nagyon – hozzám nagyon-rossz Asszonyom, négy nap óta halogatom a válaszadást s négy nap óta százszorososan szenvedtem át, amit csak egy-két-három esztendő óta kínosat kellett éreznem. Mikor frázis nélkül, igazán, hajótöröttnek érzem magam, kétségbeesett vagyok – jön Maga, s el akarja rántani az utolsó deszkaszálat. Nem tudok itt élni, csak erőltetem [...] Folyton a megalázkodás és a lázadás két végletén vagyok. Alig van egy-két emberem. Jól van, mondjuk, hogy néha, de igazán nem úgy, ahogy magának beárultak, hozzám méltatlan módon kesergek vagy akarok vigasztalódni. De csoda ez.[?] Aztán akadnak emberek, kik igényekkel lépnek föl, hogy törődjek velük, ami mindennél undokabb és unalmasabb. És elkeserítő. Mondjuk, hogy éppen akkor nap, mikor magától a váratlan, kegyetlen levél érkezett, egy olyan incidens tett még elkeseredettebbé, hogy pláne egy nő, mindegy akárki azt hiszi, hogy nekem más vágyam sincs, mint-hogy ő beleavatkoztasson az ő életébe. Aztán sok apró, piszkos anyagi, gond. Bántások. Sokféle csömör. És ekkor jön a Maga levele. Majdnem akkor, mikor mind e sok szomorúságból és pocsékságból kiemelt már

573 Ady Endre – Brüll Bertának. Budapest, 1905. március 6–7. AEL 1. 191.

574 AEL 1. 193. levél és jegyzete.

az, hogy Magára gondoltam s arra, hogy jönni fog. Miért tette s teszi ezt? Vajon nem maga számolt le én velem.[?] Hányszor próbáltam megértetni, hogy maga nekem igen: az asszony, az Egyetlen, de azért jóval több, sokkal-sokkal több ennél. Maga nem hisz nekem. Ha még cél nélkül néha meg tudom magam mámorosítani, hogy írjak, csináljak valamit, Maga által, Magának s Magáért teszem. Édes, jóm, Egyetlenem ne bánts. Inkább írd meg, hogy jössz. Hogy hamar jössz. Lássá, milyen rossz volt Berta. Csak azért, mert a büszkeségét megsértve képzelte. Én Bíróért s vele, meg egy kis tüntetés okából szívesen mentem le Laszkyékhoz ebédre, de igazán sohse jutott volna az eszembe sem, ha ez nem ad módot arra, hogy Bertáékat lássam. Meg aztán nem tudom, hogy honnan szerzi rólam értesüléseit. De jó és nemes dolog valósággal kultuszt csinálni az én eláz-tatásomból. Akár mint régen. [...] Sohse szeretete s nem szeretheti magát soha senki úgy, mint én. Ezer csók az én édes Egyetlenemnek.”⁵⁷⁵

E szerelmes levél után lássuk, milyen levelet írt Ady a házaspárnak: „*Nagyságos asszonyom* és kedves Dodóm, sok-sok bajomban is minden nap írni akartam már nektek, de halasztottam abban a hitben, hogy ma Nagyváradra mehetek. [...] Tehát múltkori nagyváradi impresszióimhoz csak a Berta leveléből fűzhetek egy és mást. Nagy-nagy szeretettel óhajtják, várják otthon, *nagyságos asszonyom*. Azt tán mondanom sem kell, hogy én vagyok a legboldogabb mindenek között, ha csakugyan viszontláthatom. Sőt, ha szabad volna, az is sikerülhetne, tekintettel, hogy Kufsteinig szabadjegyem van, Münchenig *Nagyságos asszonyom* elé utazhatnék. De persze ennek úgy volna értelme, ha *Nagyságos asszonyom* úgy állíttatná össze a jegyfüzetét, hogy Kufsteintől a Déli Vasúttal jönné. Azt hiszem lehetséges és gyönyörű volna, mai rabszolgaságomat enyhítő, ha Münchent láthatnám s ha útítársnak *Nagyságos Asszonyom* elfogadna. Napok óta ez az idea tartja bennem a lelket. Mert hát szomorúan élek. Nem elég, hogy idegeim igen rosszak, de a keserűség s az éjjeli élet néha belevisznek ártalmas züllésekbe. Nekem nem volna szabad éjszakázni. Egyébként pedig máris sikerült az íróvilágban közfélelmet és közgyűlöletet ébresztenem. Anyagilag csak annyival fogok jobban állni, hogy ezután tárcákért kapok még a laptól negyven korona pótlékot s a Magyar Közélet című hetilaptól kritikai levélért ötven koronát. A Hét-tel alkuban vagyok. [...] *Nagyságos asszonyomnak* kézsókoló híve, neked Dodóm igaz ölelő

575 Ady Endre – Diósi Ödönnének. Budapest, 1905. március 18–19. AEL 1. 194. A párizsi titkos cím: A. D. 13. Paris Bureau 96 Poste Restante. Uo. 185. levél.

barátod, Ady.”⁵⁷⁶ Erre mondták akkoriban, hogy udvarias, visszafogott polgári levél. Úgy is mint a polgári kultúra része.

S végül arról, hogyan válik ez az egész helyzet a nagyon züllött Ady részéről tulajdonképpen paródiává. Másnap postán maradó levelet ír Ady Lédának: „Én Drágám, Mindenem, bocsásson meg. Tegnap már útra kelt egy levelem. Abban elmondom úgyahogy a mentségeimet. Sohse élt úgy Magával, a Maga lelkével az én lelkem, mint most. Hogy jön: ez az egyetlen, ami most erőt ad. Hogy gondol reám: ez az én legnagyobb örömem. Ezerszer, ezerszer csókolja, várja, akarja magát én édes Drága, Jóm, a Maga *leghűségesebb kutyája*. Csak írjon: hogy jöhet e Kufsteintől a Déli Vasúton. Így mehetnék csak Münchenig. Várja a levelét én Drágám. Várja a Mamája, Berta, mind-mind szeretettel várjuk. És én jobban, többet várok Maga által, mint valaha.”⁵⁷⁷ Léda „asszonyoknak” sem lehetett könnyű dolga a „leghűségesebb kutyával”.

„Diadalordításba tör ki a reakció”

Ady csaknem egy éven át külföldön tartózkodott, inkább a francia belpolitikával volt elfoglalva, a hazai eseményeket, összefüggéseket teljes részletességgel nem követte. Viszont amikor 1905. januárban elfoglalta helyét a Budapesti Naplónál, az országban már a január 26-án kezdődő képviselőválasztást megelőző kampány zajlott, amibe a cikkeivel Ady is bekapcsolódott.

Számára a helyzet sajátosságát az adta, hogy amikor 1900. január 2-án Nagyváradra került, ott a Szabadelvű Párt (a kormánypárt) napilapjánál kezdett dolgozni, s onnan 1901 tavaszán az elvileg ellenzéki Nagyvárad-i Naplóhoz került, amely hírlapnak Ady volt a legélesebben fogalmazó, a szabadelvű párti kormányt támadó hírlapírója. Párizsból hazatérve viszont annál a lapnál kapott állást, amelynek tulajdonosa, Vészi József szabadelvű párti, vagyis kormánypárti országgyűlési képviselő volt. Így Ady az 1905 első felében írt cikkeiben a kormányt támogató írásokat fogalmazott meg. Éppen a választási kampány hónapjában tehát Ady, aki addig lélekben és cikkeiben is határozottan ellenzékben állt a Szabadelvű Párttal szemben, kénytelen volt a több ellenzéki pártot magába foglaló koalíciót támadni. A következő erkölcsi és politikai csavar az volt (s ez

576 Ady Endre – Diósi Ödönéknek. Budapest, 1905. március 26. AEL 1. 196.

577 Ady Endre – Diósi Ödönének. Budapest, 1905. március 27. AEL 1. 198.

Ady hírlapírói munkáját tulajdonképpen segítette), hogy az általa korábban legerősebben bírált Katolikus Néppárt volt az egyik koalíciót alkotó erő, a másik pedig a legnagyobb ellenzéki csoportosulás, a Függetlenségi Párt. Előbbit Ady korábbi írásaiban a klerikális reakció megvalósítójának, utóbbit az elítélendő, „hülye” magyar nacionalizmus pártjának tekintette. Ezek voltak azok a legfontosabb összefüggések, amelyek között Ady megkezdte hírlapírói munkáját Budapesten.

Első néhány tucat írása közül több a Franciaország utáni nosztalgiájából született. Az első cikke, amely a kampányba szólt bele, jó héttel a választás kezdete előtt jelent meg. Címe, jellemző és szellemes módon: *Viribus Unitis*.⁵⁷⁸ Ady e kifejezést a szövetségre lépett ellenzéki koalíció pártjaira használja, s cikkében mind Kossuth Ferencet⁵⁷⁹ (Függetlenségi Párt), mind Rakovszky Istvánt⁵⁸⁰ (Katolikus Néppárt) kigúnyolja.

Látszik, hogy Ady sokat tanult a ravasz politikai újságíró mestereitől Nagyváradon. Cikkében ugyanis kettős módszert alkalmaz: először megkísérli összeugrasztani a koalíció vezető politikusait, korábbi nézeteik előhozásával, amikor még nem voltak szövetségben; másodszor azt próbálja bebizonyítani, hogy a magyar néppel még a 48-as Függetlenségi Párt sem tudja elhitetni, hogy a néppártiak nem klerikális reakciósok. Írását a klerikális reakció elleni támadással kezdi (ebben ugyanis nagy tapasztalata

578 *Viribus Unitis*: „Egyesült Erővel”. I. Ferencz József császári jelmondata. E nevet viseli majd például a Birodalom legnagyobb, *dreadnought* (csatahajó) típusú hadihajója, amely a Cs. és kir. Hajóhad zászlóshajója lett.

579 Kossuth Ferenc (1841–1914) dualizmus kori politikus, mérnök, miniszter, Kossuth Lajos idősebb fia. A szabadságharc bukása után, 1850-ben vitték ki apjához, emigrációban nőtt fel. Műszaki tanulmányainak befejezése után Nagy-Britanniában, majd Olaszországban dolgozott. Európai hírnevet szerzett a vasút- és hidépítés, valamint az alagútépítés terén. Részt vett az emigráció politikai és publicisztikai tevékenységében is. 1894-ben hazakísérte atyja holttestét, s véglegesen hazaköltözött. 1895-ben képviselővé választották; a Függetlenségi Párt elnöke lett, de azon belül a megalakuló politikai irányzatot támogatta. 1905-ben a szervezetkezett ellenzék vezérlőbizottsága elnökévé választották. A Wekerle-kormányban 1906. ápr. 8-tól 1910. jan. 17-ig kereskedelmi miniszter. (MÉL)

580 Rakovszky István, nagyrákói és nagyselmeci, id. (1858–1931) földbirtokos, politikus. Pozsonyban középiskolát és jogakadémiát végzett, katonai pályára lépett, de betegség miatt leszerelték, Velencében gyógyította magát. Hazatérve nagyselmeci (Liptó vármegye) birtokán gazdálkodott, és csatlakozott a vármegyei ellenzékhez. Az egyház-politikai küzdelmek idején a Néppárt egyik alapítója, melynek programjával 1896-tól országgyűlési képviselő. 1901–1918-ig a csornai kerület országgyűlési képviselője, 1903-tól a Néppárt alelnöke, a szervezetkezett ellenzék vezérlő bizottságának tagja. 1905–1909-ig a képviselőház alelnöke. Rakovszky elnököl 1906. febr. 19-én azon az ülésen, mely indítványára a főelosztató királyi kéziratot fölbontatlanul küldte vissza Nyíry Sándor királyi biztosnak. 1907-től valóságos belső titkos tanácsos. (...) (MÉL)

van): „Viribus unitis... Kezd fogyni a latin műveltség ebben az országban, koalíciós urak. Nem érti ezt a magyar ember, s ha megérti, nagyon furcsákat fog ráfelelni. [...] Azt kellett megértetni a magyar emberrel, hogy van rosszabb a bűnnél is, és van veszedelmesebb párt a kormánypártnál is. Tetszik emlékezni ugyebár? [...] A magyar fajta nagy dicsősége, hogy a magyar ember, a magyar választó megtanulta a leckét. Megértette, hogy *neki rettegnie kell a néppárttól*. És tartózkodnia kell Ugronéktól. És tartózkodnia kell Apponyiéktól. *Tartózkodnia kell mindentől, aki és ami klerikális.*”⁵⁸¹ Ady itt azt akarja elhitetni (legalábbis a Budapesti Napló olvasóival), hogy a magyar nép úgy tudja, nem szabad a klerikálisokra szavazni, akkor sem, ha a különféle függetlenségi és 48-as csoportok ezt mondják. Adynak erre a frázisára a választások eredménye ad majd választ.

Kossuth Ferencet és Rakovszkyt úgy próbálja lejáratni, hogy saját elveik elárulásával vádolja őket: „Vezérlő urak, ha megfeszülnek is, a választásokat nem fogja sokáig túlélni ez a szent szövetkezés. A vezérlő uraknak e balga mámorából a nép csakhamar ki fog ábrándulni. S Kossuth Ferenc ha száz évig él, akkor is röstelkedve fog visszagondolni arra a pár sor írásra, amellyel Csornán lefújta a negyvennyolcas jelöltet, híveit pedig odaparancsolta Rakovszky István mellé. E pár sor írásában azt találta mondani Kossuth, hogy Rakovszky az ellenzék igazi bajnoka, s aki ellene fellép, az csak ál-függetlenségi lehet. Micsoda megfoghatatlan, feneketlen eltévelyedése Kossuth Lajos fiának! Az ultramontán pártvezér egész politikai hitvallása nem egyszerű megtagadása, hanem valóságos arculcsapása a Kossuth Lajos eszméinek. És pedig nem egyedül, nem is elsősorban azért, mert Rakovszky a 67-es alapon áll, nem a 48-ason. Hanem azért, mert Rakovszky aulikus [udvarhoz hű] ember, a *jövendő* udvar embere, s mint ilyen a hatvanhetet is sokallja. Neki nem a népszabadság a vezércsillaga, hanem a klerikális befolyásnak az udvari hatalom erősödése útján való uralomra jutása. Kossuth Lajos a lelkiismeret szabadságáért rajongott, *Rakovszky a lelki bilincsek rajongója*. Kossuth Lajos a népfeltség hatalmát ki akarta terjeszteni az egymás közt egyenlő felekezetekre is; Rakovszky egyetlen vallás hatalmi eszközeinek gyarapításáért cserébe odaadná szívesen az egész népuralmat is. Kossuth Lajos az állam urává a népet akarta tenni, s a népállam legdrágább kincsének a lélek korlátlan szabadságát hirdette; Rakovszky a nép urává akarja az államot tenni, s emettől a *lelki rabság* elrendelését követeli. És mégis Rakovszky

581 *Viribus Unitis*. Budapesti Hírlap, 1905. január 18. AEÖPM 6. 8.

az igazi ellenzéki, aki pedig a negyvennyolcas polgárokat a Kossuth Lajos ösvényén vezeti, azt ál függetlenségivé bélyegzi Kossuth Ferenc!”⁵⁸²

Ady írása bizonyára hatásos volt lapja olvasói számára, mi azonban nem tudunk szabadulni attól a gondolatától, hogy Ady az egész világot a Nagyváradon feltett szemüvegen át nézi: eszerint a vallás és az egyház lelki bilincsbe veri, lelki rabságba taszítja a népeket, tehát néppárti politikus csak a sötétséget terjesztheti, s aki (mint például jelen esetben Kossuth Ferenc) ezekkel bármilyen szövetségre lép, saját elveinek (jelen esetben Kossuth Lajos elképzeléseinek) árulója válik.

Ady érvelése a legegyszerűbb szabadkőműves logika alapján történik. Ez a fajta indoklás bizonyára megnyerte Vészi szabadkőműves képviselő és laptulajdonos tetszését. Látszik, hogy Ady a korábban elvégzett nagyváradi tanulmányok után azonnal be tud illeszkedni az új helyzetbe, a jórészt új követelmények közé.

Ezt mutatja, hogy egy héttel később, éppen a választások megkezdődése előtti napon újabb elemző cikket ír a koalíció vezetőiről. Ebben Kossuth Ferenc mellett Apponyi Albert grófot és a székely arisztokratát, Orbán Balázs bárót⁵⁸³ próbálja lejáratni. Gondolatmenetének az a lényege, hogy Kossuth Ferenc elárulja a 48-as, Apponyi a 67-es elveket, és Apponyi gróf, viselkedése mélypontján oda jut, ahová Orbán Balázs báró már lesüllyedt. Végül jön Rakovszky (azaz a klerikális, katolikus reakció), s győzedelmeskedik.

Íme: „Kossuth és Apponyi kezdik teljesen elveszíteni önmagukat, amióta megtalálták egymást. [...] Apponyit lázban tartja az adeptusok [tanítványok] fanatizmusa. Új neki ez a világ, mint az istállóba kötött tüzes csikónak az első, tavaszi, szabad mező. Érthető ez. [...] Ő friss negyvennyolcas, és nemcsak előlről, de legelőlről kezdi a dolgot. Már ott tart, ahol a kedves, néhai, derék Orbán Balázs tartott. Az első székely faluban éven-

582 Uo.

583 Orbán Balázs, báró (1830–1890) író, néprajzi gyűjtő, az MTA levelező tagja (1887). Felsőfokú tanulmányait a székelyudvarhelyi ref. kollégiumban végezte. 1847-ben, majd 1849-ben közel-keleti útra indult. 1849-ben 150 főnyi csoportot gyűjtött Konstantinápolyban a m. hadsereg számára, amellyel Magyarországra közvetlenül a fegyverletétel előtt érkezett. Ezután emigrációba kényszerült. 1859-ben hazatért, közigazgatási tevékenységet folytatott Erdélyben, 1871-től országgyűlési képviselő függetlenségi párti programmal. Közel-keleti beszámolóit után készült székelyföldi munkájában jelentős új történeti, régészeti és néprajzi anyagot tárt fel. A Magyar Népköltési Gyűjtemény egyik szerkesztője volt. Fő műve: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népművészeti szempontból* (I–VI. köt., Pest, 1868–73). (MÉL)

ként száz milliót rabolt el tőlünk Bécs. A tizedik faluban már kétezer millióval sem elégedett meg.”⁵⁸⁴ Ady e mondataiban azon gúnyolódik, hogy Apponyi gróf is olyan nagyotmondó, függetlenségi párti nacionalistává vált, mint korábban Orbán Balázs báró.

Ady tehetségét mutatja, hogy az idézett politikusok választási beszédeiben fölismeri képes azt a lényeges elemet, amely megmagyaráz sokfajta elvföladást, illetve -módosítást. Ez a tényező a *kormányképesség*. Arról van szó, hogy a Magyar Királyságban a pártok akármilyen elveket, ideológiát képviselhetek. Ugyanakkor ha kormányra akartak kerülni, el kellett hitetniük (a királlyal), hogy megfelelnek a kormányképesség előfeltételeinek. Ezek közül a legfontosabb az 1867. évi kiegyezés, azaz a dualista Monarchia létének s jogalapjának az elismerése volt. A király a gyakorlat szerint ugyanis kizárólag olyan politikust (illetve pártot) nevezett ki s engedett hatalomra, aki (amely) ennek megfelelt. Ebből tehát az következett, hogy a koalíció csak akkor kerülhet kormányhatalomra (természetesen a képviselőválasztás megnyerése után), ha a király teljesítve látja az egyes számú előfeltételt. E tényező a következő hónapokban még sok bonyodalmat okoz.

Ady: „Mindegy. Apponyi elszánta magát, hogy hatvanhétről rohan a negyvennyolc felé. Nem is lehetne, s nem is kell megállítani. A neofiták buzgalmát mindenki ismeri. Ő találkozni akar Kossuthtal. [...] Tegnap vagy tegnapelőtt a negyvennyolcas Kossuth már az a Kossuth volt, aki könynyíteni akar a volt hatvanhetes Apponyi esetleges gene-jén [fejlődésén]. Azt hirdette Kossuth, hogy az új gyarapodás új éra hajnalát hozta a negyvennyolcas pártra. [...] azt hirdette Kossuth, hogy most már a kormányképesség következik, *kormányképes lesz a negyvennyolcas párt*. Vajon az új bajtársaktól várja Kossuth a kormányképesség csoda-íróját, a »szegény állampolgár«-októl, a sanyargatott Apponyiaktól s Károlyi Istvánoktól? Dehogy. Negyvennyolc indul hatvanhét felé. [...] Sietni kell kijelenteni, hogy aminek valamikor a nevét se merte kimondani ortodox negyvennyolcas, abba az új vegyületű negyvennyolcas bele is fog menni. [...] Mert hát vagy leszünk kormányképesek, vagy nem leszünk.”⁵⁸⁵ Azt állítja Ady, s ebben volt is valami, hogy Kossuth Ferenc Apponyi gróffal, aki korábban töltött már be magas állami hivatalt, megkísérli kormányképesé tenni saját pártját, a 48-as függetlenségi pártot, amely évtizedek óta ellenzékben volt.

584 Találkozás - Rakovszkynál. Budapesti Hirlap, 1905. január 25. AEÖPM 6. 13.

585 Uo.

Cikke végén szokása szerint a katolikus Néppártot támadja: „A népies Apponyit ez idő szerint nem lehet megállítani rohanó útjában, s a kormányképes Kossuth sem maradhat buzgóságban Apponyi mögött. Mit lehet várni, mikor a negyvennyolc ennyire beleszeret a hatvanhétbe, s a hatvanhét a negyvennyolcba, és mikor a két szerelmes feltartóztathatatlanul rohan egymáshoz ölelkezni? Hol fognak ezek egymással találkozni? Újra kénytelenek vagyunk kacérkodni a matematikával. Mert az igazságunk is szomorúan matematikai. Félő és gyászos sejtésünk, hogy a perverz vonzástól egymás elébe rohanó 48 és 67 ott fognak találkozni, ahol – Rakovszky óhajtja.”⁵⁸⁶ Az most nem érdekes, hogy a szerelmesek nem érdekből szoktak közeledni, míg Apponyi gróf és a többiek a kormányképesség közös érdeke céljából „rohantak” egymás felé. A lényeg, hogy Ady – jó és helyes fölismerések után is – minden írását a katolikus reakció elítélésére futtatja ki.

A képviselőválasztás azonban megcáfolt szinte mindent, amit Ady leírt. Olyasmi történt, ami 1867 óta soha: a Szabadelvű Párt (azaz a kormánypárt) kisebbségbe került, s győzött az addig ellenzéki koalíció. Adynak újabb megközelítést kellett keresnie, hiszen a Szabadelvű Pártot nem akarta dicsérni tovább, viszont a koalíciót még az addiginál is jobban kellett támadni. Két cikkében is ezt teszi.

Először két héttel a választások után, 1905. február közepén ír – nem éppen elemző – cikket. Azt képzei, hogy föltámad az egyik politikus őse, s megfigyeli az új képviselőházat: „Csodálkozott a tisztas árnny. Új volt neki minden. És új mindenek felett a tüntető kedvű nép, mely felett lebegett. [...] Mi történt a magyar földön? Elsüllyedt, ami volt, minden? A nagy országpalota kapujában íme feltűnik egy büszke úr alakja. Az utca riadalomba tör: éljen! Ki az? Nagycímű férfiú, kamarás, kinek valamikor csupán Bécsben repesett a szíve, s talán ma is a magyar Metternich, kinek az ember bárón vagy kamaráson kezdődik. Majdhogy vállakra nem kapja a tömeg. Ejnye be különös. Jön egy pap, akiről azt mondják, hogy nem bánta valamikor, ha imádságos turini szentünket káromkodó, undok szájak bántják, s aki okvetlenül sokallja azt a kis világosságot, ami a népig már leért. A nép szinte a ruháját csókolja. Jön egy mágnás, azok közül való, kiknek rideg latifundiumai Amerikába kergetik a magyar parasztot, vagy a meg nem értett tanok romboló világába. Szinte csókos szerelemmel üdvözli az utca. Jönnek a legzártabb kaszinó lovagjai, akik fütyültek

s fűtyülnek az ügyvédre, a firkászra, a szatócsra, a latájnerre, [lateinerre] a polgárra, a parasztra, a proletárra. Most hallelujával, éljennel rivalgja körül őket a plebs, mi, ti, ők, a semmik...”⁵⁸⁷ Ady azt sugallja, hogy az új Képviselőházba csak a reakció vezető emberei kerültek, de azt is, hogy a becsapott nép ezeket éljenzi.

Néhány nappal később Ady rátalál önmagára: már csak a Katolikus Néppárt győzelméről ír, ekképpen: „Nem kellett sokáig várni. Különben sem leplezgetik már. [...] Zichy Aladár sem titkolja, az Alkotmány sem: *ami történt országot fölforgatóan, szemeket kápráztatóan, mindaz a néppártnak és a klerikalizmusnak a dicsősége és a győzedelme.* A »Néppárt megfestsztetése« – mondja Zichy Aladár⁵⁸⁸ –, hogy Rakovszky elnöki székre jutott. És Rakovszky már meghatottan készül, hogy »még magasabb polcra emelje a sors.« De az Alkotmány [a néppárti lap] még többet ki mer mondani. Ebből már szóról-szóra idézni kell valamit. Íme: »Örömmel kell látnunk, hogy a néppárt politikája szépen nyomul előre. Mind nagyobb teret hódít, s befolyást szerez nemcsak a népben, de a parlamentben is. [...] Akik bizalmatlankodtak, s vakok voltak – nyílnak meg szemeik. Akik pedig dolgoztak és fáradtak – örüljenek. A diadal [első] útján az első állomáshoz értünk. *A néppárt politikájának igazolása: ez reánk nézve a mai választás tanulsága.*»⁵⁸⁹

Ady megállapításai helytállóak: a magyar választópolgárok a koalíciót, azon belül szép eredménnyel a Katolikus Néppártot juttatták – volna – hatalomba. Csak „volna”, ugyanis a király, megsértve a joghagyományt, nem nevezte ki egyik győztes párt vezetőjét sem miniszterelnökek.

Ady reálsan lát, el kell fogadja a koalíció győzelmét; cikkét azonban ezzel zárja: „A diadal a klerikalizmusé. A néppárti uraké. Pedig ők óvatosak, nagyszerű taktikájúak. Még várni tudnak és akarnak, hogy ériék

587 Károly Gábor közbeszólt. Budapesti Napló, 1905. február 18. AEÖPM 6. 31.

588 Zichy Aladár, zichi és vásonkeői gróf (1864–1937) politikus, miniszter. Zichy Nándor fia. A Katolikus Néppárt vezére, a Károlyi Sándor gróf által vezetett agrár csoport tagja volt. 1893-tól főrendiházi tag. 1896–1901, 1905–18 a Néppárt országgyűlési képviselője. 1903-tól a Néppárt elnöke. 1905-ben az ellenzék vezérő bizottságának tagja. 1906–1910, 1917–1918 a király személye körüli miniszter a Wekerle-kormányban. Részt vett a nagybirtokosok csoportja által indított és a nagygazdák által támogatott szövetkezeti mozgalom irányításában. A Dunántúli Kereskedelmi Fogyasztási Szövetkezet Központjának alapítója, amely két évtizedes működése után egyesült a Hangya Szövetkezettel, amelynek 1925–1934-ig elnöke volt. (MKI.)

589 A lólab. Budapesti Napló, 1905. február 23. AEÖPM 6. 200. Az idézet utolsó mondatát Ady emelte ki dőlt betűvel.

csak tovább a gyümölcs az ő számukra. Mint fog a *becsületes lelkesedés naiv táborában* elhűlni a vér, mikor egyszerre csak diadalordításba tör ki a reakció, a győzelmes taktikájú klerikalizmus!"⁵⁹⁰ Nem lehet megállapítani, hogy a „naiv táborba” kiket számít Ady: az addigi kormánypártot, esetleg a koalíció néppárton kívüli többi pártját; majdnem mindegy, az a lényeg, hogy a reakció győzelmétől félti az összes pártot és Magyarországot. Gróf Zichy Aladárt ugyan nehéz elképzelni, amint „diadalordításba tör ki” – Ady csupán a lejáratus céljából alkalmazza e kifejezést.

1905. február vége felé, amikor kiderült, hogy új politikai erők kerülnek az ország élére (mindenekelőtt a Függetlenségi Párt és a Katolikus Néppárt), Ady helyzete elvileg megnehezedett. De csak elvileg, mivel a király úgy döntött, hogy nem engedi a kormányrúdhhoz a győztes koalíciót különféle követeléseí és céljai miatt (önálló magyar nemzeti bank, magyar katonai vezényszó stb.). Ez Ady számára is új lehetőségeket jelentett, hiszen a király testőrpáncsnoka, báró Fejérváry Géza „miniszterelnök” egy ismert szabadkőművest, Vészi Józsefet, Ady munkaadóját nevezi ki 1905 októberétől a miniszterelnökségi sajtóiroda élére.

Addig azonban még hónapoknak kell eltelnie: egyelőre összeül a képviselőház, természetesen a koalíció többségével. Ady 1905 tavaszán, nyáran és ősz elején több, a szabadkőművességre jellemző témakörben írt cikkeket.

„Minden gondolat vörös zászló”

1905 tavaszától jelennek meg a Budapesti Naplóban azok az írások, amelyek témáíró (a fönmaradt levéltári iratok szerint) akkoriban a szabadkőműves páholyokban rendszeresen szó volt. Adyt ezekben a hónapokban még nem vették körül olyan (szellemi) acélgyűrűvel a szabadkőművesek, mint Nagyváradon, viszont munkaadójával és patrónusával, a szabadkőműves Vészi Józseffel rendszeresen találkozott. Olyannyira, hogy Vészi, aki becsülte Adyt, viszonylag sokszor meghívta a szemmel láthatóan magányos újságíróat vidéki házába, ahol ételt-italt és emberi társaságot kapott.⁵⁹¹ Ady Vészi Margittal bensőséges kapcsó-

590 Uo.

591 Ady 1904. nyár vége, Párizs óta ismerte Vészi két lányát, akik közül Vészi Margittal komolyabb kapcsolata alakult ki. E hölgy később Molnár Ferenc felesége lett rövid időre. Ady és Molnár viszonyára állandó féltékenykedés volt jellemző a Vészi lány

latba került, sokaig leveleztek; ez a hölgy Ady szellemi keresztanyáihoz számítható.

Ady első cikke, amely összefügg a szabadkőművességgel és kapcsolt szellemi, sőt szervezeti részeivel, már 1905 februárjában megjelent. Tulajdonképpen könyvismertetés: a kiadvány, amelynek címét a cikkíró elfelejti lejegyezni, megrendezett viták anyagát tartalmazza, s a szabadkőművesek és baloldali-liberális értelmiségiek által létrehozott Társadalomtudományi Társaság adta ki. E szervezet vezető személyei vagy szabadkőművesek voltak, vagy előbb-utóbb azok lettek, sőt egyes budapesti páholyoktól a társaság rendszeres anyagi támogatást kapott. Így szólt bele a szabadkőművesség a hazai értelmiségi, illetve ideológiai mozgolódásokba. Nem véletlen, hogy Jászi Oszkár és munkatársai a következő években teljesen átveszik és kisajátítják a Társadalomtudományi Társaság vezetését. A könyvet úgy ismerteti Ady, hogy egyértelművé teszi: egyetért a kifejtett radikális gondolatokkal. A cikkben belül megemlíti Mezőfi Vilmost, aki agrárszocialista programmal került a Képviselőházba.

A könyvről ezt foglalja össze: „*Minden gondolat vörös zászló* még akkor is, ha a gondolkodás ellen küldik csatasorba. [...] Olvassuk és földézzük a nagy vitákat. [...] A liberalizmus, konzervativizmus, szocializmus és anarchia. Körülöttük, velük, értük, miattuk, általuk folyik a harc, igazodik az élet ma már minden kultúr társadalomban. Egy a célja mindegyiknek: megadni az emberlénynek a legtöbb és legboldogabb módot az életre. [...] Mikor hallottuk a modern társadalmak nagy jelszavait megzendülni a magyar közéletben s a magyar – parlamentben? Mikor kápráztatta el szemünket a magyar népképviselőházban a nagy tömegekért, a nép-milliókért összezsapott fegyverek kicsiholt gondolatszikraínak fényes szikra-zápóra? [...] Olvasgatunk ebben a könyvben. Geöcze Sarolta,⁵⁹² Gratz Gusztáv,⁵⁹³

miatt. Molnártól való elválása után Vészi Margit egy olasz nemzetiségű, szociológus foglalkozású báró felesége lett. Érdekes helyzet alakult ki, ugyanis a kisebbik Vészi leány Ady egyik legjobb barátjának, Biró Lajosnak lett a felesége. Lásd: KOVALOVSKY III. i. m. 377.

592 Személyéről ezt írja a *Magyar katolikus lexikon*: Geöcze Sarolta (1862–1928) igazgatónő. 1898-tól Budapesten tanított a II. ker. Tanítónőképzőben, majd a VI. ker. Erzsébet Nőiskolában. 1907–1916-ig a II. ker. Tanítónőképző igazgatója. Megszervezte a Magyar Keresztény Munkásnők Országos Egyesületét. (MKL) Geöczéről a *Magyar életrajzi lexikon* osztályharcosan megjegyzi: „A keresztény szocializmus egyik ideológusa. Művelődéspolitikai téren az »egységes nemzeti világnézet és egységes erkölcs« ürügyén retrográd nézeteket vallott.”

593 Gratz Gusztáv (1875–1946) publicista, miniszter, gazdasági és történetíró, az MTA levelező tagja (1941). Kolozsvárott és Bp.-en végezte jogi tanulmányait.

gróf Batthyány Ervin,⁵⁹⁴ Szabó Ervin⁵⁹⁵ húzták föl a sorompót a négy öszszezsapó óriás előtt. Négy más világ ez. Négy kiengesztelhetetlenül külön egyéniség: De mert gondolatokra bízták magukat, milyen magasan tudtak szárnyalni!... A harcosok is, a társadalmi fejlődés irányairól folyt vitának szónokai is, micsoda magasságot képviselnek a magyar közelet pocsolyasúroló témái mellett. [...] Ez a könyv a *forradalmat* hirdeti, mely *jönni fog*. Tegyük bár e könyvet indexre ott, hol ma húszezer hatalomosztalékosnak új húszezerrel való kicserélése a világrengető kérdés, ott, ahol egymillió ember is sok, ha szavaz, mert már ezeknek is hiába festik lelketlenül, megtévesztően, *pirosfehérvöldre* [sic] az oligarcha kastélyablakokat. Veszedelembe van a magyar parlamentarizmus, csakugyan. A mai. Jön, fölkészült ellene az élet, a gondolat, a kultúra, a társadalmi lelkiismeret, a nép-érdek, az igazság.”⁵⁹⁶

Ady e komoly sajtóvisszhangot kapott vitát, amely a Társadalomtudományi Társaságban zajlott le, a forradalom biztos jelének érzi. Itt tér vissza, hosszabb szünet után, a forradalomvárása. Több utalást tesz az új Képviselőházra, ahol szerint hiányzik minden komoly gondolat. A Társadalomtudományi Társaság vitája, nagyon helyesen, azt mutatta meg, hogy

1899-ben a Huszadik Század c. folyóirat és a Társadalomtudományi Társaság egyik létrehozója. Az *utóbbiból* 1906-ban más konzervatív tagokkal együtt kivált. Ekkor alkotmánypárti, majd 1910-től munkapárti képviselő. 1912-től a Gyáriparosok Országos Szövetségének (GYOSZ) ügyvezető igazgatója. 1917. jún. 15-től szept. 16-ig az Esterházy-kormány pénzügyminisztere. Részt vett a breszt-litovszki és a bukaresti béketárgyalások gazdasági tanácskozásaiban. 1918–1919-ben a bécsi ellenforradalmi komité egyik vezetője. 1919. nov. 22-től Magyarország bécsi követe, 1921. jan. 17-től Károly kir. első visszatérési kísérletéig (1921. ápr. 12-ig) a Teleki-kormány külügyminisztere. Részt vett az októberi második királypuccs előkészítésében, ennek megghiúsulása után rövid ideig fogságban volt, majd publicisztikai, történetírói és közgazdasági tevékenységet folytatott. 1924-ben Bleyer Jakabbal együtt megalapította az Ungarlandischer Deutscher Volksbildungs-Vereint (Magyarországi Németek Közművelődési Egyesületét). (MÉL)

594 Batthyány Ervin, gróf (1877–1934) nagybirtokos, az anarchizmus tanainak hirdetője. Cikkei a Huszadik Században és az általa alapított vagy támogatott lapokban: a Társadalmi Forradalomban, a Testvériségben (Szombathely), A Jövőben (Nagyvárad) és a Világszabadságban jelentek meg 1904–1908 között. Bögötei birtokán ún. szabadiskolát létesített, amelyet a hatóság bezárattott. 1910-ben Londonba költözött. (MÉL)

595 Szabó Ervin (Schlesinger Sámuel Ármin, 1877–1918) marxista társadalomtudós, könyvtáros, könyvtárigazgató, munkásmozgalmi figura anarchista beütésekkel. 1917-ben a miniszterelnök, gróf Tisza István meggyilkolását tervezte. (Erről forrásokat lásd itt: RAIFAY: *Politizáló...* i. m. 294., 829. jegyzet.) 1919 áprilisában a kommunista diktatúra kormányzótanácsa róla nevezte el a budapesti közkönyvtárt.

596 *Egy könyv és egy ember*. Nagyváradi Napló, 1905. február 16. AEÖM 6. 29.

Magyarország 19-20. századi történetében a három nagy ideológia (konzervativizmus, liberalizmus, szocializmus) fejt ki szerepét, egymást váltogatva. A 21. század elején élő magyarok kaptak már mindhárom konkrét megvalósulási formáiból. Ezt 1905-ben még nem tudhatták, mégis, elvi síkon jól ráéreztek a három ideológiai-szellemi irányzat meghatározó jelentőségére.

E forradalmat hordozó kiadványhoz kapcsolja Ady a Szegvárról a Képviselőházba jutott Mezőfi Vilmost, aki új szociáldemokrata pártot szervezett: „Nem kell félteni a »romlott nép«-et. Élet van abban s élni akar az. Az egymillió magyar marakodó urai közé a tizenhét millió elküldte Mezőfi Vilmost. *Mezőfi... És Vilmos is.* Óráslegény volt. Újságíró. Járt valószínűleg toloncúton is. Agitált és ébresztgetett. Miként a Társadalomtudományi Társaság lecáfolta a babonát, mintha a magyar intellektus idegen volna a művelt világot áthévítő modern, nagy eszmék táplálásától, úgy tett ő kísérletet, hogy a magyar néplélekbe elhelyezze a legnemzetközibb, legáltalánosabb, legvilágformálóbb tömegeszmet. Jelek ezek, nagyszerű jelek. Már nemcsak a föld belseje dübörög, s *az eszmék lovagjai sem tűnnek el a felhő mögött.*⁵⁹⁷ Kicsoda Mezőfi Vilmos? Mi lesz? Igazi, ortodoxok által is elismert szociáldemokrata-e vagy sem? Majd megvállik. És az sem utolsó jel, hogy az első szocialistának számolnia kellett a magyar éggel s a magyar földdel, melyben szent Jóakinkuccse van valami... Mert a földes kis királyok ezer holdjai közé szorított szegvári magyar igaz magyar, színtiszta magyar, hogy egy kicsit gúnyolódjunk: autentikus paraszt.”⁵⁹⁸

Ady ezt írja a „színtiszta magyarról”: „Mezőfi... És Vilmos is.” Igen, jól érezte: ilyen vezeték- s keresztnévű magyar paraszt a valóságban valószínűleg nem létezik. Mezőfi zsidó volt, sírja a Kozma utcai izraelita temetőben található.⁵⁹⁹ Ady a magyarsághoz tartozásnak új tartalmát nevezi itt meg: színmagyar az, aki fölláztatja a parasztokat, aki szociáldemokrata,

597 Ennek a mondatnak nincs értelme. Adynak 1905 tavaszától több olyan hírlapi cikkével találkozhatunk, amelyeket mintha zavarodott (például alkoholos) állapotában írt volna.

598 Uo.

599 Mezőfiről ezt írja a *Magyar zsidó lexikon*: „hírlapíró és politikus, született Debrecenben 1870. A fővárosban járt kereskedelmi iskolába, de tanulmányait meg kellett szakítania és órásinas lett. Később mint autodidakta tovább tanult, és a szükséges ismeretek megszerzése után hírlapíró lett. Előbb a Magyar Hírlap, majd a Pesti Hírlap, a Szabad Szó és a Függetlenség belső munkatársa volt. [...] Agrárszocialista agitációs munkát is végzett, s 1905-1910-ig a szegvári kerület képviselővé választotta meg. Később kilépett a szociáldemokrata pártból.” Mezőfi 1947-ben halt meg.

aki a Társadalomtudományi Társaság szabadkőműves eszméit képviseli. Ez a nagyváradi Ady Endre hangja.

Még egyszer a fenyegető forradalom: „Tisztelt osztályparlament, főrendi urak, képviselők, nagyállású vagy nagypénzű urak, intellektüellek és *honhazaffyak*, írók, újságírók, művészek, egymással s egymás közt olcsón és nem őszintén marakodók, mi mind, jó lesz vigyázni. Hatalmas árjával fenyeget bennünket az igaz élet. Ma egy könyv jelent meg, s egy Szegvár mozdult meg. De a jövődő beszél hozzánk. Jó lesz közelebb engedni magunkhoz az eszméket és a népet. Európai vulkanikus eszme-erők nyúlnak be minden társadalom életébe. És mi is Európában élünk. A *nagy, közelgő, törvényszerű földindulásra* jó lesz magunkat ellátnunk európai eszmékkel és magyar népszimpátiákkal!”⁶⁰⁰ Az európai eszmék Ady szerint jelen esetben az agrárszocializmust jelentik, ez az a vulkanikus eszmeerő, amely szerinte átalakítja Magyarországot.

Az 1905 körüli években a magyarországi szabadkőműves páholyok egyre többet foglalkoztak az iskolai oktatásba való behatolásukkal. Ennek megfelelően titkos toborzást kezdtek a tanítók és tanárok között. Tanár-egyesületet szerveztek, bizalmas csatornákon pénzbeli támogatást juttattak fővárosi és vidéki szegény tanítóknak, miközben a szabadkőműves páholytag pedagógusok kidolgozták elképzeléseiket az új típusú tanár és az új típusú és tartalmú népiskoláról és középiskoláról. A páholy munkákon keletkezett tömérdek, levéltárban olvasható irat maradt ezekről a kezdeményezésekről. A helyzet odáig fajult, hogy például Győrben szabadkőműves iskolát, kollégiumot szerveztek, s miután a kultuszminiszter betiltotta az egyik, szabadkőművesek által szervezett tanítóegyesületet, a hangsúlyt az évi tanárgyűlésekre helyezték. A szabadkőműves páholyokkal kapcsolatban lévő ún. profán szervezetek is megrendezték az oktatással kapcsolatos előadásait, rendezvényeiket. A fennmaradt szabadkőműves iratokban szemmel látható, hogy körülbelül 1900 után a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy radikális páholyai fokozott figyelmet fordítanak az oktatásügyre.

Ebből a tevékenységből a maga hírlapírói területén Ady is kiveszi részét. 1905. március végétől rendszeresen ír az oktatás szükséges átalakításáról, természetesen szabadkőműves elvek alapján. Persze ő ezt a modernizálás, a haladás és a demokrácia előretörésének nevezi, ide számítva a nacionalizmus és a klerikalizmus elleni harcot.

Úgy látszik, Ady ekkoriban, 1905 tavaszán kerül először személyes kapcsolatba a Társadalomtudományi Társaság egyik-másik vezetőjével, ugyanis rendszeresen ír róluk. Első ilyen cikke 1905. március végén jelenik meg: „A magyar társadalom problémái között alig van jelentősebb, mint a középiskolai nevelés kérdése. A nemzeti értelmiség kérdése ez egyben, s benne van talán-talán minden egyéb, más problémánk. Sok bajunknak, vergődésünknek, nyomorúságunknak vajon nem az az oka, hogy *a magyar iskola rosszul nevel?* A kultúr társadalmak egyre szédültebb röptetésű versenyében helyet kaphat-e mai minőségű értelmiségével a magyar társadalom? Életre, igazi életre, a komplikált, a nehéz életre nevel-e a mai magyar iskola s mindenek fölött a középiskola? Könynyelmű vád az, hogy *nálunk az iskola által a lélekölés és az emberbutítás monstremunkája folyik?* E kérdésekkel foglalkozni kell a leggyorsabban. Mindenkinek. És *teljes dicséret adassék a Társadalomtudományi Társaságnak*, mely egyébként is annyi buzgósággal dolgozik a magyar szociális és kulturális élet mélyítésén, hogy a középiskola-kérdést most nagy apparátussal az egész magyar társadalom elé készül hozni.”⁶⁰¹ Tipikus Ady-cikk: semmi elemzés, kizárólag kíméletlen vádaskodás. A magyar középiskolai oktatást rosszul nevelőnek, lélekölőnek és emberbutítóknak nevezni a legközönségesebb rágalom. Az 1867 utáni kultuszminiszterek, báró Eötvös József, Trefort Ágoston, gróf Csáky Albin, Wlassics Gyula, Berzeviczy Albert a magyar kultúra és oktatásügy komoly építői voltak, Ady szabadkőműves szempontok alapján egyszerűen lebecsüli őket.⁶⁰² Ez azt mutatja, hogy Adynak fogalma sincs a magyar oktatás helyzetéről, viszont népszerűsíteni akarja a Társadalomtudományi Társaságot. A következő években majd innen (is) kerülnek ki legjobb barátai, későbbi szabadkőműves társai.

Tíz nap múlva szélesebb összefüggések közé helyezi a Társadalomtudományi Társaság tevékenységét, még inkább kidomborítva, hogy a magyar közélet minden része negatív, romboló. „Bánatos lesz a szem, ha végigpillant azon a nagy, sivár területen, amelyet magyar közéletnek nevezünk. Mennyi lárma van itt, és mily kevés munka, mennyi frázis, és mily kevés eredmény. Mennyire elől vannak a dologtalanok, az üresek és a hangosak, és mennyire hátul vannak a munkások és a becsületesen

601 *Milyen legyen a középiskola?* Budapesti Napló, 1905. március 29. AEÖPM 6. 208.

602 Ady cikkének megjelenése után is kiváló miniszterei voltak a területnek: gróf Apponyi Albert, gróf Zichy János, Jankovich Béla – hogy csak a legfontosabbakat említsük.

dolgozók. Nézi az ember: a közéletnek ezen a nagy területén hol folyik igazi munka? Munka a *haladásért*, munka a kultúráért, munka az ország jövőjéért. A képviselőházban? Az egyetemen? Tudós társaságokban? Az Akadémián? A sajtóban? Meddő szóharcok, terméketlen kicsinyeskedés, alacsony indulatok felszítása: ez folyik mindenütt. Törvényeket, folyóiratokat, könyveket, újságokat lapoz az ember, és nem lát mást, mint a jelen rövidlátó bámulását, az ostoba aktualitás komolyan vevését, tunyaságot vagy éppen rosszakaratú elterelését az elméknek: a nagy dolgoktól a külsőségek felé.”⁶⁰³

A magyar tudományos és politikai élet negatív ábrázolása azért kell Adynak, hogy utána kidomboríthassa a Társadalomtudományi Társaság nagyságát, tevékenységének jövőbe mutató útját: „Egyetlen oázis a nagy sivatagban: a Társadalomtudományi Társaság. Ami jóakarat, szeretete a jövőnek, világosan látása a mai nyomorúságnak, tudás és akarás van nálunk, az talán mind összegyülekezett itt. Itt munka folyik: elmék megvilágosítása és megtermékenyítése, gondolatok termelése, és mindenesetre itt van készség arra, hogy az igazságot felismerjék, ha kellemes vagy ha kellemetlen. [...] Haladásunknak mégis zsandárja, jövőnknek iránymutatója. *Legújabb akciója: megvilágítani, milyen legyen a középiskola.* És milyen ne legyen. Ami annyit jelent: milyen legyen a jövő társadalma, és milyen ne legyen. Ezzel a kérdéssel foglalkoznia kellene az államnak, az Akadémiának, az egyetemnek, a törvényhozásnak – a Társadalomtudományi Társaság majd elvégzi helyettük. [...] Szociológusok, orvosok, természettudósok, írók mondják el véleményüket a kérdésről, és a vita végén az elmék előtt teljesen kiépítve ott fog állni az ideális műhely: a jövő magyar középiskolája.”⁶⁰⁴ E cikkből derül ki Ady doktriner gondolkodása: az állam, az Országgyűlés, az Akadémia mind semmi, a Társaság majd megcsinálja helyettük. Jellemző, hogy a *döntő kérdést* nem látja: ki és hogyan fogja mindezt megcsinálni? Ugyanis a törvényhozás alkotja az oktatási, népiskolai törvényeket, a kormány betervezésére. Ez bizony azt jelenti, hogy szabadkőműves hatalomátvétel nélkül nem lehetséges beleszólni (legfőlegbb csak a sajtóval, a tanítógyűlésekkel és a szabadkőművesek titokban elvégzett befolyásoló tevékenységével) a társadalom életébe. Mivel ezeket a legnagyobb kérdéseket Ady föl sem teszi, végig sem gondolja, állítható, hogy ilyen témájú írásai propagandacikkek, mint

603 A *jövő műhelye*. Budapesti Napló, 1905. április 9. AEÖPM 6. 211.

604 Uo.

általában a korabeli baloldali sajtó írásai. A komoly megoldás akkor következne be, amikor szabadkőműves páholyok az egész magyar politikai élet gyökeres átalakítását hirdetik meg célkitűzésként: ez nem más, mint a népparlament és népkormány megválasztása, ami viszont az általános, titkos választójoggal valósítható meg a radikális páholyok szerint.⁶⁰⁵ Nem véletlen, hogy Ady, amikor ezt fölismeri, teljes mértékben a legradikálisabb szabadkőművesek mellé áll, maga is páholytag lesz.

„A pápa durcáskodik”

Ady 1905 első háromnegyedében (októbertől a darabontkormány alkalmazzotta lesz) több *antiklerikális* cikket ír. Ez a szabadkőművesség egyik legfontosabb témája. Vezércsillaga itt is a köztársasági, szabadkőműves, szocialista és radikális Franciaország, a követendő mintakép.

1905 tavaszán frissek még franciaországi emlékei, ezért is követi napról-napra a Párizsból érkező információkat. Egy ilyen hírré reagálva írja meg első antiklerikális cikkét, összehasonlítva az ottani és a hazai „kulturharcot”: „Kormányok változhatnak, de Franciaország most már föltartóztathatatlanul halad az állam és egyház teljes szétválasztása felé. Most készült el jelentésével a nagy kérdésben Briand, a francia szocialista politikusok e kitűnősége.⁶⁰⁶ Az állam és egyház viszonyát végigtekinti egész Európában e terjedelmes, hatalmas előterjesztés. Magyarország is szerepel e jelentésben. Briand azt mondja, hogy Magyarország fontos haladást mutat az utolsó tíz esztendőben az állam függetlenítése terén. Természetes, hogy Magyarországot klerikális berendezésű országnak látja Briand is, de kvázi azt a reményt fejezi ki, hogy ez a haladás egyre erősebb lesz. Mi tudjuk, ugye, hogy a kitűnő Briand a mi esetünkben rosszul látott.

605 A hazai szabadkőművesség a *népparlamentet* nem tudta megvalósítani, ehhez kevés volt az ereje. Viszont 1918. október 31-én délelőtt megalakult a *népkormány*: Károlyi Mihály gróf kormánya. Ez volt Magyarország első szabadkőműves kabinetje, amely az országot a teljes vereségbe és összeomlásba vitte, olyan értelemben, hogy meg sem kísérelte megtenni a leginkább ésszerű (a helyzet megmentésére irányuló) katonai és diplomáciai lépéseket.

606 Briand, Aristide (1862–1932) francia szocialista politikus. Hatszor volt francia miniszterelnök, összesen 26-szor töltött be miniszteri tisztséget. A francia baloldali politika jolly jokere. 1901-től a szocialista párt főtitkára, 1904-ben ő az egyik megalapítója a *L'Humanité* című szocialista újságnak.

Dehogysis vagyunk a haladás útján. Mennyire nem vagyunk!”⁶⁰⁷ Ha a szocialista Briand rosszul látott Magyarország esetében, akkor vajon mitől „kitűnőség”? Talán attól, hogy szocialista? Azt mindenesetre láthatjuk, hogy egyes nyugat-európai baloldali politikusok állandóan véleményezik a keleti, közép-európai országokat, beleszólva ezzel belpolitikai életükbe. Az újságíróra jellemző, nem Briand-ra, hogy Ady a hazájának címzett legkisebb elismerést sem fogadja el; ő sokkal kritikusabb még a francia baloldalnál is. Briand különben a hazai baloldali-radikális szabadkőművesek egyik példaképévé válhatott, ugyanis az volt az álláspontja, hogy a francia szocialistáknak együtt kell működniük a radikális-liberálisokkal, többek között az állam és az egyház teljes körű szétválasztása érdekében. Ezt a folyamatot éppen Briand viszi végig, ugyanis egy évvel később, 1906 tavaszán oktatási miniszter lesz; majd Georges Clemenceau első kormányában, 1906–1909 között ismét e tisztséget tölti be.

Ha ismerjük a franciaországi helyzetet, akkor látjuk csak a maga teljes valóságában részben Ady, részben a kialakuló hazai radikális szabadkőművesség nyugati hátterét. Ez adja a példát, onnan lesz mit meríteni a politikai küzdelmekben. Az állam és az egyház szétválasztásának kérdése csak egyike az onnan átültetett céloknak.

Ady ennek az ügynek egy sajátos következményére is reagál, tipikus szabadkőművesi fölfogással. Amikor ugyanis a francia szabadkőműves-szocialista kormány kitiltotta Franciaországból a szerzetesrendeket, a francia női és férfi szerzetesek azokban az országokban próbáltak letelepedni, ahol ténylegesen működött a vallásszabadság – például Magyarországon. Itt iskolákat nyitottak a francia szerzetesek. Ady *Felháborító hír* (átvett) címmel így reagál: „A Magyar Szó e cím alatt hihetetlen és felháborító hírnek jelzi azt az értesülését, hogy Budapesten, a jobb parti részen a *Notre Dame de Sion* francia női szerzetesrend tagjai iskolát nyitottak. Laptársunkat megnyugtathatjuk: Budán, a Lónyai-féle nyaralót csakugyan kibérelték a *Notre Dame de Sion* apácái, ott iskolát nyitottak előkelő családok lányai számára, a tanítás nyelve ebben az iskolában kizárólag francia és német, a tanítók idegenek, magyar oklevelük nincs, és magyarul nem is tudnak. Sőt a *Notre Dame de Sion* hölgyei⁶⁰⁸ nem is az egyedüliek, akik az idegenből idejöttek, és *Magyarországot át akarják*

607 *Magyarország és a francia kultúrharc*. Budapesti Napló, 1905. március 19. AEÖPM 6. 206.

608 Valaki elmondhatta volna Adynak, hogy a zárdákban nem *hölgyek* vannak, hanem sororok, azaz *nővérek*.

alakítani. Vagy húsz helyen tanítanak már Budapesten idegen apácák, idegen nyelven és idegen szellemben. Ha van közöttük magyar is, magyar tanítói oklevéllel, az arra való, hogy legyen kire hivatkozni, ha a hatóságok az oly kellemetlen iskolai törvények betartását akarnák követelni. Sőt a vidéken is buzgón állítgatnak fel iskolákat idegen apácák. Legutóbb Szombathelyen *Szent Domonkos leányai*⁶⁰⁹ nyitottak iskolát. A Magyar Szó értesülése tehát lehet felháborító, de nem hihetetlen. Ellenkezőleg: alapos és megbízható. A Notre Dame de Sion csakugyan itt van. Sőt nincs is egyedül. És nemsokára itt lesznek vele együtt Franciaország összes szerzetesrendjei. Itt – úgy érzik – övük a jövő. És igazuk lehet.”⁶¹⁰

Nos, nem tudjuk pontosan, tudta-e a harcias antimilitarista Ady, hogy annak idején, 1843-ban milyen céllal is alapították a Notre Dame de Sion női szerzetesrendet Franciaországban. Nyilván nem volt erről információja (csak a francia baloldalt ismerte, azt is Léda „asszony” fordításában), mivel ha tudta volna, esetleg megérti, miért is éppen Magyarországra jöttek e francia nővérek. A *Magyar katolikus lexikon* ezt mondja a rendről: „női szerzetes kongregáció. 1843: Párizsban alapította a Ratisbonne testvérpár a zsidók térítésére. 1874: nyertek pápai jóváhagyást. Szabályzatuk az ágostonos regulát követi. Kezdetben csak leányneveléssel foglalkoztak, később fiúkat is befogadtak. Karitatív munkát is folytatnak. A kórusra kötelezett nővérek örökimádást végeznek. 1980: 150 házban 1340 nővér; 2002: 99 házban 656 nővér élt. Magyarországon 2 házuk volt. Budapesten a VI. Andrássy út 117. alatt hitújoncokkal, nyelvtanfolyammal és titkár-nőképzéssel foglalkoztak; a XII. Miasszonyunk u. 1. alatt a Notre Dame de Sion Római Katolikus Leánygimnáziumot vezették.” A nővérek tehát a zsidókat akarták kereszténnyé tenni, valószínűleg nem ütéssel-veréssel, gonoszságokkal. E célnak Franciaországban komoly megalapozottsága volt, ám a Magyar Királyságban a népesség összlétszámában kifejezve sokkal nagyobb volt a zsidók és izraeliták arányszáma (öt százalék körüli), tehát itt még indokoltabb volt a francia nővérek tevékenysége.

Annak ellenére, hogy Ady halála utáni időkről szól, mégis idézzük tovább a *Magyar katolikus lexikont*: „1944: budai zárdájukban 110 zsidó talált menedéket. A Gestapo fölfedezte őket, de a nővéreknek sikerült

609 *Szent Domonkos leányai*: helyesen Árpád-házi Boldog Margitról nevezett domonkos nővérek, „tanító női szerzetes kongregáció. 1867-ben Kőszegen alapította Anselmi Tamás OP tartfőnök leánynevelő intézetek fenntartására (óvodák, elemi, polgári és középiskolák, anyaházak). 1910-ben öt rendházban 90 nővér élt. (MKL)

610 *Felháborító hír*. Budapesti Napló, 1905. február 23. AEÖPM 6. 201.

mindannyiukat átmenteni részben a Szent Szív Társaság zugligeti házába, részben magánlakásokba. 1948: egy vonatszerelvénnel Nyugatra települtek.” Úgy tűnik – persze csak akkor, ha a „népet elbutító”⁶¹¹ katolikus egyház lexikona nem torzít –, hogy e szerzet kimondottan hasznos, humanitárius tevékenységet folytatott.

A Domonkos-rendi kongregáció pedig magyar szerzet, s kimondottan leányiskolákat tartott fön. Megállapítható, hogy Ady (szokása szerint) nem nézett a dolgok mélyére, hanem a Nagyváradon magába szívott szabdkörműves elvek gépies alkalmazásával mindent támadott, ami magyar vagy francia – és keresztény.

Ady antiklerikális cikkeinek megírásában szinte soha nem tart szünetet. 1905 júliusában, amikor szabdkörműves és radikális barátai Párizsban, Velencében és egyéb helyeken mulatják drága idejüket,⁶¹² megírja *A pápa durcáskodik* című cikkét, amelyben pontosan megjósolja, sőt megokolja a pápaság és a katolikus egyház történelmi bukását. Vagy csak a vágyait írja le egy hosszú, átmulatott éjjel után?

„Párizsban ma még talán sokan szeretik az Egyházat s ama Petrus nevezetű zsidó halászsember utódát, kire az Egyház mint kőre építették. De a Forradalmat még többen szeretik Párizsban, s a szaturnáliákat [vad dorbézolásokat] is szeretik legalábbis úgy, mint például a nagybőjti pén-tekeket. *Vatikáni Pius* sehogy sem akarja megtanulni az esztelen gallusok lélektanát. Ezer bocsánat: lagúna-lelke van őszentségének. Egyszerű lélek Krisztus földi helytartója, s meghatóan emberi és őszinte kedély. Most például azt üzeni a köztársaságnak: *ha te ütöd az én zsidómat, én is ütöm a te zsidódat*. Az idén péntekre esik júliusnak nevezetes tizennegyedik napja, omlás napja a Bastille-nak s ujjongó ünnepe a Forradalomnak. A francia püspökök kéri őszentségét, függessze föl e napon a pénteki böjtöt. Vatikáni Pius összeráncolja a homlokát: nem. Hogy is ne? A köztársaság a Forradalom nevében böjtre szorítja az Egyházat? Akkor az Egyház megböjtöt ró a Forradalomra. Így gondolja őszentsége.”⁶¹³ E sorok írója volt

611 A „népet elbutító” kifejezést a radikális szabdkörműves páholyokban, például Nagyváradon is rendszeresen használták.

612 Az Adyval kapcsolatos visszaemlékezések számtalanszor leírják, hogy melyik barátja mikor melyik világvárosban vagy üdülőhelyen nyaralt, telet. Részletek itt most nem fontosak, de egy ilyen típusú összegző társadalomtörténeti, társadalomszociológiai szempontból érdekes tanulságokat adna a nyugaton üdülő, tanuló, dolgozó, áruklódó baloldali értelmiség szokásairól.

613 *A pápa durcáskodik*. Budapesti Napló, 1905. július 13. AEÖPM 6. 130.

franciák között július 14-én, a nagy szabadkőműves francia forradalom évfordulóján: szaturnália nem volt, csak megemlékezés. Ady azért köti össze a nagy szabadkőműves forradalom évfordulóját a böjttel, hogy szembeállíthassa a két tényezőt, s ezzel is lejárassa a pápát. Tévedés van a dologban: a normális francia katolikusok tudják, hogy a nagy forradalmat ateisták, radikális gyilkosok és szabadkőművesek „rendezték” (sőt e három kategória gyakran illett egyszerre ugyanazon személyre), s majd e katolikusok önmagukban eldöntik, mitévők lesznek a böjttel kapcsolatban. Adyt egyedül a francia katolikusok meggyőződése nem érdekli, rá akar mutatni, hogy a pápa „durcáskodik”, azaz szembeszáll az egész francia nemzettel.

Meg is jósolja a pápaság és az egyház végét: „Pius pápa valósággal sietteti az új Forradalmat, mely egy kicsit bátortalan. A gallusok pogány életkedve már félig kimarta, alásüllyesztette a petruszi sziklának Gallián fekvő tömbjét. [...] Az új pogányok egyfelől, az új nazarénusok, a szocialisták másfelől vívják az Egyházat. Még az ünnepeit is el akarják venni. Pius pápa fogja magát, s nekiront minden franciák ünnepének.”⁶¹⁴ Kik is az „új pogányok”? Ugyanazok, akik addig voltak: a szabadkőműves francia nagypáholyok és az általuk adott kormányok. Már 1905 januárjában írt egyik cikkében is megmagyarázza, kik ezek az új pogányok, csak akkor nem így nevezi őket. Amikor 1905. januárban megbukott a Combes-kormány, Ady ezt írta: „A francia válság titka: először is a Combes-nál is radikálisabbak elégedetlensége, másodszor pedig némely radikálisok Jaures-gyűlése. A szélső szocialisták és szélső radikálisok egy csoportja nem tartotta elég bátornak Combes-ot a *Róma ellen folyó harcban*, s elég gyorsnak és erősnek a régóta vajúdó nagy szociális reformoknak keresztülhajtásában.”⁶¹⁵ Ha így, együttesen elemezzük Ady antiklerikális cikkeit, érhetjük meg teljes mélységében antiklerikalizmusának szélsőséges radikalizmusát. Jászi Oszkár és elvtársai ezért (is) tartják alkalmasnak a Martinovics páholybeli tagságra.

Ady valóban szélsőséges, keresztényellenes fölfogását mutatja az a cikke is, amelyet 1905 augusztusában az orosz–japán háború kapcsán ír. Adynak minden európai eseményről a gazdag, harácsoló papok jutnak eszébe. Ennek nála személyes, sőt lelki okai lehetnek, amelyek valószínűleg a nagyváradi elzárására, pénzbüntetésére, az *Egy kis séta* című cik-

614 Uo.

615 *Combes bukása*. Budapesti Napló, 1905. január 19. AEÖPM 6. 10.

kének következményeire mennek vissza: „Az orosz monostorokban nagy a rettegés. [...] Azt írja nekem egy kedves orosz legény, orvos Moszkvában, kivel messze Nyugaton barátkoztam össze: csodák fognak történni. [...] Szent András vagy valamelyik orosz szent, itt vagy ott, megjelent. Égi írást olvastak az emberek Moszkvában. A kazáni szent szűz végigsétált a szentpétervári piacon. Valami efféle lesz a hír. Csoda fog történni, és a csoda azért fog történni, hogy *vegyék el a monostorok pénzét*. Mert pénz már csak a zárdákban, templomokban találtathatik. Azt beszélik, hogy tizenötezerszáz több millió kincs pihen az orosz monostorokban. Isten dicsőségére, mióta csak Bizánc a keresztény istennel megismertette az orosz szlávokat, egyre gyűlt a kincs. Ha Komura és Witte nem tudnak békét csinálni, a papok pénzén folyik a szent háború – tovább. Nagy a rettegés az orosz monostorokban. De – kérde az én orosz barátom – nincs igazuk vajon azoknak, kik a papokat utálják mindenek fölé? Lám, ha messze Keleten *tovább ömlik a legdrágább nedű, az embervér, a papoknak lehet köszönni.*”⁶¹⁶

Ady egyház, vallás és papság elleni cikkeinek elemzését lezárni ugyan nem tudjuk; következő kötetünkben folytatjuk. Azt a kérdést azonban már ennyi ismeret alapján is föltehetjük, hogy Ady miért érzett olthatatlan gyűlöletet és megvetést az egyházak (főleg a katolikus egyház), a vallások és a papság ellen? Ha ennek a kiváltó okát keressük, kézenfekvő a válasz: alapvetően a nagyváradi szabadkőművesek (zsidók és reformátusok) nevelték belé az ellenérzéseket. Ám tovább kell lépünk a kérdezéssel, hogy megértsük azt a lényegét, amelyet maga Ady annak tartott. Ez pedig nem más, mint hogy Magyarországot féltette a katolikus egyház és papjainak befolyásától. Emlékezhetünk a Prohászka elleni támadásaira: bármit tett a pap, minden rossznak, gonosznak és elítélendőnek, a magyarságra és az országra veszedelmesnek ítéltetett Ady cikkeiben. A kérdés másik fele: miért támadta az egyházakon túlmenően magát a keresztény vallást? A válasz összetett. Alapvetően a miatt, mert azt gondolta, hogy a vallások általában sötétségben tartják az embereket; az iskolai valláserkölcsei oktatással „elbutítják” a gyermekeket; másrészt meg volt győződve róla, hogy az általa sajátosan értelmezett modernség, haladás legnagyobb gátja a vallásos hit és az egyházhoz tartozás. Ezek pedig – levéltári iratok tízezeivel dokumentált – szabadkőműves elvek.

616 *Jegyzetek a napról. I. rész: A papok pénze.* Budapesti Napló, 1905. augusztus 17. AEÖPM 6. 158.

„A galíciai söpredék nem elsőrendű emberanyag...”

Ady különös kapcsolatban volt a magyarországi zsidósággal. Sokszor, sokat írt róluk, és mindig, mindenütt védte őket – kivéve, amikor ki akart törni a kelepcéből, amelybe barátai és barátnői által jutott. A Budapesti Naplónál is jórészt zsidó emberek közé került, tehát neki, a kereszténynek mindenképpen szembe kellett néznie e helyzettel.

Budapestre való hazatérése után zsidó témájú írásaival azonnal bekapcsolódott a sajtó különféle vitáiba. Első cikkét a kárpátaljai és galíciai zsidók között működő „katonaszabadításról” írta. A dolognak az a lényege, hogy ottani zsidó családoknál a megszületett fiúgyermeknek lánynevet adtak, abból a célból, hogy felnőve ne hívják majd sorozásra, ne vigyék el katonának. Ady elemzi a kialakult helyzetet, és tiszta szabadkőműves megoldást ajánl: a *kötelező állami népoktatást*.

„Mert Naftali az Naftália és Naftália az Naftali. [...] Hát ki vágyik a császáz kenyérére? Népies magyar írók, avagy igazabban szólván: népieskedők, úgy festették s festik a magyar legényt, hogy az belehal az untauglichba.⁶¹⁷ Hát megesis ez is. Sok csodabogara van a jó istennek. De viszont Mikszáth Kálmánnak van egy bájos novellája Mariskáról, Mariska bizony éppen annyi joggal Mariska, mint Naftália Naftália. Mariska: magyar paraszt (masculini generis), talán Mihály volt ő igazán. De egy kis anyakönyvi igazítás, és Mihálynak nem kellett októbernek első napján bemasírozni. Hát igazán a galíciai izraeliták találták ki a nőneműsítést? Avagy csak éppen ezek a kaftános, vézna, semmi fiúk hiányoznak a k.u.k. regimentekből?⁶¹⁸ És sötétségben-élők nincsenek más részén az országnak, csak Galícia felé? Üssük-e agyon a nazarénusokat, mert nem akarnak fegyvert fogni? De viszont a babona és a bűn csak a kaftánok táján ismerős? A havasok oláh népe, csupa munkás és magyar kultúra persze? Dél-Magyarországon pedig sohse hallottak uzsorásokról úgy-e? A büntető bírónak nincs-e másutt dolguk? Csak a sadagorai⁶¹⁹ és a máramarosszigeti rabbik és kollegáik olyan papok,

617 *Untauglich*: alkalmatlan (német, minősítés a sorozásnál).

618 *K. u. k. Regiment*: császári és királyi ezred.

619 *Sadagora*: galíciai, jelenleg ukrainai település. Igen sok zsidó élt ott és környékén, ezért „zsidó Vatikánnak” is nevezték. Napjainkban is működik a *Sadagora Association* New Yorkban.

akik nem állanak természettani alapon?”⁶²⁰ Adynak teljesen igaza van, amikor azt mondja, hogy Galíciában vagy Magyarországon nemcsak a zsidók által lakott részekben, hanem máshol, más nemzetiség között is vannak kulturáltságbeli hiányosságok.

Vannak azonban különbségek is, amelyeket ő szándékoltan összeszo, a nazarénusok ugyanis nem anyakönyvi csalással (azaz bűncselekménnyel) „intézik” a távolmaradásukat a hadseregtől, hanem nyíltan megmondják, hogy vallásuk miatt nem hajlandók fegyvert fogni. Kár, hogy Ady nem mondja ki: az egyik becsstelen és törvénytelen – a másik becsületes álláspont. Arról az erkölcsi szemponttól sem beszél, hogy ha egy (bármely) népcsoport élvezi adott állam védelmét, sőt részt vehet a gazdasági életben, azaz meggazdagodhat, eltarthatja a családját – akkor erkölcsi kötelessége lenne az adott ország esetleges fegyveres védelmében is részt vállalnia. A Mikszáthra való hivatkozás komolytalan: a magyar közgondolkodásban, főleg az akkori magyar faluban a leányok és persze családjuk előtt is fontos, pozitív szempont, alkalmanként előfeltétel volt az, hogy a legény katonaviselt legyen. Ady a lehető legrosszabbul védi a védhetetlent. Ha ehhez hozzászámítjuk a Polónyi Géza által 1911 áprilisában a képviselőházban elmondott beszédet, amelyben a volt igazságügyi miniszter kifejti, hogy e területeken, valamint Budapesten a „galiciánerek” egyik tevékenysége az üzletszerű hamis tanúzás: akkor meg kell állapítanunk, hogy az Ady által védett társaság (vallásfelekezet-től és nemzetiségtől függetlenül) a jogállam működésének folytatólagos megcsúfolását és akadályozását végezte.

Maga Ady is látja, hogy olyasmit oltalmaz, ami védhetetlen, ezért meglepő mondattal folytatja: „Maradjunk a felvidéki katonaszabadításnál. Új dolog-e az, hogy a galíciai sőpredék nem első rendű emberanyag? Özönlésükre, ha jól tudjuk, dr. Mezei Ferenc⁶²¹ figyelmeztette a magyar társadalmat. Kik vívják ellenük a legmagyarabb; legcivilizátoribb harcot, mint az intelligens magyar zsidók? Bigottságukat, magyartalanságukat,

620 *Naftali – Naftália*. Budapesti Napló, 1905. március 8. AEÖPM 6. 44.

621 Személyéről ezt írja a *Magyar zsidó lexikon*: Mezey Ferenc (1860–1927) ügyvéd, tanulmányait a budapesti egyetemen végezte. A Budapesten működő Chevra Kadisa titkára 1889-től. A (zsidó) Szentegylet alelnöke. 1902-ben nevezte ki a kultuszminiszter az Országos (Zsidó) Iroda titkárává, majd alelnökévé. 1905 óta a Ferencz József Országos Rabbiképző elnöke, az 1916-ban megnyílt magyar zsidó múzeum egyik alapítója.

vadságukat, piskosságukat ante Egan⁶²² látták már, s panaszkodtak éppen a magyar zsidók, a zsidó vallású magyarok, kik sejtették is talán, hogy a Jehova-közösség már elég lesz arra, hogy a gyűlölködés identifikáljon [azonosítson]. Még csak az anyakönyv-hamisítást, a katonaszabadítást is zsidó magyarok jegyezték le először. Olvasom például Wolfner Pál egy írását. Novellászerű írás, rajz a határszéli világból. Néhány hónappal ezelőtt jelent meg egy heti lapban. Járási orvosnak kerül le a rutén vidékre a fiatal Grün doktor. Mint az »Elnémult harangok« kálvinista papja, ő is a világosságot és a magyarságot akarja e sötét országban terjeszteni. A kaftánosok összeesküsznek ellene, a hitehagyott ellen, mert nem akarja az anyakönyvet úgy kiigazítani, hogy a Wolf Zélig fia – leány. Ők ezt nem tudják bűnnek látni, mert nem tanították meg erre őket. Ismertem erdélyi oláh legényeket, kik húsz éves korukban nem tudták, mire való a pénz. Hiszen az egész világon nincs talán olyan lelki sötétség, mint e szép ország egyes helyein. De nem csak a kaftánosok között, kikről jól írja Wolfner Pál: »Messze – Budapesten – olykor szóba kerül az ő dolguk is, és ilyenkor támadnak ellenségeik és védelmezőik egyaránt. De ellenségek és védelmezők a kaftános embereknek csak a vallását látják, azért támadják, azért oltalmazták őket. Azt, hogy *babonában, tudatlanságban elmaradt, sötét fanatizmusban tartott néppel van dolguk*, ilyenkor alig jut eszükbe.« Oh mások között sincs másképpen.”⁶²³

Adynak teljesen igaza van: a galiciánerek és a kárpátaljai kazárok törvénytelen és embertelen tevékenységéről szóló híradásokról éppen a hazai társadalomba már beágyazódott zsidók tudósítottak talán először. Ez azt mutatja, hogy a normális viszonyok között élő, becsületes zsidók el akarták kerülni azt a helyzetet, amelyben esetleg ők is valamiféle

622 Egán Ede (1851–1901) agrárszakember, a kormány ruszinokat megsegítő hegyvidéki (kárpátaljai) akciójának vezetője. A kárpátaljai zsidó kiskereskedők (a kazárok) ruszinokat nyomorba taszító tevékenysége (uzsorázás, mérgező hamis szesz árusítása) ellen állami hitelszövetkezetek és áruaktárak létesítésével lépett fel. A kazár kocsmárosok többször megfenyegették őt és környezetét, budapesti izraelita hírlapírók lejáratókampányt indítottak ellene – majd ismeretlen tettesek meggyilkolták. (A helyenként botrányosan hamisító *Magyar életrajzi lexikon* ezt írja Egánról: „1897-től mint a hegyvidéki kirendeltség min. biztosa a kisparaszti gazdaságok bizonyos mértékű megsegítését kezdeményezte, de antiszemita politikát folytatott, és fellépett a *Kárpát-Ukrajnában* [sic!] élő zsidók gazdasági korlátozásainak követelésével is. Az akció »kultúrális« programjával a *kárpátukránok* elmagyarosítását kívánta elérni, amivel az *akciót eredménytelenségre ítélte.*”) Egánról és a hegyvidéki akcióról a legutóbbi áttekintő írás: Botlik József: *Egán Ede rejtélyes halála*. In: Nagy Magyarország, 2013/1. szám.

623 Uo.

általános gyűlölet céltáblájává válhatnak, éppen a bűnöző elemek miatt. Tevékenységük helyes és érthető. Ez igaz, de nem változtat a tevékenység jogi és erkölcsi megítélésén. Ady Wolfner Pál⁶²⁴ egyik írásából idéz, ezzel bizonyítva, hogy egy zsidó nemzetiségű író is elítéli a katonaszabadítást. Wolfner Pál később Farkas Pál lett, Tisza István gróf és a magyarok érdekei mellé állt a Nemzeti Munkapárt országgyűlési képviselőjeként is.

Írása végén Ady megadja a gyógymódot is a katonaszabadítás miatt kirobbant sajtóbotrányra: „Más itt a panacea [gyógyszer]. [...] *Magyarság és világhosság* mindenféle honi sötétség (rabbinusos, plébánusos, tiszteletes, pópás, demagógos, kuruzslós és a többi) ellen. Ez még magyarabbul: *kötelező állami népoktatás*. Ezt halljuk, mert ez kell. [...] Tessék elhinni: a Wolf Zéligék kérdése is súlyos kérdés; de talán mégsem minden bajunknak a kaftán és Naftali-Naftália meg a katonaszabadítás az oka. Vigyünk *magyarságot, kultúrát és módot az életre* a legsötétebb Zemplénbe, Máramarosba, Biharba, Krassó-Szörénybe, Szilágyba, Árvába és annyi sok helyre. *Mód csak egy van: kötelező, általános állami népoktatás*. Tetszik? Nekünk igen. És minket ettől nem tántoríthatnak el *semmilyen vallású* csodarabbik.”⁶²⁵

Furcsa gyógymódot javasol Ady. Az elmaradott ruszinoknak, zsidóknak, románoknak, délszlávoknak magyar tanítási nyelvű, kötelező, állami népiskolát? Ha ezt Apponyi gróf mondaná, a legnagyobb sovínisztának neveznék – mint ahogy jó két évvel később, a Lex Apponyi népiskolai törvénycsomag megszavazása után meg is teszik, szerte Európában. (Az Apponyi gróf elleni európai lejárató harc zászlóvivője egyébként Ady nagy kedvence, Björnson.) Ady azonban ekkor a budapesti szabadkőműves páholyokban oly sokszor követelt, *kizárólagosan* állami népiskolát javasolja, ebben nem a tanítási nyelv, hanem az állami iskolafőnntartás a lényeg: ezzel akarják ugyanis a szabadkőművesek meggyöngyíteni az egyházakat. Ady a szabadkőművesek véleményét mondja, s azzal nem számol, hogy a magyar tannyelvű népiskolához mit szólnának a nem magyarok.

624 Wolfner Pál később magyarosított: Farkas Pál (1878–1921). A *Magyar zsidó lexikon* ezt írja személyéről: „Egyetemi tanulmányait budapesti egyetemen végezte, itt az Egyetemi Kör elnöke s az Egyetemi Lapok szerkesztője, majd az Ügyvédjelöltek Országos Egyesületének első elnöke lett. Egyik megalapítója volt a Magyar Társadalomtudományi Egyesületnek, melynek főtitkára volt. [...] 1910-ben a Petőfi Társaság tagja és országgyűlési képviselő lett.” Érdemes elolvasni Farkas Pál képviselőházban elmondott beszédeit: mindegyikben a magyar érdeket védi.

625 AEÖPM 6. 44.

Björnson, aki majd Apponyit megkritizálja az összes nagy világlapban, vajon mit mondott volna Ady álláspontjára?

Figyelemmel kell lennünk még egy tényezőre: Ady cikke utolsó mondatában furcsa módon használja a zsidó csodarabbi kifejezést. Így fogalmaz: „semmilyen vallású csodarabbik”. Ez azt jelenti, hogy minden vallás papját elítéli, aki a zsidók csodarabbijához hasonlóan működik.

Ady másik írása, amit bemutatunk, sajátos izraelita látószögből vizsgálja a korabeli antiszemitizmust. Volt akkoriban egy ember, aki a mózesi törvények alapján javasolta, hogy azokat a zsidókat, akik szociáldemokraták, távolítsák el az izraelita hitközségből: „Főtiszteletű Baksay Sándor úr, az én főpásztorom, tudná megmondani, dívik-e még nálunk, kálvinistáknál, az eklézsia-követés? Ha dívik, tessék eklézsia-követéssel sújtani a *református szociáldemokratákat*. Az istenteleneket. Mert nem szabad a zsidók mögött maradnunk. És Solymosi Márton úr már *Mózes törvényei alapján kéri az erkölcsileg tisztátalan szociáldemokrata zsidók kiközösítését minden jámbor zsidó hitközségből*. A katolikusoknak nincs szükségük külön eljárásra. A lelki üdvösségét eljátszotta már a niceai zsinat előtt is minden szabados ember. Hát még a tridenti zsinat óta.”⁶²⁶ Ady, mint mindig, homályosan fogalmaz, ám valószínűleg ez a bizonyos Solymosi így akarta elejét venni az antiszemitizmusnak. A politikai jobboldal ugyanis azt állította, hogy a társadalmat fölforgatni akaró szociáldemokraták között feltűnően sok a zsidó. Ez valóban így volt, Solymosi persze nem tudhatta, hogy a szabadkőművesek között is (hatványozottan) ez a helyzet.

Adyt egyedül a tények nem érdekelték, mivel így reagált Solymosi valóban furcsa javaslatára: „De szép dolog volna, ha most jönnének sorba. Unitusok, [görögkatolikusok] unitáriusok, nemegyesültek, [ortodoxok] nazarénusok, az egyetlen élő magyar szombatos, baptisták és anabaptisták. És kijelentenék, hogy ők kizárják szent vallásuk kötelékéből a hit-sorsos szociáldemokratákat. [...] Egyébként pedig Solymosi úr ne féltse az antiszemitizmustól a zsidókat. Az antiszemitizmus ugyanaz, amiről Husz János, a nagyszerű János, sóhajtozott, Sancta Simplicitas [Szent Egyszerűség]. És *Solymosi úr antiszemita*. Eklézsia-követés mint fegyver az eszme ellen? Hát Weltner Jakab meg fog javulni, ha kizárják a hitközségből? És Csizmadia Sándor siet eklézsia-követésre? Milyen tartósak a régi babonák. Luthert kiátkozták az egyházból, s azt várták, hogy ebbe

626 *Jegyzetek a napról. I. rész: Eklézsia-követés.* Budapesti Napló, 1905. szeptember 30. AEÖPM 6. 187.

belepusztul. És akkor már hol jart Luther? Mindenhez közelebb, mint az egyházhoz..."⁶²⁷ Adynak teljesen igaza van: sem a szociáldemokrata párt egyik vezetőjén, Weltner Jakabon, sem a Népszava „proletár költőjén”, Csizmadián már nem segíthetett volna senki és semmi. Adynak ez az írása azt mutatja, hogy ő a zsidóságra vonatkozó minden, akár legapróbb hírt is figyelt, s mindenre reagált, úgy, hogy még a legjobb szándékot is antiszemitanak tartotta.

Írását abból a célból mutattuk be, hogy láthatóvá váljék a baloldali értelmiségiek furcsa gondolkodása, amely szerint minden antiszemitizmus, ami nem dicséri a zsidóságot. Végezetül kontrollként, ellentétpárként bemutatjuk Ady egyik olyan írását, amelyben a négerekről (akik nem zsidók) igen csúnyán nyilatkozik: „Mister Alexander, a budapesti néger kolónia egyik bonvivánja, kószált valahol. Talán az Andrásy úton. Észrevett egy asszonyt, aki sétált az ura karján. Alexander úrnak tetszett az asszony. Odalépett, és szó nélkül megcsípte. Az asszonyt tudniillik. A karján. És kellemesen vigyorgott hozzá Alexander úr. Az asszony sikoltott. A férj fölemelte a botját. Alexander úr dühbe jött. Egyik kezével kést, a másikkal revolvert rántott elő. A fehér asszony és az ura majd megjárták. Úgy-e, hogy könnyű megérteni Amerika népét? A yankeenek nem az orra kényes. A yankee meglehetősen elrúgta magától az európai csacsiságokat. A *néger szagát* elbírná a yankee. És mégis olajban főzne meg minden feketét Amerika népe. Úgy-e, egy kicsit meg lehet ezt érteni? Van ugyan egy néger szociológus, ki azt hirdeti, hogy az ő fajtájáé a jövő. Mi, fehérek lejártuk magunkat. Ők lesznek a kultúra előbbre vivői, Athén életének folytatói. Ők, a négerek, kik még Budapesten csak ősbudavári⁶²⁸ néznivalók, de Berlinben már számosak. Londonban is, Párizsban is. Amerikában pedig úgy *szaporodnak, mint a patkányok*. Éhesek és lebírhatatlanok. Frakkot vesznek föl esténként, és Haitiban, Domingóban Arisztidesz, Demoszthenesz, Szolon, Lykurgos és Szokratesz neveket hordanak. Mister Alexander is azért viseli e klasszikus nevet, mert Macedóniai Fülöp fiával tart lelki rokonságot. Ilyenek ők.”⁶²⁹

A „néger szaga” kifejezést, valamint hogy meg lehet érteni a jenket, hogy „olajban főznék a feketéket”, s hogy „szaporodnak, mint a patká-

627 Uo.

628 *Ősbudavár*: korabeli zenés étterem, mulató.

629 *Mister Alexander esetéből*. Budapesti Napló, 1905. augusztus 3. AEÖPM 6. 148.

nyok”: iskoláinkban ezeket nem tanítják a kisebbségek barátjáról, Ady Endréről. Nem azt mondja, hogy az Ósbudavár zenésze kulturálatlan, hanem általánosít. Ez bizony klasszikus rasszizmus.

Ez még nem minden, a fajgyűlölet folytatódik: „Arról lehet beszélni, hogy Amerika jogosan bűnhődik. Állatokként hurcolta be ez emberformájú lényeket. Most lakoljon. De még Amerika sem érdemli meg, hogy a Schoelcher-féle álhumanizmus béketűrésével tűrje ezt a lehetetlen sisera-hadat. Ezek sok ezeréves mélységekből jönnek. Berontanak a mi fájdalmasan, évezredek alatt szerzett kis kényelmünkbe, belemorognak a beszédünkbe, *belépiskítanak* nemcsak a szalonunkba, de sajátos, törvényes lelkiéletünk szentélyébe. Még a vérünkbe is. Hát nem *helyesen gyűlöl* Amerika? Alexander úr mutatvány Ósbudavárában, ahol pumákat és lajhárokat is mutogathatnának esetleg. Kékvókot [cakewalkot] táncol, dörög, tapsol, s lehet, hogy fehér nők is mosolyognak reá. Sőt lehet, hogy ő kis primitív pszichéjébe olyan tanulságokat szedett Ósbudavárában, hogy elszedheti a pénzünket, az asszonyunkat. Lelőhet vagy leszúrhat bennünket. Annál rosszabb. A medvét is mutogathatják. De csak láncon. A medve nem csupán épületes dolgokat látna Ósbudavárban. De ha a medvét láncon tartják, miért élvezzen Alexander úr annyi szabadságot és jogot, mint Rudyard Kipling vagy Anatole France?”⁶³⁰

Látható, hogy a különféle kisebbségek kapcsán olyannyira óvatosan, sőt demokratikusan fogalmazó Ady megharagudott egy fekete emberre, s lelkében és agyában nem volt semmiféle gát, amely általánosító szitkozódását meggátolta volna.

A „fölszabadult Ázsia”, avagy a „piros-fehér-zöld örület”

Miután Ady Párizsból és a játékkaszinókból hazatért az Ugarra, a Magyar Királyságba, sokat írt franciákról, zsidókról – csak dicsérő, szép, pozitív tartalmakat. Nagyon durván beszélt a négerekről. Hát a magyarokról? E nép esetében kettős a mérce: csak jókat írt az *igazi* (haladó) magyarokról (Jászi Oszkár és társai) s szinte csak rosszat a gonosz, klerikális, reakciós, nacionalista magyarokról. Úgy tűnik, Adynak nem volt

630 Uo.

víziója vagy akárcsak a legegyszerűbb egységes elképzelése sem saját nemzetéről. Így nevelték szellemi keresztpái: csak a nemzet egyik vagy másik részét volt képes nézni. Más szóval fogalmazva: nem látott semmiféle közös (legkisebb) nevezőt sem a különféle vallású és politikai nézetű személyek és csoportok között. S mivel szinte kizárólag szélsőségesen fogalmazta meg mondanivalóit, ezért gyakorta megalapozatlan túlzásokba esett.

Ennek bemutatására idézünk 1905 júliusában írt egyik cikkéből, amely egykori, nagyváradi szabadkőműves tulajdonú lapjában, a Szabadságban jelent meg: „Nagyon őszinte legyek? E kis írás ötletét voltaképpen magánügy adta. A Tiszántúl⁶³¹ fogta magát, s kitüntető megszólalásával annak, hogy én Nagyváradon vagyok, gorombán kicsúfolja egy szégyen kis versemet, mely csakugyan úgy van írva, mintha nem Lampérth Géza⁶³² írta volna.”⁶³³ Ady, már-már beteges, sajnálatra méltó hiúsága miatt mindig akkor közölte legdurvább írásait, ha őt magát megsértették. E cikkében is ezt teszi, hiszen így folytatja: „a cudar politika rajta ül minenen. Az irodalmon is. És Veigelsberg Leót⁶³⁴ megkövezték bár, bizony kultúrválságot jelent a mi magyar politikai felfordulásunk. Leesnek az európai szépség-flastromok mongol arcunkról, s miközben Ibsen nemzetével hasonlítgatjuk magunkat össze, szállítjuk Európának és a szellemi élet-

631 *Tiszántúl*: a nagyváradi római katolikus püspökség konzervatív hírlapja.

632 Lampérth Géza (1873–1934) költő, író. A bp.-i egyetemen jogot végzett. Ezután egy évig a bonyhádi Perczel családnál nevelő, majd Bp.-re költözött. 1898-tól 1922-ig az Országos Levéltár, 1922-től 1923-ig, nyugalomba vonulásáig a nemzetgyűlés könyvtárának munkatársa. 1905-től a Petőfi Társaság tagja, 1926-tól főtájkára volt. „A hivatalos ízlést követő hazafias verseket, elbeszéléseket, regényeket, drámákat, történeti és ifjúsági műveket, részben irodalomtörténeti tanulmányokat is írt.” (MÉL)

633 *Egy kis ügy és egy nagy ügy*. Szabadság, 1905. július 2. AEÖPM 6. 121.

634 Veigelsberg Leo (1846–1907) újságíró, Ignótus édesapja. Morvaországból bevándorolt, német nyelvű család. A kiegyezés után német nyelvű budapesti (egy ideig prágai) hírlapokba ír cikkeket, később a Pester Lloyd főszerkesztője. Párba hívta a közismerten zsidó- és magyargyűlölő Karl Lueger bécsi polgármestert, aki azt mondta: „zsidót szabad sérteni, de nem kötelező vele párbajozni.” Adatainkat egy Alex Emed haifai, izraeli orvos által jegyzett emlékező cikkből vesszük, aki ezt is írja Veigelsberg Leó és a Pester Lloyd kapcsán: „A lap szelleme magyar nemzeti irányzatú volt, fő feladatát abban látta, hogy minél jobb hírt vigyen külföldre a Magyarországon történetekről. Az újság rendkívül elterjedt, népszerű lap volt, s napi két kiadásban jelent meg.” Veigelsberg 1907. október 31-én a szerkesztőségben főbe lőtte magát. Lásd: Emed, Alex: *Veigelsberg Leó, a német nyelvű publicisztika egyik legkiválóbb képviselője*. Elérhető a világhálón itt: mazihihsz.hu.

nek Papp Zoltán⁶³⁵ urat és társait. Jó, jó. Nincs ám messze az idő, mikor Bartha Miklós szabja meg, ki írhat újságba. Talán Rátkay László⁶³⁶ lesz a dalrendőrfőnök, s Gracza György⁶³⁷ igazítja a történetírást. A győzedelmes politika az úr. A múlt hetekben Zichy Géza gróf úr zenedarabjáról a koalíció megállapította, hogy remekmű. Kossuth Ferenc ezt levélben adta ki. Ezután már így lesz.⁶³⁸ Ady itt frontálisan megtámadja a parlamenti többséggel rendelkező koalíciót, s kijelenti, hogy valamiféle szellemi diktatúra alakul Magyarországon. Be is mutatja, példákkal élve, milyen lesz ez a rendszer: „Nos, most már duguljanak be minden nyugtalan vénák. Kiss József írjon helyretyutyos [sic] verseket. Bródy Sándor csatlakozzék a Pósa-asztalhoz. A ki meg nem javul, s meg nem hígul, az hazaáruló. A koalíció nevében alkudjuk le a lelkünket, legyünk pósalajosok,⁶³⁹ vagy nem tudom én mik. Mindenesetre ne emelkedjék magasabbra a magyar lélek, mint amilyen magasra Pozsgay Miklós⁶⁴⁰ tud köpni.”⁶⁴¹ Ady minden más költőt lenézett, és féltékeny indulattal figyelte működésüket; Pósa esetében is erről van szó. Pozsgay Miklós akkoriban ismert függetlenségi párti képviselő volt, Ady többször is említi, milyen nagyot tudott köpni. Valamiért Ady számára fontos volt ez a tény.⁶⁴²

Cikke lényegét azonban a következő mondatokkal veti papírra: „Ez a koalíciós levegő. Az új világ. Az inkvizítori. A fölszabadult Ázsia. Mikor

635 Papp Zoltán 1901-től függetlenségi párti országgyűlési képviselő. A parlamenti almanach leírja, hogy 1903-tól az obstrukció egyik vezetője; már 1889-ben országos ifjúsági mozgalmat szervezett a véderőtörvény megszavazása ellen.

636 Rátkay László (1853–1933) ügyvéd, 1896-tól 1911-ig függetlenségi párti országgyűlési képviselő. Számos dal és népszínmű fűződik a nevéhez.

637 Gracza György (1856–1908) hírlapíró, történész. Fő műve: *Az 1848-49-iki magyar szabadságharc története I–V.* (Bp., 1894–1898).

638 Uo.

639 Pósa Lajos (1850–1914) költő, író. Benedek Elekkel együtt megindította az első irodalmi értékű gyermeklapot *Én Újságom* címmel, és annak szerkesztője volt. 1892-ben beválasztották a Petőfi Társaságba. Számos verskötetet és több mint 50 kötetnyi gyermekverse jelent meg. Több száz versét megzenésítették. Műveit számos idegen nyelvre lefordították. (MÉL)

640 Pozsgay Miklós akkoriban országgyűlési képviselő; 1901–1906 között a keceli kerületet képviseli, Kossuth Ferenc függetlenségi pártjának tagja. STURM Albert (szerk.): *Országgyűlési Almanach 1901–1906. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól.* Bp., 1901, Pesti Tudósító. 343.

641 AEÖPM 6. 121.

642 Újabb téma, amelynek kutatására talán még pályázati pénzeket is el lehetne nyerni az adófizetők pénzéből. (R. E.)

jámbor versek is nyugtalanítják a nyugtalansághoz nem szokott, műveletlen idegrendszerüket. [...] A szellemi életre is reáféküszenek – a kanászok. Mikor aztán Björnson lapja, a párizsi Courrier Européen *figyelmezteti Magyarországot, hogy a művelt Nyugat nem elégszik meg avval, ha neki a magyar faj a piros-fehér-zöld örületen kívül egyebet nem szállít*, a Budapesti Hírlapék méltatlankodva zokognak, Pozsgay Miklós búsan köp, a Tiszántúl pápai áldást kér, Móricz Palya két literrel több homoki vinkót iszik, s a koalíciós Hunnia általában lázong.” Ady ezzel megkezdi a baloldali értelmiségieknek azt a fajta viselkedését, amelynek egyik eleme, hogy a „Nyugat”, jelen esetben a Nobel-díjas norvég író soron következő, magyarság elleni kirohanását fenntartás nélkül elfogadja, s idehaza ostorként használja mindazok felé, akikkel nem ért egyet. Pozsgay köpését talán hagyjuk, a Tiszántúlt is, s a debreceni hírlapíró Móricz Palyát is. Náluk fontosabb ez a rész: „a Budapesti Hírlapék méltatlankodva zokognak”. A Budapesti Hírlap tulajdonos-főszerkesztője ugyanis az a Rákosi Jenő, aki Adynak kereseti lehetőséget és (Fedák Sári közbenjárására) ajánlóleveleket adott Párizsba. S íme, a hálás Ady maró gúnnyal illeti Rákosi Jenőt. Ettől kezdve kapcsolatuk, egyértelműen Ady indítására, egyre rosszabbá válik. A Budapesti Hírlap különben a Budapesti Naplónak komoly konkurenciája volt, s míg Vészi József szabadkőműves volt, Rákosi Jenő nem. Ady szemmel láthatóan helyezkedik.

Megkérdelhetnénk, Ady miért nem reflektál másképpen Björnson igazságtalan mondatára („a magyar faj nem ad többet Európa számára, csak a piros-fehér-zöld örületet”). Ady leírhatná, hogy a nagy elődjének tartott Petőfi Sándor őrnagy úr, József Bem altábornagy-kegyelmes úr oldalán annakidején mintha példát mutatott volna Európának a távoli, erdélyi Héjjasfalva és Fejéregyháza közötti kukoricásban („Európa csendes, ujra csendes, / Elzúgtak forradalmi...”). Hol volt akkor Európa? Ady azonban nem kérdez, kizárólag azt a lehetőséget látja, hogy a norvég író kétségkívül igazságtalan szavaival a koalíciós, vélt ellenségei arcába üthet.

Itt kell elemeznünk Ady egyik leghíresebbnek tartott írását, melynek címe: *A nacionalizmus alkonya*. Azt állítja, hogy bár még létezik a nacionalizmus Európában, de megkezdődött az elmúlása, s helyébe lép a hazafiság, a patriotizmus. Kivéve természetesen Magyarországon. Íme:

„Nem is kell, hogy Matuzsálem legyen valaki: megérhet egy gyönyörű földi dolgot, egy öröndetes elmúlást. Öregnek csúfolt, de egyre ifjodó Európánk lehessen végre egy utálatos lidércet a melléről: a nacionalizmust. Lidércnek mondjuk, de több, mint lidérc. Egyik boldogtalansága az emberiségnek. Valami csodálatos élősdű növénye az emberi kultúrának,

mely gyökereit mélyre eresztí hihedt bagolyvárak földjén. [...] Mennyi történelmi gazság történt már általa. Népek összeuszítása, világosság-oltás, szabadságtiprás. Csoda, hogy addig eljutott az emberiség, ameddig eljutott. Beszédés, hatalmas jelek most azt hirdetik, hogy itt a leszámolás ideje. Ahol csak nem frázis a *haladás*, ott már mindenütt erős marokkal készül a lelkében világosulni kezdő nép, hogy az emberiség herbáriumából kitépje ezt a mérges, élősdű növényt. *A nacionalizmus: a dühödű hazafiság*. De még az sem. A patrióta nevet ugyan sokszor kompromitálták már, de még mindig szentebb fogalom köpenye, hogysem a nacionalizmust földhesse. A nacionalizmus nem hazafiság. A hazafiság valami olyan sine qua non-ja az embernek és a társadalomnak, hogy még fogalommal sem kell sűríteni s szót sem keresni hozzá. A közös kultúrában s közös társadalmi munkában álló, *becsületes, munkásemberek mind azok*. Hazafiak, ha úgy tetszik. Aki *ellensége a haladásnak*, a jobbra törésnek, az emberi szellem feltétlen szabadságának, hazaáruló, ha örökösen nem tesz is egyebet, mint a nemzeti himnusz éneklő.⁶⁴³

Azokban a mondataiban, melyekben elítéli a nacionalizmust, maradtalanul igaz van. Viszont – mint oly sok írásában – itt sem oknyomozó, ügyet sem vet arra, hogy legalább minimális mértékben megvilágítsa a nacionalizmus kialakulását, annak okait. Ady által nem ismert, közhelyszerű tény, hogy a nacionalizmus nemzetrészeket volt képes összekapcsolni idegen behatolás és a nemzeti értékek és érdekek elvételének szándéka vagy megvalósítása esetében. Az is tény, hogy a történelmi nacionalizmus a 19. század végi és 20. század elejei Európában inkább csak a nemzetek, illetve nemzetek értelmiségije közötti gyűlölködéssé vált. Úgy tűnik, Ady ez utóbbiról akar beszélni.

Ezúttal is leönti mondanivalóját a „demokráciaöntettel” és a „haladásöntettel”, valamint belekeveri a proletárrömantikát, amelyeknek vajmi kevés közül van az emberi lélekhez és érzelmekhez. Ady azonban, jó demokrataként, a becsületes munkásembereket hozza fel példaként. Nos, a korabeli Európában egyáltalán nem a becsületes munkások, főleg nem a szociáldemokraták képviselték az – Ady által a nacionalizmus fogalmának helyére ültetett – patriotizmust. A munkás a kapitalizmus terméke, az ő számára általában nem tényező a nacionalizmus és a patriotizmus. Főleg nem az a munkásmozgalom-történetben, a szocialista és szociál-

643 *A nacionalizmus alkony*. Budapesti Napló, 1905. április 8. AEÖPM 6. 65. A cikk aláírása: (A.)

demokrata pártok politikai célrendszerében. Ott (helyesen) a jobb megélhetést célzó követelések, valamint (nagyon helytelenül) az osztályharc az alkotó tényezők. Ady azzal, hogy behozza tárgyalásába az egyébként valóban becsületes munkásokat, ismét csak félreviszi a téma tárgyalását.

Fontos, hogy Ady milyen konkrét tényezőknek tulajdonítja a nacionalizmus bukását. Megmondja: „Egy ősi ámitás leleplezése előtt áll a világ. Nem véletlenség az, hogy Pobjedonoszcev lezuhan a főprokuratori trónról, s a harmadik francia köztársaság, mint egy óriás, tapos el ugyancsak most egy, a nacionalizmusra spekuláló, összeesküvő, bonapartista hangyabolyt. És a dolgozó Németország ugyancsak most és most is újra kijelenti, hogy a dühödt hazafiság nevében nem kapható cézári örületek támogatására. Ugyancsak most figyelmezteti népét egy nagy író, Björnstjerne Björnson, hogy a nacionalista apostolok által ne téríttesse el magát az igazi haladástól, a kultúr fejlődéstől. Tele van nagyszerű jelekkel a világ. A nacionalizmus alkonyán vagyunk.”⁶⁴⁴

Ady négy jelet lát. Az egyik a megszállottan pánorosz Pobjedonoszcev hatalmának megrendülése. Ez teljesen érdektelen a nacionalizmus meggyöngyülése szempontjából, ugyanis az egyik pánszláv személyiség helyére mindjárt kettő másik lépett. A második a franciaországi bonapartista csoport „eltaposása”: ez az éppen hatalmon lévő radikális-szabadjkömüves kormány hatalomféltő tevékenysége, semmi köze sincs a nacionalizmusnak akár csak a csökkentéséhez is. A harmadik a *dolgozó* Németország: azaz a nagy szociáldemokrata párt valamivel (Ady, sajnos, nem írja meg, mivel) nem értett egyet. Ennek semmi köze a nacionalizmus megszűnéséhez, gondoljunk csak a német szociáldemokraták 1914. évi döntéseire a háború és hazájuk támogatása kapcsán. S végül a negyedik jel, hogy Björnson norvég író figyelmezteti népét, hogy ne legyen nacionalista a svéd hatalommal szemben. Nos, ha egy nép el akarja érni a függetlenségét, ebben támadhatatlan eszköze a nacionalizmus. Adynak egyetlen komoly, számottevő érve sincs állítása bizonyítására. Ebben a témakörben nem lehet „váteszi kinyilvánításokkal” komoly eredményt elérni, valamit bebizonyítani.

S még egy apróság: Európa 1905 utáni története éppen *az ellenkezőjét bizonyítja* Ady állításának. Valamit ő is érezhetett ebből, mert így fejezi be írását: „A népek kezdenek látni, s ha Európát itt-ott néha elfogja egy-egy nacionalista rángatózás, ez vitus-tánc. Az elmúlás ellen rúgkapál a

nacionalizmus. Talán már nemsokára nem lesz szégyen igazi hazafinak lenni sehol a világon. Még Oroszországban is megindult a leszámolás. *Meddig késik még – nálunk?*⁶⁴⁵ Utolsó mondatával egyértelművé teszi, hogy Magyarországon dűl szinte egyedül már csak a nacionalizmus. Torz, helytelen meglátás: hiszen éppen ő írt sok cikket még Párizsban a francia–német viszonyra jellemző hatalmas sovinszta indulatokról. Ennek ellenére, ha kell: gróf Apponyi Albert és gróf Tisza István Európa legnagyobb sovinsztái? Ez hitványnak nevezhető rágalom. A nacionalizmussal kapcsolatban a vágyait – s nem a tényeket és a tényleges európai folyamatokat – fogalmazta meg.

1905 e hónapjaiban Ady más cikkeiben is érinti a magyarságot. Néha meglepően lebecsülő módon. Ezek közül csak egyetlen rövid példát hozunk. 1905 augusztusában ezt írja: „Valahol kongresszusra gyülekeztek össze Ázsia diákjai, hinduk, kínaiak, annamiak, japániak, afgánok, koreaiak, malájok, perzsák. És ki tudná őket fölsorolni. Ázsia ifjai mindenekelőtt azt deklarálták, hogy a História egyik legnagyobb stációjához érkezett. Négyezer év után ismét Ázsia veszi át az emberiség vezetését. Egyik szónok így fejezte ezt ki: – A megfordított perzsa–görög harc változtatja meg most a világ arculatát. A japániak – az athéniaiak. Egy pillanat alatt kiosztották a szerepeket. A japániak az új athéniaiak. Kína az új római birodalom. A hinduk lesznek a világ új angolai. Minden ázsiai náció kapott egy európai szerepet a diákgyűlésen. Az *aino* diákok azonban nagyon megharagudtak. Ő nekik az jutott, hogy ők lesznek Ázsia magyarjai. Elkeseredetten otthagyták a kongresszust.”⁶⁴⁶ Ady fantáziából írta cikkét, Aino nem más, mint a finn népi eposz, a Kalevala női alakja, Joukahainen szép leánytestvére. A finnek ugyebár nem kimondottan ázsiai nép. Nem is ez a lényeg, hanem az, hogy Ady valamilyen lelki oknál fogva *rosszat akart írni a saját nemzetéről*. Mondanivalója az, hogy a magyar olyan hírhedten értéktelen nemzet, hogy még egy sohasem hallott nevű ázsiai nép sem vállalhatja fel őket.

Ady itt már klasszikus baloldali értelmiségiként áll előttünk.

645 Uo.

646 *Nagyon furcsa esetek. I. rész: Ázsia diákjai.* Budapesti Napló, 1905. augusztus 15. AEÖPM 6. 157. A cikk aláírása: A.

UTÓSZÓ

Könyvünkben megvizsgáltuk Ady Endre életének, szellemi tevékenységének 1899–1905 közötti szakaszát. Zömmel a hírlapi cikkeit és leveleit mutattuk be; ebben az időszakban témánk szempontjából jelentős verset nem írt. Kiderült, hogy Ady a nagyváradi, majd a budapesti szabadkőművesek szellemi holdudvarába, sőt fogságába került, s e tény rányomta bélyegét munkálkodásának mindegyik részére. E nehéz folyamat egyik fő oka az, hogy Ady személyiségében nem alakult ki *erkölcsi tartópillér*, amely meg tudta volna óvni őt a vele történetektől.

A következő kötetben megvizsgáljuk Ady tevékenységét és írásait a darabontkormány idején; szellemi és magánéleti válságainak következményeit, fölvetélét a Martinovics szabadkőműves páholyba. Bemutatjuk ezt megelőző kitörési szándékait abból a nehéz szellemi acélgyűrűből, amelybe őt beleszorították (versek és *A duk-duk affér*). Elemezzük szabadkőművesi tevékenységét, személyének és írásainak tudatos felhasználását a szabadkőműves radikális, magyarellenes célrendszer népszerűsítésében, mindenekelőtt a keresztény magyar nemzetállam ellenében. Bemutatjuk a családi életében bekövetkező változások szellemi hatásait verseire, de elemezzük magyarellenes politikai verseit is. Megvizsgáljuk szerepét a szabadkőművesek által törvénytelenül szervezett radikális politikai párthban (Országos Polgári Radikális Párt, elnöke Jászi Oszkár).

Hosszabb fejezetekben tárgyaljuk Ady és a zsidóság mély kapcsolatainak összefüggéseit, természetesen a kevésbé ismert *Korrobori* című írást is elemezve. Szembenézünk azzal az újabban ismét divattá váló állásponttal, amely szerint Adyból a nagyváradi és budapesti zsidók csináltak nagy művészt, egyáltalán: a magyarok csak akkor képesek nagyot, világszínvonalú művet létrehozni, ha ebben zsidók támogatják őket.

Következő könyvünkben megvizsgáljuk a reformátusok és a szabadkőművesség nem túl szívderítő kapcsolatrendszerét: arra a kérdésre keresünk választ, hogy az első világháború előtt miért léptek be szabadkőműves páholyokba a hazai reformátusság vezető személyiségei.

Ady Endre életének s életművének részletes vizsgálata során nem ismerünk tabutémát: kérdéseinket föltesszük, s konzervatív történészként, legjobb tudásunk és lelkiismeretünk szerint meg is válaszoljuk. Amiatt is meg kell ezt tennünk, hogy a Trianon előtti magyar történelmet minél

teljesebben föltérképezhessük, megismerjük a trianoni vereség és veszteség *okait* és *okozóit*. Ez nélkülözhetetlen ahhoz, hogy valamikor *a trianoni szétdaraboltság megszüntethető* legyen.

BIBLIOGRÁFIA

Könyvek

- *Ady Endre Összes Prózaí Műve*. CD-ROM. Arcanum Adatbázis Kft., 1999. (AEÖPM) A CD-ROM alapjául az *Ady Endre összes prózaí műveí* című tizenegy kötetes kiadás (Akadémiai Kiadó, 1955–1982) szolgált.
- ADY Lajos: *Ady Endre*. Bp., 1923, Amicus.
- ADY Lajosné: *Az ismeretlen Ady. Akiről az érmindszenti levelesláda beszél*. Bp., é. n. [1942–1943], Béta Irodalmi Rt.
- ANTAL Sándor: *Ady és Várad*. Bp., 2004, Madách Irodalmi Társaság.
- BARTHA Miklós: *Kazár földön*. Útinapló. Kolozsvár, 1901.
- BENEDEK István: *Ady Endre szerelmei és házassága*. Bp., 1991, Szenci Molnár Társaság.
- CZEIZEL Endre, dr.: *A magyar költőgénuszok sorsa*. Bp., 2012, Gale-nus.
- DÓCZI Jenő – FÖLDESSY Gyula (szerk.): *Ady-Múzeum*. II. köt. Bp., é. n., Athenaeum.
- FABRO Henrik, dr. – UJLAKI József, dr.: *Sturm-féle országgyűlési almanach 1905–1910*. Bp., 1905.
- FABRO Henrik, dr. – UJLAKI József, dr.: *Sturm-féle országgyűlési almanach 1906–1911*. Bp., 1906.
- HATVANY Lajos: *Ady. Cikkek, emlékezések, levelek*. Bp., 1974, Szépiro-dalmi.
- HEGEDŰS Nándor: *Ady Endre nagyváradi napjai*. Bp., 1957, MTA Iroda-lomtudományi Intézet.
- HEGYI Katalin – VITÁLYOS László (szerk.): *Ady Endre levelezése*. II. köt. (1908–1909). Bp., 2001, Akadémiai–Argumentum.
- ITÓKA: *Ady Párizsban*. A bevezető tanulmányt írta, válogatta és jegy-zetekkel ellátta: ROBOTOS Imre. Bukarest, 1977, Kriterion.
- KOVALOVSKY Miklós (gyűjtötte, sajtó alá rendezte és magyarázatokkal kiegészítette): *Emlékezések Ady Endréről*. I. köt. Bp., 1961. Akadé-miai Kiadó – Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete.
- KOVALOVSKY Miklós (gyűjtötte, sajtó alá rendezte és magyarázatokkal kiegészítette): *Emlékezések Ady Endréről*. III. köt. Bp., 1987, Akadémiai Kiadó – Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete.

- KÓBÁNYAI János (válogatta, szerkesztette és az utószót írta): *Egy keresztvetés története. Zsidó történetek*. Bp., 2006, Múlt és Jövő.
- LITVÁN György: *Jászi Oszkár*. Bp., 2003, Osiris.
- MAKKAJ Sándor: *Magyar fa sorsa. A vádlott Ady költészete*. Bp., 1927. Online kiadás (MEK).
- MÓZES Teréz: *Várad zsidók*. Nagyvárad, 1995, Literator.
- PÉTER I. Zoltán: *Ady Endre regényes életrajza Nagyváradon*. Bp., 2007, Noran.
- PÉTER I. Zoltán – TÓTH János: *Egy kis séta. Ady Endre sajtópere és börtönnapjai*. Bp., 2012, Noran Libro.
- RAFFAY Ernő: *Harcoló szabadkőművesség. Küzdelem a katolikus egyház ellen*. Bp., 2011, Kárpátia Stúdió.
- RAFFAY Ernő: *Politizáló szabadkőművesség. Jászi Oszkár és a Martino-vics páholy államellenes tevékenysége 1906–1912*. Bp., 2012, Kárpátia Stúdió.
- RAFFAY Ernő: *Szabadkőművesek Trianon előtt*. Bp., 2010, Kárpátia Stúdió.
- RÉVAI József: *Ady*. Bp., 1965, Kossuth.
- SAS Péter (gyűjtötte, összeállította, szerkesztette és az utószót írta): *Jelek és csodák. Ady Endre és Erdély*. Bp., 2008, Noran.
- STURM Albert (szerk.): *Országgyűlési Almanach 1901–1906. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól*. Bp., 1901, Pesti Tudósító.
- VÁRADI Péter Pál – LÖWEY Lilla: *Erdély. Székelyföld. Gyimesek vidéke, a gyimesi csángók*. Veszprém, 2009, Péterpál.
- VARGA E. Árpád (összeáll.): *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. II. köt. Csíkszereda, 1998, Pro-Print. Elektronikus változat (KIA Könyvtár, kia.hu).
- VEZÉR Erzsébet: *Ady Endre élete és pályája*. 2. kiadás. Bp., 1977, Gondolat.
- VITÁLYOS László (sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta): *Ady Endre levelezése*. I. köt. (1895–1907). Neumann Kht., 2000. (AEL 1.) Online kiadás (MEK).
- VITÁLYOS László (sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta): *Ady Endre levelezése*. III. köt. (1910–1911). Bp., 2009, Akadémiai–Argumentum. (AEL 3.)
- VITÁLYOS László: *Ady-Léda-Csinszka. Visszaemlékezések és levelek a költő életrajzához*. Bp., 1977, MTA.

Magyar Országos Levéltár

- A László király páholy iratai (OL P 1083)

Cikkek

- BOTLIK József: *Egán Ede rejtélyes halála*. In: Nagy Magyarország, 2013/1. szám.
- BOTLIK József: *Román terrorista merénylet Debrecenben*. In: Nagy Magyarország, 2010/3. szám.
- GEROE, Susan: *Oradea. An Introduction to its Jewish History*. (Elérhető itt: tikvah.ro.)
- KUPÁN Árpád: *Berkovits Ferenc, az igazság és a humanizmus bajnoka*. In: Várad, 2010/1. szám.
- KUPÁN Árpád: *Nagyvárad első hivatásos újságírója – Iványi Ödön születésének 150. évfordulójára*. In: Várad, 2004/5. szám.
- MAREC, Jacques: *Maurice Berteaux, Député et Ministre de la Guerre (1852–1911)*. In: Bulletin des Amis du vieux Saint-Germain, 2005, No 42.
- PÉTER I. Zoltán: *Kortesúton Szatmárnémetiben*. In: Várad, 2012/11. szám.
- RAFFAY Ernő: *Gróf Tisza István meggyilkolása*. In: Trianoni Szemle, 2010/1. szám.
- REJTŐ István: *A Budapesti Napló és a „hiréli” rovat*. In: Magyar Könyvszemle, 1963/1–2. szám.
- TOLNAI Gábor: *Ady Endre kiadatlan cikke a hazai szabadkőművességről*. In: Nagyvilág, 1947/6. szám.

NÉVMUTATÓ

- Áchim L. András 231
 Adorján Emil 24, 38
 Ady Lajos 37, 38, 59, 65, 72, 103,
 169, 177, 214, 225, 236
 Ady Lőrinc 155
 Altmann Jakab 25
 Andrásy Gyula, gróf 74, 231
 André, Louis 114, 211, 212
 Antal Sándor 20
 Apponyi Albert, gróf 47, 164, 180,
 230, 231, 242-245, 252, 263,
 264, 272
 Arany János 16
 Aufricht Mór 25

 Bach Nándor 25
 Baksay Sándor 264
 Bánffy Dezső, báró 91-94, 100,
 165, 231, 232
 Bartha Miklós 48, 68, 101, 122-
 124, 151, 268
 Bary József 37
 Batthyány Ervin, gróf 249
 Bebel, August 190, 192
 Belopotoczky Kálmán 142
 Benedek István 160-162, 170, 172-
 174, 176, 184, 185
 Benedek János 96
 Berkovits Ferenc 21, 25, 31, 54,
 67, 132
 Berteaux, Henri Maurice 209, 210,
 212
 Berzeviczy Albert 252
 Biró Lajos 15, 29, 32, 38, 46-49,
 135, 169, 188, 189, 222, 226,
 233, 236, 238, 248
 Björnson, Björnsterne 47, 48, 263,
 264, 269, 271
 Bognár Sándor 177
 Bokányi Dezső 71, 99, 100, 125
 Boross Jenő 138
 Bölöni György 156, 157
 Breitner Janka (Fehér Dezsőné)
 39, 40, 174-177
 Brenner József lásd Csáth Géza
 Briand, Aristide 254, 255
 Bródy Sándor 90, 102, 134-136,
 189, 207, 268
 Brunetiere, Ferdinand 192, 200,
 201
 Brüll Adél (Diósiné, Léda) 7, 12,
 13, 40, 42, 44, 49, 87, 128, 135,
 157, 160, 163, 167-177, 181, 187,
 188, 194, 196, 213, 221, 223,
 234-236, 238, 240, 256
 Brüll Berta 135, 167, 174, 234-238
 Brüll Lipót 170, 171
 Brüll Sámuel 170
 Bunyitay Vince 143
 Busch Dávid 25

 Clemenceau, Georges 198, 255
 Combes, Émile 112-114, 198, 204,
 258
 Czeizel Endre 154, 155, 157-159,
 174
 Czirbusz Géza 117-120

 Csák Máté 89
 Csáky Albin, gróf 252

- Csáth Géza (Brenner József) 73,
225, 226
Csizmadia Sándor 264
- Dániel Gábor 229
Deák Ferenc 74, 76, 107
Dencs János 109
Dénes Zsófia 173
Dési Géza 21, 22, 32, 38, 39, 54,
55, 80, 104, 140, 143, 144, 146-
148, 150, 151, 153
Diósi Ödön (Dodó) 163, 174, 187,
223, 235, 239
Diósi Ödönné lásd Brüll Adél
Dobó István 44
Dóczy Jenő 19
Dutka Ákos 238
- Edelmann Menyhért 32, 64, 65,
156
Egán Ede 262
Ehrenfeld Adolf 55
Ember Géza 144
Eötvös József, báró 252
Erdős Renée 90, 91
- Farkas Pál 262, 263
Fassie Pál 145, 151, 152
Fazekas Ármin 162
Fedák Sári 269
Fehér Dezső 35, 38-42, 44, 49-51,
72, 79, 162
Fehér Dezsőné lásd Breitner Janka
Fejérváry Géza, báró 96, 221, 232,
247
Ferdinánd, I. 175, 176
Ferencz Ferdinánd 89
Ferencz József, I. 58, 59, 96, 228,
230, 231, 261
- Földessy Gyula 19
Fraknói Vilmos 142, 150
Frankó Endre 140, 142
Friedlander Sámuel 25
Friedmann Erzsébet 19
Friedmann Sándor 33
Fuchs Mór 25
- Gallovích Jenő 174
Garami Ernő 232
Geőcze Sarolta 248
Geroe, Susan 23-25, 32, 34
Gerő Ármin 25, 102, 143
Gesztési Ödön 29
Goda Géza 224
Gracza György 268
Gratz Gusztáv 248
Grósz Menyhért 20, 23, 32, 54, 55,
67, 72, 135
Guttman József 25
- Halász Lajos 13, 29, 37, 38, 40-44,
46, 54, 56, 136, 138, 139, 144,
151, 162, 169, 176, 177, 238
Hamza Géza 123, 124
Haraucourt, Edmond 207, 208
Hatvany Lajos, báró 8, 116, 155,
160, 178-186
Hegedűs Gyula 225, 226
Hegedűs Nándor 14, 15, 19, 25,
28, 29, 35, 39-41, 45, 46, 49, 79,
116, 135, 137-139, 143, 150, 151,
160, 161, 163
Hegyesi Márton 29, 46, 49
Heller Ede 25
Heltai Jenő 136, 189, 206, 207
Herczeg Ferenc 166, 218
Hlatky Endre 11-16
Hochstraten, Jakob von 205

Ignotus lásd Veigelsberg Hugó
Incze Lajos 25
Itóka lásd Marchişiu, Otilia

Jakab Dezső 25

Jankovich Béla 252

Jászi Oszkár 11, 23, 27, 43, 54, 60,
61, 65, 75, 78, 79, 81, 90, 91, 93,
94, 100, 103, 111, 112, 117, 166,
167, 218, 223, 248, 258, 266,
273

Jaures, Jean 192, 198, 200, 258

Jósika Sámuel, báró 107

József, II. 112

Justh Gyula 231

Kabos Ede 225

Kalocsi Eszter 167

Karácsonyi Aladár 152

Károlyi Mihály, gróf 15, 43, 116,
254

Károlyi Sándor, gróf 106, 115, 116,
246

Kazinczy Ferenc 111

Kecskeméti Lipót 25, 58

Kerényi Miklós 29

Khuen-Héderváry Károly, gróf 35,
228

Kinizsi Pál 218

Kiss József 10, 115, 268

Knapp Károly 162

Kohn Lipót 101, 102

Komáromy György 131

Komor Marcell 25

Kornhäuser Henrik 38

Kossuth Ferenc 71, 116, 241-244,
268

Kossuth Lajos 88, 138, 241 243

Kosztolányi Dezső 72, 73, 225, 226

Kovalovszky Miklós 7

Krausz Olga 21

Kristóffy József 232, 233

Krüger Aladár 9, 10

Kun Béla 225-227

Kurländer Ede 25, 32

Laczkovics János 111, 112

Lampérth Géza 267

Láng József 40

Laszky Ármin 29, 30, 41, 238

Léda lásd Brüll Adél

Lengyel Géza 73, 225, 226

Lengyel Imre 152

Leó, XIII. 66

Lesznay Anna 167

Littre, Émile 110

Lovassy Andor 40, 41

Lőwey Lilla 108

Lucaciu, Constantin 60

Lucaciu, Vasile 60

Lueger, Karl 84, 85, 267

Majláth Gusztáv Károly, gróf 105-
109

Makkai Sándor 17

Marchand, Jean-Baptiste 212, 213

Marchişiu, Otilia 199

Márkus Géza 25

Marton Manó 29

Mezey Ferenc 261

Mezőfi Vilmos 231, 248, 250

Mihelfi Adolf 25

Mihelfi Lajos 25

Mikszáth Kálmán 166, 208, 222,
226, 260, 261

Molnár Ferenc 73, 167, 206, 207,
247

Molnár János 68, 124

- Mommsen, Theodor 97, 98
 Monriot, Albert 208
 Móricz Palya 269
 Moskovits József 25
 Moskovits Miksa 25
 Moskovits Mór 25
 Mózes Teréz 23, 24
 Müller Salamon 38
- Nagy Endre 19, 20, 22, 23, 29-34, 38, 161, 196
 Nagy Ferenc 145
 Nagy Géza 143, 144, 146, 148-151
 Neményi Erzsébet 225, 226
 Neuschloss Marcell 132
 Nogáll János 150
 Novák Mária lásd Rienzi Mária
- Orbán Balázs, báró 243, 244
 Ordódy Pál 173, 174
 Ordódy Vilma 173
- Pácz Sándor 54
 Palotay László 53, 143
 Papp Zoltán 268
 Pármai-Bourbon Lujza 174
 Pásztor Bertalan 28, 29
 Pásztor Mária 155
 Perczel Dezső 230
 Persz Adolf 127
 Péter I. Zoltán 24, 25, 31, 38, 60
 Pikler Gyula 46-48, 166
 Pius, X. 73, 197, 257, 258
 Pogány József 43
 Pollák Illés 114, 115
 Polónyi Géza 71, 143, 261
 Pósa Lajos 268
 Pozsgay Miklós 268, 269
 Prohászka Ottokár 65-67, 69-71, 73, 76, 100, 163, 171, 227, 259
- Radnai Farkas 142
 Radó Ignác 177
 Rákosi Jenő 166, 169, 189, 193, 226, 269
 Rakovszky István 241-246
 Rátkay László 268
 Reisinger József 25
 Reizsmann Mór 25
 Reményik Sándor 16
 Rendes Vilmos 25
 Reuchlin, Johannes 205
 Révai József 180
 Révész Béla 85
 Rienzi (Novák) Mária 156, 159-163, 237
 Rónai Mihály András 42
- Samassa József 107
 Sándor Pál 65, 95, 100
 Schiff Ernő 25
 Schlauch Lőrinc 136, 142, 144
 Solymosi Márton 264
 Somló Bódog 166
 Sonnenfeld Zsigmond 25
 Spencer, Herbert 127, 213
 Spiegel Frigyes 25
 Steiner M. Albert 25
 Stern Herman 20, 31
 Stern József 170
 Sulyok István 32, 34, 89
- Szabó Ervin 91, 249
 Széchenyi István, gróf 93, 164
 Szekfű Gyula 27
 Széll Kálmán 71, 76, 78, 111, 124, 164, 180, 228
 Szini Gyula 225, 226

Szokoly Tamás 30, 54
Szombathy István 64
Szüts Dezső 9, 29, 37, 38, 41, 42,
137, 156

Tanódy Endre 59
Tisza István, gróf 15, 20, 22, 30,
35-37, 42, 43, 61, 89, 122, 164,
166, 170, 180, 188, 218, 228-233,
249, 263, 272
Tisza Kálmán 20, 35, 41, 42
Tömörkény István 237
Trefort Ágoston 252

Ugron Gábor 78, 231
Ullmann Izidor 20, 31
Ullmann Sándor 25

Vágó József 25
Vágó László 25
Vandervelde, Emil 101
Váradi Péter Pál 108
Várady Zsigmond 22, 23, 32, 34
37, 67, 68, 71, 72, 89, 130
Vázsonyi Vilmos 54, 76, 77, 79,
80, 111, 165, 231
Veigelsberg Hugó (Ignotus) 10,
184
Veigelsberg Leo 267
Vészi József 66, 67, 72, 104, 169,
179, 184, 188, 213, 221-227,
232-234, 240, 243, 247, 269
Vészi Margit 167, 221, 247, 248
Vezér Erzsébet 223-225
Vinkler József 142

Weismann Márton 25
Wekerle Sándor 164
Weltner Jakab 264, 265

Wlassics Gyula 252
Wolafka Nándor 137, 138, 142,
147, 148, 152
Wolfner Pál lásd Farkas Pál

Zichy Aladár, gróf 246, 247
Zichy János, gróf 106, 252
Zichy Nándor, gróf 77, 106, 246
Zigány Zoltán 113
Zilahi Tibor 19
Zola, Emile 41
Zoltai Lajos 164, 166

Kiadta a Kárpátia Stúdió Kft.
1015 Budapest, Csalogány u. 12.
karpatiastudio.hu
kiado@karpatiastudio.hu

Felelős kiadó a Kárpátia Stúdió Kft. ügyvezetője
Felelős szerkesztő: Virág István
Borítóterv, műszaki szerkesztés: Tóth Gábor

A borítóhoz felhasznált fotó: Ady Endre (Budapest, 1915 ősze, Székely Aladár fotója)

Nyomás és kötés: Korrekt Nyomda
Ügyvezető: Barkó Imre
1106 Budapest, Fehér út 10.
korrektnyomda.hu

Nagy Magyarország Könyvek sorozat

ÉVTIZEDEIM A TITKOSSZOLGÁLATNÁL

ÉVTIZEDEIM A TITKOSSZOLGÁLATNÁL

BÁLINT LÁSZLÓ

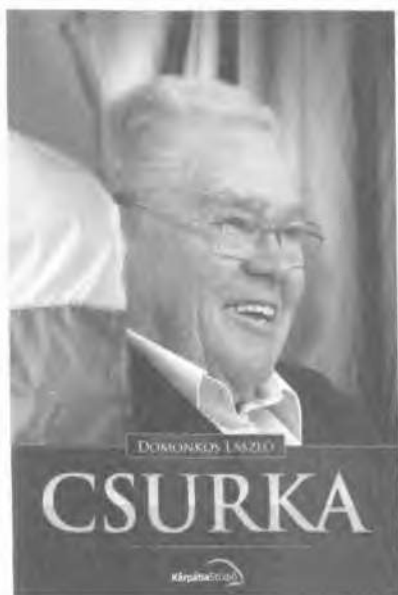
Egy magyar
kémelhárító
emlékiratai

VÁRMEGYEHÁZ
K Ö N Y V E S B O L T

KárpátiaStúdió

varmegyehaz.hu | +36 20 346 8781 | konyv@varmegyehaz.hu

ADY ENDRE ÉS A SZABADKÖMŰVESSÉG I. (1899–1905)

A magyar szellemi élet mind a mai napig nem nézett szembe becsületesen a mesterségesen kialakított Ady-kultusszal: okaival, kiváltóival, haszonélvezőivel, a fönttartásában szerepet játszó személyekkel – s mindenekelőtt: utóbbiak kifejezett politikai céljaival.

Annak ellenére van ez így, hogy Ady Endréről már rengeteg, összességében több tízezer nyomtatott oldalnyi elemzést és értékelést publikáltak. Ezek többsége azért magasztalja Adyt – természetesen kritikátlanul –, mert a költő és hírlapíró írásainak túlnyomó többségében ún. baloldali, a materialisták szerint „haladó” eszméket vallott.

A 20. század első éveitől mintegy nyolc-tíz személy kezdte támogatni a szárnyait bontogató Adyt. A patronálás jól körvonalazható módszerekkel, pontosan fölismerhető célok érdekében történt. A fiatal váradi újságíró már pályájának kezdetén olyan nagyváradi szabadkőművesek társaságában forgolódott, akik fő céljuknak a keresztény magyar állam megdöntését tartották. Ennek a környezetnek a szellemi előkészítő munkája (az „eszmeérlelés”) jelentősen segítette később a vörös diktatúra létrejöttét, s így akarva-akaratlanul hozzájárult Magyarország összeomlásához.

Ha összevetjük Ady cikkeit a váradi László király páholy irataival, teljesen új megvilágításba kerülnek akkori írásai, politikai nézetei, keresztényellenes kirohanásai. Forráselemző összehasonlító módszerrel, részletekbe menően mutatom be, hogy korántsem csak véletlen, alkalmi átfedésekről van szó.

Könyvemben megkísérlem az óriási tehetségű, tragikus sorsú magyar költő életének néhány fontos fejezetét a kor szabadkőművességéről szerzett ismeretek birtokában, a pártos és elfogult történetírás és irodalomtörténet-írás ellenére, a magam konzervatív fölfogása szerint ismertetni.

DR. RAFFAY ERNŐ

1948-ban született Baranyában. Családjá Magyarország két végéből származik: apai ágon Csókfalva, Székelyföld, anyai ágon Vasegerszeg, Vas megye. 1977-ben végzett a szegedi József Attila Tudományegyetem történelem–Kelet-Európa története szakon. 1994-től a Károli Gáspár Református Egyetem tanára, tudományos rektorhelyettese, a Bölcsészettudományi Kar dékánja, az Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszék tanszékvezetője. Az általa alapított Balkanisztikai Kutatócsoport vezetője. Néhány évig a Károli Kiadó igazgatója. Országgyűlési képviselő (1989–1994), a Honvédelmi Minisztérium politikai államtitkára (1990–1993), a Magyar Országgyűlés Honvédelmi Bizottságának alelnöke (1990), az Erdélyi Szövetség társelnöke (1988–1990), a Trianon Társaság elnöke, majd tiszteletbeli elnöke (1997). Kutatási területe a 19–20. századi magyar történelem és a balkáni népek története. Szűkebb kutatási területe: magyar–román kapcsolatok, Erdély és a trianoni békediktátum története, a magyarországi szabadkőművesség 1920 előtti története.

2990 Ft

